ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 ژىل
1 - ئىيۇن
(باھار)
شەنبە
№22
(4033)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئاخىرقى قوڭغۇراق

ئانا مەكتەپتىكى ھاياجانلىق دەقىقىلەر

جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ جاي - جايلىرىدىكى مەكتەپلەردە ئوقۇش ژىلى ئاياقلىشىپ، ئاخىرقى قوڭغۇراق مەراسىملىرى ئۆتكۈزۈلدى. شۇ تۈپەيلى تۆۋەنكى سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى خۇش كەيپىياتتا يازلىق تەتىلگە چىققان بولسا، مەكتەپ تاماملايدىغان ئوقۇغۇچىلارنى ئالدىدىكى چوڭ سىناق ئىمتىھانلىرى كۈتمەكتە. بىز ئۆتكەن شەنبىدە ئالاتاۋ ناھىيەسى دىرۇژبا مەھەللىسىنىڭ ئابدۇللا روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئۆتكەن ئاخىرقى قوڭغۇراق مەراسىمى تەنتەنىسىنىڭ ئىشتىراكچىسى بولدۇق.

ئاتا - ئانىلار ھەم مەكتەپنىڭ سابىق ئوقۇغۇچىلىرى قاتناشقان بۇ ژىغىندا دەسلەپ پېشقەدەم ئۇستاز، مەكتەپنىڭ ئىلگىرىكى مۇدىرى ھېنىپاخۇن باراتوۋ سۆزگە چىقىپ، ئۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن مۇئەللىملەر كوللېكتىۋىنى ئوقۇش ژىلىنىڭ تاماملىنىشى بىلەن قىزغىن تەبرىكلىدى. باللارغا ئەتلىق تەربىيە، سۈپەتلىك بىلىم بېرىشتە ئەمگەك قىلىۋاتقان مۇئەللىملەر ئىشىنىڭ كەلگۈسىگە ئۇتۇقلار تىلەپ، مەكتەپنى بۇ ژىل تاماملىغۇچىلارغا مەملىكەتلىك ئىمتىھانلاردىن سۈرۈنمەي ئۆتۈشكە تىلەكداشلىق بىلدۈردى.

نۆۋەتتە مەكتەپنى تاماملاش ئالدىدا تۇرغان ئوقۇغۇچىلار مۇئەللىملەرگە ئاتاپ شېئىرلار ئوقۇدى. مەراسىم ئاخىرىدا مەكتەپ مۇدىرى شاۋكەت ئومەروۋ بۈگۈنكى تەنتەنە قاتناشچىلىرىنى سەمىمىي تەبرىكلەپ، ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى مەكتەپتە 95- 1996 - ئوقۇش ژىلىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن ئۇتۇقلار ھەققىدە توختالدى. ئۇ ئۆتكەن ژىلى ئۈلگىلىك ئەمگىكى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ئۇستازلاردىن: «ژىل مۇئەللىمى» دېگەن ژۇقۇرى نامغا ئېگە بولغان مەلىكەت ئالىموۋا ۋە پاتىگۈل ھەمرايېۋا، مەۋلۇدە تايىروۋا، رىزۋانەم زىيارووۋالارغا پېداگوگىكىلىق كوللېكتىۋ نامىدىن ئالقىش بىلدۈردى.

ئاخىرىدا بىيىلقى ئوقۇش ژىلىنى ئەلاباھالار بىلەن تاماملىغان 84 نەپەر ئوقۇغۇچىغا پەخرىي يارلىقلار تەغدىم قىلىندى. ئاخىرقى قوڭغۇراق تەنتەنىسى مەكتەپنىڭ سەنئەت ھەۋەسكارلىرى ۋە يۇلتۇز ئانسامبلىنىڭ كونسېرتى بىلەن ئاياقلاشتى.

گۈلزارەم مۇھەممەدىيېۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئەدىپنىڭ ئانا مەكتىۋىدىكى ئۇچرىشىشى

يېقىندا ئۇيغۇر ناھىيەسى، چوڭ ئاقسۇ يېزىسىنىڭ غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتىۋىدە شائىر ۋە ژۇرنالىست مىرزەخمەت مېرىموۋنىڭ ئىجادىيىتىگە بېغىشلانغان ئۇچرىشىشى بولۇپ ئۆتتى. مەكتەپ پېداگوگلار كوللېكتىۋىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان بۇ مەراسىمغا شائىرنىڭ يۇرتداشلىرى، مۇئەللىملەر ۋە ئوقۇغۇچىلار قىزغىنلىق بىلەن قاتنىشىپ، ئۇنىڭ ئىجادىيىتى ھەققىدە پىكىر - مۇلاھىزىلەر ژۈرگۈزۈلدى.

ئۇچرىشىشتا دەسلەپ ئۇنى ئۇيۇشتۇرغۇچىلارنىڭ بىرى، مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ئانارخان ئابدۇقادىروۋا شائىرنىڭ ئىجاد قىلغان ئەسەرلىرى ھەققىدە توختالغاندىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار كەينىدىن ئۇنىڭ يازغان شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بېرىشتى. بولۇپمۇ مىرزەخمەت مېرىموۋنىڭ باللار ھاياتىغا بېغىشلاپ يازغان «سۆزلەر سۆزلەيدۇ» شېئىرلار توپلىمى بويىچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇيۇشتۇرغان سەھنە ئويۇنلىرى ھەممىنىڭ كۆڭلىدە قىزىقىش ھاسىل قىلدى. شۇنداقلا مۇئەللىپنىڭ «ساداقەت» پوۋېستىدىكى ئوبرازلار ئۈستىدە مەكتەپ تىل - ئەدەبىيات مۇئەللىملىرى: ئىلمىرا سىدىقوۋا، ساھىنۇر ئابدىقوۋا، زۇمرەت ئاخۇنبايېۋالار پىكىر-مۇلاھىزىلىرىنى بايان قىلدى. ئاخىرىدا مەزمۇنلۇق ئۆتكەن بۇ ئۇچرىشىشنى يەكۈنلىگەن مەكتەپ مۇدىرى قەمىرىدىن موردىنوۋنىڭ سۆزىدىن كېيىن مەكتەپ ناخشا - مۇزىكا مۇئەللىمى توختاسۇن خوشنىيازوۋنىڭ يېتەكچىلىكىدە كۆرسىتىلگەن كونسېرت ئۇچرىشىش تەسىرىنى يەنىمۇ جانلاندۇردى.

ئىلمىرا بەرايېۋا.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

رەسمىي خەۋەرلەر

شەنبىدىن - شەنبىگىچە

پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋنىڭ مالايزىيەگە سەپىرى

پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋ 27 - ماي كۈنى رەسمىي سەپەر بىلەن مالايزىيەگە باردى. ئۇ ئۆز سەپىرىنىڭ دەسلەپكى كۈنى مالايزىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرى داتۇك ئابدۇللا ئاخماد باداۋى بىلەن ئۇچراشتى.

تاشقى سىياسەت ئىدارىسىنىڭ باشلىغى قازاقىستان بايلىغىنىڭ كۆپ ئېكەنلىگىنى ئاتاپ ئۆتتى. كېلەچەكتە مالايزىيە بىلەن قازاقىستاننىڭ ھەر تەرەپلىمە ھەمكارلىغىنىڭ كۈچىيىدىغانلىغىغا ئۈمۈت كۈچەيدى. پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋ رەپىقىسى بىلەن مالاككا شەھىرىدە بولۇپ، بۇ يەردىكى پارك - مۇزېيدا بولدى. مۇزېي خادىملىرى ئۆز مەملىكىتىنىڭ تارىخى، مۇستەقىللىققە يېتىش يولىدىكى كۈرەشلىرى توغرىلىق سۆزلەپ بەردى.

1957 - ژىلى 31 - ئاۋغۇستتا ئۆز مۇستەقىللىغىنى ئېلان قىلغان مالايزىيەنىڭ ئاساسىي خەلقى مالايلار بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇلار پۈتكۈل ئاھالىنىڭ 55 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. خىتايلار ئىككىنچى، ھىندلار ئۈچىنچى ئورۇننى ئېگىلەيدۇ.

28 - ماي كۈنى كۇئالا لامپۇردىكى پارلامېنت سارىيىدا ن. نازاربايېۋ مالايزىيەنىڭ پرېمېر - مىنىستىرى ماخاتكىرامۇخامېد بىلەن سۆھبەتلەشتى. قازاقىستان بىلەن مالايزىيە دېلېگاتسىيەلىرىنىڭ مۇزاكىرىلىرى باشلاندى. مۇزاكىرىلەردىن كېيىن ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي، ئىلمىي-تېخنىكىلىق، سودا ۋە ئىنۋېستىتسىيەنى چوڭقۇرلىتىش توغرىلىق كېلىشىملەرگە قول قويۇلدى.

شۇ كۈنى پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋ «پروتون» زاۋۇدىدا بولۇپ، مالايزىيەنىڭ يېنىك ماشىنا ياساش تېخنولوگىيەسى بىلەن تونۇشتى.

پرېزىدېنت سەپىرى سىنگاپۇردا داۋاملاشتى

قازاقىستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ باشچىلىغىدىكى رەسمىي دېلېگاتسىيە 29- ماي كۈنى مالايزىيە پايتەختى كۇئالا لامپۇردىن سىنگاپۇر شەھىرىگە كەلدى. مەملىكەت پايتەختىدىكى «چانگى» ئائېروپورتىدا قازاقىستان پرېزىدېنتىنى قارشى ئېلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ن. نازاربايېۋ سىنگاپۇر پرېمېر-مىنىستىرى گوچوك تونگ بىلەن ئۇچراشتى. بۇ ئۇچرىشىشتا ئاسىيانىڭ ئىككى مەملىكىتى ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىق، دوستلۇق مۇناسىۋەتلەر توغرىلىق سۆز بولدى.

سىنگاپۇر جەنۇبىي - شەرقىي ئاسىيادىكى ئەڭ گۈللەنگەن مەملىكەت ھېساپلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قازاقىستان بۇ مەملىكەت بىلەن يېقىن مۇناسىۋەت ئورنىتىشنى كۆزلىمەكتە.

رەسمىي سەپەر ۋاقتىدا ن. نازاربايېۋ سىنگاپۇر پرېزىدېنتى ئونگ تېنگ چونگ بىلەن سۆھبەتلەشتى، سىنگاپۇرنىڭ سودىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش بويىچە كېڭىشى ئۇيۇشتۇرغان بىزنېسمېنلارنىڭ سېمىنارىغا قاتناشتى. ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەرنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش، ھاۋا يولى ئالاقىلىرىنى ئورنىتىش بويىچە بىر قاتار كېلىشىملەرگە ئىمزا قويۇلدى.

«ئاسىيانىڭ يولۋارسى» دەپ ئاتالغان سىنگاپۇرغا قازاقىستان دېلېگاتسىيەسىنىڭ رەسمىي سەپىرى 30 - ماي كۈنى تاماملاندى.

ئۆيلەرنىڭ ھەقىقىي ئىگىلىرىگە ئايلىنىشى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ خوجايىنلىرى كوئوپېراتىۋلارغا بىرلىشىشى كېرەك

پرېمېر - مىنىستىر ئەكېژان قاژىگېلدىن ۋىلايەتلەر ھاكىملىرىنىڭ، مىنىستىرلىكلەر بىلەن ئىدارىلەر باشچىلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن جۇمھۇرىيەتلىك كېڭەيتىلگەن كېڭەش ئۆتكۈزدى.

تۇرغۇن ئۆي ئىسلاھاتىنىڭ مەسىلىلىرى، تۇرغۇن ئۆيلەرگە خىزمەت قىلىشنىڭ دوتاتسىيەسىز تەرتىۋىگە كۆچۈش ھۆكۈمەت رەھبىرىنىڭ سۆزىگە ئاساسىي ئۇتقا بولدى. ئۇ ئىسلاھاتنى كۆزلىگەندەك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرىنى جۇمھۇرىيەت خەلقىگە تولۇق چۈشەندۈرۈش، كوممۇناللىق خىزمەتكە ھەق تۆلەشنىڭ دوتاتسىيەسىز تەرتىۋىگە كۆچۈش زۆرۈرلىگىنى قازاقىستاننىڭ ھەر بىر پۇخراسىغا يەتكۈزۈش لازىملىغىنى ئاتاپ كۆرسەتتى. تۇرغۇن ئۆيگە خىزمەت قىلىشنىڭ يېڭى تەرتىۋى ئۆي ئىگىلىرىنىڭ كوممۇنال خىزمەتلەر بىلەن ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى تۈپ ئاساسىدىن ئۆزگەرتىدۇ. مەسىلەن 1 - ئىيۇندىن باشلاپ تۇرغۇن ئۆينى كۈتۈپ - تۇتۇش بويىچە جاۋاپكەرلىك ئىشلارنىڭ تىزىمى ئۆز كۈچىنى يوقىتىدۇ. ئىلگىرى بۇ ئىش ئورۇندالدىمۇ يوقمۇ، ئۇنىڭغا قارىماستىن، ئورۇنلانغان ئىشلار ھېساۋىغا كىرگۈزۈلەتتى ۋە ھەق ئېلىناتتى. ئەندى ئۆيلەرنىڭ ئىگىلىرى ياكى ئۇلارنىڭ بىرلەشمىلىرى تۇرغۇن ئۆيلەرنى جوندەش -رېمونتلاش بويىچە بارلىق مەسىلىلەرنى ئۆزلىرى ھەل قىلىدۇ. بەلگۈلۈك بىر خىزمەتكە ھەق تۆلەش ۋە ئۇلارنىڭ ئورۇنلىنىشىنى ئۆزلىرى كېلىشىم بويىچە ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

چېچەنىستاندىكى ئۇرۇش توختىتىلىدۇ

چېچەنىستان ئوپپوزىتسىيەسىنىڭ رەھبىرى زېلىمخان يانداربىيېۋ 27 - ماي كۈنى موسكۋاغا كېلىپ، كرېملدا روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن ۋە پرېمېر - مىنىستىر ۋىكتور چېرنومىردىن بىلەن مۇزاكىرە ئۆتكەزدى. مۇزاكىرە نەتىجىسىدە چېچەنىستاندىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى 1 - ئىيۇن كۈنى 00 سائەتتە توختىتىش توغرىلىق كېلىشىمگە قول قويۇلدى.

مۇزاكىرىلەردىن كېيىن ب. يېلتسىن ژۇرنالىستلارنىڭ ئىشتىراكىدا تەرەپلەرنىڭ ئىككى ھەپتە ئىچىدە مەجبۇرىي تۇتۇپ تۇرۇلغان بارلىق ئەسىرلەرنى ئېگىشىش توغرىلىق كېلىشلىگەنلىگىنى خەۋەر قىلدى. بۇ كېلىشىمنى ۋىكتور چېرنومىردىن بىلەن زېلىمخان يانداربىيېۋ ئىمزالىدى ۋە ئۇچرىشىشقا قاتناشقۇچىلارنىڭ ئىمزالىرى بىلەن بەكىتىلدى.

كېلىشىم ئىمزالانغاندىن كېيىن ب. يېلتسىن چېچەن دېلېگاتسىيەسىگە مۇراجىئەت قىلىپ، «...ئەگەر بۇ كېلىشىم بۇزۇلىدىغان بولسا، بىز ئۇنىڭغا ئىمزا چەككەن ھەر بىر ئادەمنى تېپىپ ئالالايمىز» دېدى.

ز. يانداربىيېۋ ھازىرقى ۋاقىتتا چېچەنىستاندا «بىر پۈتۈن ھاكىمىيەت» موجۇت دەپ بىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇرۇشنى توختىتىش توغرىلىق ئۇنىڭ بۇيرۇغىنىڭ سۆزسىز ئورۇندىلىدىغانلىغىنى چۈشەندۈردى.

بۈگۈنكى هايات كۆرۈنۈشلىرى

ئېلىنمىغان هوسۇلنىڭ بىرژىدىكى سودىسى

بىيىل قازاقستان بويىچە 18 مىللىون گېكتاردىن ئوشۇق مەيداندا دانلىق ۋە باشاقلىق ئاشلىق ئۆستۈرۈلمەدۇ. ئىختىساتنىڭ بازار مۇناسىۋەتلىرىگە ئۆتۈشكە باغلىق ئاهالىنى ئوزۇق – تۈلۈك مەهسۇلاتلىرى بىلەن تولۇق تەمىنلەش مەخسىتىدە بۇغداينىڭ تېرىلغۇ مەيدانى 700 مىڭ گېكتارغا كۆپەيتىلىپ، ماي چىقىرىدىغان زىرائەتلەرنى كۆپىرەك تېرىشكە ئالاهىدە ئەهمىيەت بېرىلىۋاتىدۇ.

بىيىل هوكۇمەت يېزا ئېگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىشنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۈچۈن خېلە چوڭ غەمخورلۇق قىلماقتا. مەهسۇلات يېتىشتۈرگۈچىلەرنى ئۇرۇق، يېقىلغۇ، مايلاش مايلىرى ۋە ئېهتىيات قىسىملار بىلەن تەمىنلەش، ئېگىلىكلەر سېتىۋالغان تېخنىكا ئۈچۈن هەق تۆلەشنى بەش يىلغا كېيىنگە قالدۇرۇش بويىچە قوبۇل قىلىنغان ۋېكسېل ۋە لىزىنگ پروگراممىلىرى ئالاهىدە دىققەتكە سازاۋەردۇر.

جۇمهۇرىيەت ئېتىزلىرىغا هوسۇلدارلىقنى ئاشۇرىدىغان خىمىيەۋىي ۋە مىنېرال ئوغۇتلار چېچىلمىغىنىغا بىر نەچچە يىل بولغان ئېدى. نەتىجىدە هوسۇلدارلىق خېلە تۆۋەنلەپ كەتتى. بىيىل مىنېرال ئوغۇتلارنى ئېگىلىكلەرگە قەرزگە بېرىش يولغا قويۇلماقتا.

مەلۇمكى، ئۆتكەن يىلى جۇمهۇرىيەت ئېگىلىكلىرى ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ۋاقتىدا يانار ماي ۋە مايلاش ماتېرىياللىرىنىڭ تاپچىللىقىنى باشتىن كەچۈردى. ئۇرۇق ۋە ئېهتىيات قىسىملارنىڭ يېتىشمەسلىكىدىن هەم خۇسۇسىيلاشتۇرۇش ۋاقتىدا كوللېكتىۋ ئېگىلىكلەر مۈلكىنىڭ تالان – تاراجغا ئۇچرىشىدىن تېرىلغۇ ئىشلىرى خېلە كېچىكتى. بەزى ئېگىلىكلەر بولسا بىر توننا يانار ماي ئۈچۈن 2,5 توننا ئاشلىق بېرىش شەرتى بىلەن يېقىلغۇ ئېلىشقا مەجبۇر بولدى. ئۇلار ياز بويى ماڭلاي تەر تۆكۈپ ئىمگەك قىلسىمۇ، هاۋا رايىنىڭ ئىنتايىن قۇرغاق بولۇشىدىن مول هوسۇل ئالالمىدى. نەتىجىدە ئالغان هوسۇلى تەرزىگە يەتمەي، تۇرۇق نارا تۈزتۈپ ئالدى...

بىيىل هوكۇمەت بۇ نەمنە شۇ قىيىنچىلىقلارنى ئېتىۋارغا ئېلىپ، ئاشلىق يېتىشتۈرگۈچىلەرگە ياردەم قولىنى سۇندى. هازىر ئۇ توننا يېقىلغۇنىڭ هوسۇل ۋەنغىلغاندىكى 1,5 توننا ئاشلىقنى ئېلىش مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئاگروپرومبانك» ئۈلگا 50 پروتسېنتلىق ئۆسۈم بىلەن دېھقانلارغا 900 مىللىون تەڭگە قەرز بېرىشنى قارار قىلدى. مىللىي بانك بولسا 46,4 پروتسېنتلىق ئۆسۈم بىلەن بىر ملادارە تەڭگىنى يېزا ئېگىلىكى ئىشلەپ چىقارغۇچىلىرى ئارىسىدا تارقىتىش ئۈچۈن كونكۇرس ئېلان قىلدى. شۇلگرى دېھقانلارغا قەرز بەرگۈچىلەرمۇ تېپىلمەي قالغان ئېدى. خۇداغا شۈكرى، هازىر ئۇلار كۆپەيمەكتە.

بىر قەرەلگە بېرى، جۇمهۇرىيەت سودا سېرىلىرىدا هازىر تەرىلىپ، هوسۇلى كۆزدە تېلىنىدىغان ئاشلىقنىڭ سودىسى باشلىنىپ كەتتى. بۈگۈنكى كۈندە ئۈچۈنچى سورتلۇق بىر توننا بۇغداينىڭ باهاسى 120 ئاق ش دوللىرى باهالانماقتا.

ئە. دېھقانلار ئۆزۈق، يانار ماي، ئېھتىيات قىسمىلار، تېخنىكا ۋەمىنېرال ئوغۇت ئۈچۈن باشقىلاردىن قەرز ئېلىپ، يەرگە ئىشلەۋاتىدۇ. مۇتەخەسسلەرنىڭ هېسابلىشىچە، ئۇلار بىر گېكتار يەردىن 10 سېنتنېردىن ئاشۇرۇپ هوسۇل ئالالايدىكەن.

بىيىل تېخنىكا سوغ ۋە يامغۇر – يېشىنلىق بولۇپ، تېرىلغۇ ئىشلىرى خېلى كېچىكتى. هازىر جەنۇبىي ۋىلايەتلەردە تېرىلغۇ ئىشلىرى ئاساسەن تاماملانماقتا. شىمالىي تەك ۋىلايەتلەردە بۇ ئىشنى تۈگەشتۈرۈش هاقتا. دېھقانلار ئاشلىق، ياكىۋ، كوكتات ۋە باشقا زىرائەتلەرنى تېرىشقا قەرەلدە تاماملاش ئۈچۈن تىرىشماقتا. ئۇلارنى تونكەن تار، ئەمما كەچەرى خوشال قىلىشقا بولالتمىز.

تەڭگىنى تاپماق قىيىن، بازارغا چىقسىڭىز...

بۇ يىلنىڭ بېشىدا جۇمهۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇنىڭ پەرمانى بىلەن بيۇدژېت ئورگانلىرى خادىملىرىنىڭ ئەمگەك هەققىنى يىل ئاخىرىغىچە ئىككى هەسسە. پېنسىونېرلارنىڭ پېنسىيە ئاخچىسىنى 1,7 هەسسە كۆپەيتىش كۆزدە تۇتۇلغان ئېدى. مانا شۇنىڭدىن بېرى بەش ئايدەك ۋاقىت ئۆتتى. بىراق ماناش ۋە پېنسىيە پۇللىرىغا قوشۇلغان ئازىراق قوشۇمچە بازار باهالىرىنى قوغلاپ يېتەلمەي ئادەملەرنى قىينىماقتا.

ئۆتكەن بەش ئاي ئىچىدە كۈندىلىك تۇرمۇشقا ئەڭ هاجەتلىك ئوزۇق –تۈلۈك مەهسۇلاتلىرى،تولىمۇ بولمايدىغان تۇرۇشلۇق ئوي – كوممۇنال خىزمەت باهالىرى ئون هەسسە، بەزىلىرى بولسا يۈز هەسسىگە يېقىن قىممەتلەپ كەتتى.يىل بېشىدا بىر كىلوگرام گۆشنى 100 – 120 تەڭگىگە ئالغىلى بولسا. هازىر ئۇنىڭ باهاسى 200–280 تەڭگىگە كۆتىرىلدى!ئۈچ خانىلىق ئۆينىڭ كوممۇنال خىزمىتى – گاز، ئىسسىق سۇ ۋە سوغ سۇ، ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى ۋە باشقىلار ئۈچۈن 1000 – 1200 تەڭگە تولەش كېرەك. داۋاملىق دېگىدەك كېچىكتۈرۈلۈپ بېرىلىۋاتقان ماناش ۋە پېنسىيە ئاخچىسىنى ئېلىپ، بازارغاچىقسىڭىز،قەهەتچىلىك دەستىدىن ئۇنىڭ قانداق تۈگەپ كەتكەنلىكىنى بىلمەي قالىسىز.هازىر بازاردا بىر كىلوگرام سىرىق ماي 275–300 تەڭگە، بىر كىلوگرام ياكيۇ 30- 45 تەڭگە، بىر كىلوگرام پومىدور ۋە تەرخەمەك 50 – 80 تەڭگە، بىر كىلوگرام ئۇن 30 – 35، بىر بۇلكا نان 25 – 28 تەڭگە تۇرىدۇ.

بيۇدژېت خادىملىرى ئالغان ماناشنى ئاي ئاخىرىغا يەتكۈزەلمەي، قەرزگە بوغۇلۇپ هايات كەچۈرىۋاتسا، پېنسىونېرلار ئاخچا تاپچىللىغىدىن ئەڭ ئامرات هايات كەچۈرۈشكە مەجبۇر بولماقتا.

يىل بېشىدا ماناش ۋە پېنسىيە ئاخچىلىرى كۆپەيتىلىدۇ. دېگەن گەپنى ئاڭلاپ خوشال بولغان ئېدۇق. كۆپەيتىلگەن ئاخچىدىن بازار باهالىرى ئۆرلىگەن هەسسە ئېشىپ كەتكەچكە، ئۇ خوشاللىق هازىر رەنجىشكە ئايلىنىۋاتىدۇ...

شەهەرنىڭ كوچىلىرىدا

قازاقستان پايتەختى ئالمۇتا دەل – دەرەقلىك، باغ–بوستانلىق گۈزەل شەهەرلەرنىڭ بىرىدۇر.ئىلگىرى ئۇنىڭ كوچىلىرى بىلەن يوللىرى تۈپ – تۈز، ئاسفالتلانغان ئېدى. ماشىنىلارمۇ هېچ دەخلىسىز ماڭاتتى.هازىرچۇ؟ ئاۋتوبۇسلارغا چۈشسىڭىز بىردىر يەرنى مەككەم تۇتىۋالمىسىڭىز، يوللارنىڭ ئويمان – چوڭقۇرلىقىغا باغلىق جالاقلاشلاردىن يوڭزەكتەك قاڭقىسىپ. ئۈچەي- باغرىڭىز ئۈززۈلۈپ كېتەي دەيدۇ.

دېمىسىمۇ، كېيىنكى ئۈچ – تورت يىل ئىچىدە ئالمۇتىنىڭ كوچىلىرى كۆتۈمسىز قالدى. ئەتىيازپەسلىدە يوللارنىڭ هەممە جايلىرى دېگىدەك كېچىك باللار چۈشۈپ كەتسە چىقالمايدىغان ئويمان –چوڭقۇرلارغا ئايلاندى. يول ياساش مەهكىمىلىرىنىڭ ئۇلارنى تولۇق ياساش بۇياقتا تۇرسۇن. ئويۇلغان جايلارنى «ياماپ» قويۇشقىمۇ چامى يەتمەيۋاتىدۇ. نەتىجىدە بەزى يولۇۋچىلارنى توشۇش ترانسپورتلىرى مېڭىشقا تېگىشلىك كوچىلاردا ماڭالماستىن ئۆز مارشرۇتلىرىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولماقتا.

راست، ئەتىيازدا بەزى بۇزۇلغان كوچىلارنىڭ ئاسفالتلىرى چەت مەملىكەتتىن ئېلىپ كېلىنگەن تېخنىكا ياردىمى بىلەن قىرىپ ئېلىنغان ئېدى.لېكىن ئۇيەرلەرمۇ شۇ پېتىچە ياسالماي قالدى.نېمە ئۈچۈن؟ يول ئۇزىنى ئۆزى ئاقلالمامدۇ؟

ئاخىرقى يىللاردا ئالمۇتىدا ئاۋتوموبىللار ئىنتايىن كۆپىيىپ كەتتى. هوكۇمەت ئۇلاردىن هەرژىلى يول هەققى ئۈچۈن مىڭلىغان تەڭگە ئېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە شەهەر كوچىلىرىنىڭ ئادەم كوپ جايلىرىنىڭ هەممىسى دېگىدەك پۇللۇق ماشىنا قويۇش ئورنىغا ئايلانغان. شۇنداق تۇرۇغلۇق، يوللار نېمىشكە ياسالمايدۇ ۋە جوندەلمەيدۇ؟بۇيەردە يول ئۈچۈن خەلقتىن چۈشكەن ئاخچا هوكۇمەتنىڭ يانچۇغىغا چۈشمەي، بەزى هېلىگەرلەر بىلەن پارىخورلارنىڭ يانچۇغىغا چۈشۈپ كېتىۋاتامدىكىن، دېگەن گۇماننى پەيدا قىلماقتا.

م. سادىروۋ.

ئىنسان ۋە ئىمان

شەرىق نۇرى مەسچىتى

كېڭەش هوكۇمىتىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىلا ئالمۇتا شەهرىدە مەسچىتلەر خېلىلا بولىدىغان. 1934- يىلغا كەلگەندە شەهەرنىڭ ماسانچى كوچىسىدىكى ئۆلگان مەسچىتى كېڭەش هوكۇمىتى تەرىپىدىن مۇسادىرە قىلىنىپ يوقىتىلدى. شۇنداقلا دىنىي زاتلار تەقىپكە ئۇچرىدى. شۇندىن بۇيان مەسچىتسىز قالغان خەلقىمىز ئېخىمۇ تارقاقلىشىپ روهىي چۈشكۈنلۈككە ئۇچراپ، ياراتقان ئاللا ئالدىدىكى ئۆزلىرىنىڭ مۇسۇلمانچىلىق پەرىزلىرىنى ئۆز ئۆيلىرىدە يوشۇرۇن ئۆتەشكە مەجبۇر بولدى. مەكتەپلەردە، ئىدارە -جەمىيەتلەردە زۇرگۇززۇلگەن ئاتېيستىك-خۇداسىزلىق تەربىيەسى كىشلەرنىڭ بولۇپمۇ ياش ئەۋلاتلارنىڭ ئەدەپ -ئەخلاق تەربىيەسىگە يامان تەسىر قىلدى.

كېيىنكى يىللاردا قايتا قۇرۇش سىياسىتى ژۈرگۈزۈلۈپ، دېموكراتىيە قانات يېيىشقا باشلاپ، ئىنسان هوقۇقىغا ئېتىۋار بېرىش باشلانغاندىلا چىركولارتەكسىگە كېلىپ، ئۇلارنىڭ دات باسقان قوڭغۇراقلىرى چېلىنىشقا باشلىدى. شۇندىن كېيىنلا هەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى ئۇزۇن يىللىق غەپلەت ئۇيقىسىدىن ئويغىنىپ، ئاللانىڭ قۇتلۇق ئۆيىنى – ئۆزلىرىنىڭ مۇقەددەس جايى بولغان مەسچىت ۋە مەدرىسلەرنى قۇرۇش ئارزۇ – ئارمانلىرىنى ئۇچۇق ئېيتىش پۇرسىتىگە ئېگە بولدى.

بىزنىڭ زارەۋوستوكا مەهەللىمىزدە 1989 – يىلى يۇرت موتىۋەرلىرى تەرىپىدىن مەسچىت قۇرۇش تەشەببۇسى كوتۇرۇلگەندە يۇرت-جامائەت تەرىپىدىن قىزغىن قوللاپ – قۇۋەتلەندى. يېڭىدىن سايلانغان دېپۇتاتقا خەلقنىڭ بۇ ئورۇنلۇق تەلىۋىنى ئورۇنلاپ بېرىش ئامانەت قىلىپ تاپشۇرۇلدى. خەلق ۋەكىلى هېساپلانغان دېپۇتاتمۇ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا يولۇقۇپ كوردى. هېچ بىر نەتىجە چىقمىدى. يۇرت مۇتىۋەرلىرى ئابلىز خەيرى، يوبۇر قارى ۋە مەزكۇر قۇرلارنىڭ ئاۋتورى 300دىن ئارتۇق ئادەمنىڭ قولىنى قويدۇرۇپ، مەسچىت قۇرۇش تەلىۋىنى قەتئىي ئوتتۇرغا قويۇپ، ژۇقۇرى ئورۇنلارغا ئېرىنمەي بېرىشتى. رەهبىرى خادىملار مەكتەپتىن ئېرى زەمەتكالىقنىڭ يېنىغا كىچىكرەك بىر مەسچىت ياساشقا رازىلىق بېرىشتى. بۇ خىل ئەمەلىي ئەهۋالغا توغرا كەلمەيدىغان چەكلىمە هەر مىللەت خەلقىنىڭ ئېهتىياجىنى قانائەتلەندۇرەلمىگەنلىكتىن مەسچىت قۇرۇش ئىشى ئارقىغا سۈرۈلۈپ قالدى.

قازاقستان مۇستەقىللىقنى قولغا ئالغاندىن كېيىنلا بۇنداق چەكلىمىلەر ئۆزلىگىدىن يوقاپ، خەلققە تاقالغان ئىشكلەر داغدام ئېچىلىشقا باشلىدى، 700ئائىلىدىن كوپرەك ئۇيغۇرلار بىلەن450 تۈڭگان ئائىلىسى ئىستىقامەت قىلىدىغان بۇنداق چوڭ مەهەللىگە چوڭراق مەسچىت قۇرۇش لازىم بولغاشقا ئۇيغۇرلار بۇ ئىزگۈ ئىشقا بەل باغلاپ كىرىشتى. دىنى قېرىنداش بولغان تۈڭگانلارمۇ قاراپ تۇرۇشمىدى.ئۇلارنىڭ دىنىي قېرىنداشلىقى بولغان بىلەن تىل ۋە بەزى ئۆرپىي ئادەتلىرىدە پەرقلەر بولغاشقا بىر مەهەللىدە ئىككى مەسچىت قۇرۇلۇشىدا خەلقنىڭ بەرگەن خەيرى – سەدىقە، ئاتىغان ئىئانىسى هېساۋىغا ئىش باشلاندى.بۇ ئىزگۈ ئىشلارنىڭ باشلامچىسى بولۇپ، مەرهۇم غىلاجىدىن پەخرىدىنوۋ، سالى جامالوۋ، ئابلىز خەيرى، خاكى مىليانوۋلار تىك تۇرغان ئېدى. ئالمۇتىنىڭ ئەڭ چوڭ سودا بازىرى مەزكۇر مەهەللىنىڭ يېنىدا بولغاشقا، مەسچىتقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن كەلگۈچىلەرگە ئوڭايلىق تۇغدۇرۇش ئۈچۈن ئىككى مەسچىت بىر ۋاقىتتا قەد كوتۇرۇشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ يېنىدا مەدرىسە قۇرۇلۇپ، ياشلار دىنىي بىلىم ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئېگە بولدى.مۇسۇلمانچىلىق يولىدا تاشلانغان بۇتۇنجا قەدەم بارلىق مۇسۇلمان خەلقنى روهلاندۇردى.

دىنداش، قېرىنداش تۈڭگان خەلقى ئۆزلىرىنىڭ مەبلىغى بىلەن هەيۋەتلىك قۇرۇپ چىققان«شەرىق نۇرى»نامىنى قويۇشتى. ئىككى قەۋەتلىك بۇ دەرگاهتا بىرۋاقىتتا 500 كىشى ناماز ئوقالايدۇ.تورت خەلپىگە تەخلىت قىلىپ، تورت گۈمبەزلىك بۇ كاتتا مەسچىت زىيارەت قىلغۇچىلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتماقتا. قازاقستاننىڭ مۇپتىسى راتبېك هاجىم مەزكۇر مەسچىتكە قەدەم تەشرىپ قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى كورۇنۇشىنىڭ تولىمۇ چىرايلىق ياسالغانلىقىنى مەدھىلىدى. بىيىل رامىزان ئايدا مەسچىتكە كەلگەن تۇۋەيتلىكلەر: «قىسقا ۋاقىت ئىچىدە چوڭ ئىشنى قىلىپسىلەر، هىممىتىڭلارغا رەخمەت. بىز بۇنى لېنتىغا ئېلىپ، قازاقىستاندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ ئىخلاسىنى باشقىلارغا ئۆلگە قىلىپ كورسەتسەك ئەرزىيدىغان ئىش ئېكەن» دېيىشتى.

ئەمگەكچان خەلقىمىز دۇچ كەلگەن هەر قانداق قىيىنچىلىقلارغا باش ئەگمەي، بۇ ساۋاپلىق ئىزگۈ ئىشنى ئوز كۈچىگە تايىنىپ قىلدى. كەلگۈسى ئەۋلاتلارغا بۇ تەۋەرۈك جاي ئەڭ قىممەتلىك سوغا بولۇپ قالغۇسى. بۇ ئۇلۇق ئىشنى بىجەرگەن يۇرت موتىۋەرلىرىگە، مەسچىت قۇرۇلۇشىغا مەسئۇل بولغان سالى جامالوۋ ۋە باشقىلارغا يۇرت – جامائەت چىن قەلبىدىن رەخمەت ئېيتماقتا.مەسچىتنىڭ ئىمامى يوبۇر قارى هەقسىز ئىمامەتچىلىك قىلىپ، باللارغا دىنىي تەلىم بەرمەكتە.هەتتا ئۇ توي – تۆكۈن، نەزىر – چىراقتىن ئۆزىنىڭ نامىغا چۈشكەن كونۋېرتلارنىمۇ مەسچىتكە ئاتىدى.

بۇ باشقىلارمۇ ئۆلگە – ئىبرەت ئالسا بولىدىغان ساۋاپلىق ئىش! هازىر مەسچىتنى كوز قارچۇغىدەك ساقلاپ، ئۇنى باشقۇرۇپ ژۈرگەن كەرىم هاجىم يۇرت – جامائەت بىلەن مەسلىهەتلىشىپ، مەسچىت يېنىدا ئاشخانا، سەررەپخانا ۋە باشقا كېرەكلىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارماقتا. دىنىي ئىسلامغا كەڭ يول ئېچىلغاندىن بېرى ئادەملەر، بولۇپمۇ ياشلار ئۆزلىرىنى يامان ئىش – هەرىكەتلەردىن تارتماقتا. دىنىي قېرىنداشلار ئارىسىدا ئىناقلىق ئورنىتىلماقتا.

ئىبراهىم هاجى ياۋاخونوۋ.
ئالمۇتا شەهرى.

سۈرەتتە: مەسچىتنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشى.

«ئون بىر بەتتىم» غا 50 ـ يىل

بىزنىڭمۇ ھەسسىمىز بار ئىدى...

بېيىل كېيىنكى تارىخىمىزدا «ئون بىر بەتتىم» دەپ نام ئالغان، يەنى جاياكاش خەلقىمىز ئازاتلىق، ئىستىقلالىيەت تەمىنى ئەندىلا تېتىغاندا كېڭەش ھۆكۈمىتى ۋە ئۇنىڭ رەھبىرى ي. ستالىننىڭ ياۋۇزلۇق، ئەبىھ سىياسەتلىرى ئاقىۋىتىدە ئەمەر خەلقىمىزگە بويۇنتۇرۇق سالغان بۇ كېلىشىمنىڭ تۈزۈلگىنىگە توغرا ئەللىك يىل توشتى. مەن شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ قاتارىدىكى جەڭچىسى سۈپىتىدە ئەينە شۇ كۈرەش يىللىرى توغرىلىق ئۆز خاتىرىلىرىم بىلەن ئورتاقلىشىشنى خالىغان بولار ئىدىم.

كومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۇيغۇرلار دىيارىدا خالىغىنچە زورلۇق، زومبۇلۇق سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، ۋەھشىلىك زۇلۇمى چەكتىن ئاشقانلىقىدىن خەلقىمىز 1944 ـ يىلى كومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى مىللىي ـ ئازادلىق ئىنقىلابىنى كۆتۈردى. بۇ مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ تەلەپ ـ مۇددىئالىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەنلىكتىن ئۇ چاقماق تېزلىكىدە ئەۋج ئېلىپ، كۆپ ئۆتمەيلا ئىلى ۋىلايىتى دۆلەت مەنسەپ ئازات قىلىندى. ئاسىيچى كومىنداڭچىلار شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلدى. مىللىي ئارمىيە ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلدى.

[illegible]

ئەينە شۇ كۈرەشلەردە شېھىت بولغانلارنى كۆرگەن بىزلەر ئازادلىقنىڭ قەدرىنى بىلىمىز. بىراق ئەپسۇسكى، بىزنىڭ بۇ كۈرەشلىرىمىز ۋە قۇربانلىرىمىزنىڭ ھەسسىسى بار ئىدى...

ھاشىم سايىم.

سابىق شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ جەڭچىسى

خارجى ئەللەردە نەشىر قىلىنىدۇ

خىتاي زوراۋانلىرىغا قارشى ئىككى قېتىملىق چوڭ نامايىش

«تەيۋەن مەركىزىي گېزىتى»نىڭ بېيجىڭ ۋەلىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، تەيۋەن ۋە ئۇنىڭ ئاتالمىش «جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى» ... [illegible]

... شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىلەن نامايىشقا چىققانلار 200 دىن ئارتۇق بولۇپ، ... [illegible]

يۈسۈپ خوجا تەرجىمىسى

پەرزەنتلىرىمىز كېلەچىكىنى ئويلاپ...

قارا بالتا شەھىرىدە بىر نەچچە يۈز ئۇيغۇر ئۇيغۇر ئائىلىسى ياشىسىمۇ، ئۇ يەردە ئۇيغۇر مەكتىۋى بولمىغانلىقتىن پەرزەنتلىرىمىز بالىلار باغچىسىدىن باشلاپ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكۈچىلىك رۇس تىلىدا ئوقۇپ بىلىم ئالىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇلار بىر بىرى بىلەن رۇس تىلىدا سۆزلىشىپ، ئانا تىلىنى بىلمەيدىغان دەرىجىگە يېتىۋاتىدۇ. يىللار ئۆتكەنسىرى ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلىرىمىزنىمۇ ئوقۇيدىغانلارنىڭ ئازىيىۋاتقانلىقى بايقالماقتا. بولۇپمۇ خەلقىمىز قېدىمىدىن باشلاپ قوللىنىپ كەلگەن ئەرەپ ھەرپى ئاساسىدىكى يېزىقىمىز بىلەن چىقىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ كېيىنكىلەرنىڭ ئۇنى ئوقۇالماسلىق سەۋەۋى بىلەن ئوقۇغۇچىلىرى سانىنىڭ كەسكىن ئازىيىۋاتقانلىقى بىزنى ئېچىندۇرىدۇ.

ئەينە شۇنى كۆزدە تۇتقان ھالدا بۇ گېزىتىمىزنىڭ جانكۆيەرلىرىنىڭ بىرى تەلئەت باقىيېۋنىڭ تەشەببۇسى بىلەن جامائەتچىلىك ئاكتىۋىستلىرى باش قوشۇپ، بالىلارغا ئۆز ئانا تىلىدا سۆزلەشنى ئۆگىتىش، «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ئوقۇالايدىغان قىلىپ، بۇ يېزىقىمىزدىن بالىلارغا دەرس بېرىشنىڭ ئەمەلىي چارىلىرى بەلگىلەندى. ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردىكى ئۇيغۇر بالىلىرى كۆپىرەك ئوقۇۋاتقان 3 ـ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرى ۋ. كوبلوۋ ئۇنى رەسمىي دەرس جەدۋىلىگە كىرگۈزدى. شۇنىڭغا بىنائەن بۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان 160 ئۇيغۇر پەرزەنتلىرى باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرى سىنىپلار بويىچە ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ مەشغۇلات ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. ھازىر ئۇلارنىڭ ساۋادى چىقىپ، بۇ يېزىقىمىزدىكى كىتاپ، گېزىتلىرىمىزنى ئەركىن ئوقۇالايدىغان دەرىجىگە يەتتى. بالىلارنىڭ ئۆز ئانا تىلىدا سۆزلىشىپ، چىقىۋاتقان گېزىت ـ ژۇرناللىرىمىزنى ئوقۇشقا تىرىشقىنىنىڭ ئۈلگىۋېۋاتقانلىقى ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىنىمۇ خۇش قىلماقتا. دېمەك، ئىلگىرىكى يىللاردا بۇ يەردە يۈز نۇسخىنىڭ ئەتراپىدا «يېڭى ھايات» گېزىتى تارىلىپ كەلگەن بولسا، ئەندى كەلگۈسىدە ئۇنىڭ مۇشتىرىلىرى سانىنىڭ ئاشىدىغانلىقىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

بۇ خەيرلىك ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا مىللەتپەرۋەر تەلئەت باقىيېۋنىڭ ئەمگىكىنى ئالاھىدە مەدھىيەلەپ تىلغا ئېلىش ئورۇنلۇق. 1944 ـ يىلى غۇلجا شەھىرىدە زىيالى ئائىلىدە تۇغۇلۇپ، ئۇ يەردىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن بېجىن مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا بىلىم ئالغان ئىدرەكلىك يىگىت 1962 ـ يىلى ئائىلىسى بىلەن قارا بالتا شەھىرىگە كۆچۈپ چىقىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، جامائەتچىلىك ئارىسىدا ياخشى ئىشلىرى بىلەن كۆزگە كۆرۈنۈپ ژۈردى. شۇ قاتاردا بۇ قېتىمقى پەرزەنتلىرىمىزنى ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇتۇشنى يولغا قويۇشتا ئۇنىڭ كۆرسەتكەن خالىسانە ياردىمىدىن پۈتكۈل ئاھالى مىننەتدار بولدى.

مەھەممەت رېھىم مېھمانوۋ.
قارا بالتا شەھرى.
قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى.

بالىلىق ئۆي بازار

ئانا ـ ئۆينىڭ يېنىپ تۇرغان چىرىغى

ـ راھىلەم كىچىك ئاپام ـ مېنىڭ ئىككىنچى ئانام، ـ دەيدۇ سەيدەخمەت روزىيېۋ كۆپ باللىق قەھرىمان ئانا توغرىلىق سۆز قىلىپ، ـ مېنىڭ بەش، سىڭلىم رابىيەمنىڭ ئۈچ ياش ۋاقتىلىرىمىز ئىدى. ئانام تۇرسۇنبۇۋى ۋە دادام كەينى ـ كەينىدىن ئالەمدىن ئۆتكەندە، كىچىك دادام تۇرغان بىلەن كىچىك ئاپام راھىلەملەر بىزنى غەمخورلۇغىغا ئېلىپ ئۆيىگە ئەكىلدى. بىز ئەينە شۇ مېھرىۋان ئۇقۇقانلارنىڭ قولىدا چوڭ بولدۇق. مېنىڭ بالاغەتكە يېتىپ، ئۆيلىنىپ بالا ـ چاقىلىق بولۇپ باش كۆتۈرۈپ ياشىشىمىزغا سەۋەپچى بولغان ئەشۇ كويۇمچان ئىنسانلارنى ئويلىغىنىمدا، ئۇلارغا چەكسىز رەخمەت ـ تەشەككۈرلىرىمنى ئىزھار قىلماي تۇرالمايمەن.

راھىلەم روزىيېۋا توغرىلىق قانچە ئىللىق سۆز قىلىپ، ئۇنى قانچە ماختىسىڭىز ئەرزىيدۇ. ئۇ قىزىل غەيرەت يېزىسىدا ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئىستىقامەت قىلىپ كېلىۋاتقان ھۆرمەتلىك ئانىلارنىڭ بىرى. گەرچە ئۇ ئون ئىككى پەرزەنتكە ئانا بولغان بولسىمۇ ئىككىنسى قازا بولۇپ كېتىپ، قالغانلىرى مېھرىۋان ئانىنىڭ ئىسسىق باغرىدا ئۆلغىيىپ ئۆستى، ئاتا ـ ئانا تەربىيەسى بىلەن ھەقىقىي ئىنسانلار قاتارىدا ئۆسكەن بۇ پەرزەنتلەر ئۆزلىرىنىڭ موشۇ جاپاكەش. ئاقكۆڭۈل ئانىسى بىلەن بۈگۈنكى كۈندە ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىدۇ.

راھىلەم روزىيېۋا 1936 ـ يىلى غۇلجا شەھرىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كېلىدۇ. ئۇ ئۇسۇپ چوڭ بولغاندىن كېيىن تەغدىر ئۇنى ئۆزىنىڭ ياخشى كۆرگەن يىگىتى تۇرغان بىلەن بىرلەشتۈردى. ئۇلار تەقدىر تەقەززاسى بىلەن 1959 ـ يىلى غۇلجىدىن ئالمۇتىغا كۆچۈپ چىقتى. ئۇ چاغلاردا ھەر ئىككىسىنىڭ ياشلىق دەۋرلىرى ئىدى. ئۇلار قىزىل غەيرەت يېزىسىغا، ئۇقۇقانلىرى قېشىغا ئورۇنلاشقاندىن كېيىن كولخوزغا ئەزا بولۇپ كىرىپ، تۇرغان قۇرۇلۇش بىرىگادىسىدا، راھىلەم كۆكتات بىرىگادىسىدا ئىشلەشكە باشلىدى. ئۇلار ياشلىق كۈچ ـ غەيرىتىنى ئېگىلىك ئىشلەپ چىقىرىشقا سەرىپ قىلىپ، كوللېكتىۋ ئارىسىدا كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش بىلەن شەخسىي تۇرمۇشىنىمۇ كۆتىرىشتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ئۆي ـ جاي، مال ۋارانغىمۇ ئىگە بولدى. تۇرغان ئاكا ھاياتتىن سەل بۇرۇنىراق كۆز يۇمۇپ كەتكەن بولسىمۇ راھىلەم ھەدە بالىلارغا ھەم ئانا ھەم ئاتا بولۇپ ئائىلە باشقۇرۇپ، تا پېنسىيەگە چىققانغا قەدەر ئەمگەكتىن قول ئۈزمىدى.

1981 ـ يىلى «قەھرىمان ئانا» دېگەن پەخرى نامغا سازاۋەر بولدى.

كۆپ بالىنى تەربىيەلەش، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىن چىقىش، ئانا ـ بالا ئوتتۇرىسىدىكى ئىززەت ـ ھۆرمەتنى ساقلاش ـــ بۇ دىققەت قىلىدىغان مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرىدۇر. راھىلەم ھەدىنىڭ پەرزەنتلىرى ھەر قاچان ئانىسىنىڭ نەسىھەت، مەسلىھەتلىرىگە قۇلاق سالدى. ئانىنى ھەرگىز رەنجىتمىدى. ئوغۇللىرىنى ئۆيلەپ، قىزلىرىنى تۇرمۇشقا چىقىرىپ ئۆي ئوچاقلىق قىلدى.

ـــ ئون بالىنى بېقىپ چوڭ قىلغىچە ئاز بولمىغان جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى باشتىن ئۆتكۈزدۈق، ـ دەيدۇ راھىلەم ھەدە ـــ ئەندىلا بالىلارنىڭ راھىتىنى دەقەمدە كۆرىدىغان چاغدا تۇرغان ئارىمىزدا يوق، ئەگەر ئۇ ھايات بولغىنىدا ئون ئالتە نەۋرىسىنى ئەكىلىتىپ، سۆيۈپ قانچىلىك خوشال بولۇپ كېتەر ئىدى. تەغدىرگە تەن بەرمەي نېمە ئامالىمىز بار. پەرزەنتلىرىم: ئەخمەتجان تالغىر شەھىرىدىكى زاۋۇدتا بىرىگادىر، ئەيساجان ئالمۇتىدا كۆكتات ماگازىنىدا سېتىقچى، مۇساجان، تۇرسۇنجان، رۇستەمجان، سېپىتجانلار شوفيور بولۇپ ئىشلەيدۇ. رازىيەم، ئاسىيەملەر ئۆي ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. نىيازبۇۋى قىزىل غەيرەت مەكتىۋىدە مۇئەللىم بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئەڭ كىچىك ئوغلۇم ئۆرەخمەت 9 ـــ سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ.

راھىلەم ھەدىنىڭ ئوغۇل ـ قىز پەرزەنتلىرى ئۇنىڭ ئۆيىگە پات ـ پات كېلىپ ئانىسىدىن ئەھۋال سوراپ تۇرىدۇ. پەرزەنت ـ نەۋرىلەر بۇ چوڭ ئۆيدە جەم بولغاندا ئۇلارنىڭ ئىناق ئىجىللىغىنى كىشىنى ھاياجانغا سالماي قالمايدۇ.

ھەممىسى يايراپ ـــ ياشناپ كېتىشىدۇ. بىز ئون بالىنى ئۆستۈرۈپ قاتارغا قوشقان مېھرىۋان ئانىغا: موشۇ چوڭ ئائىلىنىڭ چىرىغى بولۇپ ھەر قاچان يېنىپ تۇرۇڭ ـــ راھىلەم ھەدە دېمەكچىمىز.

ئابدۇرىشت قاسىمي.

شوھرىتىڭ، نامىڭ يادلىنىپ تىلدا،

مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى مۇرات ھەمرايېۋ ـ 60 ياشتا

داڭق ـ شوھرەتتىكى قوش يۇلتۇزلار

ئۇيلايمەنكى، بىز ئۇيغۇرلاردىن، بىرەر بىرىم كىشىلەر ئابايى نامىدىكى ئاكادېمىيەلىك دولەت ئوپېرا ۋە بالېت تىياترىدا بولۇپ ئوتكەن ئولجاس سۇلېيمېنوۋنىڭ تەۋەللۇدىنىڭ 60 ژىللىقىغا قاتنىششقا مۇيەسسەر بولدى. قالغانلار، شۇنداقلا بۈيۈك كۆل جۇمھۇرىيەت ئاھالىسى شائىر تەنتەنىسىنىڭ قايسۇ دەرىجىدە نىشانلانغانلىغىنى ھاۋارەڭ ئېكرانلار ئۈستىدىن تاماشىلىدى. بۇ يەردە مەن «دەرىجە» دېگەن سوزنى ئەتەيلەپ ئىشلەتتىم. سەۋەۋى، ئولجاسنىڭ يۇبىلېيى ئەڭ ئالىي دەرىجىدە ئوتۈلدى. 18 ـ مايدا، يەنى ئولجاسنىڭ تۇغۇلغان كۈنى، ئۇنى پرېزىدېنتىمىز نۇرسۇلتان نازارباييۇ ئوز ھوزۇرىدا قوبۇل قىلدى. شۇنىڭ بىلەن شائىرغا، جەمىيەت ئەربابى ۋە ئەلچىگە تېگىشلىك ھورمەتنىڭ ھەممىسىنى بىلدۈردى. ئەلۋەتتە، بۇ ئۇچرىشىشتا تالاي سوزلەر ئېيتىلدى، دەپ پەرەز قىلىشىمىز مۇمكىن. ئامما، پرېزىدېنت ئۇنى ئاز كورۇپ، ئەتىسى رەسمىيسى بىلەن شائىرغا بېغىشلانغان ئەدەبىي كەچكىمۇ قاتنىشىپ، تەۋەللۇد ئېگىسىگە قارىتا ژۇقۇرى كەيپىياتتا شۇ كەچتە ھېچكىم ئېيتالمىغان سوزلەرنى ئىزھار قىلدى.

مەن پرېزىدېنتىمىز سوزىنى ئىڭشاۋېتىپ، ئولجاسنىڭ قانچىلىك ھاياجانلانغانلىغىنى كورۇۋېتىپ، مۇستەقىللىك، ئىستىقلالىيەت نەسلى موشۇ، نىڭ ئۇنى ئوخشايدۇ، دېگەن خۇلاسىگە كەلدىم. ئوز ئېلىگە ئوزەڭ ئېگە بولغاندىلا مەراسىملار نەنە شۇنداق ئوتىدىكەن. سېنىڭ ئوز خەلقىڭ ئۈچۈن قىلغان خىزمىتىڭنى شۇ خەلق نامىدىن ئۇنىڭ بىرىنچى شەخسى ئەينە شۇنداق ژۇقۇرى باھالايدىكەن...

مۇرات ھەمرايېۋ بىلەن ئولجاس سۇلېيمېنوۋ بىر ژىلنىڭ، ھەر ئىككىسىلا ئالمۇتىدا تۇغۇلغان. پەقەت ئالىي ئوقۇش ئورنىنى مۇرات تاشكەنتتە، ئولجاس ـ ئالمۇتىدا تاماملايدۇ. ھەر ئىككىسىلا مەكتەپتىن باشلاپ شېئىر يازىدۇ. ئىككىسى ئارىسىدىكى يەنە بىر پەرىق ـ مۇرات ستۇدېنتلىق ژىللىرىمۇ شېئىر يېزىشنى تاشلىمايدۇ. بىراق مەتبۇئاتتا ئۇنىڭ ماقالىلىرى بېسىلىدۇ. گېزىت ـ ژۇرنال ئوقۇغۇچىلىرى ھەمرايېۋنىمۇ ئولجاستىن خېلى بۇرۇن تونۇشقا باشلايدۇ. ۋاقتى كەلگەندە، بۇ ئىستېداتلىق كىشىلەر ئۇچرىشىپ دوست بولىدۇ. ئولجاس مۇرات توغرىسىدا چوڭ ماقالە يازىدۇ. ھەر ئىككىسىنىڭ ئالغان دەسلەپكى مۇكاپاتلىرى ـ پۈتكۈل ئىتتىپاق لېنىن كومسومولىنىڭ لائۇرېياتلىغى. مۇرات ئىلمى ئەمگەكلىرى ئۈچۈن، ئولجاس ـ شېئىرلىرى ئۈچۈن. سۇلېيمېنوۋنىڭ تالانتىنى، ئۇنىڭ نەسرىلىرىنىڭ نېمە ئېكەنلىكىنى بىز ياخشى بىلىمىز. شۇنداقمۇ شېئىرىيەت دېگەن شېئىرىيەت. ئىلمى ئەمگەك دېگەن ئىلمى ئەمگەك: ئىنتايىن مۇرەككەپ. قېيىن. ساھا، ئۇنى باھالايدىغانلار، قەدرىگە يېتىدىغانلار تار دائىرىدىكى مۇتەخەسسىلەر. شېئىرىيەت مۇخلىسلىرىنىڭ چېكى بولمايدۇ. بۇ يەردە ئېيتماسقا بولمايدىغان يەنە بىر نەرسە ـ ئولجاس سۇلېيمېنوۋ جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىككىسى ھېسابلىنىدىغان خەلقنىڭ ۋەكىلى، مۇرات ھەمرايېۋ ـ ئاز سانلىق خەلقلەر ئارىسىدىن چىققان. ژىرۇغا كوتۈرۈلۈش پەلەمپىيى ھەر ئىككىسىنىڭ بىر خىل بولسىمۇ، ئۇيغۇر پەرزەنتىنىڭ شوھرىتى كوپچىلىككە مەلۇم بولۇشى قازاق ژىگىتىنىڭكىدىن كام بولمىدى. شۇنىڭغا قارىماستىن، مۇراتنىڭ تەۋەللۇدىگە بولا بىز، بەش ـ ئالتىمىزلا سوز قىلىپ كېلىۋاتىمىز، ئولجاسنىڭ يۇبىلېينى پرېزىدېنت رەھبەرلىكىدە پۈتكۈل قازاقستان نىشانلاۋاتىدۇ.

راست، ھازىر مۇرات ھەمرايېۋ ئارىمىزدا يوق. ئۇنىڭ يورۇق دۇنيادىن ئوتكىنىگە ئون ئۈچ ژىلدىن ئاشتى. مابادا ئۇ ھايات بولۇپ، تەغدىر ئولجاس ئوخشاش ئۇنىڭغىمۇ ئوزىنىڭ 60 ژىللىغىنى قارشى ئېلىش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ بەرگەندە ئۇ نەقەدەر ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇراتتى. رەسمىتىنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرىگە قارىغاندا، ئۇنى ئەجەل ئېلىپ كەتكەن سەكسەن ئۈچىنچى ژىلى س س س ر پېداگوگىكا پەنلەر ئاكادېمىيەسىدە يېڭى ئاكادېمىكلار ۋە مۇخبىر ـ ئەزالارنى سايلاش مەسىلىسى قارالماقچى بولۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقستان رېگىونىغا مەخسۇس بىر ئاكادېمىك ئورنىنى بېرىش نەزەردە تۇتۇلغان ئېكەن. ئاكادېمىكلىققا نامزاتلار ئارىسىدا بىرىنچى بولۇپ م. ھەمرايېۋنىڭ ئىسمى تۇراتتى. سەۋەۋى، ئۇنىڭ باشقا ئەمگەكلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئالىمنىڭ رەھبەرلىكى ۋە بىۋاستە ئىشتىراكى بىلەن ئوزبېكىستاندىكى پېداگوگىكا بىلىم ئىنستىتۇتى تەييارلىغان ياشلارنى تەربىيىلەش مەسىلىلىرىگە باغلىق تەتقىقات ئۇشىنىسكىي نامىدىكى مۇكاپاتقا سازاۋەر بولغان ئىدى. ژۇقۇرى مۇكاپاتنىڭ ئوزى ھەم ئىنستىتۇتتا ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان باشقىمۇ نۇرغۇنلىغان ئىشلار مۇرات نامزاتىنىڭ سالمىغىنى ئاشۇراتتى.

مۇرات بىلەن يېقىندىن ئارىلىشىپ كەلگەنلەر شۇنى ياخشى بىلىدۇكى، ئۇ ھېچ قاچان بىرەر نەرسىدە توختاپ قېلىپ، «مانا ئەندى مەن مەخسىتىمگە يەتتىم» دېگەن سوزلەرنى زادىلا ئېيتماتتى. ئىلىم ـ پەن يولىدا چارچاشنى ئۇخمايدىغان ئادەم، ئۇ دايىم ئالغا قارايلا ئىنتىلاتتى. موشۇنى نەزەردە تۇتساق، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاكادېمىك بولۇشمۇ بىردىن ـ بىر ۋە ئالىي نىشان ئەمەس ئىدى. 28 يېشىدا دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيە ھىمايە قىلغان ئالىم ئۇ شەك ـ شۈبھىسىز 40قا يەتمەيلا ئاكادېمىك بولاتتى، ھەتتا ئۇنىڭ بىلەنلا چەكلەنمەستىن، چەتئەل ئاكادېمىيەلىرىگە سايلىناتتى. ئۇنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتلەر، ئۇنىڭ ئىسمى ئەتراپىدا يۈز بەرگەن ۋاقىئەلەر پەقەت مۇراتنىڭ شۇ يولدىكى مېڭىشىنى بىر نەچچە ژىلغا توختىتىپ قويدى، ئۇنىڭ كۈچ ـ غەيرىتىنى ئىلىم ـ پەندىن تامامەن ژىراق نەرسىلەرگە سەرىپ قىلىشقا مەجبۇرلىدى. ئەگەر ئولجاس سۇلېيمېنوۋنىڭ «ئاز ئى يا» كىتاۋى ك پ س س مەركىزىي كومىتېتىنىڭ سىياسىي بيۇروسىدا مۇھاكىمە قىلىنسا، مۇرات ھەمرايېۋنىڭ دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەسى ياقلىنىپ بولغاندىن كېيىن قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئىجتىمائىي پەنلەر بولۇمىدە قارىلىدۇ ھەم ئۇنىڭ سەلبىي پىكىردىكى قارارى ۋ ئا ك قا (دىسسېرتاتسىيەلەر بويىچە ئالىي ئاتتېستاتسىيە كومىسسىيەسى) ئەۋەتىلىدۇ. ئولجاسنىڭ كىتاۋى چىقىدۇ، مۇراتنى ئاكادېمىيە دوكتور بولۇشقا يول قويمايمىز، دەيدۇ.

تالانتنى پەخىرلىنىش زورۇر. ئامما ئايرىم ۋاقىتلاردا ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئەتەي كوز ژۇمۇش، ئۇنى چۈشىنىشنى خالىماسلىقمۇ يۈز بېرىدىكەن. مۇنداق بولغىنى، تالانت ھەددىدىن تاشقىرى، كامىدىن ـ كام ئۇچرايدىغان ھادىسە بولغانلىقتىن، بەلگۈلەنگەن تىلىستىن چىقالماي ژۈرگەنلەر، بىر نەرسە بىلەنلا شۇغۇللىنىپ كەلگەنلەر، باشقا يول بىلەن ماڭغانلارنى، يېڭىچە پىكىر قىلغانلارنى ئېتىراپ قىلالمايدىكەن، ياكى ئېتىراپ قىلىشنى ئەتەتەي خالىمايدىكەن.

بىزدە ھازىر رۇس تىلىغا بولا كوز قاراش، مۇناسىۋەتلەر كەسكىن ئوزگىرىۋاتىدۇ. ئامما دۇنيادا قوللىنىپ كېلىۋاتقان ئۈچ ـ تورت تىلنىڭ بىرى ھېساپلانغان رۇس تىلى بىز ئۈچۈن، كوپ جەھەتتىن، دۇنيا، بولۇپمۇ ياۋروپا ۋە رۇس مەدەنىيىتىنىڭ ئوزىگە ئۇچۇق دېرىزە، بىز مېڭىپ، ئوگىنىپ قالغان يول ئەمەسمۇ. مەلۇم رەۋىشتىلا ئەمەس، بەلكى ئاساسەن رۇس تىلىغا باغلىق ئولجاسنىڭ، مۇراتنىڭ داڭقى چىقمىدىمۇ؟ ئەگەر مۇرات رۇس تىلىدا يازمىغىنىدا، ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئەدىن نازىم ھېكمەتنىڭ كوزىگە چۈشەتتى، ئۇنىڭ ستۇدېنتلىق ژىللىرىدا يازغان ماقالىلىرىنى كوپچىلىك ئەدىن ئوقاتتى؟!

ئولجاس بىلەن مۇراتنىڭ ئوخشاشلىغى ئۇلارنىڭ ئىجادىيەتتىكى قانداق باشلىنىشىدا، بېسىپ ئوتكەن يولىدا، قولىغا كەلتۈرۈلگەن ئۇتۇقلىرى، شۇلار مابەينىدە پەيدا بولغان قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشىدىلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەر ئىككىسى زور ئاتىقلاردىن. ئۇلار ئوتقىنى قانچە تىڭشىماك، شۇنچە تىڭشىغۇڭ كېلىدۇ. ئەندى سوھبەتداشلار سۈپىتىدە بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىگە تەڭتۇشلىرىنى تېپىش قىيىن. ھەر قانداق ئولتىرىش ـ مەراسىملاردا كوپچىلىكنىڭ دىققىتى شۇلاردا بولىدۇ. موشۇنىڭ ھەممىسىنى ئاز دېگەندەك، تەبەت ئۇلارغا چىراي ـ شەكلىنى بېرىشتىمۇ ئوزىنىڭ سېخىيلىغىنى ھەممە تەرىپىدىن كورسەتكەن.

كىشىلەر بىلەن مۇئاسىۋەتتىلا ئەمەس، بەلكى مىنبەرگە چىقىپ، سوزلىگەندىمۇ، مەجلىسلەردە ئوز پىكىرىنى بىلدۈرۈشكە توغرا كەلگەندە، تالاشلارغا قاتناشقاندا، ئاتىقلىق، سوزىنى ئىنتايىن مەنتىقەن ئىپادىلەش چوڭ رول ئوينايدۇ. تاشقى كورۇنۇش يېقىملىق كىشىنىڭ ئوز بابىدا سوزلىشى ـ بۇ كامىدىن ـ كام ئۇچرايدىغان ئەھۋال.

مۇرات ھەمرايېۋ ئاسپىرانتۇرىدا ئوقۇۋاتقاندا، ئۇنىڭ توغرىسىدا م. ئەۋېزوۋقا بىرىنچى نۆۋەتتە ئىلمى رەھبىرى ئى. ئىسمايىلوۋ ئېيتقان بولۇشى كېرەك. ئامما، ئويلايمىزكى، مەشھۇر يازغۇچى ئاسپىرانت بىلەن ئوزىمۇ ـ ئوز كورۇشۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سوھبەتلەشكەندىن كېيىنلا ئۇنى يېڭىدىن تەشكىللەنگەن ئەدەبىيات ئىنستىتۇتى رەھبەرلىرى بىرىنىڭ لاۋازىملىغىغا تەكلىپ قىلىدۇ. مۇرات كىم بىلەن قانداق سوھبەتلىشىشنى بىلگەنلىكتىن، مۇئاكىغا زىكىت ھەممە تەرەپتىن ياققان بولۇشى كېرەك. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش، دەسلەپكى ئۇچرىشىشتىن باشلاپلا، مۇرات كېيىنىرەك ئاكادېمىك بولغان ك. م. ژىرمۇنسكىيغا يېقىپ قالىدۇ. بولمىسا ئاكادېمىك ئالىم، يەنە كېلىپ، ژىراق لېنىنگرادتا ياشايدىغان كىشى ئەندىلا نامزاتلىق دىسسېرتاتسىيە ياقلىغاننىڭ كىتاۋىغا مۇقەددىمە يازارمىدى.

مۇرات تالانتىنىڭ ئالاھىدە بىر تەرىپى، ئۇ ھەيران قالارلىق دەرىجىدە بىر نەچچە كۈندىن، ئايدىن، ھەتتا ژىلدىن كېيىن نېمە بولىدىغانلىغىنى سېزەتتى. ئەڭ بولمىغاندا تەخمىنلەپ بېرەتتى. ئۇنىڭدىكى موشۇ ئالاھىدىلىك، ئۇنىڭغا كىشىلەرنى ماگنىتتەك ئوزىگە تارتاتتى. ئۇنىڭغا مەسلىھەتكە كەلگەنلەر كوپ ۋاقىتلاردا مۇراتنىڭ ئېيتقانلىرى توغرا چىقتى ياكى ئۇ كوڭلىدىكى سوزلەرنى ئېيتتى، دەيتتى.

ئىككىنچى بىر تەكىتلەپ ئوتىدىغان نەرسە، ئۇنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى ئىشلەمچان قابىلىيىتى ھەم «بازغانلىنى ۋاقتىدا سوقۇشى»، يەنى ئىشنى كەينىگە قالدۇرماسلىغى.

مۇرات ھەمرايېۋنىڭ نامزاتلىق ۋە دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەلىرى ھەممىلا جەھەتتىن تازا ئەزەر يېڭى مەسىلىلەرنى كوتىرەتتى. بۇنى ئاز دېسەك، ئۇ تاللاپ ئالغان ماۋزۇدا تېخى دېگەندەك ئەمگەكلەرمۇ يېزىلمىغان ئىدى.

ئالىمىمىزنىڭ ئەڭ چوڭ خىزمىتى ئۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ئاساسىدا كويلىگەن تۈركىي تىللىق خەلقلەر شېئىرىيىتىدىن مىساللار كەلتۈرگەن ھالدا تۈرك شېئىرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشى توغرىسىدا دەسلەپكى ئېيتىم ژىرىك تەتقىقاتلارنى بارلىققا كەلتۈردى. مەن ياشلارغا، ئىلىم ـ پەنگە ئۇتۇش قىلغانلار ياكى شۇنىڭغا ئىنتىلمەكچى بولغانلارغا ئوز ئىشىغا مۇراتتەك بېرىلىشنى مەسلىھەت بەرگەن بولار ئىدىم.

ھەر بىرىمىز كوپچىلىكنى ئويلىساقمۇ، ئويلىمىساقمۇ ئوزىمىز ئۈچۈن ئەمەس، بىرىنچى نۆۋەتتە خەلقىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىمىز. مۇرات ھەمرايېۋ پەقەت ئوزىنىلا ئويلىغان بولسا، تامامەن باشقىچە ھايات كەچۈرەتتى. مۇمكىن ئۇنىڭ سالامەتلىكىمۇ ناچارلىماستىن، ئوز تەۋەللۇدىنىڭ سەنىسىنى ئوزى قارشى ئالغان بولار ئىدى. بىراق ئۇ باشقا يولنى تاللاپ ئالدى، ئوتىنىڭ سىرتىدا ئەمەس، بەلكى ئىچىدە كويدى. ئوزىنى بىر دەقىقىمۇ ئويلىماستىن، ئاكلىق ھالدا ئوزىنى ئىلىم ـ پەن، ئىجادىيەت ئۈچۈن قۇرۇۋان قىلدى. بۇنى بىز، ئۇنىڭ يېقىنلىرى بىلەن بىللە ئاددىي خەلقىمىز بىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەشھۇر ئالىمىمىزنىڭ ئۇ بىلىمىنى، ئولۇغلىقىنى ھوكۇمەت ئوتكۈزگەن دەرىجىدە نىشانلىمىساقمۇ، ئۇيغۇرلار ياشايدىغان ھەر بىر جايدا، شەھەر ۋە يېزىدا، ناھىيە ۋە مەھەللىدە، مەكتەپ ۋە ئىدارىلەردە ئوتكۈزۈشىمىز لازىم. ھەتتا موشۇ 1996 ـ ژىلى بىز ئۈچۈن مۇرات ھەمرايېۋ ژىلى بولۇشى زورۇر. شۇ ۋاقىتتىلا بىز ئۇنى، ئەڭ بولمىغاندا، ئوزىمىز مۇناسىپ باھالاپ، خاتىرىسىنى ساقلاپ كېلىۋاتقانلىغىمىزنىڭ ئىپادىسىنى بىلدۈرىمىز. مۇرات ھەمرايېۋ بىزنىڭ مىللىي پەخرىمىز.

پاتىگۈل سابىتوۋا،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى.

ئۇنى ئامېرىكىدىمۇ بىلەتتى

مۇرات ھەمرايېۋ ئىككىمىز شېئىرىيەت نەزەرىيەسى مەسىلىلىرى بىلەن شۇغۇللانغانلىقتىن، ئىككىمىزنىڭ بىر ـ بىرىمىز بىلەن يېقىندىن تونۇشماسلىغىمىز، ئورتاق ئىشلارغا باغلىق ئارىلاشماسلىغىمىز مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مەن ئۇنىڭ تاللاپ ئالغان ماۋزۇنى ئىنتايىن پۇختا بىلىدىغانلىغىدىن خەۋەردار بولساممۇ، ئۇنىڭ ماقالىلىرىنىڭ، بولۇپمۇ دەسلەپكى كىتاۋىنىڭ چەت ئەللەردىمۇ تارقالغانلىغىنى ھەم ئۇ يەرلەردە قىزىقىش پەيدا قىلىۋاتقانلىغىنى بىلمەيدىكەنمەن.

ئۇنىڭغا ياخشى بىر مىسال ـ مەن ئامېرىكىدىن كەلگەن بىر يېقىن كىشىمنى ئائېروپورتتا قارشى ئالغىنى چىقسام، ئۇ سالاملىشىشتىن كېيىنلا: «خاتالاشمىسام، موشۇ شەھەردە مۇرات ھەمرايېۋ ئىسىملىك ئالىم ياشايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىشنى خالاتتىم»، ـ دېدى. مەن، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭغا ۋەدە بەردىم. ئۇلار ئۇچراشقاندا ئامېرىكىلىق دوستۇم ئۇنىڭ ئالدىدا كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرغان سىمپاتىلىق ژىگىتنىڭ ئەسلى مۇرات ھەمرايېۋ ئېكەنلىگىگە زادىلا ئىشەنگۈسى كەلمەتتى. ئالىمنىڭ تەسەۋۋۇرى بويىچە ۋ. م. ژىرمۇنسكىي مۇقەددىمىسى بىلەن چىققان ئەمگەكنىڭ مۇئەللىپى خېلىلا ياشقا يەتكەن كىشى بولۇشى كېرەك ئىدى. ئۇ ستۇدېنتلاردىن، پەرىقلەنمەيدىغان ژىگىتنىڭ ئەڭ قىيىن ساھا ـ شېئىرىيەتتە شۇنداق جىددىي ئەمگەكنى يارىتالىغىغا ئىشەنگۈسى كەلمەتتى.

ھەقىقەتەنمۇ ئىنتايىن ياش ئىلىم ـ پەن ساھاسىغا كىرىپ كەلگەن مۇرات ھەمرايېۋ ھەممىنى ئوزىنىڭ تەتقىقاتلىرى بىلەن ھەيران قالدۇراتتى. ئۇ تېخى ھېچكىم ماڭمىغان يول بىلەن ماڭسىمۇ، تۈركىي شېئىرىيىتىنىڭ مۇھىم مەسىلىلىرىنى ئايدىڭلاشتۇراتتى ھەم شۇنىڭغا باغلىق تۈركىي تىللىق خەلقلەر ئارىسىدا ئۇيغۇر خەلقىمۇ ئوزىنىڭ باي ئەدەبىياتى مەۋجۇتلىغىنى كوپچىلىككە يەتكۈزەتتى. بىرىنچى نۆۋەتتە ئوز ئانا تىلىدىكى ئەدەبىياتقا مۇراجىئەت قىلاتتى ھەم تۈركىي شېئىرىيىتىنىڭ قانۇنلىغى باشقا تىلدىكى ئەدەبىياتلارغىمۇ ئومۇمىي ئېكەنلىكىنى تەستىقلەش ئۈچۈن قازاق، ئوزبەك، قىرغىز، ئەزەربەيجان ئەدەبىياتلىرىدىن مىساللار كەلتۈرەتتى، ئۇ ئارىمىزدىن ۋاقىتسىز كەتمىگەندە، يەنە قانچىلىك ئىشلارنى قىلار ئىدى.

ئالېكساندر ژۇۋتىس،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور.

ھازىرمۇ ئارىمىزدا

مۇرات ئاكىنى مەن بىرىنچى قېتىم ئابدۇللا ئارىپوۋنىڭ داچىسىدا ئۇچراتتىم. بىز بىر نەچچە شائىرلار ژىغىلغان ئىدۇق. بىزنىڭ ھەممىمىزنى تەئەججۈپلەندۈرگەن ئەھۋال، ئارىمىزدىكى ناتونۇش كىشى ئوزىنى بىز بىلەن ئاللىقاچاندىن بېرى تونۇشتەك تۇتاتتى. ئۇنىڭ چاقچاقلىرى ئوزىنىڭ ئوريگىناللىغى بىلەن بارلىغىمىزنى كۈلدۈرسە، مەزمۇنلۇق سوھبەتلىرى ئۇنىڭ كوپ نەرسىدىن خەۋىرى بارلىغىنى بىلدۈرەتتى. يەنە بىر ئېسىمدە قالغىنى، ئۇ ئوزبەكچە بىزدىن كام ئەمەس ھالدا سوزلىسە، رۇسچىنى تازا رۇسلارغا، يەنە كېلىپ رۇسلارنىڭ «ئاق سۈيەكلىرىگە» خاس تەلەپپۇزدا سوزلەتتى. كېيىنىرەك تەغدىر ئۇنى تاشكەنتكە ئېلىپ كەلگەندە، بىز يېقىندىن ئارىلىششقا باشلىدۇق. شۇ ۋاقىتتا مەن ئۇنىڭ ژىرىك، پۈتكۈل ئىتتىپاق دائىرىسىدە تونۇلغان ئالىم ئېكەنلىكىنى بىلدىم. ئەلۋەتتە، ئالىمدا ئالىم بار. مۇرات ئاكىغا نىسبەتەن ئالىم دەيدىغان بولساڭ، ئۇ كوپچىلىكتىن كەسكىن پەرىقلىنەتتى. قامۇسلۇق بىلىمگە ئېگە كىشى ئۇ ئوزى بىلەن يېقىن ئارىلىشىپ ژۈرگەن ئالىملارنىمۇ ھەر تەرەپلىملىك بىلىمى بىلەن قايىل قىلاتتى.

ئەندى مۇرات ئاكىنىڭ ئىشلەمچانلىغى توغرىلىق ئېيتمىساممۇ بولىدۇ. ئۇنى ئوزەكلار ياخشى بىلىسىلەر. ئۇ ئوزبەك شائىرلىرىنى تەرجىمە قىلىشمۇ، ئىنستىتۇت رەھبىرى سۈپىتىدە مەمۇرىي، ئىلمى ئىشلارنى ئېلىپ بارىسمۇ، گېزىت ـ ژۇرناللارغا تىنىمسىز ماقالىلار يازىسمۇ، ئوزىنىڭ ئۇيغۇر، بىر خەلقنىڭ ۋەكىلى ئېكەنلىكىنى ئۇنتۇماتتى ھەم ئوزىنىڭ ئەينە شۇ تەرىپىنى ھەر بىر پەيتتە تەكىتلەپ ئوتۇپ، بىرىنچى نۆۋەتتە ئوز خەلقىگە خىزمەت قىلىشى لازىملىغىنى ئەستىن چىقارماتتى. مۇرات ئاكا ھەمرايېۋ تۇپەيلى بىز ئىككى خەلقنىڭ قانچىلىك يېقىن، ھەقىقىي مەنادا قېرىنداش ئېكەنلىكىنىڭ يېڭى ـ يېڭى تەرەپلىرىنى بىلىشكە مۇيەسسەر بولدۇق. ئاكىمىز ئارىمىزدىن بىۋاقىت كېتىپ قالدى. مەن ئۇنىڭ ئارىمىزدا يوقلىغىغا موشۇ كەمگىچە ئىشەنمەيمەن. مۇرات ئاكىنىڭ كۈلكىسى، چاقچاقلىرى قۇلىغىمىزدا ئاڭلىنىپلا تۇرىدۇ.

ئۇرالى قابۇلوۋ،
شائىر،
ئوزبېكىستاننىڭ تۈركىيەدىكى ئەلچىسى.
ئانقارا شەھىرى.

مەڭگۈلۈك قالدۇ ساقلىنىپ دىلدا.

زامانىمىزنىڭ ئەزىزانىلىرىدىن ئىدى

تەبىئەت ئىنئام قىلغان تالانتنىڭ قەدرىگە يېتىش ۋە ئۇنى بارلىق ئىختىدارى بىلەن ئۇستۇرۇپ ئۆز خەلقىنىڭ خىزمىتىگە سېلىش - ماناشۇنىڭ ئۆزىمۇ تالانتتۇ! مۇرات كەرىم ئوغلى زور تالانت بىلەن دۇنياغا كەلدى، ھاياتقا دېگەن چوڭ ئىشتىياق بىلەن ياشىدى ۋە ئۆزىدىكى شۇ خىسلەتلەرنى يېتىلدۈرۈش، ئۇنى خەلقىنىڭ ئىنتىھارىدىن ئىبارەت بولغان ژۇقۇرى پەللىگە كۆتۈرۈش يولىدا ئۆزىنى تونۇتقان ھالدا ھارماي - تالماي ئىشلىدى. ئۇنى ئۆز خەلقىنىڭ دائىرىسىدىن ھالقىپ چىقىپ باشقا خەلقلەرگىمۇ تونۇتقان كۈچ ئەينە شۇنىڭدا ئىدى. ئۇ تۇنۇگۈنكى بىلەن بۈگۈنكىگىلا ئەمەس، بەلكى كېلەچەكنىمۇ كۆز يەتكۈزەلەيدىغان، دەۋر ۋاقەلىرىنى ئەقىل - پاراسەت ئەگلىگىدىن پۇختا ھەم توغرا ئاسقاپ ئۆتكۈزەلەيدىغان يېتۈك، ئىستىداتلىق ئالىم ئىدى. ئۇنىڭ تەتقىقاتى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن ئەدەبىياتىنىڭ كۆپلىگەن سالماقلىق ساھالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مۇرات ھەمرايېۋ تەتقىقاتىنىڭ غوللۇق قىسمىلىرىنىڭ بىرى قازاقستان بىلەن مەركىزى ئاسيا جۇمھۇرىيەتلىرىدىن ئۇيغۇر مەتبۇئاتىنىڭ شەكىللىنىش ۋە تەرەققىي ئېتىش مەسىلىلىرىگە بېغىشلاندى. ئۇنىڭ بۇ ماۋزۇغا مۇراجىئەت قىلىشى تەسادىپى ھادىسە ئەمەس ئىدى، ئەلۋەتتە.

كېكەش ئىنتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيەسى ئۆز سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش مەخسىتىدە كېكەش ئېلىدە مەتبۇئات ئىشلىرىنى يولغا قويۇش ئۈچۈن قولايلىق شەرت - شارائىتلارنى يارىتىپ بەرگەنلىگىنى ۋە شۇنىڭ نەتىجىسىدە ئۇيغۇر كېكەش مەتبۇئاتىنىڭمۇ دۇنياغا كەلگەنلىگىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ. بۇ يەردە ئۇيغۇر مەتبۇئاتىنىڭ پەيدا بولۇشى پەقەتلا كېكەش ھوكۇمىتى يارىتىپ بەرگەن شەرت - شارائىتقىلا باغلىق ۋۇجۇتقا كەلگەن ئىش ئەمەس، ئۇنىڭ پەيدا بولۇشى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز مەدەنىي مىراسلىرىغا ۋارسلىق قىلىشنىمۇ مۇناسىۋەتلىك ئىش. 9 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىلا مەتبەئەچىلىك سەنئىتىنى ئەڭ دەسلەپكىلەردىن بولۇپ ئىجات قىلغان ۋە ئۇنى ئەمەلىياتتا ئۆز ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن پايدىلانغان ئۇيغۇرلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلاتلىرىنىڭ شۇ كارامەت موجىزىلەرگە مۇراجىئەت قىلىشى تەبىي ئىش ئەمەسمۇ؟

ھە، ئەجايىپ ئەنئەنىلەرنى داۋام قىلىش ۋە شۇ مىراسلارغا ۋارسلىق قىلىش كېيىنكى ئەۋلات ئۈچۈن ھەم قەرز ھەم پەرز ئىدى. ئۇيغۇرلار 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا روسسىيە تەۋەسىگە ئاممىۋىي تۈردە كۆچۈپ چىققان پەيتلەردىن باشلاپلا ئۆزلىرىنىڭ مەتبۇئاتىغا بولغان ئىشتىياقى بىلەن ياشىدى ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشىش يوللىرىنى ئىزدىدى. تارىخچى ۋە ئەدىپ نەزەرغوجا ئابدۇسېمەتوۋ ئەلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئۆتمۈش تارىخى ۋە ئەينى زاماندىكى ھال ئەھۋالىنى يورۇتۇپ بېرىش مەخسىتىدە قازاندا چىقىدىغان «شۇرا» ژۇرنالىنىڭ سەھىپىلىرىدىن ئۈنۈملۈك تۈردە پايدىلاندى.

1918 - 1919 - ژىللىرى ئۇيغۇلار تاشكەنت بىلەن ئالمۇتىدا نەشر قىلىنغان «ئىشتىراكيۇن» «يەتىسۇ ئىشچى خەلق مۇخبىرى» ئوخشاش گېزىتلار غائۇز مەتبۇئاتى سۈپىتىدە قاتناشتى. 1921 - ژىلى بولسا ئۇيغۇرلارنىڭ ئاممۇبى گېزىتى - «كەمبەغەللەر ئاۋازى» - 30 - ژىللىرى «قۇتۇلۇش» نەشر قىلىندى. «كەمبەغەللەر ئاۋازى» مۇختارىيەتكە ئىگە بولغان بەزى بىر خەلقلەرنىڭ ئۆز ئانا تىلىدىكى گېزىتلىرىدىن 4 - 5 ژىل بۇرۇن چىققانلىغىنى ئېتىبارغا ئالماي ئوتەلمەيمىز. مانا بۇلار ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ ئۆز خەلقى مەدەنىيىتىنىڭ مىراسلىرىغا ۋارسلىق قىلىش ئىدىيەسى ئاساسىدا ئىش قىلغانلىغىنىڭ نەتجىسىدۇر.

قازاقستان ۋە مەركىزى ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىدە نەشر قىلىنغان ئۇيغۇر كېكەش مەتبۇئاتى پەقەتلا كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن كېكەش ھوكۇمىتىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش بىلەنلا چەكلەنمىدى، ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ مىللى مەدەنىيىتى بىلەن ئەدەبىياتىغا، تارىخىغا دائىر مەسىلىلەرنىمۇ كۆتىرىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى.

مۇرات ھەمرايېۋ ژۇقۇرىدا ئىزھار قىلىنغان مەسىلىلەرنى ئەسلى ماھىيىتى بويىچە تۈپتىن سىزىپ بىلدى ۋە ئۇيغۇر تىلىدىكى مەتبۇئاتىنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ ئەھمىيىتى نەقەدەر مۇھىم ئېكەنلىگىنى ئالدىن - ئالا ئوچۇق كورەلىدى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ئۆزىنىڭ ئىلمى ئەمگىگىنىڭ سالماقلىق بىر قىسمىنى ئۇيغۇر تىلىدىكى مەتبۇئاتىنىڭ تارىخىغا بېغىشلىدى ۋە چوڭ ئەسەر يېزىپ قالدۇردى. شەخسەن مېنىڭ مەتبۇئات تارىخى ماۋزۇسىغا مۇراجىئەت قىلىشىمنىمۇ ئۇنىڭ ماڭا بەرگەن ئىلھامىدىن، غەرەزسىز ۋە خالىس ياردىمى بىلەن غەمخورلىغىدىن ئايرىپ قارالمايمەن.

مۇرات كەرىم ئوغلى كەڭ پېيىللىق، ئەستايىدىل كەمتەر ئىنسان ئىدى. مۇراتنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكلىرى ئۇنىڭ تالانتىغا قوشۇلغان ئالىيجاناپ خىسلەتلىرىنىڭ يارقىن ئىپادىسىدۇر. مەن 1965 - ژىلى ئۇنىڭ بىلەن تونۇشۇشقا مۇيەسسەر بولغان ئىدىم. كېيىنرەك تونۇشقان بولساقمۇ يېقىندىن دوستلىشىپ كەتتۇق. ئۇ تونۇلغان ئالىم بولسىمۇ يولى چوڭ بولۇشىغا قارىماي ماڭا ھورمەت بىلەن قاراپ، ئۇزىنىڭ سوزلىرىنى «مۇنىر ئاكا» دەپ باشلاپ مۇراجىئەت قىلاتتى، ئىززۇ نىيەتلەرنى ئىزھار قىلاتتى. ئۇنىڭ «مۇنىر ئاكا» دېگەن جاراڭلىق، يېقىملىق سوزى شەخسەن مېنى يېقىن كورۇپلا ئەمەس، بەلكى مېنىڭ خەلقىمنى يېقىن كورۇپ بىلدۈرگەن لەۋزى ئىدى.

ژىللار بىزدىن قانچە ژىراقلاپ ئوتكەنسىرى تالانت ئىگىلىرىنىڭ ئەمگەكلىرىمۇ شۇنچە قىممەتلىك، ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك بولۇپ قالىدۇ. مۇرات ھەمرايېۋ شۇنداق قىممەتلىك، ئەھمىيەتلىك مىراس قالدۇرغان ئەزىزانىلىرىمىزدىن ئىدى.

مۇنىر ئېرزىن

تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزىتى

تەگدىشى يوق سىما

مەن شەمەي تەرەپتىن بولغانلىقتىنمىكىن، ئۇيغۇرلار بىلەن دەسلەپ ستۇدېنت بولغان ژىللىرى تونۇشقان ئىدىم. بۇ خەلقنىڭ ئەسلى كىم ئىكەنلىگىنى بولسا، مۇرات ھەمرايېۋتۇيەيلى بىلدىم. ئۇ ئۆز خەلقىنى ماختىماتتى ھەم ئۇنىڭ تارىخىدىنمۇ يارقىن سەھىپىلەرنى ئىزدىمەتتى. ئۇقارىماقتا ئاددىيلا بىر مىساللارغا مۇراجىئەت قىلاتتى، ئۇنداق نەرسىلەرنى سەن قانچە ئاڭلىساڭمۇ ئۆز خەلقىڭنىڭ ياكى باشقا تۈركى تىللىق خەلقنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يولىدىن قانچە ئىزدىسەڭمۇ تاپالماتتىڭ. ئىككىنچى تەرەپتىن، مۇراتنىڭ ئۆزىنىڭ بىلىمدانلىغى، ئۇنىڭ ئايرىم ۋاقىتلاردا بىر نەچچە پروفېسسورلار ئارىسىدا ئولتارسىمۇ، ئۇلاردىن كەسكىن پەرىقلىنىشى، ھەر بىر جايدا كۆپچىلىك دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىشى، شۇ خەلقنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىگىنى مۇراتتا ئىپادىلەۋاتقانلىغىنى بىلدۈرەتتى.

مۇرات ئۇيغۇر بولسىمۇ، قازاقلار ئارىسىدا - قازاق، رۇسلار ئارىسىدا - رۇس بولۇپ كېتەتتى. ئۇ قازاق ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىنى، رۇس ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىنى ئۆزىنىڭكىدىن كام بىلمەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلىشىش، سۆھبەتلىشىش ئىنتايىن قىيىن بولىدىغان. ئۇ قازاق شائىرلىرى، يازغۇچىلىرىنى تەرجىمە قىلغاچقا كۆپلىگەن ئەدىپلىرىمىز شېئىرلىرىنى يادقا بىلەتتى. ئەندى ئۆز ئۇستازى ئى. ئىسمايىلوۋنىڭ ئەمگەكلىرىنى تەرجىمە قىلغانلىقتىن قازاق ئېغىز ئەدەبىياتىدىنمۇ ياخشى خەۋەردار بولىدىغان. خەلقلەرنىڭ يېقىنلىغى، دوستلۇغى قۇرۇق سوزدە ئەمەس بەلكى ئۇلار ۋەكىللىرىنىڭ ئەمەلىي ئىشلىرىدا. بىر خەلقنىڭ كىم ئىكەنلىگىنى ئىككىنچى خەلققە تونۇشتۇرۇشتا. موشۇ جەھەتتىن ئېلىپ قارىغاندا ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىمى مۇرات ھەمرايېۋ زور ئەمگەك قىلدى. ئۇنى ئۇيغۇر خەلقى قانچە ھورمەتلىسە، مەدھىيلىسە بىز قازاقلارمۇ شۇنچە ھورمەتلەيمىز. ئۇيغۇرلار ئۈچۈن مۇرات تەگدىشى يوق سىمادۇر.

رىمغەلى نۇرغەلىيېۋ

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، قازاق قامۇسىنىڭ باش مۇھەررىرى.

مەكتەپ كوللېكتىۋى ئۇنىڭ نامى بىلەن پەخىرلىنىدۇ

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ زارە - ۋوستوكا مەھەللىسىدە جامائەتچىلىك ۋە زىيالىلارنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن بۇنىڭدىن بەش ژىل ئىلگىرى ئېچىلغان ئۇيغۇر مەكتىۋىگە ئاتاقلىق ئالىم، خەلقىمىزنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەندى مۇرات ھەمرايېۋنىڭ نامى بېرىلگەن ئىدى. مەكتەپ پېداگوگلار كوللېكتىۋى شۇنىڭدىن بېرى ئۇنىڭ شەنىگە مۇناسىپ ئوقۇتۇش، تەربىيە ئىشلىرىنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاش يولىدا تىرىشچانلىق بىلەن ئەمگەك قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئالدىنقى كۆپ ژىللاردىن بېرى كىشلەرنىڭ ئاڭغا سىڭىپ قالغان، باللىرىنى پەقەت رۇس تىلىدا ئوقۇتۇش ئىستىگى يەنىلا تېخى بېسىم بولۇپ تۇرغاندا، ئۈچ يۈزگە يېقىن بالا بىلەن ئۆز پائالىيىتىنى باشلىغان بۇ مەكتەپتە ھازىر بەش يۈزدىن ئوشۇق ئوقۇغۇچى بىلىم ئېلىۋاتىدۇ. دېمەك، بۇ پېداگوگلار كوللېكتىۋىنىڭ ئۇنۇملۇك ئىشلىرى نەتىجىسىدە ئاتا - ئانىلارنىڭ ئىختىيارىنى ئۆزلىرىگە جەلىپ قىلالىغانلىغىغا باغلىق بولماقتا. شۇنداقلا مەكتەپتە بىلىم، تەربىيە ئېلىۋاتقان باللارنىڭ ئەدەپ، ئەخلاقلىق ۋە مىللىي خۇسۇسىيەتلىرىمىزنىڭ ۋارىسچىلىرى بولۇپ يېتىلىۋاتقانلىغى، ئۇنى تاماملىغان كۆپلىگەن ياشلارنىڭ ئالىي ۋە مەخسۇس كەسپىي بىلىم بېرىدىغان ئوقۇش ئورۇنلىرىغا كىرىپ ئوقۇۋاتقانلىغى ئاتا - ئانىلارنىڭ مەكتەپكە بولغان قىزىقىشىنى ئۇلغايتىۋاتىدۇ.

مەشھۇر ئالىمنىڭ نامى بېرىلىپ، بۇ كۈنلەردە مەھەللە ئاھالىسىنىڭ ھەرخىل ئەمەلىي، مەدەنىي چارىلىرىنى ئۆتكۈزۈش مەركىزىگە ئايلانغان مەكتەپ كورىدورىغا ئېسىلغان مۇرات ھەمرايېۋنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتى ھەر كىمنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىپ تۇرىدۇ. ئالىمنىڭ ئەدەبىياتشۇناسلىق، خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيىتى، تارىخى ھاياتىغا ئائىت قىممەتلىك ئەسەرلىرىدىن تۈزۈلگەن كوللېكسىيەسى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سۆيۈملۈك مۈلكى بولۇپ سانىلىدۇ. بۇ يەردە مۇرات ھەمرايېۋنىڭ شۇ ئەسەرلىرى بويىچە كىتاپ ئوقۇغۇچىلىرى كونفېرېنسىيەلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدۇ. مەكتەپ مەمۇرىيىتى مەشھۇر ئالىمنىڭ ئانىسى ۋە قېرىنداشلىرى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ كېلىۋاتقانلىغىدىن ئۇلار ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا مېھماندا بولۇپ، باللارغا مۇرات ھەمرايېۋنىڭ باللىق، ياشلىق دەۋرى ھەققىدە قىزىقارلىق ھېكايە قىلىپ بېرىدۇ. ئومۇمەن، پېداگوگلار كوللېكتىۋى، ئوقۇغۇچىلار ئۆز مەكتىۋىنىڭ خەلقىمىزنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەندى مۇرات ھەمرايېۋنىڭ نامىدا ئاتىلىشى بىلەن پەخىرلىنىدۇ.

گۈلناز ساۋۇتوۋا،

مۇرات ھەمرايېۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى.

مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى مۇرات ھەمرايېۋ تەۋەللۇدىنىڭ 60 ژىللىغىغا بېغىشلانغان ئەدەبىي كەچ 3 - ئىيۇن (دۈشەنبە) كۈنى سائات 15 دە قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ مەجلىس زالىدا ئۆتكۈزۈلىدۇ.

باھار رەھموۋ (ئىدىقۇت)
ئاباي قۇنانبايېۋ نامىدىكى خەلىق ئارا
كونكۇرسىنىڭ ساھىبى

پەخرىم مېنىڭ، دەردىم مېنىڭ

(مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى، شائىر مۇرات
ھەمرايېۋنىڭ يارقىن خاتىرىسىگە بېغىشلايمەن)

- كىمگىلار بار، كىمسىلەر دېگەنلەرگە دېۋەيلەپ،
كورسۇتۇشكە ھەق ئىگەم ياراتقاندەك ئەتەيلەپ.
ئوغلان ئىدىڭ تۇغۇلغان ئۇيغۇرلارنىڭ بەختىگە،
يۇرت بوشۇكىن تەۋەتكەن ناخشاڭ بىلەن ئەللەيلەپ.

ئوغۇل ئىدىڭ تۇغۇلغان لايىق مەرتلەر تەختىگە،
ئۇيغۇر ئىدىڭ تونۇلغان ئىلىمۇ - جاھان ئەھلىگە.
ماختىنانتۇق ماختانساق ئۆزەڭ بىلەن ئەل ئارا،
پەرۋا قىلماي ھەسەتخور كاۋ پەلەكنىڭ پەيلىگە.

ماندالتىدەك ئۇيغۇرنىڭ ھەق ھوقۇقلۇق ئالەمدە،
ئوخشاتتىكسەن بەئەينى تەگدىشى يوق ئادەمگە.
قىسلساڭمۇ ھەر جايدا قىسمىغىدا قىسمەتنىڭ،
ئادالەتكە سەن دائىم ئالدىراتتىڭ ياردەمگە.

سازىمىز بوپ جاراڭلاپ، ناخشىمىز بوپ ياڭرىغان،
شۇڭقار ئىدىڭ تارىخنىڭ بەتلىرىنى جارلىغان.
شاتلىق بېرىپ كۆڭلەكدىن غەمكىن دىللار يايرىغان،
ئۈمۈت ئىدىڭ دىللاردا غايىمىزدەك پارلىغان.

ئالىمگىلار كىم دېسە، كورستەتتۇق ئۆزەڭنى،
شائىرىگىلار كىم دېسە، كورستەتتۇق ئۆزەڭنى.
دانىشمەنلەر، دانالار مۇنبىرىدىن سۆلەتلىك،
ئۇلۇغلارنىڭ نامىدىن سىزلەتتۇق ئۆزەڭنى.

ئۇلۇغىگىلار كىم دېسە، دەس تۇراتتۇق ئۇلۇغلاپ،
ئۇيغۇرىگىلار كىم دېسە، تۇرماتتۇق ھېچ دۇدۇقلاپ.
جۇشەتتۇق ھەر مەيدانغا مەيدىمىزنى كوتۇرۇپ،
تۇرغاچقا سەن مەدەت بوپ كاممىزنى تولۇقلاپ.

باھارىمنى غازاڭ قىپ، قار ياققاندەك قىش بولماي،
ۋادەرىغا... ئاھ كۈنۈم پېتىپ كەتتىڭ جۇش بولماي.
بەختىم ئىدىڭ ئۈمۈتلۈك، پەخرىم بولۇپ يارالغان،
دەردىم بولدۇڭ... كىم ژىغلار، بۇ دەرتكە مەن ژىغلىماي.

دەردىم بولدۇڭ ھەسرىتىم دەرياسىغا ئايلانغان،
ژىغلاپ قالدى ئارتىڭدا ھىسداشلىرىڭ سارغايغان.
ئۆز قولۇڭدا ئىستىقلال چاقمىغىغا چاقلىغان،
قالدى گويا كاللىشىپ خەنجەرلىرىڭ تاۋلانغان.

مەلھەم ئىزدەپ دەردىمگە ئىگىلمەيمەن ھېچ كىمگە،
رەقىبلەرنىڭ بەختىنى تىگىشمەيمەن دەردىمگە.
ژىغلاش ماڭا ياراشماس ئەزىزلەرگە سىڭىدەك،
دانالىغىن چىراق قىپ يېقىپ كەتكەن ئەقلىمگە.

يارلاپ ئېگىز چوققىدىن نۇر چاشقاندەك كېچىگە،
ئالەم شۇ مول ئىنجاتتىن ھەيكەل قويغان ئېلىگە.
پەم - پاراسەت، ئەقلى ھەم دانىشمەنلەر تورىدە،
يۇلتۇزى بار مۇراتنىڭ ئايلانغان كوك ھوسنىگە.

چىقىپ ئۆتكەن چاقماقتەك ئۆتلەر يېرىپ سۈرئەتلىك
ئۇلۇق ئەلدە توپ يارغان ئالىم ئىدىڭ جۇرئەتلىك.
ئادەم ئىدىڭ ئادىمى كەمتەر، ئالى سۈيەتلىك،
ۋەتەن ئۈچۈن پېداكار شائىر ئىدىڭ ژۇرەكلىك.

يادلاپ ئەزىز نامىڭنى، ئوچەرمىدۇق شامىڭنى،
يوقلۇغىڭنى يوقلۇشۇپ يوقاتمىدۇق بارىڭنى،

باسالمىدۇق ئورنىڭنى ھېچ قايسىمىز ۋە لېكىن،
ئورنۇڭ شۇڭا بوش تۇرار ئارمان كەبى ئاخىرقى.
مېھىر دەريا قۇياشلىق دىيارىدا ئۆزبەكنىڭ،
ياتقان جايىڭ مۇقەددەس سەيناسىدەك جەننەتنىڭ
يۈكسەك ئىدى پەرۋازىڭ تەڭرى تاغىنىڭ شۇڭقارى،
يېتەلمىگەن چوققاڭغا ئۇقلىرىمۇ تۇھمەتنىڭ.

قاناتلىرىڭ مەزگىلسىز ئايرىلغاندا پەرۋازدا،
تۇتۇلغاندى قارىيىپ بەختىم كۈنى ئاسماندا.
شۇندىن بېرى ئەلەمدىن ياشلىق مېنىڭ كوزلىرىم،
ئايرىلغاندەك يېگانە ئۆز ئاكامدىن مەيداندا.

* * *

ئالەم - ئالەم ھورمەتتىن قەد كوتەرگەن ھەيكىلىڭ،
تولدۇراردەپ ئويلامسەن بوش جايىن يۇرت قەلبىنىڭ.
بىزدىن كورە ئەل - يۇرتقا كېرەك ئىدىڭ كارامەت،
قايان كەتتىڭ كەلگەندە كۈللەيدىغان مەزگىلىڭ.

تىرىكلەرلا بولۇئۇپ قالماس پەقەت ھىممەتكە،
مۇھتاج ھەتتا ئولسىمۇ ئەزىز جانلار ھورمەتكە.
دانالارنى ئولتۇرۇپ توككەن يالغان كوز ياشلار،
ئۇنتۇماقلار تارىختا جۇشكەن بىزگە قىممەتكە.

ئانا يەردە ئورنى بار، گۈل توردە جاھاننىڭ،
كەڭ ئاسماندا ئورنى بار ھەمرايدەك چولپاننىڭ.
يوق ئېمىشكە مۇراتنىڭ ئالمۇتىدا ئۆز ئورنى،
ھەيكىلى يوق ئېمىشكە قاتارىدا چوقاننىڭ.

ھورمەتسىزلىك تالانتقا - ۋاپاسىزلىق ھاياتتا،
جىنايەت بۇ تۇتقاندەك ھەققەتنى قاماقتا.
ئەسلىمسەك مۇراتنى ھاياتىدىن كېيىنمۇ،
قايسى يۈزدە قارايمىز ھەققەتكە تەشنا ئەۋلاتقا،

بارىمىزدىن نە پايدا يوقلالمىساق يوقلارنى،
ياخشىلارغا ئېتىلغان توسالمىساق ئوقلارنى.
نومۇس قېنى بىزدىكى مۇراتلارنى ياد ئەيلەپ،
يۇرت باغرىغا مەڭگۈلۈك ياقالمىساق ئوتلارنى.

* * *

ئېھتىرامدىن مەڭگۈلۈك ھەيكەل قويغان مۇراتقا،
ئېقىدەككە مىڭ رەھمەت، ئۆزبەك ئېلى ھاشقاللا.
مۇراتلارنى مۇراتتەك ئۇلۇغلىغان ئەزىزلەپ،
ماختىنىشمۇ ئۆزبەككە يارىشىدۇ ماختانسا.

ھورمەت قانداق بىزدىكى داھىيانە ئالىمغا،
ھورمەت قانداق ھەقىقىي شاھىيانە شائىرغا.
قەدىرى يوق ئېمىشكە يارىدا جىڭ ئالتۇننىڭ،
تارتىپ شۇنداق سوراققا تۇرغاندەك سەن ئالدىمدا.

مەغرۇرلىقتا تاغ ئىدىڭ، گوزەللىكتە باغ ئىدىڭ،
قونغان تالانت بۇلبۇلى ئەقلى باھار چاغ ئىدىڭ.
دەرتمەنلەرگە مۇڭداشتىڭ، داۋا بولار دەردىگە،
ئۇيغۇرانە ياڭرىغان نەغمە - ناۋا ساز ئىدىڭ.

ئالەم ئىدىڭ كەڭلىكتە، ئادەم ئىدىڭ مەرتلىكتە،
مۇھتاج ئەمەس شوھرەتكە، مۇھتاج ئىدىڭ تەڭلىككە.
ناخشام بىلەن ياد ئەيلەپ، يوقلاپ كەلسەم ۋىراقتىن،
سەن چىقمىدىڭ ۋىتمىدەك ژىغلاپ قالدىم بىر چەتتە.

سىغىنمەن روھىڭغا مىڭ بىر كوييۇپ، ئورتۇنۇپ،
مەڭگۈ تىرىك روھىڭدىن مەدەت تىلەپ ئۇتۇنۇپ.
ئەجەپ ئەمەس ئاللاغا يەتسە مېنىڭ ئاۋازىم،
قەيسەر شائىر ئىنىڭنى قوللاۋەتسەڭ كوتۇرۇپ.

باھار ئىدىڭ باھارغا، باھار قوشقان مەڭگۈلۈك،
زېمىستانلار زېمىغا باقار ساڭا كۈن كۈلۈپ.
تاغلىرى كوپ ئۇيغۇرنىڭ تاغلىرىدىن ئەڭ بۈيۈك،
تۇرسۇن مۇرات ھەمرانىڭ ھەيكىلى قەد كوتۇرۇپ.

ئوقۇدۇق، پىكىر ئېيتىمىز

«يانار تاغ» تريلوگىيەسى — تارىخىي كۆرەشلىرىمىز- نىڭ بىر سەھىپىسى

ئەدەبىياتىمىزنىڭ كورنەكلىك ۋەكىلى مەسىمجان زۇلپىقاروۋ ئاخىرقى ژىللاردا خەلقىمىزنىڭ 19 - ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىكى مىللىي ئازاتلىق كۆرەشىنى ئىپادىلەيدىغان تارىخىي رومانلارنى يېزىشقا جىددىي كۈچ سېلىپ كېلىۋاتقان ياز غۇچىلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇنىڭ شۇ تېمىنى ئاساس قىلغان «يانار تاغ» دەپ ئاتالغان مەزكۇر تريلوگىيەسىنىڭ بىرىنچى كىتاۋى 1985 - ژىلى بېسىلىپ چىققاندا، ئۇ ئەدەبىياتىمىزدىكى چوڭ ۋاقىئە سۈپىتىدە كىتاپخانلار دا زور قىزىقىش پەيدا قىلغان ئىدى. شۇندىن كېيىن چىققان قىزغىن ئالقىشلار ئىلھامى ئۈستىدىكى ئىشتىياق بىلەن مۇئەللىپ تېخىمۇ چوڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىجات قىلىپ، ئەسەرنىڭ داۋامى ھېساپلىنىدىغان ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى كىتاپلىرىنى نەشىردىن چىقاردى. م. زۇلپىقاروۋنىڭ ئون ژىلدىن ئارتۇق ۋاقىت قىلىنغان ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىنىڭ چەت ئەل باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئېلىپ بارغان مۇقەددەس كۆرەشىنىڭ يەنە بىر يارقىن سەھىپىسى كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولدى.

تريلوگىيەنىڭ ئىككىنچى كىتاۋىدا شەرقىي تۈركىستاندا ھەر تەرەپتىن چاڭگال سېلىۋاتقان چەت ئەللىك باسقۇنچىلارنىڭ ئۆز ئارا رەقابىتى، ئىلى سۇلتانلىقى ئوردىسىدىكى پىتنە - ئىغۋالار ۋە ئىلىنى بېسىۋېلىش دىكى چار ھۆكۈمىتىنىڭ غەرىزى، يەرلىك خەلقنىڭ ھايات مەئىشىتى، خەلقنىڭ ۋەكىللىرى، ئۇنىڭ ۋە غەمنى ژىغلاپ، ھەسداش بولغان ۋەتەنپەرۋەرلەر ئەلا سۇلتان، موللا بىلال، سېيىت مۇھەممەت قاشىي، نادىلارنىڭ ئېغىر كەچۈرمىلىرى كەڭ پىلاندا تەسۋىرلىنىدۇ.

19 - ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ئۇيغۇر خەلقى ۋە ئۇنىڭ ۋەتىنى ئۈچۈن ئەڭ پاجىئەلىك ۋە قايغۇلۇق دەۋر بولدى. بىر چەتتىن ئەنگلىيە، فرانسىيە، خىتاي جاھانگىرلىرى ھەربىي خوۋۇپ تۇغدۇرسا، ئىككىنچى تەرەپتىن بۆيۈك مۇئبەت، يەر ئاستى قېزىلما بايلىقلىرى مەددى ھېساپسىز مول، خەلقى مۇمىن دىيارغا ئىگە بولۇشنى چار ھۆكۈمىتى مەخسەت قىلدى. ئەينە شۇ رەقابەتچىلەر ئارىسىدىكى دىپلوماتىيەلىك ھىيلە-نەيرەڭلەرنى، ئايرىم تۇتقۇنۇشلارنى ياز غۇچى ئېنىق فاكتلار ۋە ئارخىۋ ماتېرىياللىرىنى ئىزچىل پايدىلانغان ھالدا رېئال كۆرسىتەلىگەن. تەجاۋۇزچىلارنىڭ مەخسىتى يەرلىك خەلقلەر مەنپىيەتى بىلەن ھېساپلاشماي، ئۇلار غا كۈچ كۆرسىتىش بىلەن بېقىندۇرۇش، ئۇلىكىنى بېسىۋېلىش، ئۇنىڭ بايلىقىنى ئۆز ئېلىگە توشۇپ كېتىشتىن ئىبارەت بولدى. ئۇنىڭ بىر مىسالىنى بىز ئىلى سۇلتانلىقى ئوردىسىنىڭ كولپاكوۋسكىي قولىغا ئۆتكەن پەيتتىكى ئېپىزوتلاردىن ياخشى بايقايمىز.

ئەسەردىكى تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئوبرازلىرى، ئۇلارنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرى ۋاقىئەلەر يورۇتۇلىشىدا ئىپادە قىلىنىدۇ. ئەينە شۇ ئېقىمدا ئۇلۇق شائىر موللا بىلال كىتاپخان ئالدىدا تولۇق گەۋدىلىنىدۇ. ياز غۇچى ئۇنى پەقەت بۈيۈك شائىر، مۇتەپەككۇر سۈپىتىدىلا ئەمەس، بەلكى خەلق غېمىنى يەيدىغان، ۋەتەن تەغدىرىگە كۆيۈنىدىغان، مىللىي مەدەنىيىتىمىز، ئەدەبىياتىمىزنىڭ غەمخورچىسى، پاشلارنىڭ قەدىرلىك ئۇستازى، خەلقنىڭ كىلە چەكىنى چوڭقۇر ئويلايدىغان، ھەر قانداق ئېغىر شارائىت ۋە كەسكىن ۋەزىيەتلەردە ئادىل ۋە دادىل پاراسەتلىك پىكىر ئېيتىدىغان شەخس سۈپىتىدە تەسۋىرلەيدۇ. ئۇنىڭ بۇ خىسلەتلىرى شەرقىي تۈركىستانغا ئەسكەر تارتىپ كەلگەن كولپاكوۋسكىي سۆلھىگە كەلگىنىدىن كېيىن، ئەلا سۇلتان بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىش پەيتىدىكى سۆزلىرىدىن، پانتوسوۋ بىلەن مۇناسىۋىتى ئادىل سولانغاندا بوشۇرنىڭ ئىدارىسىدا ئېيتقان سۆزلىرى، ئادىلنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنكى يازغان مەرسىيەسى، غۇلجا خىتاي - مانجۇرلار قولىغا ئۆتۈپ، كوچ - كوچ باشلانغاندا ئېيتىشىدىن ئۆتكۆزگەن كەچۈرمىلىرى، خىتاي چېرىكلىرىنىڭ غۇلجىنى ئورتەپ، بۇلاڭ - تالاڭ، زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىنىشىدا جەككەت مەرسىيە - پوغانلىرى ھەر كىمنى تەۋرىتىدىغان ھالەتتە ياققال كۆرۈنىدۇ.

ئەسەردىكى باش قەھرىمانلارنىڭ بىرى - ئادىل. ئۇ جەسۇر، جەڭگىۋار، ئانا دىيارنىڭ مۇستەقىللىكى ئۈچۈن جانىپىدالىق كۆرسىتىپ، قانلىق جەڭلەردىكى ئاللاھىدە باتۇرلۇغى بىلەن كۆزگە چۈشىدۇ. ياز غۇچى ئۇنى قانلىق جەڭدىمۇ، ۋەتەن تەغدىرى ھەققىدە ژۇر گۆزۈلگەن بەس - مۇنازىرىلەردىمۇ دادىل ھەم پاراسەتلىك خىسلەتلىرى ئارقىلىق كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ رۇس ئەسكەرلىرى بېسىپ كىرگىنىدە قۇرال ۋە سان جەھەتتىن كۆپ بولغان رەقىپلىرى بىلەن ئات چاپتۇرۇپ بېرىپ جەڭگە كىرىشى، شۇندا كوكسىگە قوش ئوق تېگىپ ژىقىلىش كۆرۈنۈشلىرى ئىنتايىن تەسىرلىك، ئېچىنىشلىق تەسۋىرلەنگەن. ئاخىرىدا ئادىلنىڭ جاراھەتى ساقىيىپ ئامان قالىدۇ.

كىشىلىك مۇناسىۋەتتە ناھايىتى سەممىي، ئائىلىسىدە مېھرىۋان ئادىلنىڭ ئوبرازىنى ھەر تەرەپلىمە ئېچىشقا، ئۇنى خەلق قەھرىمانى دەرىجىسىگە كۆتىرىشكە ياز غۇچى ئاللاھىدە كۆڭۈل بولگەن. ئۇ دەسلەپ ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئىشەشلىك سەردارلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئامما كېيىنرەك سۇلتاننىڭ ئوردىدىكى قارا كۈچلەر تەرىپىگە كىرىپ كېتىپ بارغانلىغىنى كورۇپ، ئۇنىڭغا بولغان نارازىلىغى كۈچىيىدۇ. شۇنداقلا يەتتە شەھەر خانى ياقۇپبەگنىڭ پارىخورلۇقىغا ھاۋايى-ھەۋەسكە بېرىلىپ، كوپ خوتۇن ئېلىشىغا غەزەپلىنىدۇ. ئۇمۇمىي بىرلىككە كەلمەيۋاتقان بەگلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالغان ئاغمىچى، ساتقۇنلارنىڭ ئىشلىرىنى ئەيىپلەيدۇ. ئۇ جەڭلەردە كورسەتكەن جاسارىتى، مەردانىلىغى، ئەرلىكى، شىجائىتى ئارقىلىق ھەققىي ۋەتەنپەرۋەر خەلق ۋەكىلى سۈپىتىدە گەۋدىلىنىدۇ. ئاخىرى ئۇ ئانا ۋەتەنىنىڭ مانجۇر - خىتايلارغا ئوتكۈزۈلۈپ بېرىلگەنلىكى ھەققىدىكى شۇم خەۋەرنى ئاڭلىغىنىدا، شۇ ھەسرەتكە بەرداشلىق بېرەلمەي جان ئۈزىدۇ.

ئۈچىنچى كىتاپتا ۋاقىئەلەر تېخىمۇ چىگىشلىنىپ، بىر يونىلىشكە قاراپ يۈز تۇتىدۇ. ئەسەر قەھرىمانلىرىنىڭ ئىش ھەرىكىتى جىددىي تۈس ئېلىشقا باشلايدۇ. ژىراقتىكى خىتاي خان سارىيىدا ئوتكۈزۈلگەن ھەربىي كېڭەشتە ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ تەغدىرى ھەل قىلىنىدۇ. ياز غۇچى تەسۋىرىدىكى بۇ كۆرۈنۈشلەردە خىتاي زومىگەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا دىيارىغا ئەزەلدىن قارىتىپ كېلىۋاتقان زورلۇق - زومبۇلۇغى، خالىغىنىچە ئوز پىكىرىنى باشقىلارغا كۈچ بىلەن تېڭىشقا ئادەتلەنگەن ئەپتى - بەشىرىسى ياخشى ئېچىپ بېرىلگەن. شۇ رەزىل نىيەتتىكى خىتاي ئىشغالچى ئارمىيەسىنىڭ قوماندانى زوزۇڭتاڭ ئىچكى ئولكىلەردىكى تەيپىڭ - تىيەنگو قوزغىلىڭىنى باسقاندىن كېيىن تۇڭگانلار قوزغىلىڭىنى بېسىقتۇرۇپ، ئارقا سەپنى مۇستەھكەملەپ ئالغاندىن كېيىن شەرقىي تۈركىستانغا ئۇتتۇر يول تۇتىدۇ.

ئەپسۇسكى، ئۇيغۇرلار دىيارىدا باسقۇنچىلارغا قارشى كۈچ بىرلىكىنىڭ ھاسىل بولمىغانلىغى ئۇنىڭ مەخسىتىگە يېتىشىگە زەمىن ياراتتى. يەتتە شەھەر دۆلىتىگە خان بولۇۋالغان ياقۇپبەگ دەسلەپ ئىلى سۇلتانلىغى بىلەن بىرلىشىش مەخسىتىنى كۆزلەيدۇ. ئامما شۆھرەتپەرەسلىك، مەنمەنلىك خىسلەتلىرى بويىغا سىڭگەن ياقۇپبەگ پۈتكۈل ئۇيغۇرستاندا تەنھا خان بولۇشنى ئارمان قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئىلى سۇلتانلىغى ئۆز ئالدىغا، يەتتە شەھەر ئۆز ئالدىغا بولۇپ، ئىككىسى تەرەپتىن قاپساپ كەلگەن باسقۇنچىلارنىڭ قىستىغىدا قالىدۇ. ياقۇپبەگ ئەسلى خانلىق تەختىنى ھىيلە - نەيرەڭ بىلەن ئېگىلەپ ئالغان. ئۇ ۋەتەننىڭ، خەلقنىڭ غېمىنى قىلىدىغان خان ئەمەس ئىدى.

ياقۇپبەگ خىتايلارغا قارشى ئۇرۇشتا تۈركىيە، ئاندىن ئەنگلىيە ۋە روسسىيەدىن ياردەم ئېلىشنى ئۈمۈت قىلغان. ئامما تۈركىيە بىلەن روسسىيە ئارىسىدىكى زىددىيەت كەسكىنلىنىشى تۈپەيلى ئۇلاردىن سادا چىقمايدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ يالغۇز قالىدۇ. ئۇ كورلىدا شتاپ قۇرۇپ توخسۇنغا بارغىنىدا، خىتايلارنىڭ ئۇرۇمچى، ماناسلارنى بېسىپ ئېلىپ، قىرغىن سالغانلىغىنى ئاڭلاپ، ئۆز ئۆزىدىن ئاجىزلىشىپ، يېلى چىقىپ كېتىدۇ.

بۇيەردە ياز غۇچىنىڭ مىللىي مۇناپىقلارنىڭ ئەپتى - بەشىرىسىنى، ئۇلارنىڭ ھەرىكەتلىرى، ساتقۇنلۇق، ئىككى يۈزلۈك مۇناسىۋەتلىرى ئارقىلىق ھەر خىل كەچۈرمىلەر، كورۈنۈشلەر ۋە شىرىنلار ۋاستىسىدە تەدرىجى ھالدا ئېچىپ بەرگەنلىكىنى ئاللاھىدە تەكىتلەش ئورۇنلۇق. بۇ ئوبرازلار نوقۇغۇچىلار دا ژىركىنىشلىك تۇيغۇلار قوزغايدۇ. ئەسەردە ئۇنداق مۇناپىقلار ئازئەمەس. ياز غۇچى بوشۇربەگ، غۇلامدۇن، نىيازبەگ، ھاكىم، ھېكىمخان تورە، ئوشۇر غەزىنچى ئوخشاش سەلبىي قەھرىمانلار ئوبرازلىرىنى ياراتىدۇ. ئۇلار قاتارىدا كاتۇفمان، كولپاكوۋسكىي زوزۇڭتاڭ، ليۇ تىڭجاڭ ئوخشاش ھەربىي قوماندانلارمۇ ئەسەردىكى ئاساسى فىگورىلار ھېساپلىنىدۇ. بۇيەردىكى باسقۇنچى دولەتلەر ۋەكىللىرىنىڭ ھەر بىرى ئۆز مەنپىيەتىدە ۋەھشىيانە ھەرىكەت قىلىدۇ.

ئاۋام خەلق چوڭ ئىشەنچ باغلىغان، ۋەتەننىڭ ھىمايىچىسى بولۇشقا تېگىشلىك سادىر پالۋاننىڭ سەپىدىشى ئەلاخاننىڭ ئوبرىزى ھەر خىل قارىمۇ - قارشىلىقلارغا تولۇپ تاشقان. ئۇ ئوزىنىڭ خاتالىقلىرىنى ۋىرنىيغا پالىنىپ، ئاندىن كولپاكوۋسكىينىڭ كورسەتمىسى بىلەن قايتىدىن غۇلجىغا كەلگەندە جەڭ بولغان يەرلەرنى كورۇپ، شېھىتلارنى ئەسلەپ، ئىچكى مونولوگى ئارقىلىق ئىپادە قىلىدۇ. سادىر پالۋان، جالالىدىن دورغا، سامساق تۇغچى ۋە باشقىلارنى خاتىرىلەيدۇ. موشۇيەردە ئوزىنىڭ ئوتكۈزگەن خاتالىقلىرىغا پۇشايمان يەپ پۇر چىلىنىدۇ.

چار ھوكۇمىتى ئۇچۇن خەلق ئىچىدە ئىناۋىتى بار، ئاممىنى كەينىدىن ئەگەشتۈرۈپ مېڭىش قابىلىيىتىگە ئىگە ئەلاخان سۇلتاننىڭ تىرىك قېلىشى خوۋۇپلۇق ئىدى. شۇڭلاشقا كولپاكوۋسكىي ئۇنىڭغا سۇيىقەست ئويۇشتۇرىدۇ. بۇ رەزىل ئىشنى ئۇ بوشۇر ئوخشاش كاللاكېسەر خائىن ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. سۇلتانغا ئوغا بېرىپ ئولتىرىشىدە بوشۇر مەنپىيەت ئۈچۈن ساتقۇن ۋە خائىنلىق خىسلىتىنى يەنە بىر قېتىم دەلىللەيدۇ. ئەلا سۇلتان ئوبرىزى ئارقىلىق ياز غۇچى خەلقتىن قول ئۈزگەن، ئۇلارنى بىرلىككە ئۇيۇشتۇرۇش ئىختىدارىغا ئىگە ئەمەس. ھاكىمنىڭ تەغدىرى قانداق بولىدىغانلىغىنى بەدىئىي ۋاستە ۋە ھاياتنى ۋاقىئەلەرگە باغلىنىشلىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ياز غۇچى تارىخىي فاكتلارنى ئېنىق مەلۇماتلار ئارقىلىق تەسۋىرلەشنى مەخسەت قىلغان ھالدا ئادەملەرنىڭ ئىچكى كەچۈرمىلىرىنى بايانلاشتا، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس مىجەز - خۇلقىنى، پسىخولوگىيەسىنى، دۇنيا قاراشلىرىنى ئېچىشتا ياز غۇچلۇق ماھارىتىگە ھەم ھاياتى تەجرىبىسىگە تايانغان. شۇنداقلا ئۇ ۋاقىئەلەر يورۇتۇلىشىدا تەبىئەت مەنزىرىلىرىنى تەسۋىرلەشكىمۇ ئاللاھىدە كوڭۇل بولىدۇ. ئەسەر ۋاقىئەلىرىنىڭ ناھايىتى تەسىرلىك بايان قىلىنىشى ياز غۇچىنىڭ خەلقىمىزنىڭ مىللىي ئورپى - ئادەتلىرى، ئەنئەنىلەرنى ياخشى بىلىدىغانلىغىدىن دەرەك بېرىدۇ.

ۋاقىئەلەر جەريانىدا ئەسەر ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ قولىغا ئوتۇشى بىلەن ئاياقلىشىدۇ. توكۇلگەن قانلار بىكارغا كېتىپ، كوپلىگەن ئۇيغۇرلار ۋەتىنىنى تەرك ئېتىپ، چەت ئەللەرگە پانا ئىزدەپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ. ئامما ئۇمۇمىي خەلقنىڭ ئىستىقلالىيەتكە بولغان ئۇمۇتى ئوچمەيدۇ. شۇڭلاشقا ئەسەردىكى بىر ئېپىزودتا سادىر پالۋاننىڭ ئادىلغا قىلىچ سوغا قىلىش ۋاقىئەسى كىرگۈزۈلگەن. ئادىل ئۇ قىلىچنى ئوغلى بەختىيارغا تاپشۇرۇۋېتىپ مۇنداق دەيدۇ:

— سادىر بوۋاڭنىڭ بۇ قىلىچى... مېنىڭدىن ئېشىپ ساڭا قالدىغان ئوخشايدۇ.

ئۇنىڭ ئاددىي قىلىچ ئەمەس، بەلكى ئازاتلىق جەڭلىرىگە باشلايدىغان، ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا مىراس قېلىۋاتقان كۆرەش قۇرالى ئىكەنلىكىنى ياز غۇچى سىمۋوللۇق بىدە كەلتۈرگەن. دېمەك، ئازاتلىق كۆرەشلىرى تېخى ئالدىمىزدا. خەلقىمىز ھېچ قاچان ئاسارەتكە بويى سۇنۇپ قالمايدۇ.

تريلوگىيە، تەبىئىكى، قىسمەن كامچىلىقلاردىنمۇ خالى ئەمەس. ئۇلار ئاساسەن بىر مۇنچە قايتىلاشلاردىن (مەسىلەن، زوزۇڭتاڭنىڭ ياقۇپ بەگ توغرىلىق مونولوگى 3 - كىتاپنىڭ، 5 ۋە 57 - بەتلىرىدە قايتىلانغان) ئۇيالكى بۇ ئولتۇرۇش، زىياپەتلەرنى، تەبىئەت مەنزىرىلىرىنى تەسۋىرلەشتە ئارتۇقچە كەتكەن تەپسىلاتلاردىن، سەلبىي قەھرىمانلارغا ئالدىن ئالاكۇيە يېقىپ، ئۇلارنىڭ ئوبرىزىنى بىردىنلا ژىركىنىشلىك كورسىتىشكە يول قويىدىغان ھالەتلەردىن ئىبارەت.

ئۇمۇمەن، ئۇزاق ژىللار تەر توكۇپ، ئىزدىنىش نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن ئىستىداتلىق ياز غۇچى مەسىمجان زۇلپىقاروۋنىڭ مەزكۇر ئەسەرى ئەدەبىياتىمىز غەزىنىسىگە قوشۇلغان چوڭ توھپە بولۇپ قالىدۇ.

ئىلاخۇن جەلىلوۋ.

قىسقا خەۋەرلەر

ناخشا — سازلارغا بەيگە

ئۇلۇق ئاقىن جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 ژىللىق مەرىكىسىگە ئاتاپ خەلق ئارا جامبۇل فوندى ناخشا - سازلارغا سەنئەت بەيگىسى ئېلان قىلدى. مەزكۇر سەنئەت كونكۇرسىنىڭ (بەيگىسىنىڭ) مەخسىتى - شائىرنىڭ ئومرى بىلەن ئىجادىيىتىنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ كەڭرەك تەرغىپ قىلىشتىن ئىبارەت.

مەزكۇر بەيگىنىڭ ئاساسىي شەرتى - ئۇنىڭغا ئەۋەتىلگەن ناخشا - سازلار 1996 - ژىلى ئىجات قىلىنغان بولۇشى كېرەك. شۇنداقلا ناخشا - كۈيلەرنىڭ نوتىسى ئىككى دانە ۋە ئۈن ئالغۇلىنىتىسىغا يېزىلغان بولۇشى لازىم. بەيگىگە قاتنىشىدىغان ئەسەرلەر موشۇ ژىلنىڭ 1 - ئىيۇلىغىچە، ئالمۇتا شەھىرى 480091، ئابلايخان كوچىسى 91، خەلق ئارا جامبۇل فوندىغا ئەۋەتىلسە بولىدۇ. بەيگىنىڭ غالىپلىرىغا ماددىي ۋە مەنىۋىي مۇكاپات بېرىلىدۇ.

سىنتاش ئورنىتىلدى

قازاقستان خەلق ياز غۇچىسى مەرييەم خاكىمژانوۋانىڭ تۇغۇلغانلىغىنىڭ 90 ژىللىغى شەرىپىگە شائىر نامىنى مەڭگۈلەشتۈرۈش ئۈچۈن ھازىردىن باشلاپ بەزى چارە - تەدبىرلەرنىڭ قولغا ئېلىنغىنى كىشىنى خوشال قىلىدۇ. ئۇ ئوزىنىڭ پۈتۈن ئومرىنى ئەۋلاتلارنى ئېلىنى، يېرىنى سۆيۈشكە ئۈندەپ، ژۈرەككە يول تاپقان ئورغۇن شېئىرلارنى يېزىشقا سەرىپ قىلدى. يېقىندا قوستانايدىكى شەھەرلىك مەئۇرىيىتى ئاق مەرمەر تاشقا شائىرنىڭ رەسىمىنى ئويدۇرۇپ ياسىتىپ، ئۇنى سىنتاش ئورنىدا ئالمۇتىدىكى شائىرە ئومرىنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرىنى ئۆتكۈزگەن قابانباي كوچىسىدىكى ئۆيىنىڭ ئالدىغا ئورناتتى. خاتىرە سىنتاشنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا شائىرەنىڭ قەلەمداش دوستلىرى، شاگىرتلىرى قاتناشتى. مۇراسىمغا قاتناشقانلار ئالدىدا سۆزگە چىققان قازاقستان ياز غۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى قالدارېك نايماتبايېۋ ژىغىلغانلارنى شائىرەگە ھۆرمەت تۈپەيلى ئورنىتىلغان خاتىرە تاش مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىكلىدى. شائىرەنى ئەسلەش مۇراسىمىدا ئالمۇتا شەھىرى ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى ب. ئىسابايېۋ، ئەمگەك قەھرىمانى، شائىر مىراسىنىڭ جانكويەرى ئو. قازىبايېۋ، خەلق ياز غۇچىسى تۇرسىنخان ئىبدىراخمانوۋا، ياز غۇچى سارا امىڭژاساروۋا، پەن دوكتورى ژ. ئىسماغۇلوۋ، شائىرە مارفۇغا ئايتخوژاۋە ئوغلى ئاتىمتاي خاكىمژانوۋلار سۆزگە چىقىپ، شائىرە شەنىگە سەممىي ژۈرەك سۆزلىرىنى ئىزھار قىلدى.

ئاكتيورغا ھورمەت

قازاقستان سەھنىسىنىڭ ماھىرى، كورنەكلىك ئاكتيور سېرىكى قوۋامقۇلوۋنىڭ تۇغۇلغانلىغىغا موشۇ ماي ئېيىدا 100 ژىل تولدى. قازاق سەھنىسىدە 200 گە يېقىن، كىنودا بولساۋىكرمىدىن ئوشۇق روللارنى ئوينىغان سېرى ئاغا ئومۇردىمۇ، سەنئەتتىمۇ ئوتتۇلماس ئىزلارنى قالدۇردى. ئۇنىڭ ئىسمى پۈتكۈل قازاقستاندا ھورمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ.

يېقىندا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزىي دولەت مۇزېيىدا خەلق ئارتىسى، ئەمگەك قەھرىمانى س. قوۋامقۇلوۋنىڭ تۇغۇلغانلىغىنىڭ 100 ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن كورگەزمە ئېچىلدى.

قازاقستان مەدەنىيەت مىنىسترى ئالتىنبەك مامىلشېۋ مەزكۇر كورگەزمىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا سۆزگە چىقىپ، ئاتاقلىق ئاكتيورنىڭ بېسىپ ئوتكەن ئومۇر يولى ئەۋلاتلىرىغا ئۈلگە - ئىبرەت بولىدىغانلىغىنى تەكىتلىدى. ئۇ شۇنداقلا ئاكتيور مىراسلىرىنى كېيىنكى ئەۋلاتقا ئوزىيېتىي يەتكۈزۈش ھەر بىر ئادەمنىڭ ۋەزىپىسى ئىكەنلىكىنى ئەسكە سالدى.

كورگەزمىگە ژىغىلغان قازاقستان سەنئىتىنىڭ كورنەكلىك ۋەكىللىرى سەنئەتتە بارلىققا كەلتۈرىدىغانمۇ، ئۇنى گۈللەندۈرىدىغانمۇ س. قوۋامقۇلوۋتەك تالانت ئېگىسى ئېكەنلىكىنى قەيت قىلىشىپ، ئۇستازى شەنىگە مەدھىيە ئېيتىشتى.

مەدەنىيەت بولۇمى.

ھەبىب ئىسمائىل

بالىلىقتىكى خۇنۇك دەقىقىلەر

(بولغان ۋاقىە ئىزىدىن)

ئالمۇتىدىن كۆتۈرۈلگەن سامولىيوت شەرققە يول ئالدى.

— خۇدا خالىسا، بىرەر سائەتتىن كېيىن ئۈرۈمچىدە بولىمىز. — دېدى يېنىمدا ئولتارغان ئابدۇۋەلى.

ئۇ ئۆگۈن زۇنۇن قادىرنىڭ قەبرىسىگە قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ قايتىۋاتقاندا باشلىغان، ئۈرۈمچىگە باغلىق بالىلىق ئەسلىمىگىنى ئەندى ئاخىرىغا يەتكۈزۈۋەت، — دەپ ئىلتىماس قىلدى ئۇ.

— بىز تۇرۇۋاتقان ھويلىدىكى كىچىك كورۇمسىز ئۆيلەردە زۇنۇن قادىرى، ئەرشىدىن تاتلىق يەنە بىر ئىككى مۇنەۋۋەر زاتلار ئىستىقامەت قىلاتتى. خولۇم - خوشنىلارمۇ ئاساسەن يازغۇچى - شائىرلاردىن بولۇپ، ئۆيلەرمۇ شۇلارنىڭ ئىش ئورۇنلىرىغا مەنسۇپ بولىدىغان. چوڭلارنىڭ ھاياتى چوڭچە، بىز باللار ئۆزىمىزچە. زۇنۇن ئاكىنىڭ ئۇزۇنجا پەرزەنتى ئۈمۈت ئىككىمىز تەڭ تۇشلاردىن ئىدۇق. ئوقۇۋاتقان باشلانغۇچ مەكتەپلىرىمىز بولەك بولسىمۇ، بوش ۋاقىتلىرىمىزدا بىللە ئوينايتتۇق. بۇ مەزگىللەر كەلگۈندىلەرنىڭ نايراڭۋاز — قەغىش ئۇسۇللىرى ئەۋجىگە چىقىپ، ئەندى بولسا ئۇچۇقتىن - ئوچۇق ياللاۋۇزلۇق - ژىرتقۇچ سىياستىنى ئاشكارىلاپ، ئەل بېشىغا بالا — قازا، ۋەيرانچىلىق كۆلپەتلىرىنى ئېلىپ كېلىۋاتقان، زەھەر ئوتلىرىنى تارقىتىشقا باشلىغان مەزگىل ئىدى.

خەلىققە بولۇنگەن تاماق تەمىناتىنىڭ نورمىسى كۈندىن - كۈنگە ئازىيىپ، ماغدۇرسىز تەنلەر ئىششىپ، ھالسىز ژۇرەكلەر توختاشقا باشلىغان كۈنلەر ئىدى. خەيرىيەت، قاراڭغۇ قىش كېتىپ، ھاۋا ئىسسىشقا باشلىدى. يېڭى كوتىرىلىۋاتقان گىيالارغا قوشۇلۇپ، قارىياغاچ ئۇرۇقلىرىمۇ تاماق بولۇشقا ئايلاندى. بارا - بارا مەكتەپلەردىكى يازلىق تەتىل ئايلىرى ھارپىسىدىكى ئېمتىھان كۈنلىرىمۇ يېتىپ كەلدى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىز، ئۈمۈت ئىككىمىز دەرسلىك كىتاپلارنى قولتۇقلاپ، ئېمتىھانغا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن ئۆيدىن چىقتۇق. بىزدىن ئانچە ژىراق بولمىغان پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ قېشىدائىنچامىراق كوكتات ئېتىزلىغى بار ئىدى. باھار سۇلىرى ئېقىۋاتقان ئېرىقنىڭ بويىدا دەرەخلەرگە يولىنىپ ئولتىرىپ، كىتاپلىرىمىزنى ئوقۇۋاتىمىز. كۈن ئىسسىۋاتىدۇ، قوساق ئېچىۋاتىدۇ.

— قوساقنىڭ ئاچقىننى سەزمەس ئۈچۈن يېتىپ ئوخلاش كېرەك ئىكەن، بىز بولساق كىتاپ ئوقۇۋاتىمىز، — دەپ كۈلدى ئۈمۈت.

— ۋاي تاڭ، ئاچ قوساق دۇمباق چېلىپ تۇرسا، ئۇيقا كېلەمدۇ، — دېدىم مەنمۇ كۈلۈپ. — بۈگۈن خۇدايىم بۇيرىسا، تونۇر نېنى يەيمەن. ئاپام نورما تەغەزلەرگە ئالغان ئۇندىن ئازىراق نان ياقاي دەۋاتاتتى.

— ئايلىنىپ، تاماقنىڭ گېپىگە كىرمىزكەن، — ئۈمۈت ئەتراپىغا بىر قاراۋېلىپ، پىچىرلاپ دېگەندەك سوزلەشكە باشلىدى، - ماڭا قارا، بىزنىڭ مەكتەپ موشۇ ئىنستىتۇتنىڭ شۇبىسىغۇ. ئوتكەندە بىر نەچچە سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنى موشۇ كوكتاتلىقتا ئىشلەتكەن. بىز تەرگەن كوكتاتلار ھازىر ئوسۇپ قاپتۇ. ئەۋۇ يەردىكى سەۋزىلىك كوكىرىپ تۇرىدۇ. ئاستا بېرىپ، بىر - ئىككىسىنى ژۇلۇپ يەۋالايلى.

— قانداق بولىدىكىن؟

— قانداق بولىدىغىنى نېمىسى؟ مېنىڭ ئەمگىكىم بار. تەرىمنى توككەنمەن... بىز ئۈچ - تورت سەۋزىنى ژۇلۇپ، ئېرىق بويىغا كېلىپ، ژۇيۇشقا باشلىدۇق. دەل شۇ چاغدا باش ئۈستىمىزدە چاڭىلدىغان خىتايچە ئاۋاز ياڭرىدى. قارىساق، قىرىق ياشلاردىكى، زىيالى كورۇنۇشتىكى قارا - كوك چىراي بىر ئادەم قىزارغان ھۇررەك كوزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇپتۇ. توختىماي ۋاقىراپ، بىزنىڭ قولاقلىرىمىزدىن سوزۇپ، ئىنستىتۇت ئىدارىسى تەرەپكە سورەپ ماڭدى. مەن قورقىنىمدىن، سەۋزىلەرنى تاشلاۋەتتىم. ئۇ تېخىمۇ تېرىكىپ، تۆكىرگىنى چاچىرتىپ تۇرۇپ، سەۋزىلەرنى ئالغۇزدى. كىتاپلىرىمىزنى قولتۇقلاتقۇزۇپ، قۇلاقلارنى ئايىماي سوزۇپ، سورەپ دېگەندەك ئۇزۇن كارىدورنىڭ ئاخىرىدىكى «مۇداپىە بولۇمى» دېگەن خەت يېزىلغان ئىشىكنى تېپىپ دېگەندەك ئاچتىدە، بىزنى ئىچكىرىگە ئىتتىرىپ كىرگۈزدى. بولمە ئىچىدە ئۈچ خادىم ئولتارغان ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرسى ئۇيغۇر، ئىككىسى خىتاي. ئۇلار بىزنى ئەكەلگەن كونۇيىغا خۇشەمەت قىلىشىپ، ئۇنى ماقتاپ(باشلىغى بولۇشى كېرەك) بەس مۇنازىرىگە چۈشۈپ كېتىشتى. ئۇيغۇر ژىگىتى بولسا ئېگىسىگە بولغان ساداقىتىنى يەنە بىر ئىپادىلەش ئۈچۈن قىزىرىپ، ھاياجانلىنىپ، تىترىگەن قوللىرى بىلەن تەغەزلەرنى تەييارلىدى ۋە بىزنى دەرھال تەرگەۋ ئاستىغا ئالدى. تەرجىمە ھالىمىزنى، ئىدىيەۋى كوز قاراشلىرىمىزنى تەپسىلىي يېزىشقا باشلىدى. ئارىدا بىر نەچچە سائەت ئوتتى. بىزگە ئوخشاش ئوغرىلارنىڭ سانىمۇ كوپەيدى. ئارىمىزدا ئون ياش ئەتراپىدىكى بىر قىزچاقمۇ بار. ئۇنىڭ ئالغىنى بىر ئوچۇم جۇسەي ئىكەن. سوئال - سوراق، رەسمىيەتلەردىن كېيىن يوغان كارتون تەغەزلەرگە چوڭ قىلىپ مۇيى قەلەم بىلەن خىتايچە، ئۇيغۇرچە «سەي ئوغرىلىغان ئوغرى» دەپ يېزىشتى، تاختىلارنى كوكرىكىمىزگە ئاستى. «ئالغان دۇنيالىرىمىزنى» مارجان قىلىپ بوينىمىزغا ئېسىشتى. ئەۋۇ قىزچاقنىڭ كوزلىرىدىن توكۇلۇۋاتقان ياش كوكرىگىدىكى جۇسىينى ژۇيۇۋاتاتتى. ئۇيغۇر خادىم تەنتەنىلىك قىلىپ، كوتىرەڭگۈ ئاۋازدا، — بىز سىلەردەك ئوغرى - ئۇنسۇرلار بىلەن رەھىمسىزكۈرەش ئېلىپ بارىمىز. باشقىلارغىمۇ ئىبرەت بولۇش ئۈچۈن سىلەرنى ھازىر تالاغا ئېچىقىپ، خەلق ئالدىدا نامايىش قىلىمىز. ھەر بىر توختىغان جايدا ھەر قايسىڭلار ئايرىم ھالدا، - «مەن ئۇلۇق پارتىيەمىزنىڭ ئادىل سىياستىگە خىلاپلىق قىلىپ، ئوغرىلىق قىلدىم. ئەگەر يەنە ئوغرىلىقنى تەكرارلىسام، قۇرال ئاستىدا ئېلىپ ماڭسارازىمەن» دېگەن سوزلەرنى ۋاقىراپ تۇرۇپ ئېيتىسىلەر دېدى.

ئۈچ خادىمنىڭ بىرى قولىغا يوغان تاۋاق جاڭلارنى ئالدى. يەنە بىرى بويىنغا دۇمباق ئاستى. ئۈچىنچىسى قولىغا كىچىكرەك قىزىل بايراقچە تۇتتىدە، بىزنى ئىككى رەت قىلىپ، تېزىپ كوچىغا ئېلىپ چىقىشتى. جاڭ بىلەن يوغان دۇمباقنىڭ چىداپ تۇرغۇسىز ۋاڭ - چۇڭىغا شۇ ئەتراپتىكى ئۆيلەردىن بېكارچى ئايالار، ئوششاق باللار ژۇگۇرۇشۇپ كېلىشەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ۋاقتى بوش ستۇدېنتلارمۇ ئۇرغۇن ئىدى. بىزنى توختاتقان يەردە جاراڭ - جۇرۇڭمۇ توختاپ، ھەرقايسىمىز ئالاھىدە بايقى قەسەمىيادىمىزنى تىترەك ئاۋاز بىلەن ئەندىكىپ تۇرۇپ، تەكرارلايتتۇق. سپورت مەيدانىدا يازلىق كونسېرت سەھنىسى بولۇپ، ئەندى يول شۇ تەرەپكە يوتكەلدى. سەھنە ئۈستىدە قاتار تىزىلدۇق. تۆۋەندە تاماشىبىنلارنىڭ قاتارى ئۇلغىياتتى. قەسەم ئىچىش نوۋىتى ماڭا كەلگەندە، كوزۇم تۇيۇقسىز بىر تونۇش كوزگە قادالدى. موشۇ ئىنستىتۇتتا بىلىم ئېلىۋاتقان ئۈچۈنچى ھەدەم، چىرايى — تامدەك تاتىرىپ، قېتىپ تۇراتتى. ئۇ دەرھال ژۇگرەپ كېتىپ قالدى. چۈشىنىشلىك، ئۇيگە كەتتى. ئېقىتماي، ئېمتماي ئاپامغا ھەممىنى يەتكۈزىدۇ.

— ھە، ئوغرى شۇمتەك، دېمىڭ ئىچىڭگە چۈشۈپ كەتتىما؟! بېشىڭنى كوتۇرۇپ، چىڭ سوزلە! - ئۇيغۇر خادىم بېگىزدەك جەينىگى بىلەن بىقىنىمغا دوشكەلىدى. - خەپ دەيمەن ئىچىمدە: «مونۇ ئۈچ سەۋزىنىڭ دەردىنى كوتىرەيمۇ، مونۇ يالاقچى مۇناپىقنىڭ ئاھانىتىغا چىدايمۇ...» ژىلغا تەڭ سوزۇلغان شۇ كۈنى سائەت ئالتە ئەتراپىدا ئازاتلىققا ئېرىشتۇق. ئۇنىڭسىزمۇ ماغدىرسىز پۇتلىرىمىزنى ئاران سورەپ، كوچىمىزغا كىرسەك شائىر ئەرشىدىن تاتلىق ئايالى بىلەن ئالدىمىزغا چىقىپ قالدى ۋە كۈلۈپ، — ھە، ئوغرىلار، قايتتىڭلارمۇ؟ — دەپ ئوتۇپ كەتتى.

كوچىدا ئويناۋاتقان كىچىك ئىنىمدىن ئاپامنىڭ ھەممە ئىشتىن خەۋەر تاپقانلىغىنى، ھازىر قاتتىق خاپا ئېكەنلىگىنى بىلدىم. ئاخىرى ئاچ قوساقنىڭ تەسىرى، جىنايەتتىن كېيىنكى جازانىڭ قورقۇنۇچىدىنمۇ كۈچلۈك چىقتى. مەيلى! ئاچ قوساق بىلەن كوچىدا جان ئۈزگەندىن، تورق قوساق بىلەن غەيرەت بېغىشلاپ ۋە دادىل قەدەملەر بىلەن ھويلىغا كىردىم. مەن ئۆيگە كىرىشىمگىلا كەينىمدىن ئۈمۈتنىڭ ئانىسى زىلەيخان ھەدىمۇ كىرىپ كەلدى. مېنى كورۇپ، لاخشىگىرنى كوتىرىپ، ھۇجۇمغا ئوتكەن ئاپامنى ئورۇندۇقتا ئولتارغۇزۇپ، مېنى ئىچكەركى ئۆيگە كىرگۈزىۋەتتى ۋە ئىشىكنى مەھكەم يېپىپ قويدى. ئۇنىڭ يېپىق ئىشىكگە قورقۇنۇچ بىلەن قۇلاق يېقىپ تۇرىمەن.

ئاپام قاتتىق ئاۋازدا:

— مەن ئوغۇل ئوستۇرۇۋاتىمەن دېسەم، ئوغرى ئوستۇرۇۋېتىپتىمەنغۇ، جېنىم زىلەيخان! بۇ نېمە دېگەن شەرمەندىلىك! سىز مېنى تۇتماڭ. مەن بۇ ئاخماقنىڭ سەۋزە ئوغرىلىغان قوللىرىنى مونۇ لاخشىگىر بىلەن خېمىر قىلىۋېتەي.

زىلەيخان ھەدە ئاستا ئاۋازدا:

— ئوزلىرىنى باسسىلا، زەينەپخېنىدە مەنمۇ ئۈمۈتنىڭ جاجىسىنى بېرەي دەپ، تەييارلىنىپ تۇراتتىم. بىراق دادىسى مېنى بولەك چاقىرىۋېلىپ، خويما ئۇبدان سوزلەرنى قىلدى. ئاڭلىسىلا دەپ بېرەي:

— بۇ باللار گۇناسىز. ئۇلارغا شۇ تاپتا كايىش ۋاقىراش بولۇپمۇ، قورقۇتۇش، قول كوتىرىش دۇرۇس ئەمەس. بۇلار ئوغرى ئەمەس. ئوغرىلار، بۇلاڭچىلار باشقىلار. بۇلارنىڭ شوخ بالىلىغىنى مىسكىن، بىچارە ئەھۋالغا سالغان، يېرىم ئاچ، يېرىم يالىڭاچ دەرىجىگە يەتكۈزىۋاتقانلارنى، ئەۋلادىمىز تەغدىرىنىڭ تەلەيسىزلىگىگە زەمىن بولۇۋاتقانلارنى ئوغرى دېيىش كېرەك. ئىشەنچىم كاملىكى، بىزنىڭ پەرزەنتلىرىمىز ئوغرى - كاززاپلاردىن ئەمەس. ئادىل، پاك ھايات كەچۈرىدىغان ۋىژدان ئېگىلىرىدىن بولۇپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىز چوڭلارنىڭمۇ ئاڭلىق، توغرا تەربىيەمىز باللار ئۈچۈن دەل ھازىر ھاۋادەك كېرەك...

— شۇنداق دېگىن... — ئابدۇۋەلى سەل سۈكۈناتتىن كېيىن گەپ قاتتى. — بالىلىقتا ئاڭلىغان ياخشى سوز، كورگەن ياخشى ئىشلار ئادەم قەلبىگە تاشقا بېسىلغان تامغىدەك بىر ئومۇر ئوچمەس بولۇپ ئورۇنلىشىپ قالىدىكەن. كېيىنكى ھايات يولۇڭنىڭ شەكىللىنىشىگىمۇ دايىم دېگىدەك، خۇددى شۇ بالىلىق چاغلىرىڭغا ئوقۇغان ياخشى كىتاپتەك ئۇزىنىڭ ئىجابىي تەسىرىنى كورسىتىپ تۇرىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سەن ئەشۇ ۋىللاردىن كېيىن بىرىنچى قېتىم ئۈرۈمچىگە يول تۇتقىنىڭدا، مەرھۇم زۇنۇن قادىرىي ئاكىنىڭ قەبرىگە تاۋاپ قىلىپ كەلگىنىڭدىمۇ ئاساس بار ئىكەن...

بۇ مەزگىلدە سامولىيوت ئۈرۈمچىنىڭ ئۈتەك ئاسمىنى ئۈستىدە تۇۋەنلەپ، بىزگە ئوخشاش ئوز ۋەتىنىدىن تىرىك ژىتىم بولۇپ، يەنە شۇ ئەزىز تۇپراقتا خۇددى ئانا كوكسىگە تەلپۈنگەن بوۋاق مىسالى تەقاززالىق بىلەن ئىنتىلىۋاتقان روھىي ۋەيرانلارنى، سېغىنغان زىمىنى بىلەن نوۋەتتىكى قېتىم دىدارلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەگىپ كېلىپ، پەسىيۋاتاتتى...

مۇنداقمۇ بولىدۇ

ئۇلۇق ئادەملەرمۇ ئەسىر (سپىد) ئاغرىقى بىلەن ئاغرىيدىكەن

سابىق كېگەش ئىتتىپاقى دەۋرىدە ن. خرۇششېۋ ھاكىمىيەت ئۈستىدە تورغان ژىللىرى ئا ق ش نىڭ ئاتاقلىق پيانىستى ۋان كلىبېرن موسكۋاغا كېلىپ، كرېملدا خرۇششېۋ بىلەن بىللە چۈشكەن سۈرىتى دۇنيا مەتبۇئاتىدا ئېلان قىلىنغان ئىدى. شۇ چاغدىلا ئېگىز بويلۇق، ئورۇق، قېلىن بودرە چاچلىق ياش ژىگىت ھازىر ئاتمىشتىن ئالقىغان. ۋان كلىبېرن نەگە بارسىمۇ ئۆزىدىن ئون ئۈچ ياش كىچىك توماس زارېمبىنى قالدۇرمايدىغان، ئۇنى ئاسسىستېنتىم دەپ تونۇشتۇراتتى. ئاخىرى شۇ ژىگىت توماس ۋاننىڭ ئاسسىستېنتى ئەمەس، ئۇنىڭ ئايالى بولۇپ چىقتى. بىراق ئىككىسى نىكادىن ئوتمىگەن. سەۋۋى ئا ق ش تا پەقەت پۇئېرو - رىكودىن باشقا يەرلەردە بىر جىنىستىكى ئادەملەرنى نىكادىن ئوتكۈزمەيدىكەن.

ئىككىسى 17 ژىل ھايات كەچۈرۈپ، يېقىندا ئاجراشقان. سەۋۋى ئامېرىكىنىڭ ئۇلۇق پيانىستى ئاتالغان ۋان كلىبېرن 20 - ئەسىرنىڭ ۋابالىسى دەپ نام ئالغان سپىد ئاغرىقى بىلەن ئاغرىغان. توماسقىمۇ بۇ ئاغرىقنى ژۇقتۇرغان. ئەندى توماس سابىق «ئېرىنى» سوتقا بېرىپ، مىللىونلىغان دوللار تەلەپ قىلماقتا.

تېكىن دوللار كېلىدۇ، كۆتەيلى!

ئاسماندىن يامغۇر ياغىدىغانلىغى، تەبەت قانۇنى. بىر مەملىكەتتە يامغۇر بىلەن بىللە بېلىق، پاقا يېغىپتۇ دېگەننى ئوز كوزىمىز بىلەن كورمىسەكمۇ، ئاڭلىغان ئىدۇق. ئەندى ئاسماندىن ئاخچا، يەنە كېلىپ دوللار يېغىپتۇ دېگەننى يەر يۈزىدە ھېچ كىم بىلمەيدىغان بولسا كېرەك. دۇنيادا ئاڭلىمىغان نەرسە كوپقۇ. خۇدا بۇيرىسا ئۇنىمۇ كورۇپ قالارمىز.

مەسىلە مۇنداق: ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ بالتىمور شەھىرىنىڭ مايكل رېيمېر دېگەن مىللاردېرى ئاغرىپ قېلىپ، دوختۇرغا كورۇنگەن. دوختۇرلار 44 ياشلىق مىللاردېرغا بېغىر راكىسەن، بارى - يوقى يەتتە ئاي ئومرۇڭ قاپتۇ، دېگەن. نېفت سېتىشتىن ھەددى - ھېساپسىز بېيىغان رېيمېر كۈن ئىسسىشى بىلەن نيۇ - يوركتىن گاۋاي ئارىلىغا، ئۇنىڭدىن كېيىن چەت ئەللەرگە بېرىپ، توختىغان يەرلىرىنىڭ ھەممىسىدە كۈنىگە بىر مىللىون دوللار تارىتىشقا بەل باغلىدى.

— مېنىڭ بانكىتا 1,2 مىللىارد دوللىرىم بار. ئۆزەم ئولگەندە ئۇلارنى قالدۇرىدىغان يە ئايالىم، يە بالا - چاقام، يە يېقىن قېرىنداشلىرىم يوق. شۇڭلاشقىمۇ كوزۇمنىڭ تىرىكىدە يەر يۈزىنى ئارىلاپ، ئۇچرىغان، تونۇمايدىغان ئادەمگە بايلىغىمنى ئوز قولۇم بىلەن چاچماقچىمەن، — دەپ بىلدۈردى ئۇ ژۇرنالىستلارغا.

رېيمېر ئوزىنىڭ بۇ قارارىنى خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن ئورۇنلىغىلىۋاتىمەن دەپ ھېساپلايدۇ. بۇنى دوللارنىڭ دەسلەپكى بىر قىسمىنى ئالغان ئىدا گرېي دېگەن ئايال مۇنداق قۇۋەتلەيدۇ: — مەن ئىشتىن بوشىتىلىپ، ئۆيۈم بىلەن ماشىنامدىن ئايرىلىش ئالدىدا قىينىلىپ ژۇرگىنىمدە رېيمېرغا ئۇچراپ، 137260 دوللار ئالدىم. ئۇ خۇدانىڭ ئوزى يەرگە ئەۋەتكەن پەرىشتە، - دەپ كوز - ياشلىرىنى خوشاللىق ئىلكىدە سۈرتكەن.

1952 - ژىلى دېترويىتتا تۇغۇلغان مايكل رېيمېرنىڭ دادىسى مۇلتىمىللىونېر، ئانىسىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايدىغان دەرىجىدە باي ئىدى. ئۇلار 70 - ژىللىرى ۋاپات بولغان. ئۇسۇپ ئەر يەتكەن مايكل مىللىونلارنى ئاز ۋاقىتتىلا مىللىاردقا يەتكۈزگەن. كورىنىپ تۇرىكى، مىللىاردلىغان بايلىق رېينېرغا ماڭلاي تەر، ھالال ئەمگەك بىلەن ئەمەس، ئاسانلىق بىلەن كەلگەن. ئاسانلىق بىلەن كەلگەن بايلىقنىڭ بىر يەردىن دەردى چىقىدىغانلىغى ئېنىق. بۇنى ھاياتنىڭ ئوزى كورسەتمەكتە. بىراق، مايكل ھايات ۋاقتىدا بايلىغىنى ئوزقولى بىلەن تارىتىمەن دەپ توغرا قارار قوبۇل قىلغانلىغى خوشاللىق ئىشتۇر. ئۇ ھازىرنىڭ ئوزىدىلا 15 مىللىون دوللارنى ئاھالىغا تارقىتىپ، ئۈلگەردى. ئەندى يېنىغا ياخشى قۇراللانغان توققۇز مۇھاپىزەتچىنى ئېلىپ، قالغان بايلىغىنى خەلىققە تەخسىم قىلىشنىڭ پلانىنى تۇزۇپ چىقتى. بىيىل ئىيۇن ئېيىدا موسكۋا بىلەن سانكت - پېتېربۇرگدىن باشلىنىدىغان ئۇنىڭ سەپىرىدە روسسىيەنىڭ 12 شەھىرى، قازاقىستاننىڭ سەككىز شەھىرى، جۇملىدىن ئالمۇتىمۇ بار. ئامانچىلىق بولسا بىيىل ئىيۇن ئېيىدا، ھېلىگەرلەر ئۇنى ئالما قاقىقاندەك قېقىپ كەتمىسە، ئالمۇتىلىقلار ئاسماندىن چۈشكەندەك تېكىن دوللارغا ئېگە بولۇپ قالار دېگەن ئۈمۈت بار.

سەنئەتكار خاتىرىسىگە بېغىشلاندى

ئۇلۇق سەنئەتنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى

يېقىندا جۇمھۇرىيەت سارىيىدا قازاقىستان مۇزىكا سەنئىتىنىڭ كۆرنەكلىك ۋەكىلى، كومپوزىتور، س س س ر ۋە قازاقىستان خەلق ئارتىستى، دۆلەت مۇكاپىتىنىڭ لائۇرىياتى قۇددۇس غوجامياروۋنىڭ خاتىرىسىگە بېغىشلانغان خەيرىخاھلىق كونسېرتى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنى مەرھۇمنىڭ سەپدىشى، ئاتاقلىق كومپوزىتور ئىرغالى راخمادىيېۋ كىرىشمە سۆز بىلەن ئاچتى. ئۇ كومپوزىتور قۇددۇس غوجامياروۋنىڭ دەسلەپكى ئۇيغۇر ئوپېرىسى بىلەن سىمفونىيەسىنىڭ مۇئەللىپى بولۇپلا قالماي، جۇمھۇرىيەت خەلقلىرى مۇزىكا سەنئىتىنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن چوڭ ئۈلۈش قوشقان سەنئەتكار ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

خاتىرە كونسېرتى سېلىماخۇن زەينالوۋنىڭ ئۇستازى قۇددۇس ئاكىغا بېغىشلانغان «مەڭگۈ يادلايمىز» ناخشىسى بىلەن باشلاندى. ئۇنى تالانتلىق ناخشىچى نۇرالىم ۋارىسوۋ ئىجرا قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن سەھنىگە كۈلۈيرا روزىيېۋا، ماراتجان مەمەتباقىيېۋ، جەننەتبۈۋى تۇرسۇن كەبى ناخشىچىلار كۆتۈرۈلۈپ، ئاتاقلىق كومپوزىتورنىڭ «پەرۋانىمەن»، «بۇ ناخشام»، «بىر پىيالە مەي» قاتارلىق ناخشىلىرىنى ئىجرا قىلدى. شۇنداقلا خاتىرە كونسېرتتا ئابدۇرېھىم ئەخمەدىي، نۇربۈۋى مەمەتوۋا، مەدىنە ئىبرالىيېۋا، سۇلتان ئىسرائىلوۋلار ئۆزلىرىنىڭ يېقىملىق ناخشىلىرى بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ كۆڭلىدىن چىقتى. خاتىرە كونسېرتقا قاتناشقان بىر تۈركۈم ناخشىچى ـ سازەندىلەردىن دىلمۇرات تۇرسۇن، مارات نورۇزوۋ، ۋەلى سۇلايمان، تاش مۇھەممەت تۇرسۇنلارنىڭ ئىجراسىدىكى ناخشا ـ سازلار كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى خۇرسەن قىلدى.

خاتىرە كونسېرتتا سىمفونىيەلىك ئەسەرلەر خەلق ناخشىلىرى بىلەن بىرلىكتە ياڭرىدى. «يۇلتۇز»، «ياشلىق»، «ئاۋا»، «رۇخسارە» ئانسامبىللىرى ئورۇنلىغان ناخشا ـ ئۇسسۇللار مۇسەھنىگە بولەكچىلا جان كىرگۈزدى. مەزكۇر خاتىرە كونسېرتنى ئۇيۇشتۇرۇشقا كومپوزىتور ئىكرام مەسىموۋ، ئالىم رابىك ئىسمايىلوۋ ۋە قۇرمانغازى نامىدىكى ئالمۇتا دۆلەت كونسېرۋاتورىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى كۆپ كۈچ چىقاردى.

گ. مۇھەممەدىيېۋا،
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: كونسېرتتىن كۆرۈنۈشلەر. پ. ئەخمەتوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

هوشيار هاجىم هوسمانوۋ

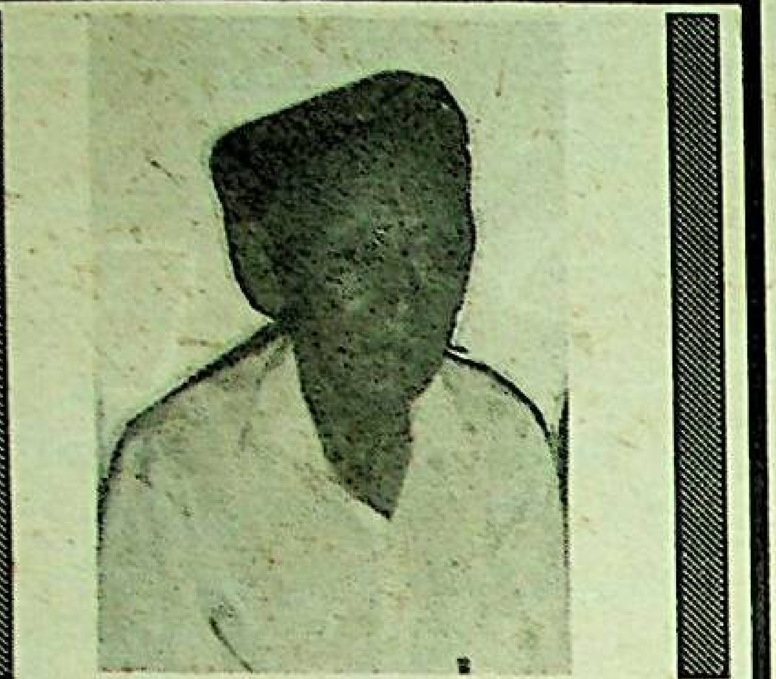

ئالمۇتا شەھىرى كورنىي كىگانت مەھەللىسىنىڭ يۇرت ـ جامائىتى، شۇيەردىكى مەسچىت قومى ئۆزلىرىنىڭ پائالىيەتچان كىشىلىرىنىڭ بىرسىدىن ئايرىلدى. 1996 ـ يىلى 26 ـ ماي كۈنى هوشيار هاجىم هوسمانوۋ پانى دۇنيادىن باقىي دۇنياغا سەپەر قىلدى.

هوشيار هاجىم 1924 ـ يىلى چېلەك ناھىيەسىنىڭ مالۋاي يېزىسىدا تۆكمەنچى ئائىلىسىدە تۇغۇلدۇ. ئوتتۇزىنچى يىللىرى ئۇ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستانغا ئۆتۈپ كېتىدۇ ۋە قاشنىڭ سامىيۈزى يېزىسىدا ئۇنىڭ باللىق ۋە ياشلىق دەۋرلىرى ئوتىدۇ. هوشيار هوسمانوۋ بۇيەردە جەمىيەتلىك ئىشلارغا ئاكتىۋ ئارىلىشىدۇ. كېيىنرەك ئاتىسىنىڭ بېسىپ تۆكمەنچىلىك، تۆمۈرچىلىك كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1955 ـ يىلى تەغدىر تەقازاسى بىلەن ئۆزىنىڭ كىندىك قېنى تامغان يۇرتىغا قايتىپ چىققاندىن كېيىنمۇ ئۇ مالۋايدا ئاتا باشلىغان ئىش ـ تۆكمەنچىلىك، تۆمۈرچىلىك كەسىپلىرىدە ئىشلەيدۇ.

هوشيار هاجىم ئالمۇتىغا كۆچۈپ كەلگەندە كورنىي كىگانت مەھەللىسى ۋە ئۇنىڭ ئاتراپىدىكى يېزىلاردىكى جامائەتچىلىككە كەڭ تونۇلىدۇ. ئۇ مەسچىت سېلىش ئىشلىرىغا يېقىندىن ئارىلىشىپ، ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان يۇرتى مالۋايدا ۋە كورنىي كىگانتا قەد كۆتىرۋاتقان مەسچىتلەرگە ئىختىسادىي ياردىمىنى ئايىمايدۇ. بىرلا مىسال، هوشيار هاجىم يېقىندا سەككىز پەرزەنتى نامىدىن مەھەللە مەسچىتىگە 80 مىڭ تەڭگە تاپشۇرىدۇ.

بەش ئوغۇل، ئۈچ قىزنى ئۇستۇرگەن هوشيار هاجىم كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزىنىڭ كەمتەرىن ۋە ئاق كۆڭۈللىگى، مېھرىۋان ۋە سېخى ـ ساخاۋەتلىكى بىلەن ئىززەت ـ ئېھتىرامغا سازاۋەر ئىنسان ئىدى. ئالىي پەزىلەتلىك ئەجايىپ ئىنسان ـ هوشيار هاجىم هوسمانوۋنىڭ يارقىن قىياپىتى بىزنىڭ قەلبىمىزدە مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.

كورنىي ـ كىگانت مەھەللىسىنىڭ يۇرت جامائىتى ۋە مەرھۇمنىڭ ئۇرۇق تۇققانلىرى.

«جانا ئاركا» ئۇرۇستىك فىرمىسىنىڭ مەمۇرىيىتى فىرمىنىڭ ۋىتسې ـ پرېزىدېنتلىرى رېھانگۇل ۋە نۇرتاي غوجامبەردىيېۋلارغا، فىرما خادىملىرى ھەجەربۈۋى، رىزۋانگۇل، باتۇر، ئابلېكىم، كەرىمجان، هوسەنجان، زۇپەرجان هوسمانوۋلارغا ئاتىسى

هوشيار هاجىم هوسمانوۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

دۇنيادىكى ئەڭ ساختا ئاخچا ـ خىتاي دوللارى

خىتاي بازىرىنى ساختا بانكنوتلار قاپلاپ كەتتى. سۈنئىي ياسالغان يېڭى يۈز دوللارلىق كۇپيۇرلار خىتاينىڭ بارلىق تېررىتورىيەسىدە يوشۇرۇن يوللار بىلەن چاپسان تارقالماقتا. ساختا دوللارنى ئىشلەپ چىقارغۇچى ئاساسىي ئورۇنلار خىتاينىڭ جەنۇبىدا يوشۇرۇنغان. ئۇلارنى ئىزدەپ تېپىش ئۈچۈن خ خ ج بىخەتەرلىك مىنىسترلىكى يېنىدا ساختا ئاخچا ئىشلەپ چىقارغۇچىلار بىلەن كۈرەش بويىچە مەخسۇس توپ قۇرۇلدى.

خىتايلار سۈنئىي نەرسىلەرنى يارىتىش بويىچە ئۆزلىرىنىڭ پەم ـ پاراستى بىلەن مەشھۇر دۇر. ئەڭ خەلۋەت يېزىلاردىكى دېخانلار سۈنئىي ماتېريالدىن دىنوزاۋرلارنىڭ تۇخۇمىنى ياسىماقتا. تاشقا ئايلانغان يۇردەۋرنىڭ ئىشقۇۋازلىرى ئۇلارنى بىر نەچچە مىڭ دوللارغا سېتىۋېلىپ، ئاستى ئىككى قەۋەت چېمودانلاردا يوشۇرغان ھالدا چەت ئەللەرگە مەخپىي توشۇماقتا. شۇنداقتىمۇ ئەڭ پايدىلىق كەسىپ ساختا ئاخچا ئىشلەپ چىقىرىش بولۇپ قالدى.

ئۆتكەن يىلى سالاھىيەتلىك ئورگانلار 13 مىللىون دوللارغا يېقىن يالغان كۇپيۇرنى مۇسادىرە قىلدى. بۇ يىلىغا 30 پروتسېنت ئۆسكەن رېكوردلۇق «ھوسۇل» بولدى.

ساختا ئاخچا ياسىغۇچىلار سېپىگە چەت ئەللەردە تەييارلىقتىن ئۆتكەن يېڭى كادىرلارنىڭ قوشۇلغانلىغى تەخمىن قىلىنماقتا. يوشۇرۇن ئىشخانىلارنىڭ تېخنىكا بىلەن جابدۇلۇشى خېلە مۇكەممەللەشكەن.

يېڭى بانكنوتلاردىكى، جۈملىدىن يېڭى يۈز دوللارلىق ئامېرىكا كۇپيۇرىدىكى ئىنتايىن مەخپىي ۋە ئۇلارنىڭ ھىمايە قىلىنىش دەرىجىسىگە قارىماي، ساختا ئاخچا ياسىغۇچىلار خەلق ئارا بانكىلار دائىرىلىرىدە ۋۇقۇرى باھالىنىۋاتقان دوللارنى كەشىپ قىلماقتا.

ئالېكساندر پلانكوۋسكىي، «ئىزۋېستىيە»
بېيجىن.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Доуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 ـ 92 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى 06 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بۆلۈمى 50 ـ 86 ـ 33.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

گېزىتىمىزسەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى – روھىڭ سامان بولماس

1996
يىل
8 – ئىيۇن
(سەپەر)
شەنبە
№23
(4034)

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي – سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 – يىلى 1 – يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

رېداكسىيەدىكى ئۇچرىشىش

3 – ئىيۇن كۈنى جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ تەھرىراتىدا ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى، جەمىيەت ئەربابى ۋە ژۇرنالىست ئەركىن ئالپتېكىن بىلەن ئۇچرىشىش بولۇپ ئۆتتى. ئەركىن ئالپتېكىن جاناپلىرى قىرغىزستان پايتەختى بىشكېك شەھىرىدە ئۆتىدىغان يۇن ئې س ك ئو (بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ مائارىپ، پەن ۋە مەدەنىيەت مەسىلىلىرى بويىچە مەھكىمىسى) يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كېلىپ، ئالمۇتىدا توختاپ ئۆتتى.

مەزكۇر ئۇچرىشىشنى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋ قىسقىچە كىرىشمە بىلەن ئېچىپ، ئاندىن ئەركىن ئالپتېكىنگە سۆز بەردى. مېھمان ئۆز سۆزىدە بىشكېكتە بولىدىغان يىغىنغا توختىلىپ، ئۇنىڭدا مەركىزىي ئاسىيادىكى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتلەردىكى مۇھاجىرلار مەسىلىلىرى، ئاز سانلىق مىللەتلەر مۇئەممالىرى ھەققىدە سۆز بولىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. ئەركىن ئالپتېكىن جاناپلىرى ئۆز سۆزىدە شۇنداقلا ھازىر كوممۇنىستىك خىتايدا ئىنسان ھوقۇقىنىڭ دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىقى، بۇنىڭغا ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندىكى، تىبەتتىكى ۋە ئىچكى موڭغۇلدىكى خىتايلارنىڭ باشباشتاقلىق ھەرىكەتلىرى، شۇنداقلا بولۇپمۇ شەرقىي تۈركىستاندا ئاخىرقى ۋاقىتلاردا يۈز بېرىۋاتقان ۋەقەلەر ياققال ئىسپات بولىدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

مېھمان ئۆزىنىڭ ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى، ياۋروپادىكى شەرقىي تۈركىستان بىرلىكىنىڭ رەئىسى سۈپىتىدە ئېلىپ بېرىۋاتقان پائالىيىتى ھەققىدە، مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھۆكۈمىتى ۋە تىبەتلىكلەرنىڭ لىدېرى دالاي لاما ئالىي جاناپلىرىنىڭ پائالىيىتى توغرىلىق توختىلىپ، بىز ئۇيغۇرلار شەرقىي تۈركىستان مۇئەممالىسىنى خەلق ئارا مەيدانغا چىقىرىشتا تىبەتلىكلەردىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگىنىشىمىز كېرەكلىكىنى تەكىتلىدى.

ئاخىرىدا ئەركىن ئالپتېكىن جاناپلىرى ئۇچرىشىشقا ئىشتىراك قىلغان جامائەتچىلىك ۋەكىللىرىنىڭ، ژۇرنالىستلارنىڭ كۆپلىگەن سوئاللىرىغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ بەردى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز)

يارقىن سىمالار

ئۆز يۇرتىنىڭ ئەزىزى ھەم پەخرى ئاۋۇت ساتتاروۋقا يادىكارلىق ئورنىتىلدى

يەتتىسۇ تەۋەسىدە قارىتۇرۇق يېزىسىنى بىلمەيدىغان ئۇيغۇر بولمىسا كېرەك. سەۋەۋى يارکەنتلىكلەر، ئۇيغۇر ناھىيەلىكلەر ئالمۇتىغا كەلگەندە ۋە قايتقاندا مۇشۇ يېزىنى بېسىپ ئۆتىدۇ. ئالمۇتىلىقلار ئاساسىي قىسمىنىڭ كېلىپ چىقىشىمۇ كۈن چىقىش تەرەپتىكى ئۈچ ناھىيەدىن. تالغىر ۋە ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىدىكىلەرنىڭ قومىي – قېرىنداشلىرى بۇ ياقلاردا ئاز بولمىسا كېرەك. بۇ يۇرتقا كەلگەنلەر تەڭ ئالدى بىلەن بېتون تاختىغا يېزىلغان «ئا. ساتتاروۋ نامىدىكى سوۋخوز» دېگەن يېزىقنى ئوقۇيدۇ ۋە بىر تەرىپىدە ئاسمان بىلەن تىرەكلەر، ئىككىنچى تەرىپىدە خىلمۇخىل گۈلخانىلار مەنزىرىسىدىكى مەلىنى كۆرىدۇ. چېلەك ناھىيەسىدە يېزىلار تولۇپ تۇرغان، ئامما قارىتۇرۇق يېزىسىدەك گۈزەل، ھەقىقىي ئۇيغۇر يېزىلىرى ساناقلىقلا. بۇ يېزىنىڭ چىرايلىق ۋە ئاۋات بولۇشىغا كۆپ كۈچ چىقارغان ئادەم ئاۋۇت ساتتاروۋ. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ باشقۇرغان سوۋخوزنىڭ قولغا كەلتۈرگەن ئۇتۇقلىرى، يېزىنىڭ ئەجايىپ ئۆزگىرىشلىرى توغرىلىق كۆپ يېزىلغان ئىدى. بۇ يەرگە ئالمۇتىدىنلا ئەمەس، موسكۋا ۋە چەت ئەللەردىن يات – ياتلا مۇخبىرلار كېلىپ تۇراتتى. بۇ يەردە شۇنىمۇ تەكىتلەش ئورۇنلۇقكى، قازاقىستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ سابىق بىرىنچى كاتىۋى دىنمۇخامېد قونايېۋمۇ مۇشۇ يېزىدا توختاپ ئۆتۈشنى، ئاۋۇت ئاكىنىڭ ئۆيىدە بىر پىيالە چاي ئىچىشنى ئەۋزەل كۆرەتتى. ئۇ سوۋخوز ئىدارىسى ئالدىدىكى خۇش پۇراق چېچەك ئۆرىدىغان گۈلزارلىقلارغا، مېۋىلىرى قۇياش ئۆرىدا ئاۋلىنىپ تۇرىدىغان ئۈزۈم بارالىكلىرىغا مەپتۇن بولاتتى. يېزىنىڭ موشۇنداق كىشىنى قايىل قىلارلىق ئاۋاتلىقى، ئۇ يەردىكى زامانىۋىي ئۆرۈلۈشلار، مەھەللە ئەتراپىدىكى بۈك – باراقسان باغلار ۋە ئاشلىقى ئوخشىغان چەكسىز پېتىزلىقلار قارىتۇرۇقتا يېزا ئېگىلىكى خادىملىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك كېڭىشىنى ئۆتكۈزۈپ، ئېگىلىكنىڭ قولغا كەلتۈرگەن مۇۋاپىيەقىيەتلىرىنى باشقىلارغا ئۈلگە سۈپىتىدە نامايىش قىلىشقا ئىمكان بېرەتتى.

ئاۋۇت ئاكا ئۆز يۇرتى، خەلقى ئۈچۈن كۆپ ئەمگەك قىلىمۇ، كۆزلىگەن ئارزۇ – ئارمانلىرىنى ئاخىرىغىچە ئەمەلگە ئاشۇرالماي، ئاتمىشقا يەتمەستىن دۇنيادىن ئۆتتى. ھۆكۈمەت، جۇمھۇرىيەت رەھبەرلىرى ئۇنىڭ يېزا ئېگىلىكىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە قوشقان تۆھپىسىنى يۇقۇرى باھالاپ، ئۇ باشقۇرغان سوۋخوزنى ئۇنىڭ نامىدا ئاتاشنى قارار قىلدى.

ئا. ساتتاروۋ ھايات بولغان بولسا، بىيىل ماي ئېيىدا 75 ياشقا كىرەتتى. زامانىنىڭ قىيىنچىلىقلىرىغا قارىماي، يۇرتداشلىرى قەدىردان تۇغلىنىڭ تەۋەللۇدىنى ئۇنىڭغا ھەيكەل ئورنىتىش بىلەن نىشانلىدى. باشقا ئېگىلىكلەر ئوخشاش، قىيىنچىلىقلار بۇ يەردىكى دېھقانچىلىق كوئوپېراتىۋىنىمۇ ياندىرىپ ئۆتمىدى. ئامما كوئوپېراتىۋ رەھبەرلىكىگە ئاۋۇت ئاكىنىڭ ئوغلى مارات ساتتاروۋ كېلىپ، ئۆز ئەتراپىغا ئىشلەمچان، يۇرتىغا كۆيۈنىدىغان يىگىتلەرنى توپلىدى. ئۇلار ئېگىلىكنى ئاۋۇت ئاكا ھايات ۋاقتىدىكى دەرىجىگە يەتكۈزۈشنى ئۆز ئالدىغا مەخسەت قىلىپ قويىدى.

ئاۋۇت ئاكىنىڭ تۇغۇلغىنىغا 75 يىل تولۇشىغا بېغىشلانغان مەراسىم چوڭ تەنتەنىگە ئايلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ ھەيكىلىنى ئېچىش مەراسىمىغا جاي – جايلاردىن كەلگەن نۇرغۇن كىشىلەر قاتناشتى. تەنتەنىلىك يىغىندا سۆزگە چىققان، سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى دەۋرىدە يۇقۇرى دەرىجىلىك خىزمەتلەردە ئىشلىگەن ئا. ئاسقاروۋ، ز. باتالخانوۋ، م. ئارزىيېۋ ۋە جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، موشۇ قۇرلارنىڭ مۇئەللىپى ر. ئىسمائىلوۋ، قازاقىستان خەلق ئارتىستى ز. تەكبەروۋا، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى ش. باراتوۋ، چېلەك ناھىيەلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئى. دولەتوۋ ۋە باشقىلار ئاۋۇت ئاكا ھەققىدە سەممىي سۆزلەرنى ئېيتتى. ئۇنىڭ ھەقىقىي مەنادا خەلقىمىزنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەندى بولغانلىقىنى، ئۆز خەلقى ئۈچۈن كۆيۈنگەنلىكىنى پەخىرلىنىش بىلەن تەكىتلىدى. بىر چاغلاردا ئاۋۇت ساتتاروۋ باشلىغان ئىش ھازىر ئىشەنچلىك قوللارغا ئۆتكەنلىكىنى ۋە ئۇلارغا ھەر تەرەپلىمە يار – يۆلەك بولۇشنىڭ زۆرۈرلۈكى توغرىلىقمۇ سۆزلەر ئېيتىلدى.

يىغىن ئاخىرىدا ئۇيغۇر تىياترىنىڭ «ناۋا» ئانسامبلى چوڭ كونسېرت كۆرسەتتى.

رابىك ئىسمايىلوۋ.
چېلەك ناھىيەسى.

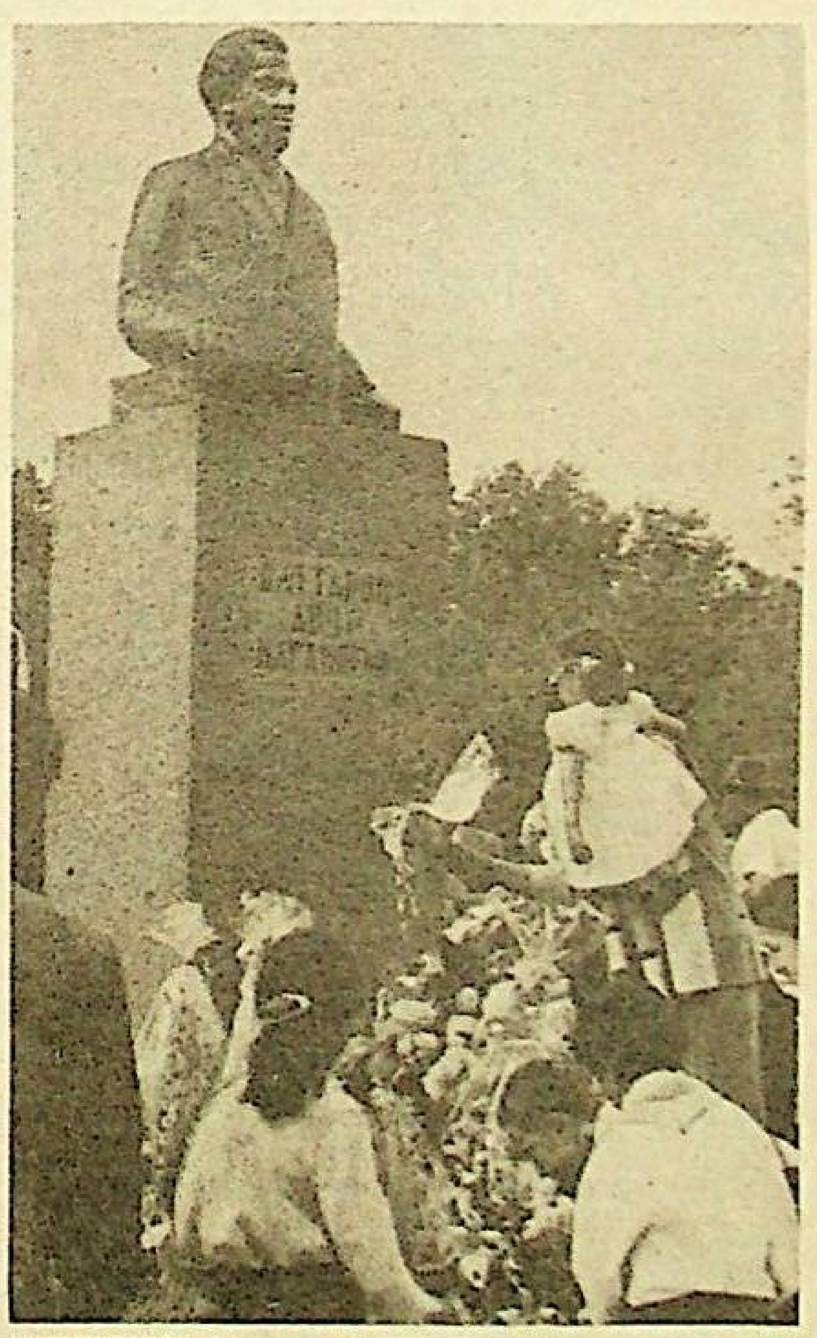

سۈرەتلەردە: يادىكارلىقنى ئېچىش مەزگىلىدىكى كۆرۈنۈشلەر. ر. يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

رەسمىي خەۋەرلەر

شەنبىدىن – شەنبىگىچە

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ ئاقمولىغا سەپىرى

ئاقمولا ۋىلايىتىگە كەلگەن پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ 4 – ئىيۇن كۈنى يېڭى پايتەختنىڭ سېلىنىۋاتقان ۋە قايتا قۇرۇلۇۋاتقان بىر قاتار ئوبيېكتلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى. بۇ ئوبيېكتلارغا ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى بىلەن باشقۇرۇشنىڭ يۇقۇرى جۇمھۇرىيەتلىك ئورگانلىرى كۆچۈپ كېلىدۇ. بۇ يەردە پرېزىدېنت ئورۇنلىنىۋاتقان ئىشلارنىڭ كېتىپ بېرىشى بىلەن تونۇشتى.

ۋىلايەتلىك مەمۇرىيەت ئۆيىدە مەملىكەت رەھبىرى قۇرۇلۇۋاتقان ۋە يېڭىلىنىۋاتقان ئۆيلەرنىڭ ماكېتلىرىنى، لايىھەلىرى بىلەن سخېمىلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن ن. نازارباييېۋ نەققاشلار ۋە قۇرۇلۇشچىلار، ۋىلايەت ۋە شەھەر ھاكىملىرى، مەملىكەتنىڭ يېڭى پايتەختى ئوبيېكتلىرىنى سېلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان چەت ئەل ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچراشتى.

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى يېڭى پايتەختنى ئاۋاتلاشتۇرۇشقا جاۋاپ بېرىدىغان ئادەملەر خىزمىتىنىڭ پرىنسىپلىرىنى ماقۇللىدى. شۇ كۈنى كەچتە ن. نازارباييېۋ ئالمۇتىغا قايتىپ كەلدى.

قازاقىستان دېلېگاتسىيەسى ژۇرۇپ كەتتى.

5 – ئىيۇن كۈنى پرېمېر – مىنىستىر ئەكېژان قاژىگېلدىن يولباشچىلىقىدىكى قازاقىستان دېلېگاتسىيەسى لوندونغا ژۇرۇپ كەتتى. دېلېگاتسىيە بۇ يەردە «قازاقىستاننىڭ ئىنۋېستىتسىيەلىك ئىمكانىيەتلىرى» دەپ ئاتالغان ئىككى كۈنلۈك خەلق ئارا كورگەزمە – كونفېرېنسىيەنىڭ ئىشىغا قاتنىشىدۇ. دېلېگاتسىيە تەركىۋىگە مەملىكەت ئىقتىسادىنىڭ يېتەكچى ساھالىرىنىڭ باشچىلىرى بىلەن بىر توپ تىجارەتچىلەر، بانكىرلار بىلەن ژىرىك ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ دىرېكتورلىرى كىرگەن.

ئە. قاژىگېلدىن كورگەزمە – كونفېرېنسىيەدە قازاقىستاننى دۇنياۋىي بىزنېس ۋە سودىدىكى شېرىك سۈپىتىدە تونۇشتۇرىدۇ.

دېلېگاتسىيە ئەزالىرى ئانگلىيەنىڭ ئىشچان توپلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن جۇمھۇرىيەتنىڭ تاشقى ئىقتىسادىي ئالاقىلىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە كەلەچىكى توغرىلىق، قازاقىستان – برىتانىيە ئىككى تەرەپلىمىلىك ھەمكارلىقى ۋە سودا ھەم سانائەت بويىچە بىرلەشكەن كېڭەشنىڭ خىزمىتى توغرىلىق سۆھبەتلىشىدۇ. برىتانىيە ئىنۋېستىتسىيەلىرىنى جۇمھۇرىيەت ئىقتىسادىغا جەلىپ قىلىش بىلەن پايدىلىنىشنىڭ مۇئەممالىرى ھەم ئۇنىڭ ياۋروپىنىڭ قايتا قۇرۇش ۋە تەرەققىيات بانكىسى بىلەن ھەمكارلىقىنىڭ كەلەچىكى مۇھاكىمە قىلىنىدۇ.

ئەدەپ ۋە ئەخلاق

ئىنسانىيلىقتىكى ئەڭ مۇقەددەس ۋەزىپە

كىشىلىك ھاياتتا ھەر بىر ئوغۇل — قىز پەرزە-
نت ئۈچۈن ئاتا بىلەن ئانىدىن قىممەتلىك، ئەزىز
ھېچ نەرسە يوقتۇر. ئەگەر بىزنىڭ پەرزەنتلىرىمىز-
نىڭ ۋۇجۇدىدا مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ئۇلۇق ئاللا
دېگەن ئىمانىنىڭ كەلىمەسى مەۋجۇت بولىدى-
كەن، بۇ ئۇلۇق قۇدرەتنىڭ ئارقىسىدىكى ھەربىر
ئوغۇل — قىز پەرزەنتنىي يوقتىن بار قىلغان ۋە
ئۇلارنى مىڭ بىر مەشەقەتلىك ئەمگەكلىرى بىلەن
پەپىلەپ ئوستۇرۇپ قاتارغا قاتقان ئاتا بىلەن ئا-
نىنى ھورمەتلەشتىن ئىبارەتتۇر. بۇ دۇنيادا ئاتا بى-
لەن ئانىنىڭ ئۇلۇقلىقى ھەققىدە قەلەم تەۋرەتمە-
گەن بىرمۇ شائىر، فىلاسوپ ۋە دانىشمەننى تاپال-
مايسىز. بىزنىڭ قېدىمىي ئەجداتلىرىمىز ئېيتىپ
كەلگەن «ئاتادەك غەمگۇزار قايدا، ئانادەك مېھرى-
بان قايدا» دېگەن ئۇلارنىڭ ژۇرەك باغرىدىن چە-
قىقان قوشاقلار ئەينە شۇنىڭ مىسالىدۇر.

قىرغىز خەلقىنىڭ «ئاتىسى بارنىڭ پەرىشتەسى
بار» دېگەن ماقالىسىدا ئاتا ھەتتا پەرىشتەگە قىياس
قىلىنىدۇ. ئانا دېگەن بىر ئېغىز سوزنى ئاڭلىغاندا
ئادەمنىڭ تەلبىدە قانچىلىك نازۇك ھىس — تۇيغۇ-
لارنىڭ پەيدا بولىدىغانلىغى ھەممىگە ئايان. ئاتا-
ئانا سوزلىرى قانچىلىك ئۇلۇغۋار ۋە قىممەتلىك
دېسىڭىزچۇ!؟. دەرھەقىقەت، دۇنيادا ئانىلارنىڭ
مېھرىسىز ھايات كوكۇللۇك ئەمەس، ئۇ قۇياش
ئۇرىدەك ئىسسىقتۇر.

شۇنچىلىك قەدىر — قىممەتكە ئىگە بولغان ئا-
تا — ئانىلارنىڭ قەدرىگە ھازىرقى ياشلىرىمىز-
نىڭ يېتىشى قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىگى بىز-
نى ھەر قاچان ئويلاندۇرىدۇ.

ئەمەلىيات شۇكى، ھازىرقى ياشلىرىمىزنىڭ
بىر قىسمىي ئاتا — ئانىلىرىنىڭ قەدرىگە يېتىپ،
ئۇلارنى بېشىدا كوتۇرۇپ ئەزىزلەپ ژۇرگەن بول-
سا، ئەكسىنچە يۇز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي ئېغىر-
چىلىقلار تەسىرىمۇ موشۇ دۇنيادا ئوزىگە مېھمان
بولۇپ ژۇرگەن، تىرىك مازارى ھېساپلىنىدىغان
ئاتا- ئانىلارنىڭ قەدىر — قىممىتىگە يەتمەيدىغان
قىز — ۋىگىتلىرىمىزمۇ ئاز بولمايۋاتىدۇ.

ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئاتا — ئانا دېگەن مۇبارەك
ئىسىملارنىمۇ تىلغا ئالمايدىغانغا ئوتۇپ، بىزنىڭ
موماي، بوۋايلار دېگەنگە ئوخشاش ئات قويۇۋال-
ىدىغانغا ئوتكەن بولسا، بەزىلەر ئوز ئاتا — ئانىلىرىغا
ھەممە ۋاقىت توك، قوپال مۇئامىلە قىلىش، دىلى-
نى رەنجىتىش، ئازار بېرىش، ھەتتا ئاتا — ئانىسىنى
تاشلاپ چىقىپ كېتىپ ئۇلارنىڭ ھالىدىن خە-
ۋەر ئالماسلىق ئەھۋاللىرىمۇ يۇز بەرمەكتە. ئاتا — ئا-
نىلىرىنى ئوزلىرىگە ژۇك دەپ تونۇيدىغان بەزى
بېۋاپالارنىڭ ئۇلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەر-
كەت قىلىپ ژۇرگەن قارا نىيەتلىرىنى سەزگىنى-
ڭىزدە ئىختىيارسىز غەزەپلىنىسىز. ئەرلىرىنىڭ ئا-
غىزىنى ئىچىلماس قىلىپ تۇۋاقلاۋالغان ھازا زۇل
كېلىنلەرنىڭ دۇشكەلەش، يامان كورۇشى ئاقىۋىتى-
دە ئامالسىز ئويدىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بو-
لۇۋاتقان، ياكى قىزلىرىنىڭ ئويلىرىگە بېرىۋېلىپ،
كۆن كەچۈرۈۋاتقانلارمۇ كوپىيىۋاتىدۇ. جەمىيىتى-
مىزدىكى بۇ خىل يامان كورۇنۇشلەر ھەر قانداق
ۋىژدان ئىگىسىنى قەلبەن ئازاپلىماي قويمايدۇ.
مۇنداق يامان ئاقىۋەتلەرگە قالغان ئاتا — ئانىلار
ئەجداتلىرىمىزنىڭ «خۇدا قېرىغاندا بەرسۇن» دې-
گەن ھېكمەتلىك سوزلىرىنىڭ ماھىيىتىگە كوز يەت-
كۇزۇپ، خۇدايىم ئاسان ئاغرىق، ئاسان ئولۇم بې-
رىپ، دۇنيانىڭ بۇنداق خارلىغىدىن بىر يولى قۇ-
تۇلسام ئىكەن، دەپ زارلىنىدىغانلارنىمۇ ئاگلاپ
ۋۇرىمىز. ئەجداتلىرىمىز «ئاتا — ئانا رازى — خۇدا
رازى» دېگەن ھېكمەتلىك سوزلىرىنى ھەر بىر ئو-
غۇل، قىزغا ئادەمگەرچىلىكنىڭ، ئىمانىيلىقنىڭ پۇ-
تۇنلىگى دەپ ئىما قىلغانلىغى ھەقىقەتتۇر.

دەرھەقىقەت، ھەر بىر ئوغۇل، قىز پەرزەنت
ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك، ئەگەر بىلسە كوز نۇرى
ئاتا بىلەن ئانىدىن ئۇلۇق دۇنيادا نېمە بار. تار-
ىخىي ھەقىقەت شۇنى بەرھەق ئىسپاتلايدىكى،
دۇنيادا قەدىرسىزلىكتىن ئېغىر ئازاپ يوق. ئەينە شۇ
ئازاپقا دۇچار بولغان ئاتا بىلەن ئانىغا موشۇ دۇن-
يادا ئوزەڭ ھورمەت بىلدۇرمەيدىكەنسەن، ئەلۋەت-
تە، ئەتىگەنمۇ، كەچمۇ قىلمىشلىرىڭنىڭ سازايىنى
موشۇ دۇنيادىلا كورىسەن. ئۇ كۇنلەر ژىراق ئە-
مەس.

ئۇلۇق قۇرئانىۇ كەرىمنىڭ 15 — پارە، 17 —
سۇرىسىدە مۇنداق بايان قىلىنىدۇ: «ئاللا — ئاتا-
ئانا — ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسى-
يە قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى سىلەرنىڭ قو-
لۇڭلاردا بولۇپ ياشناپ قالغان بولسا، ئۇلارغا قا-
پاق تۇرۇپ، ماللىقنى بىلدۇرىدىغان سوزلەرنى
قىلمىغىن، ئۇلارغا كامالى مېھىر ئۇالىقتىن ناھايى-
تى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغۇن. سىلەر ياخشى بول-
ساڭلار يەنى ئاتا — ئاناڭلارنى قاخشاتقۇچى بولمى-
ساڭلار ئاللا سىلەرنىڭ ھەر قانداق گۇناھىڭلارنى
كەچۇرىدۇ. ئاللا ھەقىقەتەن ئوز قىلمىشىغا توبە قىل-
غۇچىلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. قۇرئاننىڭ يەنە
بىر سۇرىسىدە «سەن زەمىندا ھەددىدىن ئېشىپ
مەغرۇرانە ژۇرمىگىن، بۇنداق ھاكاۋۇرلۇق بىلەن
ئايىغىڭدا يەرنى تېشۋېتەلمەيسەن، بۇنداق كىبىر-
لىك ئاللانىڭ دەرگاھىدا قەبىھلىك ۋە ئەڭ يامان
گۇناھدۇر» دېيىلىدۇ.

تاڭلا قىيامەتتە بەخىت — ساادەتكە ئېرىشىدى-
غانلار ئاتا — ئانىسىنىڭ دۇئاسىنى ئالغان ئادەملەر
دۇر. ھەر بىر پەرزەنتنىڭ تەغدىرى ئۈچۈن كويۇ-
نۇپ. ئۇلارنىڭ كېلەچىكىنىڭ غېمى بىلەن ياشاي-
دىغان ئاتا — ئانىلارنى ھورمەت قىلىش ئۇ ئىنى-
سانىي پەزىلەت ۋە ئىمانىيلىقنىڭ نىشانىدۇر.

سابىت ھاپىزى.
بىشكېك شەھىرى.

يۇرت خىزمىتىدە

قەلبلەرگە يول تېپىپ...

ئىلگىرى مەھەممەتجان ھاشىموۋ تۇغرىلىق
[illegible]
— ئۇ تىگىلگەنلىك ماشىنىسى. سۈت توشۇ-
مەن. شوفېر بولۇپ ئىشلەپ كېلىۋاتقىنىمغا
ئوتتۇز تۆرت يىل بولدى، — دەپ سۆز باشلى-
[illegible]
يە رده شوفېرلۇق كۇرسىنى ئوتۇپ، شۇنىڭدىن
بېرى خەشكىلەڭ ناھىيەسىنىڭ قوشمەمەت يېزى-
سىدا سويۇملۇك كەسپىم بىلەن شۇغۇللىنىۋاتى-
مەن.

يېزا ئاھالىسى مەھەممەتجان ھاشىموۋنىڭ
ئۇيۇشتۇرۇش ئىشلارغا قابىلىيەتلىك ئىكەنلىگىنى
بايقاپ، بۇنىڭدىن ئون بىر ژىل ئىلگىرى ئۇنى
ۋىگىت بېشى قىلىپ سايلىغان. يۇرتقا توي —
توكۇن، ئولۇم — ژىتىم ئىشلىرىدا ئىنتىماي خىزمەت
قىلىپ، ھەربىر يۇرتىشىنىڭ كوڭلىدىن چىقىشقا
تىرىشىپ كېلىۋاتقان مەھەمەتجان جامائەت ئار-
سىدا ئابرويىغا ئىگە، ئۇنى كويچىلىك ھورمەتلەيدۇ،
ئۇنىڭ سوزىنى يەردە قويمايدۇ. بۇنى مەن شۇ كۇ-
نى يېزىدا بولۇپ ئوتكەن ياشلارنىڭ ئويلىنىۇش
تويى مەراسىمىدا ئۇنىڭ كوزۋاچىسى بولدۇم. توي
مەراسىمى ۋىگىت بېشى مەھەمەتجاننىڭ باشقۇ-
رۇشىدا ئاھايىتى خوشال — خورام، ئىدىتلىق ۋە
ئەڭ مۇھىمى، كويچىلىكنىڭ ئوزاقىچە خاتىرىسىدە
قالارلىق ھالدا ئوتتى.

— يېزىمىزدا يۇز ئەللىك ئۇيغۇر ئائىلىسى بار،
يەنى مىڭدىن ئوشۇق ئادەم. ئۇ ئائىلىلەرنىڭ ھە-
مىسى دېگىدەك ئىشلەمچانلاردىن. ھازىرقى ئى-
ختىسادىي بوھرانچىلىق يېزا ھاياتىمىز ئوزىنىڭ
سەلبىي تەسىرىنى يەتكۇزدى. لېكىن يۇرتداشلار
ھاياتنىڭ بۇ ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقلىرىغا تاقابىل
تۇرۇپ، ھەر خىل ساھالاردا ئۇنۇملۇك ئىشلىمەك-
تە، — دېيدۇ ئەخمەتجان ھاشىموۋ. — يۇرتداشلار
ھەر ژىلى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گې-
زىتلىرىگە تولۇق مۇشتىرى بولۇپ، ئەينە شۇ گېزى-
تلار ئارقىلىق خەلقىمىزنىڭ ئوتمۇشى، ھازىرقى
ھاياتى ۋە كېلەچىكى توغرىلىق مەلۇمات ئېلىپ
تۇرىدۇ.

ماتا بەش ژىل بولدى، مەھەللىمىزدە مەسجىت
بار. ئىمامىمىز مەھەممەت مايدىنوۋ بىلەن ماھمۇت-
جان قارى ئەتمىش بالىغا ئىسلام دىنىدىن تەلىم
بەرمەكتە. يۇرتداشلاردىن مەخسۇم قاسىموۋ، داۋ-
ۇت تۇردىيېۋ، تاپىرجان قۇربانوۋ ۋە باشقىلار جا-
مائەتچىلىك ئىشلارغا پائال قاتنىشىپ، كوپچىلىك-
نىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولماقتا. ئۇلار يۇرت
خىزمىتىدە ماڭا ياردەملىشىپ، كوپلىگەن ئىشلار-
نى باھەسلىھەت پۇتىرىمىز. توي — توكۇن، نەز-
ىر — چىراقلار ئومۇمىي كېلىشىلگەن تەرتىپ —
قائىدە ئاساسىدا ئوتكۇزۇلىدۇ.

پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ كوڭلۇمگە پۈككەن بىر
پىكرىمنى تەكىتلەپ كېتىشنى مۇۋاپىق كورۇۋاتى-
مەن، ئالمۇتىدا ۋە باشقا يەرلەردە ئۇيغۇر مەدەنىي-
يەت مەركەزلىرىنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان پائالىيەت-
لىرى ھەققىدە ئاڭلاپ قالىمىز. ئاما موشۇ كەم-
گىچە ھەر خىل مەدەنىي چارە — تەدبىرلەر ھەققى-
دە بىز بىخەۋەر بولۇپ قېلىۋاتىمىز، بۇ، ئەلۋەتتە،
ياخشى ئەمەس. بىزنىڭ يۇرتداشلارمۇ خەلقىمىز-
نىڭ ھەر قانداق مەدەنىي چارە — تەدبىرلىرىگە،
شاتلىغىغا ئورتاق بولۇشنى، مۇڭ — زارىغا ھەمدەم
بولۇشنى خالىغان بولار ئىدى... يەنە بىر مۇھىم
مەسىلە ھەل بولمايۋاتىدۇ. يېزىمىزدىكى مەكتەپتە
باشلانغۇچ ئۇيغۇر سىنىپلىرى ئېچىلغان ئىدى. ئا-
مما ئۇلار بارى- يوقى تورت ژىل ئىش ئېلىپ بار-
دى. ھازىر ئۇيغۇر سىنىپلىرى يېپىلىپ قالدى. ئۇ-
يغۇرچە دەرسلىكلەر يوق، ئۇيغۇر مۇئەللىملىرى
يېتىشمەيدۇ. بۇ توغرىلىق تېگىشلىك ئورۇنلارغا
ئېتىشتۇق، لېكىن تېخىچىلا ھېچ نەتىجە يوق. بۇ
مەسىلىدە بىز ئىلاژسىز بولۇپ قالدۇق، بۇ ھەقتە
بىزنىڭ زىيالىلىرىمىزمۇ جىددىي ئويلانسا، باللىرى-
مىزنى ئوز ئانا تىلىمىزدا ئوقۇتساق ئۇنى ئۇستىگە
ئۇر بولار ئىدى، — دەپ سوزىنى يەكۇنلىدى
سوھبەتدىشىم.

ئايىمبۇۋى ئىككىسى ئۇرمۇش قۇرغىنىغا ئوتتۇ-
ز تورت ژىل بوپتۇ. ئۇلار ئىككى پەرزەنتنى تەر-
بىيەلەپتۇ. چوڭ ئوغلى ئالمۇتا دولەت تېببىي ئى-
نىستىتۇتىنى پۇتىرىپ، ھازىر پايتەختتىكى ئاغرى-
قخانىلارنىڭ بىرىدە ئىشلەۋېتىپتۇ. قىسقىسى، مەن
بۇ ئىناق ئائىلە باشلىغى بىلەن تونۇشۇپ يەنە بىر
دوست — بۇرادەر تاپقاندەك ھېسسىيات ئىلكىدە
ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتىم.

ئىرنىست ئىسلام،
خەشكىلەڭ ناھىيەسى.

بۈگۈنكى ھايات كورۇنۇشلىرى

«تەتىل كۇنلىرىنى باراخولكىدا ئوتكۇزدۇم...»

بۇنىڭدىن بەش — ئالتە ژىل ئىلگىرى باراخولكا
بازىرى — كونا كىيىم — كېچەكلەرنى، ئوششاق —
چۇشەك بۇيۇملارنى ساتىدىغان، كورۇمسىز، ئادەم-
لەر ئېتىۋاردىن ژىراق بىر جاي بولۇپ ھېساپلى-
ناتتى...

دەۋىر ئوزگىرىشى بىلەن بازار نامى ئوزگىرىپ،
مەركىزىي ئونىۋېرسال بازىرى دەپ ئاتىلىدىغان
بولدى. مەزكۇر بازار ھازىرقى ۋاقىتتا يەرلىك ئې-
لىپ — ساتار سودىگەرلەردىن تاشقىرى يېقىن،
ژىراقتىن كېلىۋاتقان سودىگەر تۇرىستلارنى، شۇن-
داقلا «باراخولكا — قازاقفىلىم»، «باراخولكا — جۇم-
ھۇرىيەت سارىيى»، «باراخولكا — مىكرورايون-
لار» ۋە شەھەرنىڭ باشقىمۇ رايونلىرىنى تۇتاش-
تۇرۇپ ژۇرۇۋاتقان مارشرۇتلۇق ئاۋتوبۇسلارنى
ھايدىغۇچى شوفىرلارنى، رېكېتلارنى، تىلەمچى-
لەرنى باقىدىغان جايغا ئايلاندى...

بازار تېررىتورىيەسىنىڭ كەڭىيىشى بىلەن ئۇ-
نىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللىلەردە ياشىغۇچىلار ئۇ-
چۇنمۇ باراخولكا ئاللاھىدە قەدىر — قىممەتكە ئىگە
جايغا ئايلاندى. ئاتاپ ئېيتقاندا، بۇ يەرنىڭ تۇر-
غۇنلىرى ئوزلىرى تۇرۇۋاتقان ئوينىڭ بىر ئېغىز-
نى يېقىن — ژىراقتىن كەلگەن سودىگەرلەرگە ئى-
جارىگە بېرىشكە ئالدىرايدۇ، بىر ئېغىز ئويگە 10 —
12 ئادەمنى كىرگۈزۈپ، ھەر بىرىدىن سۈتكىسى-
غا 100 — 200 تەڭگىدىن ھەق ئېلىش بىلەن
مەشغۇل بولسا، بەزى تۇرغۇنلار ئولچۈك يېرىنىڭ
ئازىراق قىسمىنى ئوزبەكىستاندىن سودا قىلىش ئۈ-
چۈن كەلگەن ئاۋايىلارغا تونۇر سېلىپ، پايدىلىنى-
شقا ئىجارىگە بېرىدۇ. بۇ ئاۋايىلار ئىجارىگە ئالغان
يېرىگە ھەق تولەش بىلەن بىللە ئوي غوجايىنىنى
كۈندىلىك نېنى بىلەنمۇ تەمىنلەيدۇ.

بولۇپمۇ، ھازىر بازار ئىختىسادىغا كوچۇش مۇ-
ناسىۋىتى بىلەن كولخوز، سوۋخوزلارنىڭ تارقىتى-
لىشى يېزىلاردا ياشاۋاتقان ئەمگەكچىلەرگە خېلە
قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇرماقتا. شۇنداق بولسىمۇ،
ئېگىلىكلەردە ئىشلەۋاتقان كوپچىلىك دېھقانلار دو-
لەتتىن ئىجارىگە يەر ئېلىپ، قۇتلۇق كەتمىنىنى
تاشلىماي، سىڭدى يەرگە تەر توكۇپ ئىشلەۋاتقان
بولسا، ئايرىملىرى قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرە
لمەي، شەھەرگە كېلىپ، سودىگەرچىلىك قىلىپ،
پۇل تېپىشنى ئەۋزەل كورمەكتە...

«ئورۇك — ئورۇكنى كورۇپ ئالا بولىدۇ» دې-
گەندەك، ھازىر باراخولكا بازىرىدا سودا قىلىۋات-
قان سودىگەرلەرنىڭ ئاساسىي قىسمىنى ئاياللار
تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار ئالمۇتا شەھىرى، ئالمۇتا
ۋىلايىتىگە قاراشلىق يېزا، ئاۋۇللاردىن بولۇپ، ئۇ-
لارنىڭ ئەرلىرى باللىرى بىلەن ئويدە قېلىپ،
ئوي — ئىچى ئىشلىرى بىلەن بەنت بولۇپ قال-
غان... ئەندى باققۇچىسى — ئايالى بولسا سودا
ئىشى بىلەن ئايلاپ يوقاپ كېتىش بىلەن بىللە
كوز كېلىشكە يېقىن باللىرىنى مەكتەپكە تەييار-
لاش ئۈچۈن كىيىم — كېچەك، ئويگە كېرەك يې-
مەك — ئىچمەك، كومۇر، ئوتۇن ئېلىش ئۈچۈن پۇل
ئاپىرىپ بېرىشتە پەيدا بولۇپ قالىدۇ. قالغان ۋا-
قىتلاردا تونۇش بىرلىرى ئارقىلىق پۇل ئەۋەتىپ
بېرىدۇ، خالاس... چۈنكى بازار — تاماشىنى كورى-
دۇ،بۇ دېمەك، بازاردا سودىسى ياخشى ژۇرۇشۇپ
قالغانلار — تاماشا قىلىشقا، ياز ئايلىرىدا مەنزىرىلىك
جايلارغا بېرىشقا، رېستوراندا ئولتىرىپ، دەم ئېلى-
شقا ئادەتلىنىپ قالىدۇدە...

بۇرۇنقى زامانلاردا سودىگەرچىلىك، تىجارەت-
چىلىك ئىشىنى ئەر كىشىلەر ئېلىپ باراتتى. ئۇلار
نىڭ باياراقلىرى شەرىئەت قانۇنىغا بىنائەن تو-
قال ئېلىشقا ھوقۇقى بولغان بولسا، ھازىر، دەۋىر
ئوزگىرىشكە باغلىق ئەرلەر ئورنىنى ئاياللار ئېگى-
لەپ، ئايرىم بەيۋەچچە ئاياللار سودا بىلەن مەش-
غۇل بولۇش جەريانىدا ئوز ئېرىدىن تاشقىرى بىر
نەچچە ئەرگە، تۇرمۇشقا چىقىپ، ئۇلارغا ئوز سادى-
قلىغىنى بىلدۈرىدىكەندە، بىرىنى كونتېينېردا سو-
دا قىلىشقا، بىرىنى سامولىيوت تراپىدا قارشى ئېلى-
شقا، يەنە بىرىنى توۋار ئەكىلىشتە سەپداش قىلىپ
ئالغان... ئەپسۇس، موشۇ ئەھۋاللارغا قاراپ، باشقا
سوز يېزىشنىڭ كېرىكى يوقتۇ دەپ ئويلايسىز...

ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقنىڭ يۇز بېرى-
شى ئاھالىنىڭ ئاساسىي قىسمىغا ئوز تەسىرىنى
يەتكۇزۇۋاتىدۇ. موشۇنىڭغا بىنائەت كوپلىگەن
ئىشچى — خىزمەتچىلەر، پېنسونېرلار، باللار ئوز
لىرىنىڭ دەم ئېلىش كۇنلىرىدىن پايدىلىنىپ، با-
زارغا چىقىپ، سودا قىلىشقا مەجبۇر بولماقتا. مەسى-
لەن، شەھەردىكى بىر مەكتەپنىڭ باشلانغۇچ سىنى-
پىدا ئوقۇۋاتقان بىر قىز «تەتىل كۇنلىرىنى باراخول-
كىدا ئوتكەزدىم» دېگەن ماۋزۇدا يازىدۇ. ئەپ-
سۇس، مۇئەللىمى بۇ قىزنىڭ ئويگە يېزىپ كېلىش
ئۈچۈن تاپشۇرغان ئىنشا ئىشىنى ئوقۇپ خاپا بو-
لۇپ، باھا قويۇشنىڭ ئورنىغا ئاتا — ئانىسىنى مەك-
تەپكە چاقىرغان... ئەگەر مەن مۇئەللىمە بولغان
بولسام، شۇ قىز چاققا بەش باھا قويغان بولار ئې-
دىم...

خېلچەم ئىسمائىلوۋا،
ئالمۇتا شەھىرى.

يامغۇر بىلەن يەر كۆكىرەر...

خەيرىخاھلىق، مېھرى ـ شەپقەت راپاۋىتى

قىزىل ئاي ۋە قىزىل كرېست جەمىيەتلىرى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ ئىشلەۋاتقىنىغا يېرىم ئەسىردىن كۆپىرەك ۋاقىت بولدى. موشۇ ۋاقىت ئىچىدە ئۇ ئۆزىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپە ھۆددىسىدىن ئابروي بىلەن چىقىپ كەلمەكتە. ئۆتكۈنكىنى قويۇپ، ئۇنىڭ قازاقىستان ئۆز مۇستەقىللىغىنى ئالغاندىن كېيىن ئەمەلگە ئاشۇرغان ئىشلىرىمۇ دىققەتكە سازاۋەردۇر. جۇمھۇرىيەت بازار مۇناسىۋەتلىرىگە كۆچكەندىن كېيىن تۇرمۇشقا كېرەكلىك ئەڭ مۇھىم تاۋارلارنىڭ باھاسى ھەددى ـ ھېساپسىز ئۆسۈپ، ئاخچىنىڭ خۇنى ئىنتايىن تۆۋەنلەپ كەتتى. ئەينە شۇنداق ئېغىر شارائىتتا ۋىلايەتلىك كومىتېت ئىجتىمائىي جەھەتتىن قوغدالمىغان ئاكالارغا ياردەم قىلىۋاتقانلىغى ھېچ كىم رەت قىلالمايدىغان ھەقىقەتتۇر.

ھازىرقى شارائىتتا يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي بوھران بىزنىڭ مەھكىمىمىزنىمۇ ئايلىنىپ ئۆتكىنى يوق. بۇ يەردە شۇنىمۇ ئوچۇق ئېيتىش كېرەككى، كۈندىلىك ھايات كەچۈرۈشنىڭ قىيىنلىغى كۆپلىگەن كىرىمى ئاز ئائىلىلەرنىڭ جېنىغا پاتماقتا. تۇرمۇشى ناچار، نامرات ئادەملەرنىڭ سانى بارغانسېرى كۆپەيمەكتە. ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە داۋاملىق خەيرىخاھلىق ياردەم كۆرسىتىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەڭ بولمىغاندا ناچارچىلىق گىرداۋىدا قالغانلارغا بىرەر قېتىم قول ئۇچىنى بېرىپ، خەيرىخاھلىق ياردەم كۆرسىتىشمۇ قىيىنلىشىپ كەتتى. بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرى ۋىلايىتىمىزدە يالغۇز قالغان قېرىلار بىلەن ئاكالارغا ۋە كۆپ بالىلىق ئانىلارغا ئەللىكتىن ئوشۇغىراق خەيرىخاھلىق تىببىي ھەمشىرىلىرى خىزمەت كۆرسىتىپ، ئۇلارنىڭ سەممىي ئالقىشىغا ئېگە بولغان ئېدى. ھازىر ئۇلاردىن بارى ـ يوقى 18 ئادەم قالدى. كۆپلىگەن تىببىي ھەمشىرىلەر ئاخچا تاپچىلىغىدىن ھەقسىز دەم ئېلىشقا چىقىشقا مەجبۇر بولماقتا. خەشكىلەڭ شەھىرىدىكى خەيرىخاھلىق ئۆي كۆتكۈچىسىز قالغان ئون بەش بوۋاي بىلەن مومايني ئاي داۋامىدا ھەقسىز تاماقلاندۇرۇپ، تىببىي جەھەتتىن ياردەم كۆرسىتىپ كېلىۋاتاتتى. ھازىر ئاخچىنىڭ يوقلىغىدىن بۇ دەرگاھمۇ يېپىلدى.

ئىلگىرى تۇراقلىق ئىشلەپ كېلىۋاتقان 11 ناھىيەلىك، 1 شەھەرلىك قىزىل ئاي ۋە قىزىل كرېست جەمىيەتلىرىدىن پەقەت تۆرتىلا قالدى. ئۇلار تالغىر، ئەمگەكچىقازاق، ئىلى ۋە خەشكىلەڭ ناھىيەلىك كومىتېتلىرى. بۇ يەردە ئاساسەن يەرلىك مىللەت ۋەكىللىرى ياشايدىغان يىراق ناھىيەلەردە خەيرىخاھلىق تەشكىلاتلىرىنىڭ مەبلەغ يېتىشمەسلىگىدىن يېپىلىپ قېلىشى ئۇ يەرلەردىكى يېتىم ـ يېسىرلار، ئاكالار بىلەن باققۇچىسىدىن ئايرىلغان قېرىلار ۋە كۆپ بالىلىق ئائىلىلەرنىڭ ئۇنىڭسىزمۇ مۇشكۈل ھاياتىنى يەنىمۇ قىيىنلاشتۇردى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ناھىيەلەردىكى يەرلىك ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ، ئاخچىسى بار تەشكىلاتلارنىڭ، ھال ـ ئوقىتى ياخشى دېخان ئېگىلىگى يېتەكچىلىرىنىڭ تۇرمۇشى ئېغىرلارغا خەيرىخاھلىق ۋە مېھرى ـ شەپقەت كۆرسىتىشنى ئۇنتۇپ قالماسلىغىنى خالىغان بولار ئېدۇق.

ئەندى ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەھۋالىغا كېلىدىغان بولساق، ئىلگىرى ئۇنىڭ قارىمىغىدا 19 ئادەم ئىشلەتتى. ھازىر ئۇلاردىن پەقەت ئۈچلا ئادەم ـ رەئىس، بۇخگالتېر، شوفيور قالدى. بىزنىڭ ۋە ناھىيەلىك كومىتېت خادىملىرىنىڭ ماڭاش ئالمىغىنىغا يەتتە ئاي بولدى. ھازىر ئېتى ئۇلۇق، سۇ پۈرسىي قۇرۇق تەشكىلاتىمىز ئورۇنلاشقان يالغۇز بولمىنىڭ ئىجارە ھەققى ۋە كوممۇنال خىزمىتى ئۈچۈن 78 مىڭ تەڭگە قەرىز بولۇپ قالدۇق...

ئاتالغان قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، بىز ئۆتكەن 1995 ـ يىلى ئالمۇتا ۋىلايىتىدىكى يېتىم بالىلارغا 54 مىڭ تەڭگىلىك دورا ـ دەرمەكنى ھەقسىز تارقاتتۇق. چەت ئەللەردىن ياردەمگە كەلگەن بەش تونىغا يېقىن كىيىلگەن كىيىملەرنى تۇرمۇشى ناچارلارغا بولۇپ بەردۇق. بۇ ئىشتا جۇمھۇرىيەتلىك قىزىل ئاي ۋە قىزىل كرېست مىللىي كومىتېتىنىڭ ئوينىغان رولى ئىنتايىن چوڭ بولدى.

بىز بىيىل شۇنداقلا ۋىلايەتلىك «شاپاغەت» خەيرىخاھلىق جەمىيىتى بىلەن بىرلىشىپ، يىراقتىكى رايىمبېك ۋە كېگەن ناھىيەلىرىدىكى ئاكالار بىلەن باققۇچىسىدىن ئايرىلغان قېرىلارغا ۋە كۆپ باللىق ئانىلارغا چاي، ماكارون، دورا ـ دەرمەكلەرنى خەيرىخاھلىق ياردەم سۈپىتىدە تارقاتتۇق. 50 تىن ئوشۇق تۇرمۇشى ئىنتايىن ناچار ئائىلىگە 3000 تەڭگىدىن ياردەم كۆرسىتىلدى. بۇ ئىشلارنى ئۇيۇشتۇرۇشقا «شاپاغەت» جەمىيىتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى، ئىسمى ۋىلايەتتە مەلۇم زامانبېك باتتالخانوۋ كۆپ كۈچ چىقاردى. مۇنداق ياردەمنى يېقىن ۋاقىت ئىچىدە بالقاش ۋە كۈرتى ناھىيەلىرىدىكى ئىجتىمائىي جەھەتتىن قوغدالمىغان ئائىلىلەرگە كۆرسىتىش پىلانلانماقتا.

ھازىرقى ۋاقىتتا جاي ـ جايلاردا، بولۇپمۇ يىراق يېزا ۋە ئاۋۇللاردا ھايات كەچۈرۈشى ناھايىتى ئېغىرلىشىۋاتقان ئائىلىلەر، ئاكا ۋە يېتىم ـ يېسىرلار بارغانسېرى كۆپەيمەكتە. ئۇلار خەيرىخاھلىق ياردەمگە مۇختاج بولماقتا. خەلقىمىزدە «يامغۇر بىلەن يەر كۆكىرەر، دۇئا بىلەن ئەر» دېگەن دانا سۆز بار. ئەگەر كىمدە كىم ئۇلارغا خەيرىخاھلىق ياردەم كۆرسەتمەن دېسە، مەرھەمەت! بىزنىڭ ئادرېسىمىز: ئالمۇتا شەھىرى، 480091، ژىلتوقسان كوچىسى، 112 ـ ئۆي، 5 ـ قەۋەت، 512 ـ بۆلمە. ئالاقە تېلېفون نومۇرى 98 ـ 24 ـ 62. بانكىنىڭ ھېساپ ـ چوتىمىز نومۇرى 000700904 كود 501.

قانات ئۇمبېتشلىيېۋ،
قىزىل ئاي ۋە قىزىل كرېست جەمىيەتلىرى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى.

ژىللار ۋە ئادەملەر

ھۆرمەتكە ئېگە ژىگىت

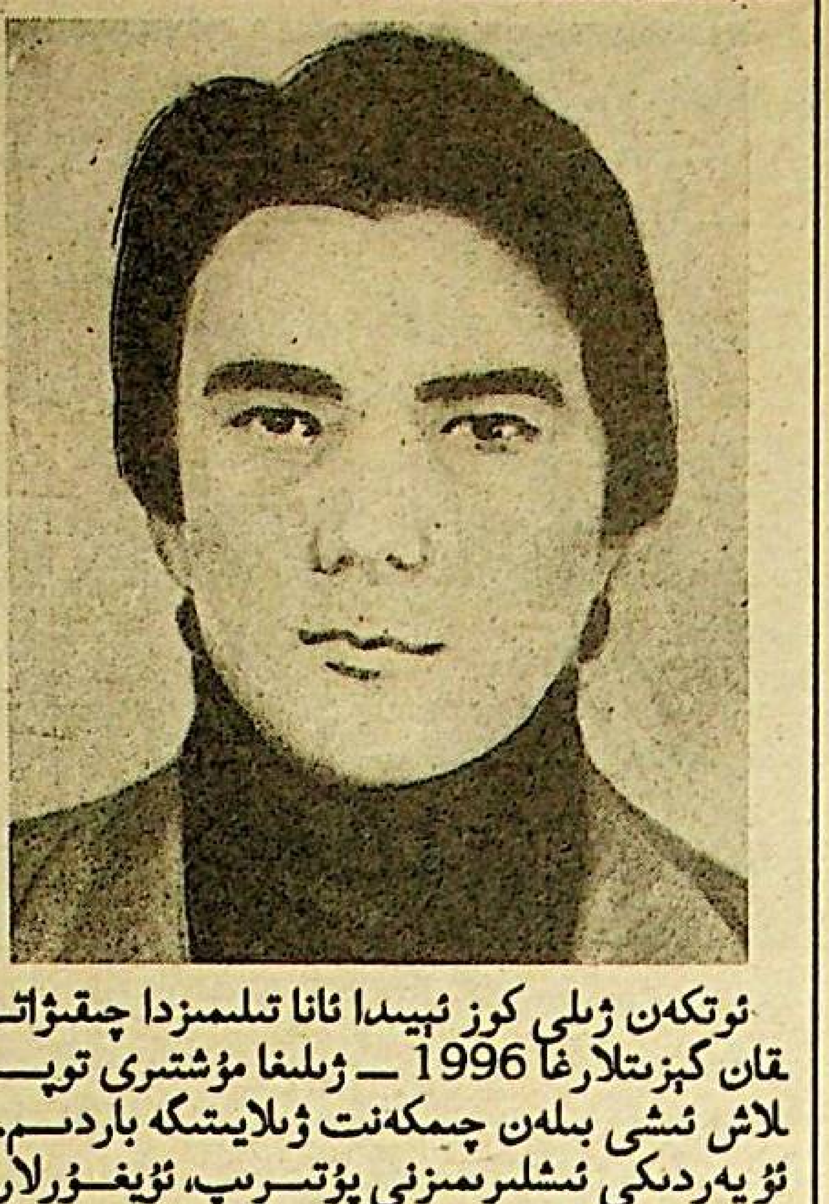

ئۆتكەن ژىلى كۈز ئېيىدا ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلارغا 1996 ـ ژىلىغا مۇشتىرى توپلاش ئىشى بىلەن چىمكەنت ۋىلايىتىگە باردىم. ئۇ يەردىكى ئىشلىرىمىزنى پۈتتۈرۈپ، ئۇيغۇرلار جايلاشقان كېلەس ناھىيەسىنىڭ ئاباي يېزىسىغا بېرىش توغرا كەلدى. مەن، ئاۋۋال مەزكۇر يېزىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىستىقامەت قىلىۋاتقىنىنى ئاڭلىغان بولساممۇ، بىراق بېرىش نېسىپ بولمىغان ئېدى. نۆۋىتى كېلىپ، مىڭ ئاڭلىغاندىن، بىر كۆرگەن ئەلا دەپ، يېزىغا قاراپ يول تۇتتۇم...

ئاۋتوستانسىيەدە ئادەم كۆپ... ھەركىم ئۆز ھەلەكچىلىگى بىلەن بەنت. مەن ئاۋتوبۇستىن چۈشۈپ، كۆكتات بازىرىغا يەتتىم. سالاپەتلىك بىر ئادەمدىن ئۇيغۇرلارنىڭ قەيەردە، قايسۇ مەھەللىدە ياشاۋاتقانلىغى ھەققىدە سورىدىم. ئۆكشىنى ـ مونۇ ئىدارىدا دىلشات توختىيېۋ دېگەن بىر ئۇيغۇر ژىگىتى ئىشلەيدۇ. ئۇ ئۆزى بىر كارخانىغا يېتەكچىلىك قىلىپ، ئىشتىن سىرت ۋاقىتلىرىدا ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا يېقىندىن ياردەم بېرىپ كېلىۋاتىدۇ. بەلكىم شۇ ژىگىت سىزگە ئىزدىگەن كىشىلىرىڭىزنى تېپىشقا ياردەم بېرىدۇ، ـ دېگەن سۆزىنى قىلدى. مەن ئىدارە ئالدىغا كەلگىنىمدە، ئىشىك ئالدىدا تۆرت ـ بەش ئادەم تۇرغان ئېكەن. ئۇلار بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن، دىلشاتنى ئىزدەپ كېلىۋېدىم، دەپ مۇراجەت قىلدىم. ئۇلارنىڭ بىرسى، ـ ھە، بىزنىڭ دىلشات توختىيېۋ ھازىر بىر ئىش بىلەن كېتىپ قالدى، بىر ئاز ۋاقىتتا كېلىدۇ. جۇرۇڭ، سىزگە ئۇنىڭ ئىش بولمىسىنى كۆرسىتىپ قوياي، ـ دېدى. مەن قوبۇلخانىدا بىرپەس ئولتارغاندىن كېيىن ئېگىز بويلۇق، تەددى ـ قامىتى كېلىشكەن ژىگىت كىرىپ كەلدىدە، خۇددى كونا تونۇشلاردەك، كەڭ قۇچاق ئېچىپ، مەن بىلەن سالاملاشتى ۋە خۇشخويلۇق ئىلكىدە ئىش بولمىسىگە تەكلىپ قىلدى.

سوھبەت ئارا مەن بۇ يەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلار ھەققىدە ئۆز پىكىر ـ تەكلىپلىرىنى، شۇنداقلا گېزىتلارغا مۇشتىرى توپلاش ئىشىنىڭ قانداق ژۈرگۈزۈلۈۋاتقانلىغىنى بىلىش ئۈچۈن كەلگەنلىگىمنى ئېيتتىم. سوھبەتدىشىم، ـ بۇ مۇھىم ئىش توغرىسىدا ژىگىت بېشى ئۆزمەھەممەت باقىيېۋنىڭ خەۋەردار ئېكەنلىگىنى ئېيتتى...

بىز ئۆزمەھەممەت باقىيېۋنىڭ ئۆيىگە كەلگىنىمىزدە، ئۇ بىزنى ناھايىتى مېھماندوستلۇق بىلەن قارشى ئالدى. سالام ـ سائەتتىن كېيىن مېنىڭ كەلگەن مەخسىتىمنى بىردىن چۈشىنىپ، دەررۇ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى پەرۇخقا تېلېفون قىلىپ، چاقىرىۋالدى. شۇ كۈنى كەچتە يېزىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارنىڭ ياخشى ئىشلىرى ھەققىدە ئاڭلاپ، كۆپ خۇرسەن بولدۇق. بۇ يەردە ئوتتۇز ئۆيلۈك ئۇيغۇر بولسىمۇ، ئۇلار ئۆز ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى يوقاتماي، توي ـ تۆكۈن، ئولۇم ـ ژىتىم، نەزىر ـ چىراقلاردا بىر ـ بىرىگە يار ـ يۆلەك بولۇپ، ئۇم ياشاۋېتىپتۇ. بولۇپمۇ، ھەر ژىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان نەۋرۇز بايرىمى، مەدەنىيەت كۈنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇشتا، ھەر بىر سەنئەرنىڭ ياخشى ئۆتكۈزۈلۈشىدە دىلشات توختىيېۋنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان ياخشى ئىشلىرى توغرىسىدا جامائەتچىلىك ئۆز مىننەتدارلىغىنى بىلدۈردى. شۇنداقلا ئۇلار دىلشات توختىيېۋنىڭ كۆپ ژىللاردىن بېرى بارلىق ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ ھەر ژىلى گېزىتلارغا تولۇق مۇشتىرى بولۇشىدا، ئىختىسادىي ناچارلارغا ماددىي ياردەم بېرىشتە، ياشلارنىڭ ئۆي سېلىش ئۈچۈن يەر ئۇچاستكىلىرىنى ژۇقارقى ئورۇنلار بىلەن كېلىشىپ، ئېلىشىدا ۋە باشقىمۇ مۇھىم ئىشلاردا جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەۋاتقانلىغىنى تەيىت قىلىشتى.

مەن، دىلشات توختىيېۋ بىلەن يېقىنراق تونۇشۇش مەخسىتىدە، ئۇنىڭ ئۆيىگە باردىم... بۇ ژىگىتنىڭ تەرجىمە ھالى قىسقا ۋە ئاددى ئېكەن. ئۇ كېلەستە ئوتتۇرا مەكتەپنى قازاق تىلىدا پۈتتۈرۈپ، بىر نەچچە ژىل ناھىيە كارخانىلىرىدا ئاددىي ئىشچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. كېيىنرەك مەرھۇم ئاتىسى ئىشلىگەن كومبىناتقا ئىشقا كېلىدۇ. ئۇ ئىشلەش جەريانىدا تاشكەنت شەھىرىدىكى ئۇتتۇمچىلىق ئىنستىتۇتىنى سىرتتىن 1985 ـ ژىلى تاماملايدۇ. شۇ ژىلى ئىختىساتچى مۇتەخەسسىلىكى بويىچە مەزكۇر كومبىناتتا ئىش ئېلىپ بارىدۇ. تىرىشىپ ئىشلەش، ئۆگىنىش، ئىزدىنىش نەتىجىسىدە ئۇ كوللېكتىۋ ئارىسىدا ھۆرمەتكە ئېگە بولدى. بۇنىڭغا مىسال، كومبىنات خۇسۇسىيلاشتۇرۇلۇپ، مۇستەقىل ھالدا ئىش ژۈرگۈزگەندە ھەر مىللەت ۋەكىللىرىدىن تەركىپ تاپقان ئىشچىلار كوللېكتىۋى دىلشات توختىيېۋنى ئۆزلىرىگە رەھبەر قىلىپ سايلىدى.

ئۇ كۆيۈمچىلىك ئىشەنچىسىنى ئاقلىدى. ھازىر بۇ يەردە كىيىم تىكىش، ئاياق كىيىم رېمونتلاش، تۇرمۇش تېخنىكىسىنى جۆندەش، كىيىم تازىلاش، ساتىراشخانا ۋە باشقا ساھالار بويىچە بىر نەچچە سېخ ئاھالىغا ئۆلگىلىك خىزمەت قىلماقتا.

ـ ئەسلى ئىشچى ئائىلىسىدە تەربىيە ئېلىپ، ئۆسكەن دىلشات توختىيېۋنى ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىلا ئەمەس، موشۇ يۇرتتا ياشاۋاتقان قېرىنداش مىللەتلەرمۇ پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئالىدۇ. چۈنكى ئۇ كىچىك پېئىل، دىلكەش، ئىشتا ئۇيۇشتۇرۇش قابىلىيىتىگە ئېگە ياش رەھبەردۇر.

توختاسۇن بېيشانوۋ

ھايات تەرزىمىز

يۇرتىنىڭ باغرى كەڭ

بىزنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتلىرىدىكى ئۆزگىرىلگەن ئىزگۈ، ئۈلگىلىك ئىشلار روھىي جەھەتتىن بىزنى رەغبەتلەندۈرۈپ، باشقىلارغا نەمۇنە، ئىبرەت بولماقتا. دۇنيادا ئەڭ مۇكەممەل موجىزات بولغان ئىنسان بالىسى ياخشى، يامان ـ ھاياتىدىكى خۇشاللىق ۋە قايغۇلۇق كۈنلىرىنى ئادەملەرسىز ھەركىزمۇ ئۆتكۈزەلمەيدۇ. بىزنىڭ ئەمگەكچان ئىنسانپەرۋەر خەلقىمىز قەدىمىي زامانلاردىن تارتىپلا ئەجدادلىرىدىن ئەنئەنە بولۇپ كېلىۋاتقان ئىجتىمائىي ھاياتتا ئۆز بېشىغا چۈشكەن ھەر قانداق خۇشاللىق ياكى قايغۇلۇق كۈنلىرىدە بارلىق جامائەت جەم بولۇپ، يەنى قېرىلىرىمىزدىن تارتىپ ياشلىرىمىزغىچە ئۇنىڭ خۇشاللىق ياكى قايغۇلۇق كۈنلىرىگە ھەمنەپەس بولۇپ، شۇ كۈنكى مەرىكىگە تولۇق قاتنىشىپ، ھۆرمەت ـ ئىززەت بىلەن ئۆتكۈزۈش قاتارلىق ئۇيۇشقاق ئادەتلىرىمىز مىللىتىمىزنىڭ ياخشى پەزىلىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

قىرغىزستاندىكى ئۇيغۇرلار بىشكېك شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا توپلىشىپ ياشايدۇ. ئۇيغۇرلار ئىستىقامەت قىلىدىغان مەھەللىلەردە ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى توپلىنىپ، ئۆزلىرىگە باشچىلىق قىلالايدىغان يۇرت ـ جامائەت ئارىسىدا ئىناۋەتلىك، ئادىل ئادەملەرنى ژىگىت بېشى قىلىپ سايلاشتى. كۆيۈمچىلىكنىڭ رازىلىغى بىلەن ژىگىت بېشى بولۇپ سايلانغان بۇ كىشىلەر ئەلنىڭ ئىشەنچىنى ئاقلاش ئۈچۈن ھاردىم ـ تالدىم دېمەي، خالىسانە جامائەتچىلىك ئىشلىرىنى قولىدىن كېلىشىچە ئىشلىمەكتە. ھەر قانداق بىر يۇرتتا توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراق ۋە باشقا ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. ئەل ئارىسىدىكى ئۇنداق ئاتالىيەتلەر ژىگىت بېشىنىڭ قاتنىشىسىز ئۆتمەيدۇ. ژىگىت بېشى ئالدىن ـ ئالا ھەممە ئىشتىن خەۋەردار بولۇپ، ئادەملىرىنى ھەر خىل مەرىكىلەرگە ئۇيۇشتۇرىدۇ، مەرىكە ۋاقتىدا ئوتىنىڭ ـ تونىجە، ھازىرنىڭ ـ ھازىچە ئوتتۇشكە دىققەت بولۇپ، خوشاللىقنىڭ قايغۇغا ئالمىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، مەرىكە باشلىنىپ تاكى ئۇ تاماملانغىچە بەل باغلاپ تىك تۇرىدۇ.

خەلقىمىزنىڭ بىراۋنىڭ خۇشاللىغى بىلەن قايغۇسىغا تەڭ شېرىك بولۇشتەك بۇ ئىزگۈ ئۈملۈك خىسلىتى توي ـ تۆكۈن، بولۇپمۇ ھازا ئاچقان ئائىلىگە ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتلەردىن چوڭ مەدەت بولماقتا. تۇرمۇشى ناچار ئائىلىلەرگە ئۇيۇقسىز بىرەر مۇسىبەت كېلىپ قالسا، شۇ مەھەللىنىڭ ژىگىت بېشى مۇسىبەتكە كەلگەن قېرىنداشلارنىڭ ئىختىيارى ھالدا قىلغان خەير ـ ساخاۋەتلىرى ئارقىلىق مەراسىمنى ئۆتكۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئۆز زىممىسىگە ئېلىپ، مۇسىبەتكە ئۇچرىغان ئائىلىگە يار ـ يۆلەك بولىدۇ. مۇنداق بىراۋنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە، قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇرماي، ئۇنىڭ قولىغا ـ قول، پۇتىغا ـ پۇت بولۇش ئۆرپ ـ ئادىتىمىزدىكى ئەڭ ياخشى بىر ئىزگۈ ئىشتۇر.

يۇرت ـ جامائەت دېگەن ئۇلۇغ، يۇرتنىڭ باغرى كەڭ، مېھرى ئىسسىق، بۇ كەڭلىكنى، بۇ ھارارەتنى ھەر بىر ئىنسان ئۆز بېشىغا كەلگەن خۇشاللىق ياكى مۇسىبەتلىك كۈنلىرى بىلىدۇ ۋە سېزىدۇ. ھەر قانداق بىر يۇرت ئىچىدە دانا، پاراسەتلىك چوڭلار بولمىسا، ئەدەپلىك ياشلارمۇ بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يۇرت جامائەتچىلىك ئىشلىرىمىزغا ھەر بىر مەھەللىدىكى موتىۋەر زاتلىرىمىز بىۋاستە يېتەكچىلىك قىلماقتا. مەھەللە ژىگىت باشلىرى تۇرمۇشتا دۇچ كەلگەن ھەر قانداق مەسىلىنى ئەينە شۇ موتىۋەرلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، بوختا ئويلاشتۇرۇپ ھەل قىلماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يۇرت ئاقساقاللىرىنى ياشلىرىمىز ئۆزىگە ئۈلگە ـ نەمۇنە تۇتۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن توغرا كېسىپ ئۆتمەي، ھۆرمەت قىلىشىدۇ.

شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش لازىمكى، ھەممىمىزنىڭ ھۆرمىتىگە ئېگە بولغان دىنىي زات ئابدۇمېجىت قارى ھاجىم باشچىلىق قىلىۋاتقان ھەر بىر مەسچىت جاملىرىمىزدىكى موتىۋەر خاتىپلىرىمىزنىڭ ياشلار ئارىسىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان دائىملىق تەلىم ـ تەربىيە خىزمەتلىرى، شۇنداقلا كۆپنى كۆرگەن ئاقساقاللىرىمىز بىلەن نۇرانىي ئانىلىرىمىزنىڭ ھەر قايسى سورۇنلاردا ئۆگىتىۋاتقان ئەدەپ ـ ئەخلاق تەربىيەسىنىڭ نەتىجىسىدە ياشلىرىمىز ئارىسىدا چوڭلارنى ھۆرمەتلەش ۋە ئىززەتلەش ئومۇمىي يۈزلۈك ئادەت تۈسىگە كىردى.

شەھىرىمىزدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىجتىمائىي جەمىيەت ۋە تەشكىلاتلارنىڭ ھەر مەھەللىدىكى يېتىم ـ يېسىر، كۆپ باللىق ئائىلە ۋە قېرى ـ چۆرىلەرگە داۋاملىق ھالدا ماددىي ياردەم قىلىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىپ بېرىشى ماختاشقا ئەرزىگىدەك ساۋاپلىق ئىش.

قىرغىزستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلار جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتى يۈرگۈزۈۋاتقان توغرا مىللىي سىياسەت ئاستىدا ئۆزلىرىنىڭ دىنىنى، تىلىنى ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى تولۇق جارى قىلىپ، باشقا خەلقلەر بىلەن ئىناق ـ ئىجىل ۋە خاتىرجەم ياشاۋاتىدۇ.

سابىت ھاپىزوۋ،
بىشكېك شەھىرى.

خارجى ئەللەردىن مەكتۇپلەر

ئۇلۇق ئەييامدىكى سوغۇق تۇيغۇلار

ئوزگە ۋەتەندە ــ پاكىستاندا ئوتتۇز كۈن روزىنى ساق ــ سالامەت تۇتۇپ، ھېيت كۈنى سەھەردە ئورنۇمدىن يەڭگىل تۇرۇپ، ئىسلامئاباتتىكى كاتتا جامە ــ فەيسەل مەسچىتىگە نامازغا باردىم.

ئەپسۇسكى، بۇ ئۇلۇق ئەييام كۈنىدە خوشاللىق ئىستىگەن كوڭلۈم ھە دېگەندىلا سوغۇق ھىس ــ تۇيغۇلارغا چومدى. مەسچىت ئىمامى ناماز ئاخىرىسىدىكى دۇئاسىدا بۇگۈنكى دۇنيادا بېشىغا كۈن چۈشكەن پەلەستىن، بوسنىيە، كەشمىر، چېچەنىستان مۇسۇلمانلىرىغا بىر ئاللاھتىن نىجاتلىق تىلىدى. ئاما ئۇلاردىن پەرىقسىز، ھەتتا ئېغىراق بەختسىزلىككە مۇپتىلا بولغان، ئوز ئېلىدە باسقۇنچىلارغا مەھكۇم بولۇپ ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار شۇ كۈنى دۇئادا تىلغا ئېلىنمىدى. دېمەك، مۇسۇلمان شەرقىي تۈركىستانلىقلار (ئۇيغۇرستانلىقلار) ئەڭ يېقىن خوشنىسى، دىندىشى بولغان بىر قەۋمنىڭ دۇئاسىدىنمۇ نېسىۋىسىز قالدى. شۇ يەردە ئولتىرىپ ئويلاندىم: دۇنيادىكى نوپۇزلۇق سىياسىي تەشكىلاتلارنىڭ ئەمەلىي ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈشمۇ بىزگە نېسىپ بولمىسۇن، ئەندى دەرت ــ ھالىمىزنى ئاللاغا يەتكۈزۈشمۇ بىزگە نېسىپ بولمامدىكەن؟! مەن بۇ ئادالەتسىزلىكلەرنىڭ سەۋەپلىرىنىڭ بىر قىسمىنى بۇگۈنكى دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئوز قېرىنداشلىرىنىڭ تەغدىرىگە بولغان مەسئۇلىيەتچانلىقىنىڭ يېتەرلىك ئەمەسلىكىدىن، يەنە بىر قىسمىنى بولسا ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىق دەۋاسىدا ئىزچىل ئىشلىرىمىزنى ئۇنۇملۇك ئۇسۇل ۋە كەڭ كولەمدە ئېلىپ بارالمىغان ئوزىمىزدىن ۋە ئاساسلىق قىسمىنى بولسا ئوزىنىڭ باسقۇنچىلىق جىنايىتىنى دۇنيا جامائىتىدىن ئۇستىلىق بىلەن يوشۇرۇپ كېلىۋاتقان قىزىل خىتاي ھوكۈمىتىنىڭ ھىيلىگەر ۋە مەككارلىقىدىن كوردۈم. شۇنىڭدىن كېيىن ئوزەمگە ئوزەم تەسەللى بېرىپ: ئاللا ھەممىنى كورگۈچىدۇر، ئاللا ھەممىنى بىلگۈچىدۇر دېدىم.

ھېيت نامىزىدىن كېيىن ئونچە ئۇيغۇر توپلىنىپ، مەسچىت قۇرۇلۇشىنى زىيارەت قىلىۋاتقىنىمىزدا ھېيت خاتىرىسى ئۈچۈن سۈرەتكە چۈشۈۋاتقان بىر توپ توڭگان ياشلىرى ھەۋەسىمىزنى قوزغىدى. ئۇلار ئىككى ئاتاقالىنى چورىدەپ، خوشال ــ خورام تۇرۇپ، سۈرەتكە چۈشۈشتى. سۈرۈشتۈرۈپ كورسەك، ئۇلار ئىسلام ئىنستىتۇتىدا تەلىم ئېلىۋاتقان تالىپلار ئىكەن. ئۇلارنىڭ شۇ تاپتىكى كورۈنۈشىدىن بىر مىللىي روھ، ئىناق ــ ئىجىللىق ياققال كوزگە چۈشۈپ تۇراتتى، شۇنداقلا ئۇلاردا بىر مىللىي بىرلىك نامايان ئىدى. بۇ كورۈنۈش ئەشۇ قەدىر ــ قىممىتى بىلەن مەندە ھەۋەس قوزغاش بىلەن بىللە ئۈزىمىزدىكى بىر ئىلاجىسىزلىقنى يادىمغا سېلىپ، مېنى ئازاپلىدى. چۈنكى بىزدە شۇ ئەسنادا ئەشۇلارچىلىك ھېيت خاتىرىسىنى قالدۇرۇش روھىي ھالەتمۇ يوق ئىدى. سەۋەپ: بىزنىڭ بىرلىرىمىز ئانا ۋەتەندىن ھەر خىل يوللار ۋە مىڭ بىر مەشەققەتلەر بىلەن قېچىپ چىقىپ، موكۈنۈپ ژۈرەتتى. بىرلىرىمىز ئېلىپ چىققان ماللىرىمىزنى تامۇژنىدا تارتقۇزۇپ قويۇپ، نەگە، كىمگە يولۇقۇپ، ھال ــ ئەھۋالىنى ئېيتىشنى بىلمەي، بېشى قېتىپ ژۈرگەن ئاۋارىكەش تىجارەتچى، يەنە بىر قىسمىمىز بولسا ئاز پۇل بىلەن ئۇزاق ھەج سەپىرىگە ئاتلىنىپ چىقىپ، سەپەر ئۈستىدە قىيىنچىلىق تارتىۋاتقان جاپاكەش يولۇۋچى. شۇڭلاشقا بىزنىڭ روھىي ھالىتىمىز چۈشكۈن، يۈزۈمىزدە تەبەسسۇمدىن دېرەك يوق ئىدى، چىرايىمىزدا ھېيت ــ بايرەم شاتلىقى ئەمەس، تارتقان زۇلۇمنىڭ ئىز ــ تامغىسى بار ئىدى. شۇ چاغ بىر شائىر دوستۇمنىڭ «ئۇيغۇرۇم» دېگەن شېئىرىدىكى مونۇ مىسرالار خىيالىمدىن ئۆتتى:

ۋا دەرىخ! سەن بىر يېتىم قوزا بولغۇن،
يوق قولۇڭدا بىر پۇچۇق كوزا بولغۇن.
باشقىلارغا ھېيت، ساڭا روزا بولغۇن،
قالدىمۇ بۇ دەرتكە بەرداش، ئۇيغۇرۇم!

مەسچىت ئالدىدىكى مەيداندا ئورۇش ۋەيرانچىلىقىغا ئۇچرىغان خەلققە ئىئانە توپلاۋاتقان ياشلارنىڭ تەشۋىقات ھەرىكەتلىرىنى كورۈپ، يەنە خىيالغا غەرق بولدۇم. زادى ئۇلارنىڭ ئەھۋالى بىزنىڭكىدىنمۇ ئېغىرمۇ؟ ئويلاپ ــ ئويلاپ ئاخىر مۇنداق يەكۈن چىقاردىم: بىزنىڭ ئەھۋالىمىز ئېچىنىشلىق! راست، ئۇلارنىڭ ئېلىدە قان توكۈلۈش بولىۋېتىپتۇ، بىزدە بولسا قان ژىرىڭغا ئايلىنىپ كېتىپ بارىدۇ. قان توكۈلۈش قاننىڭ ژىرىڭغا ئايلىنىشىدىن خەتەرلىك ۋە ئازاپلىق ئەمەس. چۈنكى قان توكۈلۈش ــ ئولۇش دېمەكتۇر، كېزى كەلگەندە ئولۇمنىڭ ئوزىمۇ ئازاپتىن قۇتۇلۇش ــ ئازاتلىق ئەمەسمۇ؟! ئەينە ئەۋۇ ياشلار كوتۈرۈۋالغان ــ رەسىمدىكى ياربىدارنىڭ تارتقان ئازاۋى مانا موشۇ تاپتا بىزنىڭ ۋەتەندە ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قولى قىسقىلىق تۈپەيلى دوختۇرخانا بوسۇغىسىغا بارالماي، ژىللاپ ــ ژىللاپ ئورنىدا ئىڭراپ ياتقان بىمارلىرىمىزنىڭ ئازاۋىغا قارىغاندا يېنىك ئەمەسمۇ؟ ئەينە ئەۋۇ يەنە بىر سۈرەتتىكى ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن بولغان كۈرەشتە ئاۋتوماتنى تۇتۇپ ھۇجۇمغا ئوتىۋاتقان ياش مانا موشۇ تاپتا بىزنىڭ ۋەتىنىمىزدە كوچا دوخمۇشلىرىدا ئىشسىزلىقتىن كورت ياكى بورت ئويناپ ئومرىنى بېھۇدە، مەنىسىز ئوتكۈزۈشكە مەجبۇر بولۇپ قالغان ياشلىرىمىزغا قارىغاندا بەختلىك ئەمەسمۇ؟! ئەينە ئەۋۇ دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ كەتكەن ئەسىرلەر مانا موشۇ تاپتا بىزنىڭ ۋەتىنىمىزدە تۈگمەس ھاشاردا جۇلىغى چىقىپ كېتىۋاتقان دېھقانلىرىمىزغا قارىغاندا ھۇر ئەمەسمۇ؟ ئەينە ئەۋۇ ۋەتەن ئۈچۈن جېنىدىن جۇدا بولغان كىشىنىڭ ئولۇمى مانا موشۇ تاپتا بىزنىڭ ۋەتىنىمىزدە ئاتوم رادىئاكسىيەسىدىن ۋە «ئاق تاماكىدىن» زەھەرلىنىپ جان ئۈزۈۋاتقان ياشلىرىمىزنىڭ ئولۇمىگە سېلىشتۇرغاندا مىڭ مەرتە ئارتۇق تويي ئەمەسمۇ؟! نەق ئەشۇ پەيت بايىقى شائىر دوستۇمنىڭ «مېنى جەڭگاھقا چاقىرغىن!» دېگەن شېئىرى ئىختىيارسىز يادىمغا چۈشتى:

ئۈيقىنى بۇزۇش ئەندى،
پەيتى قان توكۈش ئەندى.
كۈلۈش ياكى ئولۇش ئەندى،
مېنى جەڭگاھقا چاقىرغىن!
سوزۇمدە ھەق ئاساسىم بار،
رەقىپتە قان قىساسىم بار.
خەلقىم بار، ئىمانىم بار،
مېنى جەڭگاھقا چاقىرغىن!

شۇ كۈنكى ئازاپلىق ھىس ــ تۇيغۇلىرىم مۇنداق بىر ئىلتىجانى ژۈرىكىمنىڭ قېتىدىن ئۇرغىتىپ چىقاردى:
ــ ئەي، قۇدرەتلىك ئاللاھ، ئەي، ئادالەتپەرۋەر، ئەرىكسۆيەر دۇنيا جامائىتى، شەرقىي تۈركىستانلىق ئۇيغۇرغا ئۇۋال بولدى!

شوھرەت ھوشۇر ــ ئالمالى
پاكىستان ــ راۋالپىندى.

ئانا يۇرت ــ ئالتۇن دىيار

كوڭۈل رىشتىم باغلانغان دوڭ مەھەللە

دوڭ مەھەللە ــ ئوزىنىڭ ئېتىدىنلا مەلۇمكى، ئۇ غۇلجا شەھىرىنىڭ غەربىي ــ جەنۇبىدىكى دوڭلۇككە جايلاشقان بولۇپ، دادامتۇ، ئالتۇنلۇق تەرەپلەردىن ئېقىپ كەلگەن ساي سۈيى مەھەللىنىڭ شەرقىي تەرىپىنى بويلاپ ئوتۇپ، ساي قويۇلۇشى دەپ، نام ئالغان داڭلىق ئارامگاھ ئارقىلىق ئىلى دەرياسىغا قويۇلىدۇ. بۇ ساي سۈيى ماڭغۇزىدىغان بىر قانچە تۈگمەنلەر بولۇپ، بۇك باراقسانلىق ئىچىگە جايلاشقان. بىز دەرياسۈيىگە چۈشۈشتىن ئاۋال شۇ تۈگمەنلەرنىڭ چۆشۈكلىرىدە سۇدا ئۈزۈشنى ئوگىنەتتۇق. بۇ تۈگمەنلەر ــ ئامەتنىڭ تۈگمىنى، بولۇس ھاجىنىڭ، ئالېكسىيىنىڭ تۈگمىنى دەپ ئاتىلاتتى. ھازىرمۇ شۇ تۈگمەنلەرنىڭ بەزىلىرى بار ئىكەن.

مەھەللىنىڭ جەنۇبىي قىسمى ــ خۇمدانچىلار مەھەللىسى ئارقىلىق ئىلى دەرياسىغا تۇتىشاتتى. بۇ ئانا دەريا ئوز قوينىدا ئەجايىپ ئوغلانلارنى ئوستۇرگەن ئىدى. ئېسىممۇ يادىمدا 1945 ــ ژىلى ياز ئايلىرى ئىدى، بىزنىڭ مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ ئاتلىق قىسىملىرى ھەيۋەت بىلەن دوڭ مەھەللىنى ئارىلاپ ئوتۇپ، ساي قويۇلۇشىدا مەشق ئوتكۈزگەن ئىدى. خاتالاشمىسام، شۇلاردىن ھازىر بىشكېك شەھىرىدە تۇرۇۋاتقان ماخمۇت تۇردى، يازغۇچى مەسۇمجان زۇلپىقاروۋلار بار. دوڭ مەھەللە ئوزىنىڭ گوزەللىكى بىلەن داڭلىق بولۇش بىلەن بىرگە شەھەرنىڭ سانائەتچىلىرى، كاسىپلىرى، سودىگەرلىرى ۋە كوپلىگەن زىيالىلار جايلاشقان جاي. مەھەللىنىڭ جەنۇبىدا روزى ھاجىنىڭ 20 ــ 30 خۇمدىنى بولۇپ، بۇ يەردە يۈزلىگەن ئىشچىلار ئىشلەتتى، يەنى شەھەرنى خىش بىلەن تەمىنلەيتتى.

ياماتۇ ئارقىلىق ئاقتۇزۇلغان ساللار سالچىلارنىڭ مۇڭلۇق ناخشا ــ سادالىرى بىلەن قوشۇلۇپ، داڭلىق زايىمكا، ئارامگاھقا بېرىپ توختاتتى. زايىمكا بىلەن مەھەللە ئوتتۇرىسىدا چىغلىق دەپ نام ئالغان كوكتاتچىلىق مەيدانى بولۇپ، شەھەر خەلقىنى ھەر خىل كوكتات، قوغۇن ــ تاۋۇزلار بىلەن تەمىنلەيتتى. ئەندى ئىلى دەرياسىنىڭ ئۇ قېتىدا رۇسلار تېرىپ، ئوستۇرىدىغان قوزئۇۋاي تاۋۇزلار بىلەن كوك تاۋۇزلارنى دېمەمسىز؟...

دوڭ مەھەللە بۇنىڭدىن بىر ئەسىر مۇقەددەم ئادىل ئىمام دېگەن كىشىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بىنا بولغان ئىكەن. ئۇ زامانلاردا دوڭ مەھەللە بىلەن شەھەرنىڭ كورە دەرۋازا دەپ ئاتىلىدىغان مەھەللە ئارىلىقى قېلىن تۇقايلىق بولۇپ، بىر ــ ئىككى ئادەم يالغۇز بارالمايتتى ــ دەپ ھېكايە قىلىدۇ ئادىل ئىمامنىڭ كىچىك ئوغلى ئەخمەت ئاكا. كېيىنكى ۋاقىتلاردا دوڭ مەھەللە سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدا ئۇيغۇرلار ياشايدىغان رايونلىرىدىن يۈز بەرگەن ئاتۇ ۋاقەسىدىن (1918 ژىللاردىن 1930 ــ ژىللارنىڭ ئاخىرىغىچە) ئۈركۈپ، ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەنلەر بىلەن ئاۋاتلىشىپ كەتتى. مەھەللىدىكى روشەن نامىدىكى مەكتەپ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، ئاتاقلىق كارۋان بېشى غېنى ھارۋۇكەش دېگەن ئادەمنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قۇرۇلغان بولۇپ، مەكتەپكە ھاشىر كوھەر، باقىيېۋ، ئەلى ئەپەندى، ئىبراھىم ئەپەندى، سائادەت خەلپىتىم قاتارلىق پېشقەدەم مەرىپەتچىلەر تەكلىپ قىلىنىپ، ياشلارغا بىلىم بېرىش ئىشلىرىنى ناھايىتى ئۇنۇملۇك ئېلىپ بارغان ئىدى. موشۇ مەكتەپتىن ئۈچۈم بولغان يۈزلىگەن ئوقۇغۇچىلار ۋەتەندە، چەت ئەللەردە ھەر خىل ساھالاردا ئىشلەۋېتىپتۇ.

دوڭ مەھەللە ئىنقىلاپ ژىللىرى (1944 - ژىلى) ئەجايىپ تارىخىي ۋاقەلەرنى باشتىن كەچۈردى. قوزغىلاڭنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرى باش ساقچىنى ئېلىشتا غېنى باتۇر رەھبەرلىكىدىكى پارتىزانلار ئوترەدىنىڭ شتابى دوڭ مەھەللىدىكى ئابدۇللا زاكىرلارنىڭ قورۇسىدا، كېيىنرەك ئاتاقلىق مەرىپەتچى تېيىپ ھاجىمنىڭ قوراسىدا دۈشمەنلەرگە قارشى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بارغان ئىدى. ئىنقىلاپقا غۇلجا شەھىرىنىڭ باشقا مەھەللىرىگە ئوخشاش دوڭ مەھەللىنىڭ يۈزلىگەن ئوغۇل ــ قىزلىرى مۇستەقىللىق ئۈچۈن بولغان جەڭدە ئوزغۇنلىغان قۇربانلارنىمۇ بەردى...

دوڭ مەھەللىدە ئاتاقلىق مەرىپەتچى، جەمىيەت ئەربابى تېيىپ ھاجى قاتارلىق بىر توپ زىيالىلار، سەنئەتكارلاردىن ھەسەن تەمبىر، ئابدۇۋەلى مۇزدۇر، ياسىن تاڭگا، ئەخمەت ئەيسا، سەلەي تۇردى، ئوخشاش داڭلىق ناخشىچى، سازەندىلەر يېتىشىپ چىققان بولۇپ، ئۇلار ئوز خەلقى ئۈچۈن چوڭ خىزمەتلەرنى قىلغان ئىدى.

ئىنقىلاپ ژىللىرى مەھەللە مەركىزىگە شېيىتلار قەبرىستانى قۇرۇلغان بولۇپ، سويۇملۇك رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمى ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنىڭ جەسىتى موشۇ قەبرىستانغا قويۇلغان

مەن 1984 - ژىلى ئوز ئانا يۇرتۇمغا، مەھەللەمگە بارغان ئىدىم. مېنىڭ سويۇملۇك مەھەللەم، قەدىردان مەھەللىداشلىرىم مېنى كەڭ قۇچاق ئېچىپ، قارشى ئالدى. كىندىك قېنىمنىڭ شۇ يەرگە توكۈلگەنلىكىمۇ قەيەردە ژۈرمەي ئۇنىڭدىن كوڭۈل رىشتىم ئۈزۈلمەيدۇ.

ئوسمان تۇردى.
بىشكېك شەھىرى.

سىزگە قانداق خىزمەت قىلىۋاتىدۇ؟

ئاۋتوماشىنا ئىگىلىرى خاتىرجەم

شەخسىي ئاۋتوماشىنىلارنىڭ بارغانسېرى كوپىيىشى مۇناسىۋىتى بىلەن كېلىپ چىققان ئادەملەر ئۈچۈن مۇھىم مۇئەممايەنى ئۇلارنى قويىدىغان ئورۇن مەسىلىسى پەيدا بولدى. شەھەر مەركىزىدە بوش ئورۇنلار ئالىقاچان ھەر خىل كوئوپىراتىۋلار ۋە فىرمىلار، شەخسىي كارخانىلار تەرىپىدىن ئاۋتوموبىل ساقلايدىغان مەيدانچىلارغا ئايلاندۇرۇلدى. بۇ ئەلۋەتتە تەبىئىي، چۈنكى دولەت ئويلىرىدە ياشايدىغان شەخسلەرنىڭ ئاۋتوماشىنىلىرىنى ساقلاش ئۈچۈن ئوز كاراۋۇللىرى يوق، ھەر بىر ئويي ئەتراپىغا ئايرىم كاراۋۇللارنى سېلىش ئىمكانىيىتى ناھايىتى چەكلىك، يەنى يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئايرىم ئىمتىيازلىق شەخسلەركىلا مۇنداق ئىمكانىيەت بېرىلىدىكەن.

ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن شەھەردىكى كوپلىگەن ئاۋتوموبىل ئىشقىۋازلىرى ئوزلىرى ياشاۋاتقان ئويلەردىن خېلە ژىراق جايلاشقان ماشىنا تۇرىدىغان مەيدانچىلارنىڭ خىزمىتىدىن پايدىلىنىدۇ. يېقىندا مەن بىر تونۇشۇمنىڭ ماشىنىسىدا پايتەختتىكى «ئاقساي» مىكروراينىدىكى «تېخسېرۋىس» ئاۋتوموبىللارنى ساقلاش مەيدانچىسىدا بولۇپ، ئۇنىڭ باشلىقى دىلشات زۇنۇن ئوغلى تۇردىيېۋ بىلەن سوھبەتلەشتىم.

شەخسىي ئاۋتوماشىنىلارنى قويىدىغان جاي، يەنى ئۇلارنى ساقلاش ھەر قانداق چوڭ شەھەرلەردىكى مەسىلىلەرنىڭ بىرى. ئۇنى كېيىنكە قالدۇرىدىغان ئىش ئەمەس، چۈنكى ماشىنىلارنى بىر يەردە تۇرغۇزۇش، ساقلاش كېرەكتە. ئەينە شۇنى نەزەردە تۇتقان ھالدا بۇرادىرىم ئېرلان كېنژالىن بىلەن 1994 - ژىلى چەكلىك جاۋاپكەرلىكتىكى «تېخسېرۋىس» ئاۋتوموبىل ساقلاش مەيدانىنى ئاچتۇق. بۇ دولەتكىمۇ، پايدىلىق. پايدىلىنىلمايۋاتقان بوش تۇرغان مەيدانچىنى بىز تەرتىپكە كەلتۈرۈپ، ئەتراپىنى قورشاپ، ماشىنىلارنى ساقلايدىغان ھالەتكە كەلتۈردۇق. بۇ ــ 3 مىڭ كۋادرات مېتر مەيدان. بىز دولەتكە ھەر بىر كۋادرات مېتر مەيدان ئۈچۈن ژىلىغا 15 تەڭگىدىن سېلىق، شۇنداقلا دولەتكە كىرىم سېلىقىنى تولەيمىز. بىزنىڭ كىرىمىمىز نېمىدىن ھاسىل بولىدۇ؟ ــ دېگەن سوئال پەيدا بولۇشى مۇمكىن. بىزدە شەخسلەر يۈزگە يېقىن ماشىنىسىنى قويىدۇ. بىر ماشىنىنىڭ بىر ئايلىق بۇيەردە ساقلىنىش ھەققى 430 تەڭگە، ئەندى بىر كۈنلىكى بولسا 20 تەڭگە. بىز ئەينە شۇ ئېلىنغان كىرىمىغا قاراپ سېلىق تولەيمىز، بۇ بولسا ئالتاغ نالىيەسىنىڭ بيۇدجېتىغا چۈشىدىغان مەبلەغ. دېمەك، بىزنىڭ پائالىيىتىمىز دولەتكىمۇ پايدىلىق ئىكەنلىكى ياققال كورۈنۈپ تۇرىدۇ ــ دېدى دىلشات تۇردىيېۋ.

ھازىرقى بازار ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرىگە كوچۈش باسقۇچىدىكى ئوتكۈنچى دەۋىر قىيىنچىلىقلىرىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرماي، يەنى ئوزلىرى تەشەببۇس كوتىرىپ، مەبلەغ سەرىپ قىلىپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقانلار ئاز ئەمەس. دىلشات ئەينە شۇنداق تەدبىرچان، ھازىرقى دەۋىر تەلىۋىگە ھەممە پەس ئىشلەۋاتقان ئادەملەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكىگە كوز يەتكۈزدۇق.

يا. سابىتى.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئابىتۇرىيېنت ــ 96

ژۇرنالىست بولىمەن دېسىڭىز...

بۇ ژىلدىن تورت ژىل ئىلگىرى ئېچىلغان ئالمۇتا خەلق ئاراۋ ژۇرنالىستىكا ئىنستىتۇتىدا ئوتكەن ژىللاردا ستۇدېنتلارغا ئەرەپ، پارس، تۈرك ۋە ياپون تىللىرىدا بىلىم ئېلىش مۇمكىنچىلىكلىرى يارىتىلغان بولسا، ئەندى پەقەت شەرق تىللىرى بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، دۇنيا يۈزلۈك ئەھمىيەتكە ئىگە ئەنگلىس، خىتاي، كورىيە تىللىرىدىن تەرجىمان ۋە ژۇرنالىست كەسپىنى ئىگەللەپ چىقىش شارائىتى يارىتىلدى. مەزكۇر ئىنستىتۇت يېنىدا ئېچىلغان ئۇيغۇر بولۇمىدە ئوقۇيدىغان ياشلار پارس تىلى ئاساسىدا ژۇرنالىستلىق كەسپىنى ئوزلەشتۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ. ئىنستىتۇت رېكتورى پەيزۇللا ئورازابېۋ بۇ ژىلى يەنە ئوندىن ئوشۇق ئۇيغۇر باللىرى مەزكۇر ئىنستىتۇتتا ئوقۇش تىلىگىنى بىلدۈرسە، ئىنستىتۇتنىڭ خالىغان بولۇمىدە ئۇلارنىڭ ئوقۇشىنى ئۇيۇشتۇرۇشنى كوزدە تۇتىۋاتىدۇ.

شۇنى ئەسكەرتىش كېرەككى، ئىنستىتۇت كومېرسىيەلىك بولغانلىقتىن ئۇنىڭغا ئاخچا تولەپ ئوقۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. تولەم ھەققى بىرىنچى ژىلىغا 600 ئا ق ش دوللىرى، كېيىنكى ژىللارغا 500 ئا ق ش دوللىرى مىقدارىدا بەلگىلەنگەن. ئوقۇش قەرەلى 4 ژىل. ئىنستىتۇتقا چۈشۈشنى خالىغۇچىلار ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتىدىن، قازاقستان تارىخىدىن قوبۇل قىلىش ئىمتىھانلىرى تاپشۇرىدۇ. رۇس مەكتىۋىنى تاماملىغۇچىلار رۇس تىلى ۋە ئەدەبىياتىدىن، قازاقستان تارىخىدىن ئىمتىھان ئېلىنىدۇ.

شۇنى ئالاھىدە ئېيتىش كېرەككى، ستۇدېنتلار 3 ــ كۇرستا بولۇۋاتقىنىدا، ئوزلىرى ئوگىنىۋاتقان تىل ئاساسىدا شۇ مەملىكەتلەردە بىلىم ئېلىش مۇمكىنچىلىكىگە ئېرىشىدۇ.

ئايىنۇرى تۇرسۇنوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئەدەبىي مىراسلىرىمىزدىن

بەش قەھرىمان ھەققىدە بەش رىۋايەت
ياكى مېھرىۋانلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك، باتۇرلۇق ھەم تاپقۇرلۇق ھەققىدە

خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى شەكىللىرىدىن بىرى بولغان ئەپسانىلار ئىنسانىيەت ئىپتىدائىي جەمئىيىتىنىڭ ئۇرۇقداشلىق باسقۇچىدىكى تۇرمۇش مۇھىتىدا شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇلار دائىم ئىنسانىيەتنىڭ گودەك دەۋرىگە خاس تەسەۋۋۇرلىرى، تەبىئەت ۋە ئىجتىمائىي ھادىسىلەرگە بولغان بالىلارچە چۈشەنچىلىرى ئەكس ئېتىلگەن. رىۋايەتلەردە بولسا قەدىمىي تارىخ، قەدىمىي مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ-ئادەت ئاتاقلىق تارىخىي شەخسلەرگە دائىر ۋاقەلەر قىسقا، ئېنىق، بەدىئىي ئۇسۇل بىلەن بايان قىلىنىدۇ. رىۋايەتتە ئەپسانىدىكىگە ئوخشاش قويۇق ئەپسانىۋىي ئامىللار موجۇت بولسىمۇ، بىراق ئەجايىپ-غارايىپ توقۇلمىلار كۆپ بولمايدۇ. ئۇنىڭدا ئاساسەن رېئال ۋاقەئەلەر ئاساس قىلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قەدىمىي خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ باشلانغۇچ ژانىرلىرىنى ئۆگىنىپ، تەتقىق قىلغاندا ئۇنىڭ ئەپسانىدىن پەرقىنى ئاجرىتىپ بىلىش كېرەك.

بىزگىچە يېتىپ كەلگەن ئۇيغۇر خەلق رىۋايەتلىرى ناھايىتى قەدىمىي زامانلاردا يارىتىلغان بولۇپ، ئۇلار دەۋردىن دەۋرگە، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۆتۈش جەريانىدا يېڭى-يېڭى ئۆزگىرىشلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ، داۋاملىق بېيىپ، تولۇقلىنىپ، تەكامۇللاشقان. مەزكۇر رىۋايەتلەر خەلقىمىزنى مېھرىۋانلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك، باتۇرلۇق ۋە تاپقۇرلۇققا دەۋەت قىلىدۇ.

تۆۋەندە بىز ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس بولۇپ دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن قەدىمىي بەش رىۋايەتنى دىققەتلىرىڭلارغا تەقدىم قىلىۋاتىمىز.

■ 1. پىرچەگگى توغرىسىدىكى رىۋايەت

«قەدىمىي زاماندا پىرچەگگى ئىسىملىك بىر ناخشا-قوشاق پىرى ئۆتكەن ئىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى ئىنسانلار ئۈچۈن ناخشا ئېيتىپ، مۇزىكا چېلىپ بېرىشكە بەخش قىلغان ئىكەن. پىرچەگگى ئۆزى ئىجات قىلغان بىھېساب ناخشا-قوشاق، مۇزىكىلار ئارقىلىق ئىنسانلارغا شادلىق ھەم ھوزۇر بەخش قىلغىنى ئۈچۈن تەڭرى ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنى نېسىپ قىپتۇ. كۈنلەردىن بىر كۈنى پىرچەگگى قەبرىستانلىققا زىيارەتكە چىقىپ، بىر قەبرە ئالدىدا سۈكۈتتە ئولتۇرسا، قاياقتىندۇر بىر ياقتىن دات-پەريات سادالىرى ئاڭلىنىپتۇ. پىرچەگگى بىر ھازا دىققەت بىلەن تىڭشىغاندىن كېيىن بۇ سادالارنىڭ پەرىشتەلەر ئازابىغا چىدالمىغان گوردىكى ئۆلۈكلەر تەرىپىدىن كۆتۈرۈلگەن دات-پەريات ئاۋازى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يېتىپتۇ. ئۆلۈكلەرنىڭ بۇ خىل دات-پەرياتلىرى پىرچەگگىنىڭ قەلبىنى ئازابلاپتۇ. بىر ئازدىن كېيىن ئۇ ئاستا-ئاستا ناخشا ئېيتىشقا كىرىشىپتۇ. ناخشا سادالىرىنىڭ تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، ھېلىقى دات-پەريات ئاۋازلىرى جىمىپلا كېتىپتۇ. چۈنكى، پەرىشتەلەر ناخشا ئاۋازى ياڭرىغان جايدا تۇرالمايدىكەن. پىرچەگگىنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىغان پەرىشتەلەر شۇ ھامان قەبرىستانلىقنى تاشلاپ قېچىپ كېتىپتۇ. گوردىكى ئۆلۈكلەر پىرچەگگى ئېيتقان ناخشا-قوشاقلارنىڭ شاراپىتىدىن پەرىشتەلەرنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇپ، ئۇنىڭغا تەشەككۇر ئىزھار قىلىشىپتۇ ۋە ھوزۇرلانغانلىقىنى بىلدۈرۈشۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پىرچەگگى شاگىرتلىرىنى بۇ دۇنيادىكى ھايات كىشىلەرگە ناخشا-قوشاق ئېيتىپ بېرىشكە قالدۇرۇپ، ئۆزى قەبرىستانلىقلارنى ئارىلاپ ژۈرۈپ، ئۇ دۇنيادىكى ئادەملەرگە ناخشا ئېيتىپ بېرىش بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ. بىراق ژۇقارقى كىشىلەر بىلەن لوقماندىنمۇ ئارتۇق ئۆمۈر كۆرگەن پىرچەگگىگە ئازاب پەرىشتەلىرىنىڭ ئۆچلۈكى قوزغىلىپتۇ. چۈنكى، بۇ پەرىشتەلەر ئۆلگەن ئادەملەرنى ئازابلاشتىن مەھرۇم قالىدىكەن. پىرچەگگىنىڭ ناخشا-قوشاقلىرى ئۇلارنى مۇنداق ھوزۇرلىنىشتىن مەھرۇم قالدۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تەڭرىگە پىرچەگگىنىڭ جېنىنى ئېلىش توغرىسىدا قەتئىي تەلەپ قويۇپتۇ. نەتىجىدە تەڭرىمۇ پىرچەگگىنىڭ جېنىنى ئېلىشقا مەجبۇر بوپتۇ...»

ئۇيغۇر ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغان باشقا تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەر ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ناخشا-قوشاق پىرى پىرچەگگى توغرىسىدىكى بۇ رىۋايەتتە قەدىمىي تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەرنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ مېيىتنى ناخشا-ئۇسسۇل ۋە مۇزىكا بىلەن ئۇزىتىپ كويدۇرۇشتىن ئىبارەت ئەڭ قەدىمىي ئادەتلىرىگە باغلىنىشلىق ۋاقەئە تەسۋىرلەنگەن. بۇ ھەقتە خېلى كۆپ تارىخىي پاكىتلارمۇ بار.

مەشھۇر ئىران تارىخچىسى مۇھەممەت بىننى خاۋەند شاھ بىننى ماھمۇت مىرخۇند (مىلادى 1489-يىلى ۋاپات بولغان) تەرىپىدىن ئەلىشىر ناۋائىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن يېزىلغان «دەۋزە تۇسسەفا» (ساپالىق باغ) ناملىق كىتابىدا يېزىلىشىچە، «تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ ئەڭ قەدىمىي بوۋىسى دەپ ئاتالغان يافەس (نۇھ پەيغەمبەرنىڭ كەنجە ئوغلى) نىڭ تۈرك ئىسىملىك ئوغلى بار ئىدى، ئۇ تۈركنىڭ خەرىز ئىسىملىك ئوغلى بولۇپ، خەرىز ھايات ۋاقتىدا ئوغۇللىرىدىن بىرى ۋاپات بولىدۇ. ئۇ ئوغلىنى بالىسىنى نېمە قىلىشنى بىلمەي، ئاخىر بۇيرۇق بېرىپ ئۇرۇق-ئەۋلادلىرىنى، قەۋملىرىنى يىغىپ، تەمبۇر ۋە باشقا سازلارنى تەييارلاپدى، پۈتۈن تۈرك قەبىلىلىرى ناخشا ئېيتقان ھالدا ئۆلۈكنى كۆتىرىپ كېلىپ ئوتقا تاشلاپ كويدۇردى. تۈرك قەۋملىرى ئىچىدە ئۆلۈكنى ناخشا، ئۇسسۇل، مۇزىكا بىلەن ئۇزىتىپ كويدۇرۇش ئۇزاق دەۋرلەرگىچە ساقلاندى» دېيىلگەن.

موللا ئىسمەتۇللا بىننى موللا نېمەتۇللا مۆجىزى تەرەپىدىن 1854-يىلى يېزىپ قالدۇرۇلغان «تەۋارىخى مۇسقىيۇن» دېگەن كىتابتىمۇ مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن: «تارىخىي دەۋزە تۇسسەفا ۋە رەشىدىدا ئانداغ كەلتۈرۈپدۇركىم، يافەس بىننى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ تۈرك ناملىق بىر ئوغلى بار ئېدى، بۇنىڭغا خۇدايتەئالا بىر ئوغۇل كەرامەت قىلدى. ئىسمىنى خەرىز قويدى. بۇ ئوغۇل چوڭ بولغاندا ئۆلكە تۇتۇپ پوستىدا ئىكىن كەيماكىن، تەئامنى تۇز بىلەھەل قىلماقنى، تەمبۇر، بەربەت، ئۇددىلارنى ياساپ چالماقنى كەشپ قىلىپ، ئالەم خەلقىگە ئۆرگەتتىلار. ئول زاماندا ئاتا-ئانىسى، بالالارى ئۆلگەندە مۇسىبەت ماتەمدە تەمبۇر چېلىپ، يىغلاپ، ئۆلۈكنى كويدۇرۇش رەسمى بار ئېدى...»

دېمەك، ژۇقۇرىدىكى تارىخىي كىتاپلاردا ئېيتىلغان مەسالىلاردىن ئېنىق كورۇۋېلىشقا بولىدۇكى، قېدىمقى تۈركىي قەبىلىلەردە ئۆلۈكنى ناخشا-ئۇسسۇل، مۇزىكا بىلەن ئۇزىتىش (ياكى كويدۇرۇش) قائىدىسى خېلى بىر مەزگىلگىچە ساقلىنىپ كەلگەن. بۇ ئادەتنىڭ تەسۋىرى ئەينە شۇ «پىرچەگگى توغرىسىدىكى رىۋايەت» تە بەدىئىي شەكىل ئارقىلىق ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

■ 2. تۇمارىس ھەققىدە رىۋايەت

ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە قەھرىمانلىقتىن ئىبارەت يۈكسەك غايىنى ئۆزىگە مۇناسىۋەتلىك تارىخىي ۋاقەلەر ئاساسىدا جانلىق ۋە ئوبرازلىق يورۇتۇپ بەرگەن مەشھۇر تومارىس (تومرىس) رىۋايىتى ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغۇچى قېدىمىي قەبىلە ۋە مىللەتلەر ھەم ئۇيغۇرلار ئەدەبىيات تارىخىدا تا بۇگۈنكى كۈنگىچە سالماقلىق ئورۇن تۇتىدۇ. ئەپسۇسكى، بۇ رىۋايەتنىڭ ئەسلى نۇسخىسى ساقلىنىپ قېلىنمىغان. بىزگە يېتىپ كەلگىنى قېدىمىي يۇنان تارىخچىسى ھىرادوت ئېرامىزدىن ئاۋالقى 5-ئەسىردە يازغان «تارىخ» ناملىق كىتابىدا بايان قىلىنغان مەزمۇنىدىن ئىبارەت. ھىرادوت بۇ كىتاۋىدا ئاساسەن قېدىمىي يۇنان بىلەن ئىران ئوتتۇرىسىدىكى جەڭلەرنى يازغان بولسىمۇ، ئامما باسقۇنچىلىق ئۇرۇشلىرىغا قارشى قوزغالغان نارازىلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن مەركىزىي ئاسىيا مىللەتلىرى ئارىسىدا ساقلىنىپ قالغان تۇمارىس ھەققىدىكى رىۋايەتنى ئاتايىن ئۆز ئەسىرى ئىچىگە سىغداپ كىرگۈزگەن. ئەينە شۇ ھىرادوتنىڭ ۋاستىسى بىلەن تۇمارىس ھەققىدىكى رىۋايەت مەركىزىي ئاسىيەدىكى ئۆزبەك قاتارلىق مىللەتلەر، جۈملىدىن ئۇيغۇرلار ئىچىدە بۇگۈنكى كۈنگە قەدەر ساقلىنىپ كەلمەكتە. بۇ رىۋايەتنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى مۇنداق:

«مىلادىدىن بۇرۇنقى 6-ئەسىردە ئۆتكەن ئىران پادىشاسى كەيخۇسرو بىر نەچچە مەملىكەتنى بېسىۋېلىپ بۇلاپ-تالىغاندىن كېيىن، مەركىزىي ئاسىيادە ياشىغۇچى ماساگىتلار (ئىسكىتلار) قەبىلىسىگە قارشى تەجاۋۇزلۇق ئۇرۇشنى قوزغايدۇ. ئۇ دەۋرلەردە ماساگېتلارغا تۇمارىس دېگەن ئەقىللىق، باتۇر ئايال خاقان ئېكەن. ئۇ تاجاۋۇزچى كەيخۇسروغا قارشى ئۆز ئادەملىرىنى باشلاپ مەردانە ئۇرۇش قىلىدۇ. زالىم كەيخۇسرو ماساگېتلار خاقانى تۇمارىسنىڭ ئېرى ئۆلۈپ كېتىپ، تۇل قالغان ئايال ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، تۇمارىسقا ئۆيلىنىش چارىسىنى قوللىنىش ئارقىلىق ماساگېتلار زېمىنىنى ئىگىلەۋېلىش غەرىزىدە بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تۇمارىسنىڭ ئۆزىگە خوتۇن بولۇشىنى تەلەپ قىلىپ ئەلچىلەر ماڭغۇزىدۇ. ھوشيار تۇمارىس باسقۇنچى كەيخۇسرونىڭ يامان غەرىزىنى ئېنىق سېزىۋېلىپ، ئەلچىلەرنىڭ تەلىۋىنى قەتئىيلىك بىلەن رەت قىلىپ قايتۇرۇۋېتىدۇ. ئۆزىنىڭ بۇ خىل قۇۋلۇق-شۇملۇقىنىڭ تۇمارىس تەرىپىدىن بىت-چىت بولغانلىقىنى بىلگەن كەيخۇسرو ئاشكارە ھۇجۇم قىلىش يولىغا ئۆتۈپ، ماساگېتلارغا قارشى جەڭ قىلىش ئۈچۈن دەريادىن ئۆتۈشكە تەييارلىنىدۇ. بۇ ئەھۋاللاردىن تولۇق خەۋەردار بولۇپ تۇرغان تۇمارىس كەيخۇسروغا دەرھال ئەلچى ئەۋەتىپ، دۈشمەنىدىن مەرتلىك بىلەن جەڭ قىلىشنى، ھىيلە-مىكىر ئىشلەتمەسلىكنى تەلەپ قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئەي، تەكەببۇر پادىشا... بىز بىلىمىزكى، سەن تېچلىقنى خالىمايسەن. شۇ سەۋەپتىن ئەگەر مەسلىھەتىمىزگە كونمەي، ماساگېتلار بىلەن توقۇنۇشۇشنى ئىستىسەڭ، كورۇك ياسايمەن دەپ ئاۋارە بولۇپ ژۈرمە. بىزگە ئېيتساڭ، بىز ساڭا دەخلى يەتكۈزمەي دەريادىن ئۈچ كۈنلۈك ژىراق يەرگە كوچۈپ كېتەمىز. بىمالال دەريادىن ئۆتسەڭ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزمۇ-ئۆز تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىمىز. ئەگەر بىز بىلەن دەريانىڭ سەن تۇرغان قىرغىقىدا ئۇرۇشماقچى بولساڭ، ئۇنىمۇ بىزگە ئېيت! بۇنىڭغىمۇ بىز رازى بولىمىز، ئامما نامەرتلىك قىلما!...»

بۇ كەسكىن ۋە قەتئىي تەلەپنى ئاڭلىغان كەيخۇسرو قاتتىق ئىززىتىرايىغا چۈشۈپ، ئۆز سەردارلىرىنى ژىغىپ كېڭەشىدۇ. ماساگېتلارنىڭ مەردانە جەڭگە ئاتلىنىش ئىرادىسىنى ۋە ئۇلارغا تۇمارىستەك ماھىر ئايال قەھرىماننىڭ لەشكەر بېشى بولغانلىقىنى كورگەن كەيخۇسرو ھىيلە-نەيرەڭ بىلەن غەلىبە قازىنىش خام خىيالىدا بولىدۇ. ھىيلە-مىكىر بىلەن تۇمارىسنىڭ ئوغلى سپەرگىنىز باشچىلىقىدىكى بىر بولۇك ماساگېتلارنى مەس قىلىپ، ئەسىرگە ئېلىۋالىدۇ. دۈشمەنىنىڭ نامەرتلىك قىلىپ ھىيلە-مىكىر ئىشلەتكەنلىكى تۇمارىس باشچىلىقىدىكى پۈتكۈل ماساگېتلارنى غەزەپلەندۈرىدۇ. تۇمارىس دەرھال كەيخۇسروغا ئەلچى ئەۋەتىپ: «ئەي، قانخور كەيخۇسرو، قىلغان ئىشىڭ بىلەن ماختانماي قوي! سەن مېنىڭ ئوغلۇمنى ئۆزمۇ-ئۆز جەڭ قىلىپ يەڭگەنىڭ يوق! ئۇنى مەككارلىق بىلەن ھاراق ئىچۈرۈپ ئەسىر ئالدىڭ. ئەندى مېنىڭ مەسلىھەتىمگە كىر. ئوغلۇمنى ماڭا تاپشۇرۇپ بېرىپ، كەلگەن يېرىڭگە زىيان-زەخمەتسىز قايتىپ كەت! ئەگەر سوزۇمگە كىرمىسەڭ، ماساگېتلارنىڭ تەڭرىسى قۇياش نامى بىلەن قەسەميات قىلىمەنكى، مەن سەندەك ئاچكوز يۇھانى قان بىلەن سۇغىرىمەن...» دېگەن سوزلەرنى يەتكۈزىدۇ.

كەيخۇسرو بۇ سوزلەرگە قىلچە پىسەن قىلمايدۇ، تۇمارىسنىڭ ئوغلى سپەرگىنىز ئاخىرى ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىغا قاتتىق پۇشايمان قىلىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالىدۇ. باسقۇنچى كەيخۇسروغا ژۇقارقىدەك قەتئىي ئاگاھلاندۇرۇشلارنىڭ تەسىر قىلمىغانلىقىنى كورگەن قەھرىمان ئايال تۇمارىس كوكرەك كېرىپ مەيدانغا چىقىپ، كەيخۇسروغا قارشى جەڭگە ئاتلىنىدۇ. ئىرامىزدىن بۇرۇنقى 530-يىلى ئامۇ دەرياسى بويلىرىدا بولغان دەھشەتلىك جەڭدە تۇمارىس باشچىلىقىدىكى قەھرىمان ماساگېتلار ئىران قوشۇنلىرىنى تار-مار كەلتۈرۈپ، باسقۇنچى كەيخۇسرونى ئۆلتۈرىدۇ. جەڭ ئاياقلاشقاندىن كېيىن، تۇمارىس كەيخۇسرونىڭ بېشىنى قان بىلەن تولغان تۇلۇمغا سېلىۋېتىپ شۇنداق دەيدۇ: «ئەي نامەرت! سېنى جەڭدە ھالاللىق بىلەن يېڭىپ چىققان مەندەك بىر ئايالنى مەككارلىق بىلەن ئوغلىدىن جۇدا قىلىپ، پەرزەنت دېغىدا كويدۇردۇڭ. سەن ئۆمرۈڭ بويى قانغا تويمىدىڭ. مەن ئۆز قەسىمىمگە ئەمەل قىلىپ سېنى (بېشىڭنى) قان بىلەن سۇغاردىم. بىراۋنىڭ يۇرتىغا زوراۋانلىق بىلەن باستۇرۇپ كىرگەنلەرنىڭ جازاسى ئەينە شۇنداق بولىدۇ...»

تۇمارىس رىۋايىتىنىڭ باش قەھرىمانى تۇمارىس باتۇر ۋەتەنپەرۋەر، غالىپ قەھرىماننىڭ ئولمەس سىماسىدۇر. ئۇ تۇغۇلغان يۇرتىغا، ئۆز خەلقىگە قىزغىن مۇھەببەت باغلاپ، باسقۇنچى كەيخۇسرونى تار-مار كەلتۈرىدۇ، ئادالەت ۋە ھەققانىيەتنى نامايەن قىلىدۇ.

■ 3. شىراق رىۋايىتى

مەركىزىي ئاسىيەدە ياشىغۇچى ئۇيغۇر ۋە باشقا قەبىلەلەر ئىچىگە كەڭ تارقالغان رىۋايەتلەرنىڭ بىرى ئۇلارنىڭ قېدىمىي ئەجداتلىرىنىڭ بىر تارمىقى بولغان ساك قەبىلىسىنىڭ قەھرىمانى شىراق ھەققىدىكى رىۋايەتتۇر. خەتايچە تارىخىي ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، مىلادىدىن بۇرۇنقى بىر قانچە ئەسىر ئىچىدە ياشىغان مەركىزىي ئاسىيا ساكلىرى شەرىققە ھازىرقى كەنسۇ (كەڭسۇ) ئولكىسىنىڭ دۇنخۇاڭ، جاڭيې قاتارلىق جايلىرىغىچە سوزۇلغان («تارىخنامە»، ھۇنلار تەزكىرىسى). ئۇلار كېيىنچە ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتلەرگە سىڭىشىپ كەتكەن. يەنە بىر قىسمى ئىران ۋە يۇنان مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلغان.

بۇ رىۋايەت گرېك تارىخچىسى فوللىنىڭ مىلادىدىن بۇرۇنقى 421-426-يىللارغا تەۋە «ھەربىي ھىيلىلەر» ناملىق ئەسەرى ئارقىلىق بىزگىچە يېتىپ كەلگەن. بۇ رىۋايەتتە ئاساسەن ئىران كىيانىيان سۇلالىسىنىڭ 9-پادىشاھى دارا بىرىنچىنىڭ مەركىزىي ئاسىيا قەبىلىلىرىگە قارشى زور كۆلەمدە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان خەلق ھەرىكەتلىرى ئاساسىي سيۇژېت قىلىنغان. بۇ رىۋايەتنىڭ قىسقىچە ۋەقەلىكى مۇنداق:

«ئىران پادىشاسى ئىسكەندەر دارا (دارا مىلادىدىن بۇرۇنقى 342-يىلدىن 330-يىلغىچە ھوكۇم سۈرگەن. بۇ ئەسلىدە ماكىدونىيە پادىشاسى ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن بولۇپ، مىلادىدىن بۇرۇنقى 356-يىلى ماكىدونىيەنىڭ پايتەختى پىلا شەھرىدە دۇنياغا كەلگەن ۋە مىلادىدىن بۇرۇنقى 323-يىلى ۋاپات بولغان. لېكىن «شاھنامە» ۋە باشقا ئىران تارىخىي ئەسەرلىرىدە ئۇ كىيانىيان سۇلالىسىنىڭ 10-پادىشاسى ۋە دارانىڭ قېرىندىشى دەپ تەسۋىرلىنىدۇ). مەركىزىي ئاسىيادىكى قەبىلىلەرگە تاجاۋۇز قىلىپ، ئۇلارنىڭ زېمىنىنى بېسىۋالىدۇ. بۇ يەردە ياشىغۇچى كۆچمەن قەبىلە ساكلارنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشىدۇ. قەبىلە ئاقساقاللىرى قارا نىيەت باسقۇنچىلارغا قارشى قانداق تاقابىل تۇرۇش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىۋاتقاندا، كېڭەش بولۇۋاتقان چېدىر ئالدىغا بىر ئادەم كېلىدۇ. بۇ ئادەم پادىچى شىراق بولۇپ، كېڭەش قاتناشچىلىرىغا ئۆزىنىڭ كېلىشتىكى مەخسىتىنى بايان قىلىپ: «مېنىڭ ئاچ-يالىڭاچ ھالەتتە تۇرۇۋاتقان بالا-ۋاقىلىرىم بار. ئەگەر ئەشۇ پەرزەنتلىرىمنىڭ كىيىم-كېچەك، يېمەك-ئىچمەكدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشقا كېپىل بولساڭلار، مەن ئۆز ھاياتىمنى پىدا قىلىش بەدىلىگە باسقۇنچى دارا لەشكەرلىرىنى تەل-تۆكۈس گۇمران قىلىمەن» دەيدۇ. قەبىلە ئاقساقاللىرى ئۇنىڭ ئارزۇسىنى قوبۇل قىلىپ، پەرزەنتلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا ماقۇل بولىدۇ. شىراق تەييارلىقىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن شەمشىرىنى چىقىرىپ، قۇلاق، بۇرنىنى شارتىلدىتىپ كېسىپ تاشلاپ، پۈتۈن بەدىنىنى قانغا مىلىدۇ-دە، ئۆز قەبىلىسىگە خائىنلىق قىلغان ئادەم قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، چەت ئەل باسقۇنچىلىرى تۇرغان ياققا قاراپ ئىلگىرلەيدۇ. شىراق دارا بىرىنچىنى ئىزدەپ تېپىپ، ئەتەي ئۆز قەبىلىسىنى يامانلاپ، «شىكايەت» قىلىپ: «ئەي شاھلارنىڭ شاھى، مەن ساڭا دوستلۇق ۋە ئىتائەت ئىزھار قىلىش ئارزۇسىدا بولغانلىقىم ئۈچۈنلا موشۇ كۈنگە قالدىم. قېرىنداشلىرىمغا پادىشا دارا ئالىيلىرىغا ئىتائەت قىلايلى دېگەنلىكىم ئۈچۈن، ئۇلار رەھىمسىزلىك بىلەن بۇرۇن، قۇلاقلىرىمنى كېسىپ تاشلىدى. شۇڭا سېنىڭ ئالدىڭغا دات ئېيتىپ كەلدىم. ھالىمغا يېتىپ، قىساس ئېلىشىمغا ياردەم بېرىشىڭنى تەلەپ قىلىمەن!» دەيدۇ.

دارا شىراقنىڭ سوزىگە ئىشىنىپ، ئۇنىڭ ھالىغا ئېچىنىدۇ. ساك قەبىلىسىنى تامامەن قىرىپ تاشلايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، شىراقتىن بەزى گەپلەرنى سورايدۇ. شىراق باسقۇنچى داراغا مۇنداق خىتاب قىلىدۇ: «شاھ ئالىيلىرى، مەن مېنى موشۇنداق مېيىپ قىلىپ تاشلىغان رەقىپلىرىمدىن قىساس ئېلىشتا سېنىڭ ياردىمىڭگە مۇھتاجمەن. ئۇلارنىڭ قېنىنى دەرياكەبى ئاققۇزمىغۇچە ھەرگىز تىنجىمايمەن. ئۇلارنىڭ ئۆي-ماكانلىرىنى خاتۇۋەيران قىلىۋېتىپ، ئەھلى-ئەۋلادىنى سۇر-توقاي قىلىۋەتمىگۈنچە توختاپ قېلىشنى ئىسلا خالىمايمەن. ئەگەر سەن خالىساڭ، لەشكەرلىرىڭنى ياۋۇز ساكلارنىڭ ئالدىغا باشلاپ چىقىمەن. ئۇلار بىخەۋەر تۇرغان ھالەتتىن پايدىلىنىپ، سېنىڭ لەشكەرلىرىڭ ھوجۇمغا ئوتە ساكلارنى تەل-تۆكۈس تارمار كەلتۈرەلەيدۇ. مەن پادىچىلىق قىلىپ ژۈرگەن چاغلىرىمدا ئۇ جايلارنىڭ يەر شارائىتى بىلەن ناھايىتى پىششىق تونۇشۇۋالغانمەن. سېنىڭ لەشكەرلىرىڭنى خالىغان جايغا بىخەتەر ۋە تېز باشلاپ بېرىش قولۇمدىن كېلىدۇ. لېكىن لەشكەرلىرى يەتتە كۈنلۈك يولغا يەتكۈدەك ئوزۇق-تۈلۈك، سۇ غەملەۋېلىشى لازىم...»

پادىچى شىراقنىڭ بۇ سوزلىرى باسقۇنچى دارانىڭ دىققەت-ئېتىۋارىنى قوزغايدۇ. ئۇ شىراقنى يول باشلىغۇچى قىلىپ تايىنلاپ، ساكلارغا قارشى قوشۇن ئاتلاندۇرىدۇ. ئىران لەشكەرلىرى شىراقنىڭ يول باشلىشىدا بىرىنچى كۈنى يېشىل ئوت-چوپلۈك يايلاقلارنى، ئىككىنچى كۈنى ئاندا-ساندا گىياھ ئۈنگەن تاقىر داللاردىن ئوتىدۇ. ئۈچىنچى كۈنىدىن باشلاپ توختىماي قۇم-زىپ كەتكەن پايانسىز چوللۈككە كىرىپ كېتىدۇ. ئىران لەشكەرلىرى تەشنالىق ۋە دەشت-چول قويىنىدىن كوتۈرۈلگەن قىزىقلىق تەپتىدىن ھالىدىن كېتىشكە باشلايدۇ. ئېغىز-كالپۇكلىرى قۇرۇپ يېرىلىپ، ھالى كۈندىن كۈنگە بەتتەرلىشىدۇ. لەشكەر باشلىقى رانۇس چات تەقەتسىز ھالدا، ساكلار قەبىلىسىگە يېتىپ بېرىشقا يەنە قانچىلىك مۇساپىنىڭ قالغانلىقىنى سورايدۇ. شىراق يولنىڭ ئاز قالغانلىقىنى ئېيتىپ، لەشكەرلەرنى تېز ژۈرۈشكە دەۋەت قىلىدۇ. ئارىدىن يەتتە كۈن ئوتكەن بولسىمۇ، دارا لەشكەرلىرى ساكلار قەبىلىسى تۇرغان جايغا يېتىپ بارالمايدۇ. ئوزىنىڭ ئالدانغانلىقىنى سەزگەن لەشكەر باشلىقى رانۇس چات قاتتىق غەزەپلىنىپ، شىراققا مۇنداق دوق قىلىدۇ: «ئەي تېگى پەس ئىپلاس! سەن ۋەدەڭگە قىلچە ئەمەل قىلمىدىڭ، بىزنى ئالداپ كەتتىڭ! سەن ئېيتقان ساكلار زادى قەيەردە؟! ھەممە ياق يېپ-يالىڭاچ چول، بۇ يەرلەردىن ئات ژۈرسە تۇيىقى، قۇش ئۇچسا قانىتى كويىدۇ. ساقمۇ ئاياڭكى، بىزدە نە سۇ نە ئوزۇق-تۈلۈك، نە يەم-خەشەك قالدى؟ بۇ توختىماي قۇمزىپ كەتكەن دەشت-قۇملۇقتا يا بىر قەدەم ئالغا ماڭغىلى بولمىسا، يا بىر قەدەم ئارقىغا يانغىلى بولمىسا، سەن زادى نېمە قىلىشنى مەخسەت قىلغان ئىدىڭ؟ سەن پادىشانى ئالداشقا، شۇنچە كۆپ غالىپ قوشۇننى ئەجەل گىردابىغا ئىتتىرىشكە قانداقچە پېتىندىڭ؟!...»

(داۋامى بار)

تەڭشەلمىگەن ئالەم

ئىختىساتتىكى ئەھۋال ياخشىلانغاندىلا ھاياتمۇ ياخشىلىنىدۇ

ھايات ئاللىقاچان بەزى ئەمىر-پەرمانلار، توختام قارارلار ئەمەلىيەتتىكىگە قارىغاندا قەغەز يېتىدە ناھايىتى چىرايلىق، ئادەمنى خوشال قىلارلىق ھالدا كورۇنىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغان ئىدى. بۇ دېگىنىمىز، ئەگەر پرېزىدېنتنىڭ قانۇن كۈچىگە ئىگە بەزى پەرمانلىرى، پارلامېنت كەينى-كەينىدىن قوبۇل قىلىۋاتقان قانۇنلار ۋە ھوكۇمەت توختاملىرى توغرا ۋە ئىزچىل ئىجرا قىلىنىدىغان بولسا، ئىختىساتتىكى كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلار، ھاياتىمىزدىكى سەلبىي ھادىسىلەر ۋە باشقىلار خېلە بۇرۇنلا ياخشىلىق تەرىپىگە بۇرۇلۇپ، ھازىرقى كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلارنىڭ ئالدى ئېلىنغان بولار ئىدى. ئەپسۇس، ئۇنداق بولمايۋاتىدۇ، ئەمەلىياتتا بىز باشقىچە ئەھۋالنى كورۇۋاتىمىز، يەنى قانۇنلارنىڭ ئىجرا قىلىنىشى كېچىكىپ كېتىپ بارىدۇ.

ھازىر ئىختىسادىي بوھرانچىلىقلار، تېخىچىلا داۋام قىلىۋاتقان شارائىتتا بەزى خەۋەرلەر شۈبھە تۇغدۇرىدىغاندەك كورۇنىدۇ. مەسىلەن، يېقىندا رادىودىن بىر خەۋەر ئاڭلاپ قالدىم. ئۇنىڭدا رەسمىي ستاتىستىكا مەلۇماتلىرىغا ئاساسلىنىپ، قازاقىستاندا ئىيىل مارت ئېيىدا ئوتتۇرا ھېساپتىكى مائاش 90 ئاقش دوللىرى ئەتراپىدا بولدى، -دەپ تەكىتلىنىدۇ. لېكىن ئەمەلىياتتا ئۇنداق ئەمەستە. مەسىلەن، دەل موشۇ ۋاقىتتا كۆپلىگەن مەدەنىيەت خادىملىرى، ئالىملار، ژۇرنالىستلارنىڭ ئوتتۇرا ھېساپتىكى مائاشى ئارانلا 50-65 ئاقش دوللىرىنى تەشكىل قىلدى. ئەندى، شۇ مەزگىلدە مېنىڭ ئالمۇتىدىكى تىجارەت بانكىلىرىنىڭ بىرىدە كۆزەت بولۇمىدە ئىشلەۋاتقان بىر تونۇشۇمنىڭ مائاشى 40 مىڭ تەڭگە ئىدى. بىرلىرى تىنىم تاپماي ئىشلەپ ئالىدىغىنى 3،5-4 مىڭ بولسا يەنە بىرلىرى بېلىنى سىلاپ ژۇرۇپ ئۇنىڭدىن ئون ھەسسە كۆپ مائاش ئالىدۇ. تەڭشەلمىگەن ئالەم دېگىنى شۇ بولسا كېرەك.

بىرلىرى ئۇ ئايدىن بۇ ئايغا ئارانلا مائاشىنى يەتكۈزۈپ، نامراتچىلىقتا ياشاۋاتسا، بىرلىرى پۇلنى خەشلەيدىغان ئورۇن تاپالماي ئاۋارە. ھازىر ئالمۇتىدا كېچىلىك رېستورانلار، كازىنو-قىمارخانىلار كۆپىيىپ كەتتى. «يېڭى بايلار، كەچكى ھاياتنى ئەينە شۇ قىممەت باھالىق رېستورانلاردا، كېچىلىك كۇلۇبلاردا، كازىنو-قىمارخانىلاردا ئوتكۈزۈشنى ياخشى كورىدۇ. «كاراۋان» گېزىتىنىڭ بىيىل 17-ماي سانىدا بېرىلگەن بىر ماقالىدا ئەينە شۇ «يېڭى بايلار» ھاياتىدىن يېزىلغان بىر ماتېرىيالغا كوزۇم چۈشۈپ قالدى. گېزىت مۇخبىرى ئارتۇر راسكونىڭ يېزىشىغا قارىغاندا، بەزى بىر يېگىتتىن باي بولغان ياش تىجارەتچىلەر كازىنو-قىمارخانىلاردا بىر كېچىدە ھە دېگەندە ئالتە-يەتتە مىڭ دوللاردىن باشلاپ ئاخىرقى ھېساۋى نەچچە ھەسسە كۆپ مىقداردا ئاقش دوللىرىنى ئۇتتۇرىدۇ ياكى ئۇتتۇرۇۋېتىدۇ. يەنە شۇ ماقالىدا ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان بىر پەيتلەر بار. مەسىلەن، بىر كەچكى رېستوراندا بىر قوزىر كۆپ ژىل ساقلانغان ئېسىل ۋىنو ئىككى يېرىم مىڭ دوللار تۇرىدىكەن بىر تىجارەتچى ئەينە شۇنداق ۋىنودىن ئىككى قوزىر ۋە باشقا نەرسىلەرنى بۇيرۇتۇپتۇ. كېيىن ئۇ ھېساپلىشىپ، ئۇزىگە ژىگىرمە يەتتە تېيىن قايتۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغان. بۇ جاناپ ئۇچۇن 27 تىيىننىڭ ئاران تېپىپ بېرىشكەن. ھە، مۇنداقمۇ بولىدىكەن.

جەمىيەتنى ئۇزگەرتىپ قۇرۇش، بازار ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلىرىگە كۆچۈشتىكى ھازىرقى قالايمىقانچىلىق ۋە ئېغىرچىلىقلار، نامراتلىق، جىنايەتچىلىك، ئىشسىزلىق ۋە ھاكازىلار... بۇلارنىڭ ھەممىسى كۆپلىگەن ئادەملەرنىڭ پىسخىكىسىنى ئۇزگەرتىپ، ئۇلارنىڭ ئىلگەركى قىنىغا چۈشكەن ۋە ئەڭ مۇھىمى، كۆپ ژىللىق تەجرىبىدىن ئوتكەن، ھايات تەرزىگە سەلبىي تەسىر يەتكۈزدى. بولۇپمۇ بۇ ياشانغان ئادەملەر بىلەن بالىلار غائۇز تەسىرىنى يەتكۈزمەكتە، ھەممىمىزگە مەلۇمكى، ئاھالىنىڭ كۆپچىلىك قىسمى نامراتلىقتا ياشىماقتا. ئەندى مۇنداق ئېغىر ئەھۋالدا بالىلارنىڭ ئەھۋالى قانداق بولماق؟ ئەگەر ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلىرى ئۇچۇن مورو ژېنوي ۋە تاتلىق-تۇرۇم ئېلىپ بېرىش ئۇچۇن ئاخچىسى يېتىشمەيۋاتقاندا، يېڭى كىيىم ۋە ۋېلوسىپېد ئوخشاش بۇيۇملار توغرىلىق ئويلاشنىڭمۇ ھاجىتى بولمىسا كېرەك. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، بالىلار ئۇزلىرىنىڭ بەزى تەڭتۇشلىرىنى، ئۇلارنىڭ كىيگەن كىيىملىرىنى، ژۇرۇش-تۇرۇشلىرىنى كورۇپ ئۇزلىرىنى بىرىپېرى كەمدەك ھېس قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇزلىرىنى باشقا تەڭتۇشلىرىدىن توۋەن ھېس قىلىدىغان بالىلار پىسخىكىسىدا سەلبىي ئۇزگىرىش پەيدا بولۇشى تەبىيدۇر.

ياكى مونۇ ئەھۋالنى ئالايلى. ژىگىت ياكى قىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۇتەردى دەيلى. ئەندى نېمە قىلىش كېرەك؟ ئالىي ئوقۇش ئورنىغا ھەممىلا بالىلارنىڭ چۈشۈش ئىمكانىيىتى ئوخشاش بولۇۋەرمەيدۇ. ھازىر ئالىي ئوقۇش ئورنىدا ئوقۇشمۇ كۆپ پۇل تەلەپ قىلىدىغان بولدى. ئىشلەي دېسەڭ بىرەر كەسپى يوق، زاۋۇت فابرىكىلارمۇ تولۇق قۇۋۋىتىدە ئىشلىمەي، كۆپلىگەن تەجرىبىلىك ئىشچى-مۇتەخەسسىسلەرنى ئىشتىن بوشاتماقتا، ھە ئاخىرقى ھېساپتا ئىستىقبال روشەن ئەمەس، مانا بۇ ناھايىتى خوژۇپلۇق ئەھۋالدۇر. بەزى بالىلاردا مۇنداق ئەھۋال ھەممىگە نارازىلىق بىلەن قاراش، ھۇجۇمكارلىق ھېسسىياتلىرىنى پەيدا قىلسا، باشقىلاردا روھىي چۈشكۈنلۈك، پەرۋاسىزلىق ئالامەتلىرى پەيدا بولىدۇ. ئەندى ئاتا-ئانىلار بولسا بالىلار بىلەن بولغىدەك ئەھۋالدا ئەمەس، ئۇلار نان تېپىش تىرىكچىلىكى بىلەن ئاۋارە. قىسقىسى ھەر كىم ئوز غېمىدا. ئەينە شۇنداق شارائىتتا بالىلار سەلبىي كىشىلەر تەسىرىگە بېرىلىپ كېتىشى، ئوچۇغىراق ئېيتقاندا، ئۇلار قانۇنغا خىلاپلىق قىلغۇچى ياشلارنىڭ سېپىنى تولتۇرۇشى مۇمكىن.

ئەلۋەتتە، كۆپ ژىللاردىن قېلىپلاشقان سىستېمىنى سۇندۇرۇپ يەنە بىر سىستېمىغا كۆچۈش دەۋرى مۇشكۇل ئىش. كوممۇنىستىك تۇزۇمدە ياشاپ «پارلاق كېلەچەك» قۇرۇش شىرىن خىياللىرىدا تەربىيەلەنگەن ئادەملەرگە يېڭى زامان ئۇزگىرىشلىرىگە كونۇش ناھايىتى قىيىندۇر. ئادەم ئوزىگە پەقەت ئوزىدىن باشقا ھېچ كىم ياردەم قىلىشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشىنىشى ئۇچۇن خېلە ۋاقىت كېرەك بولسا كېرەك. ئەندى بۇنىڭ ئۇچۇن ئەڭ مۇھىمى باشقىلارغا قارىغاندا يامان ياشىماسلىققا ئىنتىلىش خاھىشى بولۇشى لازىم. ئەندى بۇنىڭ ئۇچۇن، ئەلۋەتتە، مەملىكەتتىكى ئىختىسادىي ئەھۋال ياخشىلىنىپ، نورمال ھالەتكە چۈشۈشى كېرەك.

ھازىر ھوكۇمەت تەرىپىدىن ژۇرگۈزۈلۋاتقان ئىختىسات ساھاسىدىكى ئىسلاھاتلار، ئەلۋەتتە، ئوز نەتىجىسىنى بېرىشى كېرەك. بۇنىڭ ئۇچۇن جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ ۋە ھوكۇمەتنىڭ ئاخىرقى چارە-تەدبىرلىرى، قازاقىستان، روسسىيە فېدېراتسىيەسى، قىرغىزستان، ۋە بېلورۇس جۇمھۇرىيەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىساتنى ئىنتېگراتسىيەلەش، ھەمكارلىشىش ھەققىدىكى كېلىشىملەر ئاساس بولۇشى كېرەك.

يادىكار سابىتىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

مەدەنىيەت يېڭىلىقلىرى

ياشلار فېستىۋالى

تالدىقورغان شەھىرىدە ۋىلايەتلىك ياشلار ئىشى، تەن-تەربىيە ۋە تۇرىزىم باشقارمىسى، ۋىلايەتلىك بىلىم بېرىش باشقارمىسى، ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت باشقارمىسى ۋە تالدىقورغان شەھەرلىك مەمۇرىيىتى بىلەن قازاقىستان ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ۋىلايەتلىك بولۇمىنىڭ بىرلەشكەن قارارىغا بىنائەن موشۇ كۈنلەردە «يەتتىسۇ ياشلىرى» ناملىق ۋىلايەتلىك فېستىۋال ئوتۇۋاتىدۇ.

فېستىۋال ئون يونىلىشنى ئوز ئىچىگە ئالغان. ئۇلار: سەنئەت ھەۋەسكارلىرى كوللېكتىۋى، كەۋەن كلۇبى، ئاممىۋى تەن-تەربىيە، ئەدەبىيات، ھوقۇق، تەربىيە سىيار تاكىنادا، ياتاقخانىلار بىلەن ھەربىي قىسىملاردىكى ئىش پائالىيەتلىرىنى بايقاشتىن ئىبارەت.

فېستىۋالنىڭ ئاساسىي مەخسىتى-تالانتلىق ياشلارنىڭ ئىجادىي قابىلىيىتىنى ئوستۇرۇش، شۇنداقلا خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن ئەنئەنىلىرىنى تەرغىپ قىلىشتىن ئىبارەت.

غالىبلار ئاتالدى

پېداگوگلار ياش ئەۋلاتلارغا بىلىم ۋە تەربىيە بېرىدىغان ئەڭ شەرەپلىك، جاۋاپكارلىك كەسىپ ئېگىلىرى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇلاردىن ئوز بىلىم-تەجرىبە دائىرىسىنى دائىم كەڭەيتىپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ جەھەتتىن پانفىلوۋ ناھىيەلىك بىلىم بېرىش بولۇمى تەرىپىدىن مۇئەللىملەرنىڭ بىلىمى بىلەن ئىش تەجرىبىسىنى نازارەت قىلىشنىڭ ئەمەلىي چارىلىرى كورۇلۇۋاتىدۇ. مەسىلەن، «ژىل مۇئەللىمى-96» كونكۇرسىنىڭ ئوتكۇزۇلۇشى شۇنداق چارە-تەدبىرلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بۇ كونكۇرس ئالدى بىلەن كوپلىگەن مەكتەپلەردە ئوتكۈزۈلدى. ئۇلاردا ژۇقىرى پاي ئالغان مۇئەللىملەرگە ناھىيەلىك «ژىل مۇئەللىمى-96» كونكۇرسىغا قاتنىشىش ئۇچۇن يوللانما بېرىلگەن ئىدى.

يېقىندا ياركەنت شەھىرىدىكى لوناچارسكىي نامىدىكى مەكتەپ-كومپلېكسىدا كونكۇرس ئوتكۈزۈلدى. ئۇنىڭغا بىرىنچى تۇردىن غالىپ چىققان توققۇز مۇئەللىم ئىشتىراك قىلدى. كونكۇرس شەرتى بەش قىسىمدىن ئىبارەت بولدى. ئوزىنى ئوزى تونۇشتۇرۇش، پېداگوگىكىلىق ئېمتىھان (بىلېت ئېلىپ سوئالغا جاۋاپ بېرىش)، پېداگوگىكىلىق ھېساپ (بىر سۇرەتكە قاراپ، جۇملە تۇزۇش، ئىككىنچى، ھەر بىر مۇئەللىم ئوز ئىشىغا بولغان قىزىق ۋاقىئەلەردىن ئوزۇندى ئېيتىش)، پانتومىما ئارقىلىق بالىلار بىلەن ئىشلەشتىن ئوزۇندى كورسىتىش ۋە ئوزىنىڭ بوش ۋاقتىنى قانداق ئوتكۈزىدىغانلىقى ھەققىدە سوزلەپ بېرىش.

كونكۇرس قىزىق ئوتتى. مۇئەللىملەرنىڭ ھەر تەرەپلىمە تەييارلىقلار بىلەن كەلگەنلىكى نامايەن بولدى.

كونكۇرس يەكۈنى بويىچە بىرىنچى ئورۇننى ئىنتېرنات مەكتىپىنىڭ تارىخ پەن مۇئەللىمى نۇرژان ئابدۇكەرىموۋ، ئىككىنچى ئورۇننى ئە. قاستېيېۋ نامىدىكى مەكتەپ-كومپلېكسىنىڭ خىمىيە مۇئەللىمى غابدۇللا باينېسوروۋ بىلەن كىروۋ نامىدىكى مەكتەپنىڭ ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى پەنىنىڭ مۇئەللىمى گۈلجەھەرەم جەلىلوۋا، ئۈچىنچى ئورۇننى بىلال نازىم نامىدىكى مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى روزا كايىتوۋا، ئوچارال مەكتىپىدىن مېرۋېرت ئىسمايىلوۋ. ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى مەكتەپتىن باقىيە رايىۋالار غالىپ ئاتالدى.

ئابدۇكېرىم تودىياروۋ.

شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزىدە

سۇلتان قورغان مەھەللىسىنىڭ قۇرۇلغىنىغا 125 ژىل تولۇش ئالدىدىن

ھەر قانداق چارە-تەدبىر، مەراسىم، ئەنئەنە كوپچىلىكنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىگە ئىگە بولۇپ، ئەمەلگە ئاشسا، بارلىغىمىز ئۇچۇن خوشاللىق. يېقىندا نوۋەتتىكى ئومۇمخەلق ئىشىنى مۇھاكىمە قىلىش ئۇچۇن شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ھوزۇرىدا شەھەر ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ۋەكىللىرى، ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ ئەزالىرى، مەھەللە ژىگىت باشلىرى ئىشتىراك قىلغان چوڭ ژىغىن بولدى.

ژىغىننى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەھىمجان قاسىموۋ ئېچىپ، باش قوشۇشنىڭ مەخسەت-ماھىيىتىنى چۈشەندۇردى. ھەيئەت ئەزالىرىنىڭ 15-ئاپرېل كۈنى نوۋەتتىكى ژىغىنىدا بىر قاتار چارە-تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بويىچە قارار چىقىرىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى بېيىل سۇلتان قورغان مەھەللىسىنىڭ قۇرۇلغىنىغا 125 ژىل تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنى تەنتەنىلىك ئوتكۈزۈش ئىدى. موشۇ چوڭ چارە-تەدبىرنى قانداق ۋە قاچان ئوتكۈزۈش، ئوتكۈزۈش ئىشلىرى ھەم شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك باشقىمۇ مەسىلىلەر ھەققىدە ژىغىنغا قاتناشقۇچىلار مۇھاكىمە ژۇرگۈزدى.

سۇلتانقورغان مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى كوممۇنار ئىمىروۋ، 109-مەكتەپتىكى ئۇيغۇر سىنىپلىرىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ئەختىرەم ئەخمەتوۋا ۋە باشقىمۇ يولداشلار ئوزلىرىنىڭ ئوي-پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

شۇنداق قىلىپ، مەزكۇر ژىغىن قارارىغا بىنائەن سۇلتانقورغاننىڭ قۇرۇلغىنىغا 125 ژىل تولۇش تەنتەنىسى سۇلتانقورغان مەھەللىسىدە 24-ئاۋغۇست كۈنى ئوتكۈزۈلىدۇ.

(ئوز مۇخبىرىمىز)
ئالمۇتا شەھىرى

مۇنداقمۇ بولىدۇ

بىر يۈز سەكسەن ژىل-بۇ ئانچە كۆپ ئەمەس

تەبىئەتتە ئۇزاق ياشايدىغانلار ئاز ئەمەس. دەرەقلەر ئارىسىدا مېكسىكا كىپارىسى ئەڭ ئۇزاق ئوسىدۇ. كۆپىنچە بۇ دەرەخ 10 مىڭ ژىل ياشايدۇ. شىمالىي ئامېرىكىدا، سېررا نېۋادا تاغلىرىدا 4 مىڭ ژىلغا يېقىن ياشايدىغان دەرەخ بار. بۇ غايەت زور سېكۋويادېندرون دەرىغى. بۇ دەرەخنىڭ ئېگىزلىكى 15 مېترغا يېتىدۇ، ئەندى دىامېترى 6 مېترلىق، غولىنىڭ ئېغىرلىغى 500 توننىدىن ئېشىپ كېتىدۇ. ئافرىكا ئورمانلىرىدا ئوسىدىغان بائوباب دەرەخلىرى 4-5 مىڭ ژىل ياشايدۇ. ياۋايى غازلار 80 ژىل، توتىقۇشلار-100 ژىل، سالار بولسا-115 ژىل ياشايدۇ.

ئادەم قانچە ژىل ياشىشى مۇمكىن؟ ئاتاقلىق ئانگلىيە گېرونتولوگى جونتىن كلاس س خانىم «180 ژىل ياشاش مۇمكىن ئىكەنلىگىدە ھېچ قانداق غەيرى-تەبىي نەرسە يوق»، دەپ ھېساپلايدۇ. بىولوگ ئالىملارنىڭ ھېساپلىرىغا قارىغاندا، ھەر قانداق ئورگانىزمنىڭ ھايات كەچۈرۈش مۇددىتى 8 دىن 14 چە ۋاقىت دەۋرىنى تەشكىل قىلىشى مۇمكىن، بۇ دەۋر ئىچىدە ئورگانىزم كامالەتكە يېتىدۇ. ئادەم 20-25 ياشتا كامالەتكە يېتىشكەچكە ئادەم تاشلايدۇ، دېمەك، ئۇنىڭ ھاياتى 280 ياشقىچە داۋاملىشىش مۇمكىن بولغان بولار ئىدى.

رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئادەم ئەلەيسالام گويا 930 ژىل ياشىغان ئىكەن. مۇنداق مەلۇماتلارنى تەكشۈرەش قىيىن، لېكىن ھەقىقىي فاكتلارمۇ بار. ۋېكرىيەلىك چارتېن 185 ژىل، ئىرانلىق كىتافى 185 ژىل ياشىغان.

80 ۋە ھەتتا 90 ياشلىق پەللىنى بېسىپ ئوتۇپ ۋە بۇ يېشىدىمۇ ئوز كەسپىدە دۇنياۋىي مىقياستا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرغان گېيپوكراتنىڭ، پلاتوننىڭ، تىتسياننىڭ، نيۇتوننىڭ، ئېدىسوننىڭ، ۋېردىنىڭ، پىكاسسونىڭ، ۋولتېرنىڭ، گېتىنىڭ، چاپلىننىڭ ۋە كوپلىگەن باشقىلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئاتاش مۇمكىن.

ئادەمنىڭ ناھايىتى ئۇزاق ئومۇر سۇرىدىغانلىغىدا ھېچ قانداق غەلىتى بىر نەرسە يوق. ئەڭ مۇھىمى، مۇنداق ئۇزاق ياشاشقا مۇيەسسەر ئادەملەر ئەقىلدىن ئاداشمايدۇ ۋە يارامسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالمايدۇ. مەسىلەن، كىلازكولىق تىببىي ھەمشىرە ئېيۋلا فۇسسىبىل 78 يېشىدا ئاتىر تاغلىرى چوققىلىرىنىڭ بىرىگە چىققان. ئۇنىڭغا 2494 مېتر ئېگىزلىككە چىقىش ئۇچۇن 12 سائەت تەلەپ قىلىنىدى.

ئۇزاق ياشايدىغانلار ئومۇش نەرزىدە ئاكتىۋ بولۇپلا قالماي، بەلكى شۇنداقلا ئاشىق بولۇپمۇ قالىدۇ... ئاقش نىڭ كېنتۇككى شتاتىدىكى ئانچە چوڭ بولمىغان بىر شەھەردە غەلىتە بىر توي بولدى. شەھەرنىڭ تۇرغۇنى 103 ياشلىق ۋىليام سېكست 101 ياشلىق ۋىلگېلمىنا كىرافتقا ئويلەندى.

1970-ژىلى 20-ئىيۇن كۈنى قاھىرەدە 150 يېشىدا پروفېسسور شېيخ مۇھەممەد ئابدۇل ئىبراھىم ۋاپات بولدى. ئۇ 105 ياشقا كىرگىچە بويىداق ئوتكەن. ئاغىنىلىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئۇ ئويلىنىشنى قارار قىلدى. ئۇ بەش بالا، ئىككى ئوغۇل ۋە ئۇچ قىز تاپقان. شېيخ مۇھەممەد تورت تىلنى مۇكەممەل بىلەتتى، شېئىر يازاتتى، پىيادە ئۇزاق سەپەرلەرگە چىقاتتى ۋە تا ئاخىرقى دەقىقىگىچە خاتىرىسىنى يوقاتمىغان.

ئاسماندىن دوللار ياغدى

بەزىدە ئاسماندىن يامغۇر يېغىشىنىڭ ئورنىغا... دوللار ياغىدىغان ھادىسىلەر بولىدىكەن. زۇنخۇلداقتا (ستامبۇلدىن تەخمىنەن 40 كىلومېتر ژىراقلىقتا) تۇيۇقسىزلا ناھايىتى قاتتىق بوران چىقىپ كەتكەن. بۇ ھەيران قالارلىق ھادىسە ئەمەس، تۇركىيەنىڭ ھاۋارايىدا بەزىدە ھەر خىل ھادىسىلەر بولۇپ تۇرىدۇ. لېكىن بۇ قېتىم غەلىتە بىر ھادىسە يۈز بەردى. بىرىنچىدىن، بانك بولۇمى بوران ئېپىسېنتىرىدا بولۇپ قالغان، ئىككىنچىدىن، ھەر بىر بولاقتا 10 مىڭ ئاقش دوللىرىدىن ئىبارەت ئەنە ۋە تىلشىكە تەييارلانغان كوپ مىقداردىكى دوللارنى شامال ئۇچۇرۇپ كەتكەن.

بوران ئۇچارتىپ ئېلىپ كەلگەن دوللار بىيۇزجىي شەھىرىچىسىگە ياققاندا ئۇنىڭ ئاھالىسىنىڭ خوشاللىغى چەكسىز بولدى. دوللارلار ھول بولۇپ كەتكەن ئىكەن، لېكىن قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن ئۇ ئوز ئەسلىگە كەلگەن. ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنىڭ پۇلنى پولىتسىيە خادىملىرىغا تاپشۇرۇش چاقىرىغىغا پەرۋا قىلماي، ئادەملەر ئۇنى ياخشى ۋاقىتلار كەلگىچە تىقىپ قويۇشنى ئەۋزەل كوردى. ئۇلارغا ھېچ قانداق چارە قوللىنىش مۇمكىن ئەمەس: تۇركىيە قانۇنلىرى بويىچە ھەر قانداق تېپىۋېلىنغان نەرسە تېپىۋالغۇچىنىڭ مۇلكىگە ئايلىنىدۇ.

خەلق ئالانتلىرى ئىچىدىن

خەلقىمىز ئارىسىدىن يېتىلىپ چىققان قوشاقچى ئابدۇۋەلى ئوسمان 1927 ـ يىلى ياركەنت ناھىيەسىنىڭ پەنجىم يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ياشلىق چاغلىرى

ئاناۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا ئۆتتى. ئا. ئوسمان 1955 ـ يىلى كېڭەش دىيارىغا كۆچۈپ چىقىپ، ئالمۇتا شەھىرىگە ئورۇنلاشتى.

بۈگۈنكى كۈندە سۆلتانقورغان مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان تىرىشچان، ئەمگەك سۆيەر ئابدۇۋەلى ئوسمان 1970 ـ يىللاردىن باشلاپ خەلق قوشاقچىسى رېتىدە تونۇلغان ئىدى. شۇنىدىن بېرى «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىدە ئۇنىڭ كۆپلىگەن قوشاقلىرى يورۇق كوردى. شۇنداقلا رادىو ئاڭلىتىشلىرىدا بېرىلىپ، پائالىيىتى قازاقىستان تېلېۋىدېنىيىسىنىڭ «ئالىتاغ» ئۇيغۇرچە كۆرسىتىش پروگراممىسى ئارقىلىق كەڭ جامائەتچىلىككە تونۇشتۇرۇلدى. بىز بۈگۈن گېزىتىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى ئابدۇۋەلى ئوسماننىڭ بىر تۈركۈم قوشاقلىرىنى دىققىتىڭلارغا تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

يېڭى قوشاقلار

ئابدۇۋەلى ئوسمان

ئوخشاش

تۇغقان بىلەن ئوم ئۆتكەن،
چىقىپ تۇرغان كۈن ئوخشاش.
تۇغقاندىن نېرى ئۆتكەن،
قاراڭغۇ بىر تۈن ئوخشاش.

تۇغقان بىلەن ياشىغان،
خوش ئېچىلغان گۈل ئوخشاش.

تۇغقانسىز ياشاپ ئۆتكەن،
چاڭقاپ ياتقان چۆل ئوخشاش.

تۇغقان بىلەن ئوم ئۆتكەن،
باھار بىلەن ياز ئوخشاش.
تۇغقان بىلەن بىر ئۆتكەن،
شېكەر بىلەن بال ئوخشاش.

تۇغقان بىلەن ياشىغان
يۇرت سورىغان خان ئوخشاش.

تۇغقاندىن گەر ئايرىلساڭ،
خۇددى يالغۇز تام ئوخشاش.

تۇغقان بىلەن ياشىغان،
دۇتاردا قوش تار ئوخشاش.
تۇغقانسىز ياشاپ ئۆتكەن،
ۋاپاسى يوق يار ئوخشاش.

يۇرتۇم ـ پەنجىم

پەيدا قىلغان پەنجىمنى،
ئاتا ـ بوۋام تام سوقۇپ.
چاپقان ئېرىق ـ ئۆستەڭنى،
تاغنىڭ سۈيىنى توسۇپ.

شۇندىن بۇ يان پەنجىمىم،
يۇرت بولۇپ قەد كۆتەرگەن.
دېھقان خەلقىم يەڭ تۈرۈپ،
ئالتۇن ئاشلىق ئۆستەرگەن.

يۇرتداشلارنىڭ بېشىدىن
ئۆتكەن تالاي كۈلپەتلەر.
پەركايىنى قاچۇرغان،
ئەشۇ تەتۈر قىسمەتلەر.

پاكا، ئەسكى ئۆيلەرنىڭ
تاپالمايسەن ئىزىنى.
زوقۇڭ كېلەر پەنجىمنىڭ
كورسەڭ ئوغۇل ـ قىزىنى.

باغلىرىدا خۇش ئاۋاز
بۇلبۇل ـ كاككۇك سايرايدۇ.
خەلقى ئىناق، مېھرىۋان،
پاك تەر تۆكۈپ يايرايدۇ.

تاپالمايسەن ئەگىر ـ تار
كوچىلارنىڭ بىرىنى.
تەكشىلەپتۇ ئەينەكتەك،
ئۆيمان ـ چوڭقۇر قىرىنى.

ئېگىز ـ دالا قويىندا!
قايىنىغان ئىش ـ ھەركەت.
تۇرمۇشىدا خەلقىنىڭ
ھالاللىق ھەم بەركەت.

مۇجەز

ھەر ئادەمدە بىر مۇجەز،
يارىلىشتىن ئوخشايدۇ.
ئۆزىنىڭكىنى راست دەپ،
يېنىپ ـ ئۆچۈپ قاخشايدۇ.

بەزى مۇجەزلەر ئالتۇن،
بەزىلىرى تۇرغان بەز.
چىنىسىنى چاق دەيدۇ،
ئۇن يېرىدىن كەتكەن دەز.

ياخشى مۇجەز ئادەملەر
سوزلىرىگە بەك قايىل.
ئۆز سوزىدىن قايتمايدۇ،
بەزىلىرى بەك جاھىل.

ياخشى مۇجەز ئادەملەر،
سەن بىلەن تالاشمايدۇ.
يامان مۇجەز بەزىلەر
ئىلپەتكە ياراشمايدۇ.

ياخشى مۇجەز كىشىلەر،
كوڭلۈكدە گۈل ئاچىدۇ.
يامان مۇجەز ئادەمدىن
ھەر كىم ژىراق قاچىدۇ.

ھەر ئادەملەر بىر مۇجەز
بەزىلىرى بەك تەرسا.
ساڭا گۇنا قويىدۇ،
گۇنا ئۆزىدە تۇرسا.

مۇجەزى چاس ئادەملەر،
چاپسان قىرىپ كېتىدۇ.
ساق تېنىنى ئاغرىتىپ،
ئۆز بېشىغا يېتىدۇ.

ياخشى مۇجەز ئىنساننىڭ
ھەممە ئىشى يېقىملىق.
ئۆزگىلەر چىن ئۈلگە
بولىدىكەن ئېقىللىق.

ياخشى مۇجەز ئادەمنى
ئىلپەت تۇتقۇم كېلىدۇ.
ئىنسانىيلىق قەدرىنى،
شۇنداق ئادەم بىلىدۇ.

نەسىھەت

بىلەرمەننى دوست تۇتۇپ،
ئايرىلمىغىن قېشىدىن.
تەلىم ئېلىپ ئۆگەنگىن،
ياخشى ئەمەل ـ ئىشىدىن.

سىنىماق تەس ئادەمنى،
قاراپ ئۇنىڭ تېشىدىن.
ئىچ ـ سىرىنى بىلگەندە
مەھكەم تۇتقىن پېشىدىن.

توغرا قىلساڭ ئىشىڭنى
ھېچ كىم يامان دېمەيدۇ.
ئويلىمساڭ ئەل ـ يۇرتنى،
ئەل غېمىڭنى يېمەيدۇ.

دۈشمەننى دوست قىلىۋالما،
گۈل كورۈنسە تېشىدىن.
يېقىن دوستۇڭ بوپ ژۈرۈپ،
قاقار بىر كۈن ئىچىڭدىن...

يامانلىقنى ئويلىساڭ،
ئايرىلسەن ئېنىڭدىن.
ھېلىگەرلىك ھەم شۇملۇق،
ئايرىيدۇ جان ـ تېنىڭدىن.

ئېشىپ قالار بۇ دۇنيا
سېنىڭدىن ھەم مېنىڭدىن.
پاك نىيەتتىن ئايرىلما،
ئايرىغچە جېنىڭدىن.

ياخشىلىق قىل ئىنسانغا،
كەلسە ئەگەر قولىڭدىن.
تىكەن ئەمەس، گۈل ئۈنسۇن،
باسقان ئىزىڭ يولىڭدىن.

ئالىمنىڭ تەۋەللۇدى نىشانلاندى

3 ـ ئىيۇن كۈنى ئالمۇتىدىكى قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئۆيىدە ئۇيغۇرلاردىن چىققان تۇنجا پەن دوكتورى، مەشھۇر ئالىم ۋە ئەدەبىياتشۇناس، شائىر ۋە تەرجىمان، پېداگوگ ۋە جەمىيەت ئەربابى، پۇتكۇل ئىتتىپاقلىق لېنىن كومسومولى مۇكاپاتىنىڭ، د. ئۇشىنسكىي نامىدىكى مۇكاپاتنىڭ ساھىبى، س س س ر پېداگوگىكا پەنلىرى ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، پروفېسسور مۇرات كەرىم ئوغلى ھەمرايېۋنىڭ ئاتمىش ژىللىق تەۋەللۇدى تەنتەنىلىك نىشانلاندى.

ژىغىندا دەسلەپ سوز قىلغان قازاقىستان خەلق يازغۇچىسى زىيا سەمەدي يارقىن سىما مۇرات ھەمرايېۋ ھەققىدە قەلب سوزلىرىنى ئېيتىپ، ئالىمنىڭ ئەجايىپ پەزىلەتلىرىنى ئەسلىدى ۋە ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ ئەينە شۇنداق پەرزەنتلىرى بىلەن پەخىرلەنسە ئەرزىيدىغانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

ژىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلغان جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ رەئىسى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى رابىك ئىسمائىلوۋ مۇرات ھەمرايېۋنىڭ ھايات پائالىيىتى توغرىلىق شائىر ولقۇن ياسىنوۋقا سوز بەردى. ناتىق ئۆز سوزىدە مۇراتنىڭ ھەققىي مەنادا ئالىملارغا خاس خۇسۇسىيەتلىرىنى، ئۇنىڭ پېداكارلىغى، قەتئىيلىكى، ئۆرنەتلىكى، ئۆز خەلقى ئالدىدىكى قەرزىنى ھىس قىلىدىغانلىغىنى ۋە كەمتەرلىكى ئوخشاش پەزىلەتلىرىنى تەكىتلەپ، ئۇنىڭ خاتىرىسىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئۇنىڭ زامانداشلىرى ھەركەت قىلىشى لازىملىغىنى ئاتاپ ئۆتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن سوزگە چىققان قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئىككىنچى كاتىبى غاباس قابىشئولى، جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى تۇرسۇنبېك كەكىشېۋ، قازاقىستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزى باشلىغىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىغۇچى جۇغراپىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى شەرىپجان نادىروۋ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى ئالېكساندر ژوۋتىس، ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى ئەركىن ئالپتېكىن، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى ئورازگۈل ئورماغانبېتوۋا، قازاقىستان خەلق ئارتىستى زىننەت ئەكبەروۋا، پېنسىيونېر ئەخمەت ئىلىيېۋ، سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ دوكتورى تامارا ئەلىباقىيېۋالار، مۇرات ھەمرايېۋ توغرىلىق ئۆز خاتىرىلىرى بىلەن ئورتاقلاشتى.

خاتىرە ژىغىنىنىڭ ئاخىرىدا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېئاترىنىڭ ئارتىستلىرى كونسېرت كورسەتتى.

يا. سابىتىي،

يۇمورلار

دوختۇر ئاغرىقنى كورۈۋېتىپ:
ـ سىزنىڭ ئەھۋالىڭىز بەك ئېغىر، ھازىر سىز بېرەر يېقىن ئادىمىڭىزگە دەيدىغان گەپ ـ سوزىڭىز بارمۇ، كىم بىلەن كەپلىششىنى خالايسىز؟ ـ دەيدۇ.
ـ سىزدىن باشقا دوختۇر بىلەن كەپلىششىنى خالايمەن، ـ دەپتۇ بېمار.

* * *

توختىماي دورا ئىچىۋاتقان بېمارغا خوشنىسى:
ـ نېمانچە كوپ ئىچىسەن؟ ـ دەپ سورىسا،
ـ بۇ دورىلارنىڭ شىپالىق قەرەلى بۈگۈن تۈگەيدۇ. شۇڭا زايە قىلماي ئىچىۋالاي دېدىم، ـ دەپتۇ ئۇ.

* * *

جوزىدا تاماق يەۋاتقان ئەخمەت ئاپىسىغا:
ـ ساڭا بىر گېپىم بار ئىدى، ـ دېسە، ئانىسى ئۇنىڭغا:
ـ تاماق يەۋېتىپ گەپ قىلمايدۇ، ـ دەپ قانچە تېتىم ئېيتتىم، ـ دەپ توختىتىپ قويۇپتۇ. غىزادىن كېيىن:
ـ ئېيتقىن ئەندى، بايا نېمە دېمەكچى ئىدىڭ؟ ـ دەپتۇ ئانىسى ئەخمەتكە قاراپ.
ـ سەن قىزىق دەزمالنى دادامنىڭ كوينىگى ئۈستىگە قويۇپ قويغان ئېكەنسەن، ئىس چىقىۋاتاتتى، ـ دەپتۇ.

* * *

سېلىم دادىسىدىن:
ـ ئەژۋ تورت كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قوللىرىنى پۇلاڭلىتىۋاتقان كىم، نېمە قىلىۋاتىدۇ؟ ـ دەپ سوراپتۇ.
ـ بالام، ئۇ گايى، كىشىلەرگە يول كورسىتىۋاتىدۇ، ـ دەپتىكەن.
ـ دادا، ئۇ كىشىلەرنىڭ قاياققا بېرىشىنى ئەدىن بىلىدۇ؟ ـ دەپتۇ.

* * *

چىشى ئاغرىپ دەرىسكە كېچىكىپ كەلگەن ئەخمەتتىن مۇئەللىم سوراپتۇ:
ـ نېمىشكە دەرىسكە كېچىكتىڭ؟
ـ چىشىم ئاغرىپ دوختۇرغا باردىم.
ـ ھازىر ئاغرىۋاتامدۇ؟
ـ بىلمەيمەن، چىشىم دوختۇرخاندا قالدى.

* * *

بالىسى دادىسىدىن:
ـ دادا، دۇنيادا ئەڭ قىيىن تىل قايسى؟ ـ دەپ سورىغان ئېكەن.
ـ سېنىڭ ئاپاڭنىڭ ئاپىسىنىڭ تىلى، ـ دەپتۇ دادىسى.

* * *

ئايالى ئېرىگە:
ـ بۈگۈن بىر چۈش كورۈپتىمەن، سىز ماڭا بىر قۇتا فرانسۇز دۇخىسىنى سوغا قىلىپسىز، بۇنى قانداق جورىش مۇمكىن؟
ـ ئىشتىن كەلگەندە ئېيتىپ بېرىمەن، ـ دەپتۇ. ئېرىنىڭ ئىشتىن كېلىشىنى تاقەتسىز كۈتكەن ئايال ئېرى ئەكەلگەن بولاقنى ئېچىپ قارىسا، «چۈشنىڭ تەبىرى» دېگەن كىتاپ ئېكەن.

توپلىغۇچى نازىم قەمبىرى.

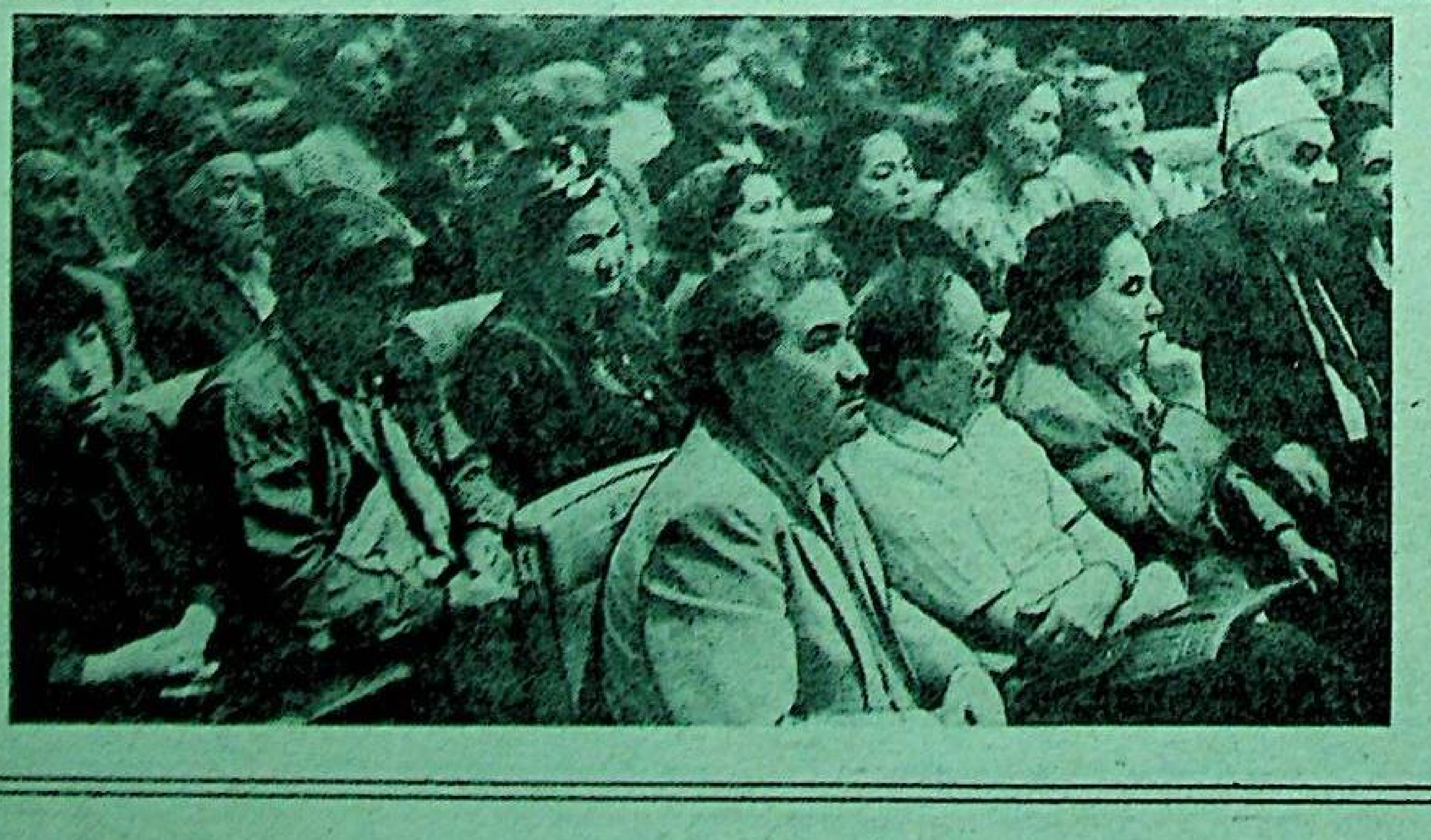

سۈرەتتە: تەنتەنىلىك ژىغىندىن كورۈنۈشلەر.

پ. ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

يېڭى ئوقۇش ژىلىغىچە خوش، ئانا مەكتەپ!

ئۆتكەن ھەپتىدە جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ ھەممىلا مەكتەپلىرىدە ئاخىرقى قوڭغۇراق چېلىنىپ، 1995-96 - ئوقۇش ژىلىنى مۇۋاپىيەقىيەتلىك تاماملىغان باشلانغۇچ سىنىپلارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى يازلىق تەتىلگە چىققان بولسا، ژۇقۇرقى سىنىپلارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىمتىھان تاپشۇرۇشقا قىزغىن كىرىشتى.

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ كورنىي - كىگانت مەھەللىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپتىمۇ ئاخىرقى قوڭغىراق تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈلدى. مەزكۇر مەكتەپنىڭ 1 - سىنتەبىردىن 8 - سىنىپقىچە بولغان ئۇيغۇر سىنىپلىرىدا 140 ئوقۇغۇچى ئۆز ئانا تىلىدا بىلىم ئېلىۋاتىدۇ. مەكتەپنى بىيىل 51 قىز - ژىگىت تاماملايدۇ.

سۈرەتلەردە: كورنىي - كىگانت مەھەللىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۆتكۈزۈلگەن ئاخىرقى قوڭغىراقتىن كۆرۈنۈشلەر.

ر. يۈسۈپوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

كومىسسىيە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى

ئۇيغۇر تىياترى قۇرۇلۇشىدا

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، بۈگۈنلەردە ئۇيغۇر تىياترىنىڭ بىناسىنى رېكونسترۇكسىيە قىلىش ئىشلىرى قىزغىن ژۈرگۈزۈلمەكتە. ھازىر بىناسىلىشنىڭ ئېغىرلىغىنى، ھەم ئۇنىڭغا مەلۇم ۋاقىت كۆپ مىقداردا مەبلەغ تەلەپ قىلىدىغانلىغىنى ئېيتمىساقمۇ كۆپچىلىك ياخشى بىلىدۇ.

بۇنىڭدىن ئىككى ژىل ئىلگىرى يەنە 1994 - ژىلى تىياتر بىناسىنى رېكونسترۇكسىيە قىلىش باشلانغاندا قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈش جاۋاپكەرچىلىكى تىياتر دىرىكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋقا، نازارەت قىلىش ئىشى بولسا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەھىمجان قاسىموۋقا ژۈكلەنگەن ئىدى.

يېقىندا ئۇيغۇر تىياتىردا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ، ئۇيغۇر تىياترىنىڭ ۋە ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ۋەكىللىرى باش قوشتى. باش قوشۇشنىڭ مەخستى بىنا قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خەلىقتىن ژىغىلغان پۇل مىقدارى قانچە ھەم شۇ پۇلنى قەيەرگە ۋە قانداق مەخسەتلەر ئۈچۈن سەرىپ قىلىنغانلىغىنى، ئۇمۇمەن بۈگۈنكى كۈندە تىياتر بىناسى قۇرۇلۇشىنىڭ قانداق كېتىپ بارغانلىغىنى يەنە بىر قېتىم ئېنىقلاشتىن ئىبارەت بولدى.

كومىسسىيە ئەزالىرى ئاۋال قۇرۇلۇش ئىشلىرى ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان بىنانى كۆزدىن كەچۈردى. ئاندىن تىياتر دىرىكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋنىڭ تەشەببۇسى بىلەن تېلىمارافونلاردىن چۈشكەن مەبلەغنى پايدىلىنىش ئۈستىدىن نازارەت ئورنىتىش بويىچە بەش كىشىدىن ئىبارەت يېڭى كومىسسىيە قۇرۇلدى. ئۇنىڭ رەئىسى بولۇپ شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى رەھىمجان مۇزەپپەروۋ سايلاندى.

ئاندىن تىياتر فوندىنىڭ باش بۇخگالتېرى ك. پىلىپېنكو بىلەن تىياترنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئا. تۇردىباقىيېۋلارنىڭ ئالمۇتا، بىشكېك، ياركەنت شەھەرلىرىدە ھەم چېلەك، ئۇيغۇر ناھىيەلىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن تېلىمارافونلاردا تەشكىلاتلاردىن ۋە ئايرىم شەخسلەردىن چۈشكەن مەبلەغ توغرىلىق ھېساۋىتى تىڭشالدى.

تىياتر فوندىغا چۈشكەن مەبلەغ 1995 - ژىلى 15 - ئاۋگۇستتا ۋە 1996 - ژىلى 12 - مايدا ئالمالى ناھىيەسىنىڭ سېلىق ئىنسپېكسىيەسى تەرىپىدىن ھەر تەرەپلىمە تەكشۈرۈشتىن ئۆتتى.

بۇ يەردە شۇنى قوشۇمچە قىلىش كېرەككى، تىياتر سەھنىسى ۋە تورت قەۋەتلىك ئۈچ بىنا پۈتۈش ئالدىدا تۇرىدۇ. شۇنداقلا گىرىم، كوستيۇم، رېكۋىزىت، بۆلۈملىرى ۋە مەمۇرىيەت خادىملىرى، ئارتىستلىرى ئۈچۈن كابىنېتلار، بالېت زالى، يېڭى تېخنىكىلىق سەھنە 1997 - ژىلىنىڭ كۈزئايلىرىغىچە پايدىلىنىشقا بېرىلمەكچى. ئۇنىڭغا تەخمىنەن 30 مىللىون تەڭگە كېرەك. ھوكۈمەت تەرىپىدىن 1996 - ژىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 25 مىللىون تەڭگە بۆلۈنمەكچى. ئەگەر موشۇ مەبلەغ ھەل قىلىنسا، تىياتر قۇرۇلۇشى ئۆز مەزگىلىدە تاماملىنىشى مۇمكىن.

بىز بۇ ماقالىدا جاي - جايلاردا ئۆتكۈزۈلگەن تېلىمارافونلاردا تەشكىلاتلاردىن ۋە ئايرىم شەخسلەردىن چۈشكەن مەبلەغنى پايدىلىنىش ئۈستىدە نازارەت قىلىش بويىچە كومىسسىيە ھېساۋىتىنى ئېلان قىلىشنى دۇرۇس كوردۇق.

تېلىمارافونلاردا (بانك ئارقىلىق) - 299509 تەڭگە.

نەق پۇل ھېساۋىدا - 1386731 تەڭگە.

ھەممىسى بولۇپ - 1686240 - تەڭگە چۈشكەن.

1994 - 96 - ژىللىرى ئىچىدە تىياترنى رېكونسترۇكسىيە قىلىشقا 29507356 تەڭگە سەرىپ قىلىندى. تېلىمارافونلاردىن چۈشكەن ئاخچا ھازىرغىچە ئۆزلەشتۈرۈلگەن مەبلەغنىڭ بەش پروتسېنتىنى تەشكىل قىلدى. خىراجەتنى تەستىقلەيدىغان بارلىق ھوججەتلەر كومىسسىيە ئەزالىرى تەرىپىدىن تەكشۈرۈلۈپ، قول قويۇلدى. مەزكۇر كومىسسىيە تىياترنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرى تاماملانغىچە نازارەت قىلىدىغان بولىدۇ.

گۈلزارەم مەھەممەدىيېۋا.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

مۇزاكىرىلەر باشلاندى

بۇنىڭدىن بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى ب. يېلتسىن بىلەن ز. ياندارىبيېۋ ئوتتۇرىسىدىكى موسكۋا كېلىشىمىگە مۇۋاپىق نازران شەھىرىدە روسسىيە فېدېراتسىيەسى بىلەن چېچەنىستان ئەسكەرلىرى ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا مۇزاكىرىلەر باشلاندى.

مۇزاكىرىلەرنىڭ ئاساسىي مەخستى چېچەنىستان جۇمھۇرىيىتى تېررىتورىيەسىدە ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى توختىتىش ۋە تەرەپلەرنىڭ كۈچ بىلەن تۇتۇپ تۇرۇلغان ئەسىرلىرىنى «بارلىغىنى بارلىغىغا» پىرىنسىپ ئاساسىدا ئازات قىلىشتىن ئىبارەت.

ئوپپوزىتسىيە ھوكۈمەتنى ئەيىپلىدى

تاجىكىستان ئوپپوزىتسىيەسى دۈشەنبە ھوكۈمىتىنى تاۋىلدار ناھىيەسىدىكى ھەربىي ئەھۋالنى ئۆجۈقتۈرۈش ھەرىكىتى ۋە خىمىيەۋىي قۇرال قوللانماقچى بولغىنى ئۈچۈن ئەيىپلىدى.

ئوپپوزىتسىيە رەھبىرى سەئىد ئابدۇللا ئۇرىنىڭ ب م ت باش كاتىۋى بۇتروس گالى نامىغا يوللىغان خېتىدە شۇنداقلا ھوكۈمەت ئەسكىرىنىڭ 26 ئادىمىنى بوشىتىش نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تاجىكىستان ھوكۈمىتى تەرىپىدىن قوللاپ - قۇۋەتلەش بولمىغانلىغى تەكىتلەندى.

كاۋكاز دېكلاراتسىيەسى

كاۋكازدىكى جاڭجاللارنى تەرتىپكە كەلتۈرۈشتە بارلىق كۈچ - غەيرەتنى، مۇمكىنچىلىكلەرنى پايدىلىنىش بويىچە دېكلاراتسىيەگە روسسىيە، ئەزەربەيجان، ئەرمەنىستان ۋە گرۇزىيە رەھبەرلىرى ئىمزا قويدى.

كىسلوۋودسكىنىڭ ئوردژونىكىدزې دەم ئېلىش ئورنىدا ب. يېلتسىن، گ. ئەلىيېۋ، ل. تېر - پېتروسيان ۋە ئې. شېۋارنادزې ئىمزا قويغان بۇ ھوججەت «كاۋكازدىكى مىللەتلەر ئارا كېلىشىم ۋە تېچلىق ھەم ئىختىسادىي، مەدەنىي ھەمكارلىق ئۈچۈن» دەپ ئاتىلىدۇ. پرېزىدېنتلارنىڭ بۇ ئۇچرىشىشىدا چېچەنىستان مەسىلىسىمۇ مۇھاكىمە قىلىندى.

ئىسرائىلدىكى سايلامغا باغلىق

ئەرەپ مەملىكەتلىرىنىڭ رەھبەرلىرى ئىسرائىلدىكى سايلام نەتىجىلىرى يېقىن شەرىقتىكى تېچلىق كېلىشىملەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ دەپ بىلدۈردى.

مۇنداق بىلدۈرۈشنىڭ ئاساسى بار. سەۋۋى ئىسرائىل ھوكۈمىتىنىڭ يېڭى سايلانغان رەھبىرى بېنيامىن نېتانياخۇنىڭ سايلام ئالدىدىكى سۆزلىرىگە قارىغاندا، ئىزرۇسالىم تەغدىرى مۇزاكىرىلەرنىڭ ئاساسىي ماۋزۇسى بولالمايدۇ، يەنى ئۇنىڭ پىكرىچە، «تېچلىق يولىدا يەردىن ئايرىلىش» پرىنسىپى خاكېلىشكىلى بولمايدۇ. قايسى تەرەپتىن ئالغاندىمۇ ئەرەپ رەھبەرلىرىگە ئىسرائىلنىڭ يېڭى ھوكۈمىتى بىلەن مۇزاكىرە ژۈرگۈزۈش قىيىن بولىدىغان ئوخشايدۇ.

ئۇكرائىنا يادرو قۇرالدىن قۇتۇلدى

ئىلگىرى تۈزۈلگەن كېلىشىمگە باغلىق، ئۇكرائىنا تېررىتورىيەسىدىكى بارلىق يادرو قۇراللىرى تولۇغى بىلەن ئېلىپ كېتىلىپ، روسسىيەنىڭ ھەربىي - ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرىغا يەتكۈزۈلدى.

بۇ توغرىلىق ستراتېگىيەلىك مەخسەتتىكى يادرو كۈچلىرى باش شتابىنىڭ باشلىغى گېنېرال ۋ. يېسىن بىلدۈردى. بارلىق 1269 يادرو قۇرالنى ئېلىپ كېتىش خەلىق ئارا شەرتنامىغا مۇۋاپىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان.

ژىرىنوۋسكىينىڭ پاراكەندىچىلىك ھەرىكىتى

پرېزىدېنتلىقتىن ئۈمۈتكار روسسىيە لىبېرال - دېموكراتىك پارتىيەسىنىڭ رەھبىرى ۋ. ژىرىنوۋسكىي دولەت دۇمىسىدا «روسسىيەنىڭ ئىلگەركى يەرلىرىنى» قايتۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن ئۇكرائىنا بىلەن قازاقستاندا رېفېرېندۇم (ئاھالى پىكرىنى سوراش) ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا خوشنا مەملىكەتلەرگە تەكلىپ بېرىش بويىچە پارلامېنتنى مۇھاكىمە قىلىشقا چاقىردى.

بۇ تەكلىپ 36 ئاۋاز يېتىشمىگەنلىكتىن كۈن تەرتىۋىگە كىرگۈزۈلمىدى. ئۇ پاراكەندىچىلىك تەكلىۋىنى 190 دېپۇتاتنىڭ قوللاپ قۇۋەتلىشى روسسىيە پارلامېنتىدا ھارام ئويدىكىلەرنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى كورسەتتى.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуiр», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 - 92 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى - 81 - 86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى 06 - 86 - 33، ئىختىسات بۆلۈمى 50 - 86 - 33.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممۇۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044 ئىبەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى هايات

Жаңа Өмір

1996 يىل
15 ـ ئىيۇن
(سەپەر)
شەنبە
№24
(4035)

جۇمهۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ هەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ يىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

رەسمىي خەۋەرلەر

پارلامېنت هوكۇمەتكە ئىشەنچ بىلدۈردى

بۇنىڭدىن ئىلگىرى خەۋەر قىلىنغىنىدەك، هوكۇمەت پارلامېنتىغا «قازاقستان س س ردا پۇخرالارنى پېنسىيە بىلەن تەمىنلەش توغرىلىق «قازاقستان س س رقانۇنىغا ئۆزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈش توغرىلىق» قانۇن لايىهەسىنى تەستىقلاشقا سۇنغان ئىدى. مەزكۇر لايىهەدە پېنسىيەگە چىقىش يېشىنى 1996 ـ يىلدىن 2001 ـ يىلغىچە يىلىغا 6 ئايدىن ئۇزارتىپ، ئەرلەر 63 ياشتا، ئاياللار 58 ياشتا پېنسىيەگە چىقىشى ۋە يېنىكچىلىكلەر بىلەن پېنسىيەگە چىقىشنى كۆچىدىن قالدۇرۇش كۆزدە تۇتۇلغان ئىدى. دېپۇتاتلار ئاهالى تۇرمۇشىنىڭ هازىرقى ۋاقىتتا ناهايىتى ئېغىر ئىكەنلىكىنى هېساپقا ئېلىپ، مەزكۇر لايىهەنى تەستىقلاشتىن باش تارتقان. نەتىجىدە پارلامېنت بىلەن هوكۇمەت ئوتتۇرىسىدا چوڭ كېلىشمەسلىك بوھران ۋەزىيەت پەيدا بولدى. ئاقىۋەتتە كونستىتۇتسىيەنىڭ 61 ـ بابىغا باغلىق پارلامېنتقا هازىرقى هوكۇمەتكە ئىشەنچ بىلدۈرۈش مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئەگەر دېپۇتاتلار هوكۇمەتكە ئىشەنچ بىلدۈرمەي، لايىهە قوبۇل قىلىنمىسا، هوكۇمەت ئىستېپاغا چىقىشى كېرەك. ياكى، كونستىتۇتسىيەنىڭ 63 ـ بابىغا باغلىق، پرېزىدېنتنىڭ پارلامېنتنى تارقىتىۋېتىش خوقۇقى تۇغۇلدى.

10 ـ ئىيۇن كۈنى پارلامېنتنىڭ بىرلەشكەن مەجلىسىدە پرېمىېر ـ مىنىستر ئەكېژان قاژىگېلدىن دېپۇتاتلار ئالدىغا هوكۇمەتكە ئىشەنچ بىلدۈرۈش توغرىلىق مەسىلىنى قويدى. يۇشۇرۇن ئاۋاز بېرىشكە 45 سېناتور ۋە 61 مەجلىس دېپۇتاتى قاتنىشىپ، ئىككى پالاتىنىڭ 76 دېپۇتاتى هوكۇمەتنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شۇنداق قىلىپ، كۆپچىلىك ئاۋاز بىلەن هوكۇمەتكە ئىشەنچ بىلدۈردى.

ئەندى پېنسىيە توغرىلىق قانۇنغا ئۆزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلار كىرگۈزۈلىدۇ ـ پېنسىيەگە چىقىش يېشى ئۇزارتىلىدۇ ۋە يېنىكچىلىكلەر بىلەن پېنسىيەگە چىقىش قىسقارتىلىدۇ.

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ ئاتىراۋ ۋىلايىتىدە بولۇشى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ 10 ـ ئىيۇن كۈنى ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن ئاتىراۋ ۋىلايىتىگە باردى. ئۇ ۋىلايەتنىڭ نېفتقا ئەڭ باي كېنباي نېفت كانىدا بولدى. نېفتچىلارنىڭ ياتاقخانىسىنى كۆزدىن كەچۈردى. جۇمهۇرىيەت رەهبىرى بالىقشى ناهىيەسىدە ئوسېترا بېلىغىنىڭ قارائىكراسىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان بېلىقچىلار بىلەن ئۇچراشتى.

11 ـ ئىيۇن كۈنى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئاتىراۋ ۋىلايىتىنىڭ يەرلىك ئاكتىۋى بىلەن يىغىن ئۆتكۈزدى. ئاكتىۋ يىغىنىدىن كېيىن. نازاربايېۋ «قازاقستان كاسپىي شېلىف» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ قازاقستان سېكتورى بويىچە ئالتە چەت ئەللىك فىرمىلار بىلەن بىللە كاسپىي دېڭىزىنىڭ تۆۋەندە گېئوفىزىكىلىق ۋە باشقا تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىۋاتقان دېڭىز سېيسمىكىلىق بازىسىدا بولدى.

شۇ كۈنى كەچتە پرېزىدېنت ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئاتىراۋ ۋىلايىتىدە بولغان پرېمىېر ـ مىنىستر ئەكېژان قاژىگېلدىن ئالمۇتىغا قايتىپ كەلدى.

قازاقستان ـ ئۆزبەكستان ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلىرىگە ـ داغدام يول

12 ـ ئىيۇن كۈنى قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ مالىيە مىنىسترلىكىدە قازاقستان ۋە ئۆزبەكستان جۇمهۇرىيەتلىرى ئوتتۇرىسىدا قوش سېلىق ئېلىشتىن قېچىش توغرىلىق هوكۇمەتلەر ئاراسىلىق كېلىشىمگە قول قويۇلدى. قازاقستان تەرەپتىن كېلىشىمنى مالىيە مىنىسترىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى م. ئېسېنبايېۋ، ئۆزبەكستان تەرەپتىن دۆلەت سېلىق كومىتېتىنىڭ رەئىسى ش.ك. كاتائۇلىن ئىمزالىدى. كېلىشىمدە دۆلەتلەرنىڭ بىرىدە كىرىمنىڭ ئايرىم تۈرلىرىنى ياكى مۈلۈكنى سېلىقتىن تولۇق ياكى قىسمەن ئازات قىلىش كۆزدە تۇتۇلغان.

ۋېنگرىيەدىكى قازاقستان كۈنلىرى

ۋېنگرىيە شەهىرى كارتىساگدا شەهەر باشلىقى ۋە قازاقستان ئەلچىسى تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان قازاقستان كۈنلىرى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭغا قازاقستان دىپلوماتلىرى بىلەن ۋېنگرىيە دۆلەت مەجلىسىنىڭ دېپۇتاتلىرى، شەهەرلىك مەمۇرىيەت ئەزالىرى، بىزنېسمېنلار ۋە تىجارەتچىلەر قاتناشتى.

قازاقستانىنىڭ ۋېنگرىيەدىكى ئەلچىسى تۇلېۋتايى سۇلېيمېنوۋ ئۆز مەملىكىتىدە بازار ئىختىسادى ئىسلاهەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش پروگراممىسىنىڭ ئورۇنلىنىش ئەهۋالى، چەت ئەللەر بىلەن بولغان ئىختىسادىي ئالاقىلار ۋە جۇمهۇرىيەتكە چەت ئەللەر ئىنۋېستىتسىيەسىنى جەلىپ قىلىش ئۈچۈن يارىتىلىۋاتقان قولايلىق شارائىتلار توغرىلىق سۆزلەپ بەردى.

ئا ق ش قازاقستانغا يادرو قۇراللىنى يوقىتىش ئۈچۈن قوشۇمچە مەبلەغ بولمەكتە

قازاقستان ۋە ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى دۇنيا يادرو خوۋۇپىنى ئازايتىش مەخسىتىدە ئۆز ئارا هەمكارلىقنى كۈچەيتمەكتە. ئا ق ش مۇداپىيە مىنىسترلىكىنىڭ يادرو قۇرالى خوۋۇپىنى ئازايتىش ساهاسىدىكى هەمكارلىق بويىچە مەخسۇس ۋەكىلى لورى خولگېيتنىڭ ئالمۇتىدا ئاياقلىشىۋاتقان سەپىرى داۋامىدا ئىلگىرى ئىمزالانغان ئۈچ ئىككى تەرەپلىمىلىك كېلىشىملەرگە تۈزىتىشلەر كىرگۈزۈلدى. مەزكۇر تۈزىتىشلەرگە بىنائەن ئا ق ش قازاقستانغا 50 مىللىون دوللار كۆلەمدە قوشۇمچە ياردەم قىلىدىغان بولىدۇ.

كورېيە جۇمهۇرىيىتى ئەلچىخانىسىنىڭ سوغىسى

كورېيە جۇمهۇرىيىتىنىڭ قازاقستاندىكى ئەلچىخانىسى جۇمهۇرىيەت مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ نەزەرىيە ۋە ئەمەلىي ماتېماتىكا ئىنستىتۇتىغا قىممىتى 200 مىڭ دوللارلىق 60 كومپيۇتېرنى بارلىق دېتاللىرى بىلەن سوغا قىلدى.

12 ـ ئىيۇن كۈنى كورېيە جۇمهۇرىيىتىنىڭ ئەلچىسى چان كىن كىم ۋە پەن مىنىسترى ـ جۇمهۇرىيەت پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى ۋ. شكولنىك هەم ئىنستىتۇت دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى، پروفېسسور ئى. پاكنىڭ قاتنىشىشى بىلەن يېڭى كومپيۇتېر مەركىزىنىڭ ئېچىلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى.

قېرىنداش خەلقلەر ئەنئەنىلىرىدىن

خەلق بايرىمىغا ئايلانغان سابان توي

قازاقستاندا ياشاۋاتقان ئاز مىللەتلەر قاتارىدا تاتار خەلقىمۇ كېيىنكى يىللاردا ئۆزلىرىنىڭ مىللىي ئۆرپى ـ ئادەت، ئەنئەنىلىرىنى جانلاندۇرۇش يونىلىشىدە بىر قاتار ئەمەلىي چارىلارنى ۋۇرگۈزۈپ كېلىۋاتىدۇ. 2 ـ ئىيۇن، يەكشەنبە كۈنى ئالمۇتا شەهىرى ئالاتاغ ناهىيەسى تەۋەسىدىكى 4 ـ مىكرورايون دەم ئېلىش بېغىدا ئۆتكۈزۈلگەن سابان توي مەرىكىسى شۇنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر. توي مەرىكىسىنى تەبرىكلىگەندەك ئۇ كۈنى قۇياشمۇ كۈلۈپ چىقىپ، كىشىلەرگە خۇش كەيپىيات بېغىشلىدى.

سابان توي مەرىكىسى باشلىنىش ئالدىدا غايشا نەجىپ قىزى يولدابايېۋا تەرىپىدىن قۇرئان ئوقۇلۇپ، هاياتىمىزغا ئىزگۈ ياخشىلىقلارنى تىلەپ، ئۇنىڭ قاتناشچىلىرى دۇئا قىلىشتى. ئاندىن ئالمۇتا شەهەرلىك تاتار باشقۇرت ئىجتىمائىي ـ مەدەنىي مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ باشلىقى ئوچەس ئوسمانوۋ، مەركەزنىڭ رەئىسى ئىلمىرات ۋافىن بۇ تويغا ۋىغىلغان هەر مىللەت خەلقىنى سەمىمىي تەبرىكلىدى.

ئالاتاغ ناهىيەسىنىڭ هاكىمى قاسىمجان ئاخمېتوۋ سېنات دېپۇتاتى زامانبېك نۇرقادىلوۋ ۋە باشقىلار توي قاتناشچىلىرى مەرىكىسىنى مۇبارەكلەپ، ئۇلارغا ئىزگۈ تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشتى. قازاقستان خەلق ئارتىستى ماقبال ۋۇنۇسوۋا ئورۇنلىغان ناخشىلىرى بىلەن توي مەرىكىسىنى جانلاندۇردى. نۆۋەتتە ئويۇن ـ تاماشە باشلىنىپ، تاتار خەلق مىللىي كىيىملىرىدىكى كىشىلەر تاتار خەلق تائاملىرىنى نامايىش قىلدى. «سارمان» ئانسامبلى ۋە خەلق تالانتلىرى ئورۇنلىغان ناخشا ـ ئۇسسۇللار تاماشىبىنلار تەرىپىدىن قىزغىن ئالقىشلىنىشقا ئېرىشتى. بىر تەرەپتە قىزغىن دىلۋاملىشىۋاتقان سپورت ئويۇنلىرىمۇ كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىپ تۇراتتى. مەيداندا چېلىشىش مۇسابىقىسى ئوتكۈزۈلۈپ، ئىلگىركى يىلىغا لېبگە يەتكەن 16 ياشلىق ۋىگىت بۇ يىلمۇ يېنىپ يەرگە تەككۈزمەي، مۇسابىقە غالىبى ئاتالدى. ئۇنىڭغا مىللىي رەسمىيەت بويىچە قوشقار سوغا قىلىندى. ئۇمۇمەن كەچ كىرگىچە داۋام قىلغان بۇ يىلقى سابان تويى هەقىقىي خەلق بايرىمىغا ئايلىنىپ، هازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق شارائىتىدا ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئاراملىق بەخش ئەتتى.

جەزىرە بۇرهانوۋا.
ئالمۇتا شەهىرى.

سۈرەتلەردە: سابان تويدىن كۆرۈنۈشلەر.
پ. ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ئىسلاھات ۋە ھايات

خالتا كوچىدىن چىقىش يولى

قازاقستاندىكى قانات يېيىۋاتقان ئىختىسادىي ئىسلاھات بازار ئەرقىگە كوچۇشنى يولغا قويماقتا. بازار ئىختىسادىنىڭ قاتتىق تەلىۋى بولسا خەلققە كېرەك تاۋار ئىشلەپ چىقىرىشقا، كېرەكسىز مەھسۇلات ئىشلەشتىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر قىلماقتا. قاتمۇ-قات ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلاردىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىن-بىر يولى قۇرۇق گەپنى قويۇپ، تىرىشىپ، تىرمىشىپ ئىشقا كىرىشىشىمىز كېرەك. ھازىرقىدەك ئىختىسادىي بۇھران ھۆكۈم سۈرۈپ، ھەممىلا جايدا چۈشكۈنلۈك يۈز بېرىۋاتقان بىر مەزگىلدە ۋۇقۇرىنىڭ ماددىي ياردىمىنى كۈتۈپ ئولتىرىش بىزنى بۇ خالتا كوچىدىن چىقىرالمايدۇ. ئەڭ ياخشىسى قولدا بار ئىمكانىيەتتىن تولۇق پايدىلىنىش لازىم. بىزنىڭ «تاشتىقارسۇ» سوۋخوزىنىڭ ئەمگەكچىلىرى خۇداغا شۈكرى ئانچە تىرە-پېرەڭ بولۇپ، ھەر ياققا چېچىلىپ كەتمەي، قايمىقى بۇزۇلمىغان سۈتتەك ساقلىنىپ قالدى. بىزنىڭ يېزىدا 3000 دىن ئارتۇق ئادەم ئىستىقامەت قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ كوپچىلىكىنى ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلار تەشكىل قىلىدۇ. خەلقىمىزدە «بەرىكەت بىرلىكتە» دېگەن بىر گەپ بار. بىز ئۇنىڭغا قەتئىي ئەمەل قىلىپ، بارلىق مىللەت ۋەكىللىرى بىر ئائىلىنىڭ ئادەملىرىدەك ئىناق-ئىجىل ياشاۋاتىمىز. بىزنىڭ ھازىرقى بۇھراندىن ئامان-ئېسەن قۇتۇلۇشىمىزنىڭ ئاساسىي مەنبەسى ئەشۇ ئىتتىپاقلىقتا بولسا كېرەك.

بىزنىڭ «تاشتىقارسۇ» سوۋخوزىدا 400 پېنسىئونېر بار. ئۇلارغا بىر توپ ئاكالارنى قوشۇپ، ياردەم فوندى تەشكىل قىلغان ئىدۇق. ئىگىلىك ئىختىسادى ئۇچۇن ياشلىقىدا ھالال ماڭلاي تەر تۆككەن كىشىلەرگە قېرىغىنىدا ماددىي غەمخورلۇق قىلىش، ئەلۋەتتە، بىزنىڭ ئىنسانىي بورچىمىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇلارنىڭ پېنسىيە پۇللىرىنىڭ ۋاقتىدا بېرىلىشىنى نازارەت قىلىپ تۇرۇشتىن تاشقىرى ئۇلارغا ھەقسىز ياكى ئەرزان باھادا ئۇن، چاي، ماي، گوش، سۈت ۋە ئوتۇن-كومۇر، چوپ يەتكۈزۈپ بېرىۋاتىمىز. ئىگىلىكتە ئىشلەۋاتقانلارغا ئوز ۋاقتىدا ئايلىق بېرەلمىسەكمۇ، ئۇلارغا كېرەكلىك يېمەك-ئىچمەكنى ۋاقتىدا بېرىۋاتىمىز. ئەمگەكچىلەرنىڭ بالىلىرى ئوقۇۋاتقان مەكتەپنىڭ رېمونت ئىشلىرىنىمۇ قارىشىپ تۇرىمىز. شۇنداقلا باشلانغۇچ سىنىپتا ئوقۇۋاتقان پەرزەنتلىرىمىزگە كۈندە بىر ۋاقىت ھەقسىز ئىسسىق تاماق بېرىپ تۇرۇۋاتىمىز. مۇئەللىملەرگە بولسا ئۇن تونىنا بۇغداي تارتىپ بەردۇق.

بىزنىڭ ئىگىلىك ئەمگەكچىلىرىنىڭ ئاساسىي بايلىقى يەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بىزدە 17706 گېكتار يەر بور بولۇپ، ئۇنىڭ 3 مىڭ گېكتارىغا ئاشلىق تېرىلىدۇ. قالغان يەرلەردە 3,5 مىڭ قارا مال يايلىنىپ بېقىلىدۇ. ئوتكەن يىلى قۇرغاقچىلىق كەلگەن بولسىمۇ، بىزنىڭ ئىشچان دېخانلىرىمىز تىرىشىپ ئىشلەپ، 800 گېكتار يەردە ئوستۇرۇلگەن كومۇقوناقنىڭ ھەر گېكتارىدىن ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 36 سېنتنېردىن تازا دان ئالدۇق. 250 گېكتار كۈزلۈك بۇغدايىنىڭ ھەر گېكتارىدىن 31 سېنتنېردىن ھوسۇل ئېلىپ، 1700 توننا ئاشلىق يېتىشتۇردۇق. بۇ كورسەتكۈچ ئۇيغۇر ناھىيەسىدىكى بارلىق ئىگىلىكلەر يېتىشتۈرگەن ئاشلىقنىڭ تەڭ يېرىمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

بىز ئىگىلىكىمىزدە ناۋايخانا، ماي زاۋۇدى، ئۇن زاۋۇدى تەشكىل قىلىپ، ئەمگەكچىلەرنى ئەرزەن نان، ئۇن، ماي، گۈرۈش ۋە قەنت بىلەن تەمىنلەش ئىشىنى يولغا قويدۇق. بىز بەزى ئىگىلىكلەر قىلغاندەك يەرنى، مالنى، تېخنىكىنى كىشىلەرگە بولۇپ بېرىپ، ئىمە قىلسالا شۇنى قىل دەپ ئەمگەكچى خەلقنى نەزەردىن تاشقىرى تاشلاۋەتمىدۇق. خەلقنى چارىسىز قالدۇرۇپ، ئوز كۆڭلىنى ئۇزەڭ كوردەپ ئۇلارنىڭ غېمىنى يېمەسلىك توغرا ئەمەس ئەھۋال!

قىش ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كەتتى. بىز كۈزدە 350 توننىدىن كوپرەك مال ئوزۇغى تەييارلاۋالغاچقا، قىشتا ئاچچىلا تىسلىپ كەتمىدۇق. 3500 قارا مال قىشتىن ئامان چىقتى. بىز بەزى جايلاردا بولىۋاتقان مال ئوغۇرلاشنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، جەمىيەت مىلىنى كوزقارچۇغىمىزدەك ساقلاشنىڭ كويىدا ئۆزۈردۇق. شۇنىڭ نەتىجىسىدە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى باشقا يەرلەردە كېمىيىپ كەتسە، بىزنىڭ يېزىدا ئەكسىچە پىلاندىن ئېشىپ كەتتى. بىز ھەر كۈنى «جىگەر» جەمىيىتىگە 2,5 توننا ساپالىق سۈت ئۆتكۈزۈمىز. بېيىل 1000 توننا سۈت سېتىشنى كوزلەۋاتىمىز. ئامما ئاكسونېرلىق فىرمىلار سېتىۋالغان سۈت، گوش ئاشلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ پۇلىنى ۋاقتىدا بېرەلمەي، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار بىزدىن ئەرزەن باھادا ئالغان مەھسۇلاتلار ھېساۋىغا ئوزلىرىنىڭ يېقىلغۇ مايي ۋە باشقا تاۋارلىرىنى قىممەتكە ساتماقتا. ئەگەر بۇنداق ئادالەتسىزلىك يەنىلا داۋام قىلىۋەرسە، ئۇلار بىلەن تۈزگەن شەرتنامىلاردىن باش تارتىشقا مەجبۇر بولىمىز.

ئومۇمەن، ھازىر يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلەۋاتقانلارنىڭ ئەھۋالى كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلاشماقتا. ھوكۈمىتىمىز يېقىنقى ۋاقىتلارغىچە يېزا ئىگىلىكى ساھاسىدا قۇرۇق ۋەدە بېرىشتىن ئەمەلىي ئىشقا ئوتمىگەن ئىدى. تېخى يېقىندىلا يېزا ئىگىلىكىگە بيۇدجېتتىن مەبلەغ ئاجرىتىشنى قارار قىلدى. يېزا ئىگىلىكى بېرىلگەن كرېدىتنى دەرھال قايتۇرىدىغان ساھا ئەمەس. ئۇنىڭغا ئۇزۇن مۇددەتلىك، ئاز پىروتسېنتلىق كرېدىت كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا يېزا ئىگىلىكى قايتا قىلىپچاقىپ، ئەمگەكچىلەرنىڭ ھال ئوقىتى ياخشىلىنىشى سوزسىز. بىز قارا مالنىڭ نەسلىنى ياخشىلاشنى ئويلاشتۇرۇۋاتىمىز. كوزلىگەن نىشانغا يېتىش ئۇچۇن بىر-ئىككى يىل يېتەرسىز. ئەگەر بىز كىرىپ قالغان خالتا كوچىدىن چىقىمىز دېسەك، مۇستەقىل قازاقستاننى گۈللەندۈرىمىز دېسەك، يېزا ئىگىلىكى مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىشنى كوپەيتمەي تۇرۇپ، مەخسۇتكە يەتكىلى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ دولەت يېزا ئىگىلىكىگە دايىما غەمخورلۇق قىلىشى لازىم.

ئۇيغۇر ناھىيەسىدە ئىختىسادىي ۋەيرانچىلىقتا ئۇچرىمىغان بىردىن بىر ئىگىلىك ھېساپلانغان «تاشتىقارسۇ» سوۋخوزى بازار ئىختىسادىغا كوچۇش باشلانغاندىن بۇيان ئىگىلىك مۈلكىنى دولەت قارمىقىدىن سېتىۋېلىپ، ئاكسونېرلىق جەمىيەت بولۇپ قايتا قۇرۇلدۇق. مولۇكنى دولەت ئىگىلىكىدىن سېتىۋېلىپ، خۇسۇسىيلاشتۇرۇش ھوكۈمىتىمىز ئەمەلگە ئاشۇرىۋاتقان ئاساسىي ئىش. ئۇنىڭ كەڭ قانات يېيىشىغا پىرىزىدېنتىمىز ھەر دايىم كوڭۈل بولىۋاتىدۇ. ھەر بىر دولەت يېڭى جەمىيەت قۇرغان ۋاقىتتا ئوزىگە خاس تۈزۈم، قائىدە-قانۇنلارنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغانلىقى تەبىي ھال. ئوتكۈنچى دەۋىردە قىيىنچىلىقلارنىڭ بولۇشى ھەممىگە چۈشىنىشلىك. دولەت مۈلكىنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش توغرىلىق بولغان مەسلىھەت ژىغىنىدا بىزنىڭ ئىگىلىك ئەمگەكچىلىرى بىر ئېغىزدىن قوللاپ-قۇۋۋەتلەپ، سوۋخوز مۈلكىنى دولەتتىن 2 مىللىون 946 تەڭگىگە سېتىۋالدۇق. قەرزىنى ئون يىلدا تولەشكە توغرا كېلىدۇ. سوۋخوزنىڭ ئاساسىي فوندى 40 مىللىون تەڭگە ھېساپلاندى. بىز ئۇنى ھەر كىمنىڭ ئەمگىكە قاراپ بولدۇق. يەرنىمۇ ھەر بىر يېزا تۇرغۇنىغا بولۇپ، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئۇلۇشىنى بەلگۈلەپ قويدۇق. ئىگىلىك بۇرۇنقىدەكلا ئوملىشىپ ئىشلەشنى ئەۋزەل كورۇشتى. مانا شۇندىن كېيىن دېخانلار بىلەن چارۋىچىلار مېنى مەزكۇر «تاشتىقارسۇ» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ رەئىسى قىلىپ سايلاشتى. ئەلنىڭ ئىشەنچىنى ئاقلاش ئۇچۇن يەنىمۇ تىرىشىپ ئىشلەشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ. موشۇنداق قىيىنچىلىق زاماندا مېنىڭ زىممەمگە پۈتۈن يېزا ئاھالىسىنىڭ تەغدىرى ئارتىلىپ تۇرسا، ئاخشىمى قاندا قىمۇ بەخۇدۇك كوزۈمگە ئۇيقا كېلىدۇ.

قاسىم مەسىم ئوغلى مەخسەتوۋ.
«تاشتىقارسۇ» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ رەئىسى.

ئۇنتۇلماس يىللار گۇۋاچىسى ئىدى

(ئەسلىمە)

بېيىل م د ھ ئەللىرىنىڭ خەلقلىرى 9-مايدا ئۇلۇق غالىبىيەتنىڭ 51 يىللىغىنى داغ-دۇغىلىق بىلەن نىشانلاپ ئوتتى.

بىز ئەۋلاتلار قەلبىدە ئۇرۇشنىڭ قالدۇرغان جۇدالىغى ھېچ قاچان ئۇنتۇلمايدۇ. چۈنكى بۇ ئۇنتۇلماس جۇدالىق مىللىونلار قاتارىدا ئۇرۇش مەيدانىدا ۋەتەن ئازاتلىغى ئۇچۇن جەڭ قىلغان بوۋامنىڭ جۇدالىغىدۇر...

مېنىڭ بوۋام-تۇردى ئابدۇغاپوۋ 1940-يىلى قىزىل ئارمىيە سېپىگە چاقىرتىلىپ ھەربىي خىزمەتنى ئوتەۋاتقان چاغدا ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىدۇ. ئۇ چېتاشەھىرىدىكى ئۇز پولكى بىلەن جەڭ مەيدانىغا ئاتلىنىدۇ. موشۇ پەيتتىن باشلانغان تۇردى بوۋامنىڭ جەڭگىۋارلىق ھاياتى لېنىنگراد فرونتىغىچە بېرىپ يەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ فرونتتىكى جەڭگىۋارلىق ۋەزىپىسى-ئاساسەن رازۋېدچىك خىزمىتىنى ئورۇنلىغان ئىكەن. بولۇپمۇ، ئۇ دەۋىردە رازۋېدچىكلارنىڭ ۋەزىپىسى ئالاھىدە جاۋاپكەرلىك، خەتەرلىك بولغان ئىكەن. بوۋام بىزگە تالاي خاتىرىلىك سەرگۈزەشتىلىرىنى سوزلەپ بەرگەن ئىدى. شۇلارنىڭ بىرى ھازىرمۇ ئېسىمدىن چىقمايدۇ.

-بىر كۈنى بوۋام بىر توپ جەڭگىۋار سەپداشلىرى بىلەن ئورمانلىقتىن چىقىپ كېلىۋېتىپ، ئورمانچىلارنىڭ ئويى كوزگە چېلىقىدۇ. چارلاپ قارىسا، ئېمىس فاشىستلىرى كوزەتچىلەرنى قويۇپ، دەم ئېلىۋاتقان ئىكەن. ستارشىنا تۇردى ئابدۇغاپوۋ ئىككى ئەسكەرنى ئېلىپ تېلىپ قالغان جەڭچىلەرنى خەۋەر بېرىش ئۇچۇن قىسمىغا ئەۋەتىۋېتىدۇ. ۋە ئوزلىرى كوزىتىپ قالىدۇ. دۈشمەننى ئۇچىقتۇرۇش ئۇچۇن ئويگە يېقىنلىشىپ كېلىپ، ئالدى بىلەن پوستا تۇرغان كوزەتچىلەرنى ئولتۇرىدۇ. ئىككى جەڭچى بىلەن ئوينى قورشاپ، ئوچ تەرەپتىن دەم ئېلىپ ياتقان فاشىستلارغا ئاتا ئاتىشلايدۇ. تېنەپ-تەنتىرىگەن دۈشمەن ئىشىك-دېرىزىلەردىن قاچماقچى بولغاندا، تۇردى ئابدۇغاپوۋ ئىككى جەڭچى بىلەن بارلىق دۈشمەننى يوق قىلغان ئىكەن...

موشۇ كورسەتكەن جاسارىتى ئۇچۇن بوۋام تۇردى ئابدۇغاپوۋ بىلەن ئىككى سەپدىشى «ئۇرۇشتا كورسەتكەن جاسارىتى ئۇچۇن» مېدالى بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ. بۇ مۇكاپات بوۋام قاتارلىق باشقىمۇ جەڭچىلەرنىڭ ئىرادىسىنى تېخىمۇ كوتىرىپ، تاپشۇرۇلغان جەڭگىۋار ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاشقا دەۋەت قىلىدۇ. بىراق لېنىنگراد شەھىرىنى دۈشمەندىن قوغداش جېڭىدە بوۋام تۇردى ئابدۇغاپوۋ قاتتىق يارىدار بولۇپ، گوسپىتالغا چۈشۈپ قالىدىكەن. بۇ جاراھەت بوۋامغا ئوچمەس خاتىرە بولۇپ، بىر قولىدىن ئايرىلىدۇ.

ئارقا سەپكە قايتۇرۇلغاندىن كېيىن تۇغۇلغان يۇرتىغا كېلىپ، ئىگىلىك ئىشلىرىغا يېقىندىن ئارىلىشىدۇ ۋە شۇ يىللاردا «گېگانت» كولخوزىنىڭ «كەتمەن» بولۇمچىسىدە ھېساپچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇرۇشنىڭ تامام بولۇشىغا مومام ئىبادەتكە ئويلىنىپ، ئائىلىلىك بولىدۇ. ئۇلار سەككىز پەرزەنتنى ئوستۇرۇپ، قاتارغا قوشتى. باللىرى ئادىل، ئەمگەك سويەر بولۇپ ئوستى.

ھازىر بارلىغى ئوز ئالدىغا مۇستەقىل ھايات كەچۈرۈپ كەلمەكتە. زېكىرمىدىن ئوشۇق نەۋرە-چەۋرىلىرى بىلەن قۇۋۋالىشىپ، ئوتۇۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە بوۋام ئۇرۇشنىڭ ئوتلۇق يىللىرىدىن قالغان جاراھەتنىڭ قايتا قوزغىلىشى تۈپەيلى 1990-يىلى ئالەمدىن ئوتتى...

ۋاقىت ئوتۇپ، كۈندىن-كۈنگە قاتارى ئازىيىۋاتقان ئۇرۇش ۋېتېرانلىرىغا قاراپ، مەيۈسلىنىمىز. بىراق تارىختا ھېچ نەرسە ئۇنتۇلمايدۇ، ئەۋلاتلار ياشايدىكەن، تارىخ مەڭگۈ ياشايدۇ. دېمەك، پۇتكۇل ئادەمزات قەلب ئەمرى بىلەن ۋەتەن، خەلق ئازاتلىغى ئۇچۇن كۆرەش قىلغانلارغا باش ئېگىپ، مەڭگۈ ياد ئەيلەيدۇ...

سەنەم ئىمرەمزىيېۋا.
ئال فارابى نامىدىكى قازاقستان دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىرىنچى كۇرس ستۇدېنتى.

رەقەملەر سوزلەيدۇ

جۇمھۇرىيەت بەش يىلدا

تېخى يېقىن ئوتمۇشتىلا بەش يىللىق يەكۇنلىرىنى چىقىرىش ئەنئەنىگە ئايلانغان ئىدى. كاپىتالىزم قۇرۇۋاتقان قازاقستاننىڭ بەش يىللىق يەكۇنلىرىگە نەزەر تاشلاپ كورەيلى.

مەلۇمكى، سىياسەت ئىختىساتنىڭ مۇجەسسەملەشكەن ئىپادىسىدۇر. ئۇنى ئۇمۇمىي ئىچكى مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ يونىلىشى ۋە كولەمى ئوچۇق كورسىتىپ بېرىدۇ.

ئەگەر بىز 1990-يىلى ئۇمۇمىي ئىچكى مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش كولەمىنى 100 پىروتسېنت دەپ ئالساق ئۇ 1991-يىلى 1992،88-يىلى 1993،76-يىلى 1994،66-يىلى 1995،49-يىلى بولسا 45 پىروتسېنتنى تەشكىل قىلغان.

1995-يىلى سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىش كولەمى 1990-يىلدىكى دەرىجە بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئىككى ھەسسىدىن كوپرەك (48 پىروتسېنت) قىسقارغان.

1991-يىلى سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىش ساھاسىدىكى ماشىنسازلىق، يېنىك ۋە ئوزۇق-تۈلۈك سانائىتىنىڭ سېلىشتۇرما سالمىغى 52،4 پىروتسېنتنى تەشكىل قىلاتتى. ئېلىپ بېرىلغان ئىسلاھاتلار نەتىجىسىدە بۇ ساھانىڭ سېلىشتۇرما سالمىغى 1995-يىلى 16،2 پىروتسېنتنى تەشكىل قىلدى...

ئەندى مەملىكەتنى ئوزۇق-تۈلۈك بىلەن تەمىنلەيدىغان يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ ئەھۋالى قانداق بولدى؟ مەلۇمكى، قۇرغاقچىلىق يۈز بەرگەن 1995-يىلنى ھېساپقا ئالمىغاندا، 1991-1995-يىللار يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىش ئۇچۇن قولايلىق بولدى. ئەينە شۇ يىللاردا ئوتتۇرا دەرىجىدىكى يىللىق ئاشلىق چىقىرىش 1986-1990-يىللار بىلەن سېلىشتۇرغاندا 74 پىروتسېنتنى، پاختا-68، قەنت قىزىلچىسى-53، يەل-يېمىش، مېۋە ۋە ئوزۇم 44 پىروتسېنتنى تەشكىل قىلدى.

قازاقستان چارۋىچىلىق ساھاسىدا دايىم دېگىدەك ياخشى كورسەتكۈچلەرگە ئېگە ئىدى. 1995-يىلى قارا مال 1990-يىلدىكىگە نىسبەتەن 30 پىروتسېنت، قوي-ئۆچكە-46 پىروتسېنت، قۇش 66 پىروتسېنت ئازىيىپ كەتكەن.

1995-يىلى خەلق ئىگىلىكى ساھالىرىدا خادىملارنىڭ ئوتتۇرا دەرىجىدىكى يىللىق سانى 1989-يىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 6.494 مىڭ ئادەمدىن 4.469 مىڭ ئادەمگە، ياكى 2 مىللىوندىن كوپرەك ئادەمگە، باشقىچە ئېيتقاندا 31 پىروتسېنتتىن كوپرەك قىسقارغان. جۈملىدىن سانائەت ئىشچى-خادىملىرى 24 پىروتسېنت، قۇرۇلۇشتا بولسا 54 پىروتسېنت ئازايغان. لېكىن، شۇنىڭغا قارىماي، باشقۇرۇش ئورگانلىرىدا ئىشلەيدىغانلار 44 پىروتسېنت كوپەيگەن! بۇ يەردە ۋەيران بولغان ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۇچۇن باشقۇرىدىغان مەنسەپدارلارنىڭ كوپرەك تەلەپ قىلىنىدىغانلىقى چۈشىنىشلىك بولسا كېرەك...

1996-يىلى يانۋاردا ئىشلەۋاتقان ئادەمنىڭ ئەڭ توۋەن دەرىجىدىكى ھايات كەچۈرۈش ئولچىمى 4200 تەڭگە بولغان ئىدى. لېكىن ژۇقۇرى تارىف ئېيىغا 1100 تەڭگە بولۇپ بەلگۈلەندى.

1996-يىلى يانۋاردا ئوتتۇرا دەرىجىدىكى ئەمگەك ھەققى 5634 تەڭگىنى تەشكىل قىلدى. لېكىن ئەمەلىيەتتە كوپلىگەن كىشىلەرنىڭ ئەمگەك ھەققى ئۇنىڭدىن توۋەن بولدى. مەسىلەن، 1996-يىلى يانۋاردا مائارىپ خادىملىرىنىڭ مائاشى 3613 تەڭگىنى، سالامەتلىكنى ساقلاش ساھاسى خادىملىرىنىڭ 3310، ئىجتىمائىي تەمىنات خادىملىرىنىڭ 2700، مەدەنىيەت ۋە سەنئەت خادىملىرىنىڭ ئەمگەك ھەققى 2684 تەڭگىنى تەشكىل قىلدى.

جۇمھۇرىيەتتە ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان ئىسلاھاتلار دەۋرىدە ئادەملەرگە، ئۇلارنىڭ سالامەتلىكىگە، تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشىغا غەمخورلۇقنى كۆچەيتىش كوزدە تۇتۇلغان ئىدى. ھازىرچە ئۇ ئوز نەتىجىسىنى بېرەلمەيۋاتىدۇ. كوپچىلىك ئاھالىنىڭ تۇرمۇشى ناچارلاشماقتا، ئەمگەكچىلەر بىلەن بالىلارنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلاش سىستېمىسى بۇزۇلماقتا. ھەر خىل ئاغرىقلار، ژىتىم باللار، جىنايەت تۈرلىرى كوپىيىمەكتە، روھىي چۈشكۈنلۈك يۈز بەرمەكتە.

ئەينە شۇلارنىڭ نەتىجىسىدە 1989-يىلدىن 1996-يىلنىڭ قىۋرالىغىچە جۇمھۇرىيەتتە تۇغۇت سانى (ھەر 1000 ئادەمگە چاققاندا) 23 تىن 15،2 گە قىسقارغان، ئولۇم 7،6 دىن 11،9 غا كوپەيگەن. قازاقستاندىن باشقا مەملىكەتلەرگە كەتكۈچىلەر كوپەيگەن. 1992-يىلى جۇمھۇرىيەت ئاھالىسى 17،2 مىللىون ئادەم ھېساپلىناتتى. 1995-يىلى قازاقستان ئاھالىسى 16،4 مىللىون ئادەمگە چۈشۈپ قالغان.

ئىختىسات بولۇمى.

ئىنسان ۋە ئىمان

توغرا نىيەت ئىبادەتتۇر

خەلقىمىزنىڭ «ياخشى نىيەت ـ يېرىم دۆلەت» دەپ بىلىپ ئېيتقان. نىيەت دېگەن ئادەمنىڭ كۆڭۈل قەتىدا پەيدا بولغان ۋە ئادەمنى بىر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بەل باغلاتقان ئىچكى ئۈندەش، مەخسەتتىن ئىبارەتتۇر. نىيەتنىڭ ئورنى قەلب. نىيەتنىڭ ۋاقتى ـ ھەر ئىشنىڭ بېشى. ھەر قانداق ئەمەل ـ ئىبادەتلەر ئادەمنىڭ نىيىتىگە قاراپ ئەمەلگە ئاشىدۇ، ئىبادەت قىلغۇچىغا نىيىتىگە قاراپ، قەدىر ـ قىممەت ياكى ئۇنىڭ ئەكسىچە ئەھۋال ئېلىپ كېلىدۇ. ئەمەل ئىبادەتسىز قۇرۇق نىيەت ئېتىبارغا ئېلىنمىغاندەك، نىيەتسىز ئەمەلمۇ يېتەرسىزدۇر. نىيەت ئادەمتىكى ئىشلارنىمۇ ياخشى ئەمەل ـ ئىبادەتلەرگە ئۆزگەرتىدىغان بىر خىسلەتتۇر. ئادەملەرنىڭ ئولگەندىن كېيىن جەننەت ياكى دوزاققا كىرىشلىرىمۇ ئۇلارنىڭ تىرىكلىكىدە قىلغان ئىبادەت، ياخشى ـ يامان ئىشلىرى بىلەن نىيەتلىرىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

ئىسلامدا نىيەتنىڭ سالاھىيەتلىك بولۇشى ئۈچۈن ئۈچ شەرت بار، ئۇلار: نىيەت قىلغۇچىنىڭ چىن مۇسۇلمان بولۇشى، نىيەت قىلغۇچىنىڭ بالىغ ۋە ئاقىل بولۇشى، نىيەت قىلغۇچىنىڭ نېمىگە نىيەت قىلغانلىقىنى ئۆزى بىلىشى كېرەك. نىيەت ھەر قانداق ئەمەل ـ ئىبادەتتە تەلەپ قىلىنىدۇ ۋە ئۇ ئەمەل نىيەتكە قاراپ مەقبۇل بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنىڭ مەقبۇل بولۇشى نىيەتلەرگە باغلىقتۇر» دېگەن.

ھەقىقەتەنمۇ ئادەم بالىسى مەكتەپكە بېرىپ، بىلىم تەھسىل قىلىشتا جاھالەتتىن ـ قاراڭغۇلۇقتىن قۇتۇلۇش دۇنيانى ۋە ئۆزىنى تونۇش، جەمئىيەت ۋە تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ سىر ـ ئەسرارىنى ئۆگىنىش، ئىمانلىق، ئەخلاقلىق ۋە مەدەنىيەتلىك ئادەم بولۇپ يېتىلىشنى نىيەت قىلىدۇ. ئۇ تىرىكچىلىك يولىدا ئۆز كەندە، ھورۇنلۇقتىن نېرىقېچىپ، رىسقىنى ھالال ئىشلەپ تېپىپ يېيىشنى، رىسق ئاللىمىنىڭ ئىشكىنى ئەمگەك ئاچقۇچى بىلەن ئېچىشنى، تاپقان ـ تەرگىنىنى پەرزەنتلىرىنىڭ، خىش ـ ئەقرىبالىرىنىڭ بىلىم ئېلىشى ۋە خەلققە پايدىسى تېگىدىغان ئادەم بولۇش يولىغا سەرىپ قىلىشنى، شۇنداقلا مۇھتاجلارغا ياردەم قولنى سۇنۇشنى نىيەت ۋە مەخسەت قىلىدۇ. دېمەك، ياشاشنىڭ غايىسى ئادەم بالىسى ئۈچۈن ۋەتەنگە، مەللەتكە خىزمەت قىلىش ئارقىلىق ياراتقان بىر ئاللانى رازى قىلىش، ئۆزىمۇ ئەمگىكىدىن بەھرىمان بولۇشتىن ئىبارەت. ئەگەر ئىنساندىكى بۇ غايە ئەمەلگە ئاشمىسا، ياشاشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن.

ئىنساننىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىنمەك ۋە ئۆز ئارا، شۇنداقلا ئەر ـ ئاياللىق مۇناسىۋەتلىرىمۇ نىيەتنىڭ دۇرۇس بولۇشلىرىغا قاراپ، ئىبادەت قاتارىغا كىرىدۇ. ئىسلام دىنىدا نىيەتنىڭ ئورنى شۇنچىلىك چوڭكى، ئادەمتىكى دۇنيائىشلىرى ۋە ئادەتتىكى پائالىيەتلەر ئىسلام دىنىلىرى ۋە ئاممىۋىي پائالىيەتلەرمۇ نىيەت توغرا بولۇشى بىلەن ئىبادەتكە ياتىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ساھابىلىرىغا «سىلەرنىڭ ئەر ـ ئاياللىق مۇناسىۋەتتىكىلاردا سەدىقەنىڭ ساۋابى باردۇر» دېگەندە، ساھابىلار ئەجەبلەنىپ: «ئى، رەسۇلۇللا بىز ئۆزلىرىمىزنىڭ جىنسىي ھەۋەسلىرىنى قاندۇرساقمۇ ساۋاپ بولامدۇ؟» دېيىشكەندە، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام: «ئېيتىڭلارچۇ، ئەگەر دەسلەر جىنسىي ھەۋەسلىرىنى ھارام يوللار بىلەن قاندۇرساڭلار گۇناھ بولامدۇ؟» دېگەن. ساھابىلار: «ئەلۋەتتە، گۇناھ بولىدۇ» دېيىشىدۇ، شۇ پەيتتە مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام: «مابادا جىنسىي ھەۋەسىڭلارنى ھالال نىكاھلىق خوتۇنۇڭلار ئارقىلىق قاندۇرساڭلار، سىلەرگە ساۋاپ بولىدۇ» دېگەن. دېمەك، نىيىتىڭ توغرا بولسا، پۈتۈن ھاياتىڭ ئىبادەتتۇر...

ئىخلاس ساداقەت رەمزىدۇر

ئىخلاس لۇغەتتە بىر نەرسىنى باشقىدىن تاللاپ ئايرىش مەنالىرىنى بىلدۈرىدۇ. ئىسلام دىنىدا نىيەت ـ ئاللا بۇيرىغان ھەر قانداق بىر ئىشنى كۆزلەپ نىيەت، ساپ قەلب بىلەن خۇدا رازىلىقى ئۈچۈن دىندا كۆرسىتىلگەن بويىچە قىلىش دېمەكتۇر.

ئىخلاس قەلب قىيىتىدىن كەلگەن سەممىي سۆيگۈ بىلەن كۆرسىتىلگەن ساداقەتتۇر. ئىخلاسنىڭ ئەكسى رىيادۇر. قىلىنغان ئىبادەت ۋە ھەر قانداق بىر ياخشى ئىشلاردا ھېچقانداق بىر مەنپەئەت ياكى پايدىنى كۆزلىمەستىن، پەقەت ئاللا رازىلىقىنى مەخسەت قىلىش ئىخلاسنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ھەقىقى ئىخلاس ئۈچۈن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ قىسسەسى ئەڭ ياخشى ئۈلگە بولالايدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام زالىم نەمرۇت تەرىپىدىن ئوتقا تاشلانغان ۋاقتىتتا ئۇنىڭ يېنىغا كەلگەن جەبرائىل پەرىشتە ئۇنىڭ «خالساڭ ساڭا ياردەم قىلاي ۋە سېنى ئوتتىن قۇتقۇزۇراي» دېگەن تەلۇپگە جاۋاپ بېرىپ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: «پەرۋەردىگارىم مېنىڭ بۇ ھالىمنى بىلەمدۇ؟» دەپ سورايدۇ. جەبرائىل: «ھەئە، ئاللا بىلىدۇ» دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: «ئۇنداق بولسا ساڭا ئېھتىياجىم يوق، ئاللانىڭ مېنىڭ بۇ ھالىمنى بىلىشى ماڭا يېتىدۇ» دەپ جاۋاپ قايتۇرىدۇ. مانا بۇ ھەقىقىي چىن ئىخلاسنىڭ بىر دەستۇر ـ بىر مىسالىدۇر.

ئىخلاس توغرىلىق كەلگەن ئايەت ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىگە ئاساسلانغاندا، نىجات يولى پەقەت ئىخلاستىدۇر. ئادەم بالىسىنىڭ ئىككى دۇنيالىق سائادىتى ۋە ماددىي، مەنىۋىيەتتە كېپىللىك قىلىدىغان ئىخلاستىن بولەكچە ئىككىنچى بىر خىسلەت يوقتۇر. بىراۋنىڭ ئىخلاسىنى قازانماق ھەقىقەتەن مۇھىم بىر ئىشتۇر. چۈنكى زەررىچىلىك ئىخلاس بىلەن قىلىنغان ئەمەل ئىخلاسسىز قىلىنغان مىڭلارچە ئەمەل ـ ئىبادەتتىن ئۈستۈندۇر.

ھەر قانداق بىر ئىشتا ئىخلاس تەلەپ قىلىنىدۇ. ئىبادەتتە، قۇرئان ئوقۇشتا، يېتىم ـ يېسىرلارغا ياردەم قىلىشتا، ھالال رىزىق ئۈچۈن ئىشلەشتە ئىخلاس باغلاپ ئىش قىلىش لازىم. ھەر قانداق بىر ئىشنىڭ ئۆزىگە لايىق ئىخلاسى باردۇر، مەسىلەن: سەممىي ئىخلاس بىلەن باغلانغان مۇھەببەتنىڭ بىر زەررىسى بىر مەنپىيەت يۈزىسىدىن بولغان مۇھەببەتتىن، ئەلۋەتتە، ئۈزۈك تۇرىدۇر. چىن مۇھەببەتنى كورۇشنى خالىغان كىشى ئانىلارنىڭ تەبىتىكە قارىسا بولىدۇ. ھەقىقىي خالىس مۇھەببەتكە ئانىلار سازاۋەردۇر. ئۇلار پەرزەنتلىرى ئۈچۈن ئۆز غۇزلىغان چاپا ـ مۇشاقەتلەرنى تارتىپ، چىن دىلىدىن باللار ئۈچۈن كويۇپ ـ پىششىپ، چوڭ قىلىدۇ. لېكىن ئۇ قىلغانلىرى ئۈچۈن بالىلىرىدىن بىرەر مۇكاپات، سوغا تاما قىلمايدۇ، بىرەر پايدا كۆزلىمەيدۇ. ئادەممۇ ئاللاغا ئىخلاس قىلغان ئىكەن، شۇنداق چىن ئېقىدە، سۆيگۈ بىلەن ئىخلاس قويغاندا، ئاندىن ئۇ ئاللانىڭ ھەقىقىي مۇخلىسىغا ئايلىنىدۇ.

خالىس دىن ئاللا ئۈچۈندۇر. ئاللا چىن ئىخلاس بىلەنلا قىلىنغان ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنىلا مەقبۇل قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خۇدا قۇرئانۇ كەرىمدە ئىنسانلارنىڭ ئىبادەتلەرنى خالىس ئاللاغا قىلىشلىرىنى، دۇئالىرىنى سەممىي قىلىشلىرىنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئىبادەتتە كەيپىيات بەك مۇھىمدۇر. ئاللانىڭ رازىلىقى ئىبادەت ئەمەللىرىنى كوپ قىلىش بىلەن ياكى كوپ كىشلەرنى دىنغا ئەگەشتۇرۇش بىلەن قازىنىلمايدۇ، بەلكى ئاللانىڭ رازىلىقى پەقەت ئىخلاس بىلەنلا قازىنىلىدۇ. شۇڭا بەزىدە بىر ئېغىز سوز ياكى بىرەر ياخشى نىيەت ھەقىقىي سائادەتكە ۋە قۇتۇلۇشقا سەۋەپ بولىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنىڭ كوپ قىلىنىشىغا قارىماستىن، بەلكى قەلبىدىكى ئىخلاسقا قاراش كېرەك. چۈنكى كېرەك بولغىنى ئىخلاستۇر. مەسىلەن: كومۇر كىلوگرامى بىلەن ھەتتا تونىلاپ، ئالتۇن بولسا گراملاپ تارتىپ سېتىلىدۇ. بۇ مىسالدىن ئىخلاسلىق ئىبادەت بىلەن ئىخلاسسىز ئەمەل ـ ئىبادەتنىڭ ئارىسىدىكى پەرىق ئوچۇق كورۇنۇپ تۇرىدۇ.

مۇھەممەت يۈسۈپ.
ئىشكتە شەھرى.

قايتىدىن جانلىنىۋاتقان دىنىي ئېتىقادىمىز

ئۆز مۇستەقىللىقىنى قولغا ئالغان قازاقىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى ھوكۇمەتلىرى ۋۇجۇدقا كەلگەن دېموكراتىيە ۋە ئاشكارىلىق سىياسىتىنىڭ شارائىتى بىلەن موشۇ جۇمھۇرىيەتلەردە 70 يىلدىن ئارتۇق ھوكۇم سۈرۈپ، ئىنسان بالىسىنىڭ ۋىژدان ئەركىنلىكىنى بوغۇپ كەلگەن كوممۇنىستىك تۈزۈمنىڭ دىنغا قارشى سەپ ـ ساتالىرى يوققا چىقىپ، ئېتىقات ئەركىنلىكى ھەر بىر ئىنساننىڭ قەلبىدە مەھكەم ئورۇن ئالدى.

قول يەتكەن مۇنداق خاسىيەتلىك ئىشلار نەتىجىسىدە قىرغىزستاندىمۇ دىنىي تەلىم تەربىيەسىزلىكنىڭ ئېغىر ئاقىۋەتلىرىنى باشتىن كەچۈرگەن قىرغىز ۋە باشقا مىللەتلەرگە مۇقەددەس ئىسلام دىنى ئۆزىنىڭ پارلاق نۇرىنى چاچتى. كېيىنكى ئوتكەن يىللار ئىچىدە دولەت ئورۇنلىرىنىڭ قوللىشى ۋە خەلقنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن جۇمھۇرىيەتتە ئۈچ مىڭدىن ئارتۇق مەسچىت قۇرۇلۇشلىرى پايدىلىنىشقا بېرىلدى، بۇ مۇقەددەس دەرگاھلاردا مۇسۇلمانلارغا پەرز قىلىنغان نامازلار ئوقۇلۇپلا قالماي، ئۇلۇق قۇرئانۇ كەرىمنىڭ ئاساسى مەخستى بولغان ـ كىشلەرنى ئىمان ـ ئېتىقاتقا، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى ئايرىپ، پاكلىق ۋە ھاياغا ئىنساپقا، بولۇپمۇ ياشلىرىمىزنى ھەقىقىي ئادەمگەرچىلىك روھىدا تەربىيەلەشكە قارىتا كەڭ تۈردە تەلىم ـ تەربىيە ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. مەزكۇر مەسچىت جەمىيلەر يېنىدا قۇرۇلغان مەدرىسە ۋە بىلىم مەرىپەت ئويلىرىدە ياش ئوغۇل، قىزلارنىڭ ھەر تەرەپلىمە بىلىم ئېلىشىغا كەڭ ئىمكانىيەتلەر يارىتىلدى.

بىشكېك شەھىرىدىكى مەركىزىي مەسچىت مەدرىسەدە دىنىي تەلىم تەربىيەسىنى ئېلىۋاتقانلار ژىلدىن ـ ژىلغا كوپىيىمەكتە. كېيىنكى ژىللاردىلا ئۇ يەردە مىڭلىغان تالىپلار ئوقۇش تاماملاپ چىقتى. ھازىر بۇ يەردە 230 نەپەر تالىپلار بىلىم ئالماقتا. ئۇلارنىڭ ئىچىدە يەتمىشتىن ئارتۇغى ياش قىزلاردىن ئىبارەت. ھەر ژىلى ھەج تاۋابى ئۈچۈن سەئۇدىيە ئەرەبىستانىغا بارغۇچىلارنىڭ رەسمىيەتلىرىنى ئوتەش، قاتناش ۋاستىلىرىنى مۇقىملاشتۇرۇش، ئۇيەرگە بارغۇچىلارنىڭ چۈشىدىغان مېھمانخانىلىرىنى ھەل قىلىش قاتارلىق ئىشلارنىڭ بارلىغى جۇمھۇرىيەتلىك دىنىي باشقارمىسىنىڭ يولەكچىلىك قىلىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. مۇنداق قولايلىق شارائىتلارنىڭ يارىتىلىشى بىلەن ھەر ژىلى مىڭلىغان يۇرتداشلىرىمىز ھەج قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلىدى. بۇ ژىل قىرغىزستان بويىچە 3000 نەپەر ئەر ـ ئايال قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھەج سەپىرىنى ئوڭۇشلۇق ئاياقلاشتۇرۇپ كەلگەنلىكى شۇنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر.

بىشكېك شەھىرىدىكى ئۆزۈن ژىللىق تارىخقا ئىگە مەركىزىي مەسچىت بىناسى كونىراپ كەتكەنلىكىدىن ھوكۇمەتنىڭ غەمخورلىقى بىلەن ئۇنىڭ مەيدانىنى چوڭايتىپ، يېڭى مەسچىت سېلىش ئىشى 1992 ـ ژىلدىن باشلاپ قولغا ئېلىنغان ئىدى. ئىچكى قىسمىغا 1600 نەپەر، سىرت مەيدانلىرىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا 7000 ئادەمنىڭ بىمالال ئىبادەت قىلىشىغا مولچەرلەنگەن بۇ دەرگاھنىڭ ئېچىلىش مەراسىمى 1995 ـ ژىلى دېكابىر ئېيىنىڭ ئاخىرقى جۈمە كۈنى ئوتكۈزۈلۈپ، ئېچىلىش مەراسىمىغا شەھەرنىڭ مىڭلىغان ئاھالىسى ۋە قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ ئىشتىراك قىلدى. ئۇ سوزلىگەن تەبرىك سوزىدە ھەر مىللەت مۇسۇلمان ئاھالىسىنى بۈيۈك ئىبادەت دەرگاھىنىڭ پايدىلىنىشقا بېرىلىشى بىلەن قىزغىن تەبرىكلەپ، قىممىتى 500 مىڭ سوملۇق رادىئو ئاپپاراتىنى مەسچىتكە تەغدىم قىلدى. ئۇشبۇ كۈنى جۈمە نامىزىنى جامائەت بىلەن بىللە ئوقۇدى. ناماز ئەھلى مەسچىت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن سەرىپ قىلىنغان خىراجەتنىڭ 70 پروتسېنتىغا خەيرىخالىق ياردەم كورسەتكەن كىشلەرگە، ئۇنىڭ 30 پروتسېنتىنى ئوز ئۈستىگە ئالغان سەئۇدىيە ئەرەبىستانىنىڭ ئەل خەيرىيە ۋە خىيى تەشكىلاتىغا، شۇنداقلا جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ۋە ھوكۇمىتىگە مىننەتدارلىقلىرىنى بىلدۈرۈپ، ئۇلارغا ئاتاپ دۇئا ـ تەكبىر قىلدى.

سايىت ھاپىزى.
بىشكېك شەھرى.

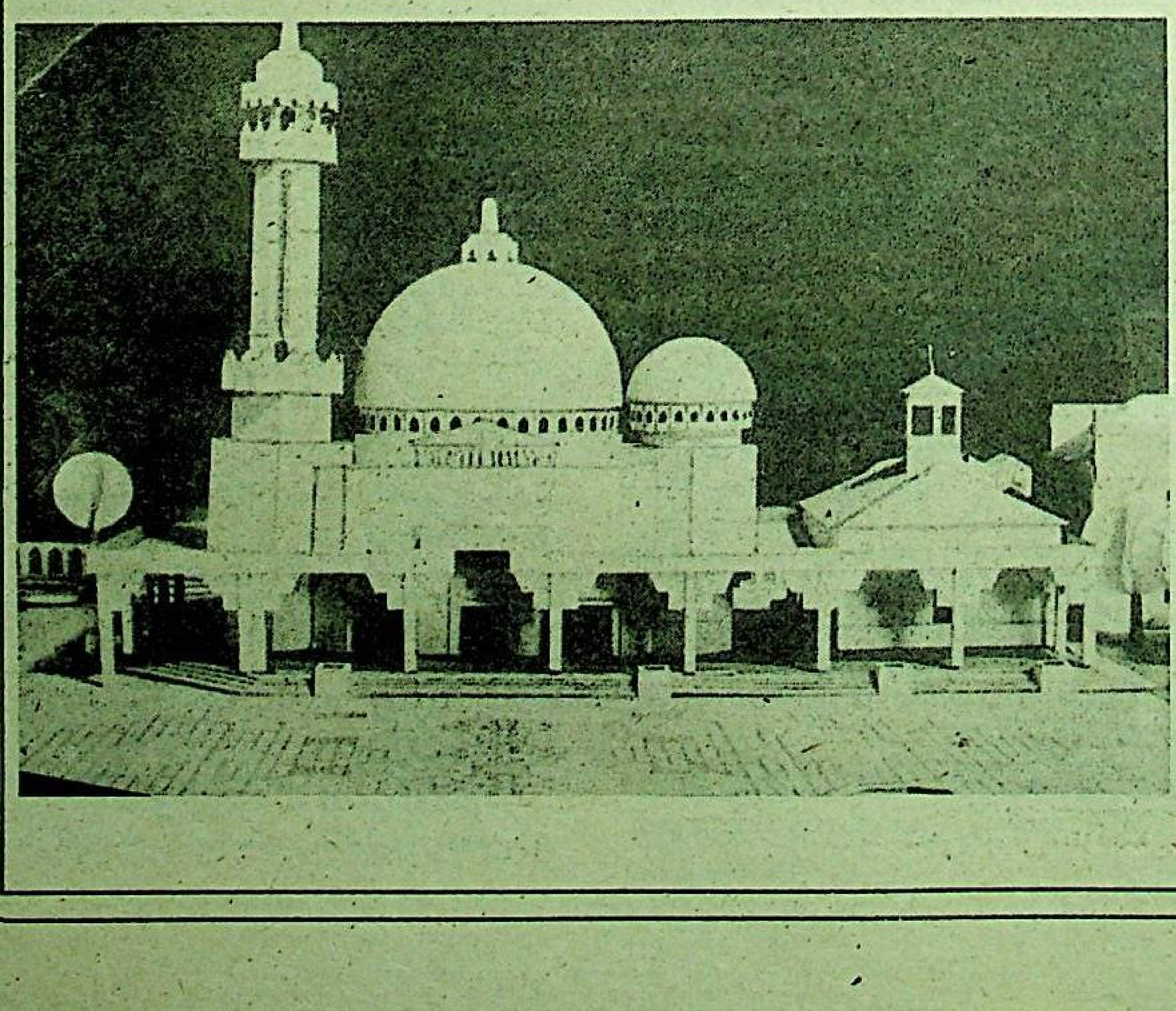

ئوتلۇق يىللار سەھىپىلىرىدىن

تەغدىرىمىز پاچەسى شۇنىڭدىن باشلانغان

ئون بىر بىتىمگە 50 يىل

1945 - يىل 8 - ئاپرېل! بۇ كۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ خاتىرىسىدە مىللىي ئارمىيە كۈنى سۈپىتىدە ساقلانماقتا. شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن تەشكىل قىلىنغان مىللىي ئارمىيە تەركىۋىگە ئىلگىرى ئايرىم ھەرىكەت قىلغان كوپلىگەن پارتىزانلار ئوترەدلىرى كىردى. جۈملىدىن [illegible] مىللىي ئارمىيىنىڭ 3 - كەكسايى ئاتلىق پولكى بولۇپ تەشكىللەندى. پارتىزانلار ۋە [illegible] تەركىب تاپقان مىللىي ئارمىيە [illegible] جەڭچى - ئوفىتسېرلار مەيدانغا كەلدى [illegible] ياش ئارمىيىگە ھۆرمەت [illegible] كەلەتتى. شەرىپ ئاخۇن، ساقال ھاجى، قاسىمجان شائىرجانوۋ، جاقانبېك، جەۋدەت سەدىرى، فوتتى ئىۋانوۋىچ لېسكىن، ئەنەس ئوسمانوۋ، مەجىت [illegible] پارتىزانلارنى تەشكىل قىلغان، ئۇلارغا قوماندانلىق قىلغانلار ئىدى. پارتىزانلاردىن ۋە يېڭىدىن ئەسكەرگە ئېلىنغان ياشلاردىن تەركىب تاپقان مىللىي ئارمىيە ئېزىلگەن خەلقنىڭ مەنپەئەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەنلىكتىن ئۇ ئەينە شۇ خەلقنىڭ سەمىمىي ھىمايىسىگە ۋە قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولدى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ كەكسايى پولك شتابى سەنتەيگە ئورۇنلاشتى. مۇداپىئە ئۈچۈن خەندەكلەر قېزىپ، دۈشمەنگە قارشى كۈچلۈك ئىستېھكام قۇرغان ئىدى. بۇ 3 - كەكسايى پولكىنىڭ دۈشمەنگە قارشى سەنتەي، ئۈتەي، داغىسكاۋ، قىزىل تۈز توخشاش ئالدىنقى سەپ مەيدانلىرىنى ئىشغال قىلىپ تۇرغان. 1945 - يىلى ئاپرېل ئايلىرى ئىدى. مايتاغدىن كەلگەن سوپاخۇن گۇرۇپپىسى بىزگە قوشۇلدى. بىزگە شۇنداقلا تۇرغاس ھەربىي كادىرلار تەييارلاش كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلەردىن (كېكەش مۇتەخەسسىلەرنىڭ ياردىمى بىلەن) سەلەيدىن سىدىق، تۇرسۇن نىزاموۋ توخشاش ئوتتۇزغا يېقىن ياش پودپورۇچىك، پراپورشىكلار كېلىپ قوشۇلدى. بىز تېزلىك بىلەن ھەربىي تەلىم - تەربىيە، قورال، ترانسپورت - قاتناش ۋە باشقا تەمىنات ئىشلىرىنى يۈرگۈزۈپ ئىككىنچى فرونت تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتتۇق.

مېنى پولك كوماندىرى ف. ئى. لېسكىن غۇلجىغا ئىش بابى بىلەن ئەۋەتكەن ئىدى. ئىيۇن ئايلىرى بولسا كېرەك. ئىلى تەۋەسىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشلىرى ۋە شۇنداقلا خەلقنىڭ تۇرمۇش ھالى [illegible] بولغانلىقتىن، مەن ئۇلاردا خېلە ياخشى تەرەپكە قاراپ ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى، خەلقنىڭ تۇرمۇشى بىر قەدەر ياخشىلىنىپ قالغانلىقىنى، دېھقانلارنىڭ [illegible] چارۋا مالنىڭ كۆپىيىشكە باشلىغانلىقىنى بايقىدىم. تېز ۋاقىتتا مۇنداق ئۆزگىرىشلەر بولۇشىنىڭ سەۋەبىنى ئىنقىلابنىڭ، شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ قارارىغا بىنائەن خەلق بانكىسىدىن تۇرمۇشى ناچارلارغا قەرز پۇل (ئىمتىياز بىلەن) بېرىلگەن ئىكەن. مەن ھۆكۈمەتنىڭ بۇ چارە - تەدبىرلىرىگە ناھايىتى خۇشال بولدۇم.

غۇلجىدىكى ئىشلىرىمنى پۈتتۈرۈپ سەنتەيگە قايتقاندىن كېيىن ف. ئى. لېسكىن ماڭا غۇلجا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا كۆرگەنلىرىمنى جەڭچى - ئوفىتسېرلارغا سۆزلەپ بېرىشىمنى ئىلتىماس قىلدى. مەن [illegible] كۆرگەن - بىلگەنلىرىمنى ناھايىتى ھاياجانلىق ئىلكىدە سۆزلەپ بەردىم. بۇنىڭدىن جەڭچى - ئوفىتسېرلار بەكمۇ تەسىرلىنىپ، خۇشال بولۇشۇپ كەتتى.

1945 - يىلى 21 - ئىيۇل كۈنى جۇمھۇر رەئىسى ئېلىخان تورەم، مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى زۇنۇن تېيىپوۋ، شۇنداقلا ئۇلارغا ھەمرا بولغان رەھبىرىي كادىرلاردىن تېيىپ ھاجىم سابىتوۋ، [illegible]، مەھەممەتجان مەخسۇم، دىنىي زات سېيىماخۇن خەلپىتىم ۋە [illegible] بىزدىن ھال سوراپ سەنتەيگە كەلدى. [illegible] پولك كوماندىرى ف. ئى. لېسكىن ۋە باشقىلار سەمىمىي قارشى ئېلىپ رايورت بەردى. بارلىق مۇسۇلمان جەڭچى - ئوفىتسېرلار [illegible] (باشقا دىندىكىلەر مۇداپىئەدە تۇردى) ۋە قەسەم ئېلىش مەراسىمى بولدى. ئاندىن دولەت رەھبەرلىرى [illegible] ھەربىي پاراد ئۆتكۈزۈلدى. ئېلىخان تورەم جەڭچى - ئوفىتسېرلار ئالدىدا قىلغان سۆزىدە كومىنداڭغا قارشى مىللىي [illegible] شەرقىي تۈركىستان [illegible]. ئاندىن ئېلىخان تورەم بىزنىڭ پولكقا تېيىپ ھاجىم سابىتوۋ بىلەن مەھەممەتجان مەخسۇمنى دۆلەت ۋەكىللىرى، سېيىماخۇن خەلپىتىمنى دىنىي ۋەكىل قىلىپ تايىنلىدى.

1945 - يىلى 23 - ئىيۇل كۈنى 3 - كەكسايى پولكىغا ئالتاي - تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىنى كومىنداڭچىلاردىن ئازات قىلىش ھەربىي بۇيرۇقى كەلدى. [illegible] پولك كوماندىرى جەڭچىلەر ئالدىدا سۆز قىلىپ، بىزنىڭ سەپىرىمىز ناھايىتى ئۇزۇن ھەم مۇرەككەپ، ئۇزۇن يەردە كومىنداڭنىڭ مۇنتىزىم ئارمىيىسى بىلەن قاتتىق جەڭ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، ئامما بىز چوقۇم غالىبە قىلىشىمىز كېرەك - دېگەن ئىدى.

1945 - يىلى 24 - ئىيۇل كۈنى ئىككىنچى فرونت سەپىرى باشلاندى. بورىتالا قىزىل تۈزدىن تارباغاتاي ۋىلايىتىگە قەدەم تاشلىدۇق. قىزىل تۈزدىكى كومىنداڭ زاستاۋى قارشىلىق قىلماي چېكىنىپ كەتتى. تارباغاتايدا مايلى جاي دېگەن ناھايىتى گۈزەل يايلاق بار ئىكەن، ئۇيەردە ياشايدىغان چارۋىچىلار بىزنى ناھايىتى داغ - دۇغىلىق بىلەن قارشى ئالدى. ئاندىن بىرلىك چوك يول بىلەن دوربوجىن شەھىرىگە راۋان بولدى. جەڭچىلىرىمىز شەھەرنىڭ قاتتىق مۇداپىئەسىنى بۇزۇپ تاشلاپ، كومىنداڭچىلارنى بەربات قىلدى. دۈشمەننىڭ بىر پولك ئەسكىرى ئەسىرگە ئېلىندى. بىزدىن 70 ئادەم شېھىد بولدى.

سۈرەتتە: ئولتارغانلار سولدىن ئوڭغا مايور خەمىت كەنجىبايېۋ، پودپولكوۋنىك ئايتوغان يۈنىچى، پورۇچىك موللا ئەخمەت قەتفۇللىن، ئورە تۇرغانلار- پورۇچىك رەيقەت مېھراموۋ، كاپىتان ماھمۇت پارماش، 1950 - يىلى غۇلجا.
ئا. يۈنىچىنىڭ شەخسىي ئارخىۋىدىن.

بىز دوربوجىننىڭ ئابرويلۇق ئادەملىرىنى چوچەككە كومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن سوھبەتلىشىشكە ۋە شەھەرنى تىچلىق بىلەن بوشۇتۇپ بېرىشكە كوندۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتتۇق. نەتىجىدە كومىنداڭچىلار شەھەرنى تاشلاپ س س س ر تەرەپكە ئوتۇپ كەتتى.

پولكوۋنىك ئابلاخان ئوز جەڭچىلىرى بىلەن بىزگە قوشۇلدى. بىز چوچەكتە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ، دوربوجىنغا قايتىپ كەلدۇق. بۇيەردە 30 - ئاتلىق پولكى ئۆزگىرىپ 2 - ئاتلىق بىرىگادىسى بولۇپ قۇرۇلدى، ئۇنىڭ كوماندىرى ف.ئى.لېسكىن بولدى. تەخمىنەن 4 مىڭ جەڭچى - ئوفىتسېرلاردىن تەركىب تاپقان بۇ بىرىگادىغا تارباغاتاي ۋىلايىتىدە كومىنداڭغا قارشى پارتىزانلىق ھەرىكەتلىرىدە بولغان خوجاخمەت رەبوۋ، دېنىسوۋ ئوز پارتىزانلىرى بىلەن، شۇنداقلا ساۋەن پارتىزانلىرى قوشۇلدى.

تارباغاتاي ۋىلايىتى دۈشمەندىن تازىلانغاندىن كېيىن، چوچەك، دوربوجىن، مويالى شەھەر، رايونلىرىدا ۋالىي، ھاكىم مەھكىمىلىرى، ساقچى ۋە باشقا يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ، بارلىق ئورۇنلار شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋى سېپىنى ھورمەتلەپ، تولۇق ياردەمدە بولدى.

موشۇ ۋاقىتتا مەتىمىن ئىمىنوۋ، مەسئۇد سەدرى ۋە باشقىلار سەۋەندىن كېلىپ بىزگە قوشۇلدى. جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ ئىنقىلاۋى روھىنى كوتىرىشتە ھوكۇمەت ۋەكىللىرى تېيىپ ھاجىم سابىتوۋ، مەھەممەتجان مەخسۇملارنىڭ قوشقان ھەسسىلىرىنى تەكىتلىگەن بولار ئىدىم.

1945 - يىلى 21 - ئاۋغۇست كۈنى كوبۇك ئازات قىلىندى ۋە ئالتاي جىملەيدە ھەرىكەت قىلغان موللا ئىسلام، ھوشۇر ئىسلاملار 200 دىن ئوشۇق پارتىزانلىرى بىلەن بىزگە قوشۇلدى. 25 - ئاۋغۇست كۈنى ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ بورچوم شەھىرى ئازات ئىلىندى. ئەندى سارسۇمبىگە يېقىنلاشقاندا دەلىلخان، بەتمخان، بەدەلخانلار باشلىق 600 گە يېقىن پارتىزان بىزگە قوشۇلدى.

9 - سېنتەبىر كۈنى ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ مەركىزى بولغان سارسۇمبە شەھىرى دۈشمەندىن تازىلاندى، كومىنداڭنىڭ تەخمىنەن 8 مىڭ ئەسكىرى، 2 گېنېرالى ئەسىرگە ئېلىندى. كومىنداڭچىلار سېپىدە بولغان 600 دىن ئوشۇق رۇسلار (كىرۋاكلار) بىزگە قوشۇلدى. ئالتاي سارسۇمبە ئەترابىدا پارتىزان بولۇپ ھەرىكەت قىلغان مەھەممەتجان يۈسۈپوۋ پولكوۋنىك ئۇنۋاندا ۋەزىپە ئورۇنلاپ بىزگە قوشۇلدى.

بۇ ۋاقىتتا ئوسمان باتۇر بىزگە تېخى يېتىپ كېلەلمىگەن ئىدى. ھەربىي باشلىقلار ۋ. ئى. كوزلوۋ، ف. ئى. لېسكىن دەلىلخاننى ۋە غۇلجىدىن كەلگەن رەھبىرىي كادىرلارنى ئوسمانغا ئەۋەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن مەمۇرىي رەھبەرلەردىن تېيىپ ھاجىم سابىتوۋ، مەھەممەتجان مەخسۇم، ئالتاي ۋەكىللىرىدىن دەلىلخان ۋە باشقىلار ئۆلكىدە ئالتاي مەمۇرىي ھەربىي باشقۇرۇش ئىشلىرىنى يولغا سالدى. ئوسمان باتۇر ۋالىي، دەلىلخان سۇگۇربايېۋ مۇئاۋىن ۋالىي ۋە ھەربىي باشلىق، موللا ئىسلام مۇئاۋىن ۋالىي بولۇپ تايىنلاندى. بارلىق ھەربىي - مەمۇرىي ئىشلار يولغا سېلىنىپ، ئوز قىنىغا چۈشىرىلگەن ئىدى. ئالتاي سارسۇمبە قازاق پولكى تەشكىللىنىپ بەدەلخان پولك كوماندىرى، دەلىلخان ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەربىي قوماندانى لاۋازىملىقىغا تايىنلاندى.

ئالتاي خەلقى كوپ يىللار كۈتكەن ئازاتلىققا ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن ئەجايىپ شاتلىققا بولەنگەن بولۇپ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار مىللىي ئارمىيەمىزگە بەك مىننەتدارلىق بىلدۈرەتتى. تارباغاتاي، ئالتايدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك، ۋەتەنگە بولغان سادىقلىق ئۇستۇن روھىنى تەسۋىرلەش تەس ئىدى.

15 - ئاۋغۇست كۈنى دولەت رەھبىرى ئېلىخان تورەم مۇھسىن، ئوردۇنبەگ، ئەلى ئەخمەت سادىرى، تۇرسۇن ئوسمانلار ھەمراھلىقىدا سارسۇمبىگە يېتىپ كەلدى. ئۇلارنى فوتتى ئىۋانوۋىچ لېسكىن، تېيىپ ھاجىم سابىتوۋ، مەھەممەتجان مەخسۇم، دەلىلخان سۇگۇربايېۋ، شۇنداقلا دىنىي زات سېيىماخۇن خەلپىتىم ۋە باشقا ھەربىي - مەمۇرىي رەھبەرلەر قارشى ئالدى.

دولەت رەھبىرىنىڭ مەخسىتى ئۆزۈندىن بېرى كومىنداڭغا قارشى كۈرەشىپ كەلگەن ئوسمان باتۇر ۋە ئۇنىڭ پارتىزانلىرى بىلەن ئۇچرىشىش، ئۇلارنى تەبرىكلەش، دولەت مۇكاپاتلىرى بىلەن مۇكاپاتلاش، بىرلىككە كېلىش پىلاندا بولغان ئىدى، لېكىن ئوسمان باتۇر ئوز ۋاقتىدا كېلەلمىگەنلىكتىن، دولەت رەھبىرى غۇلجىغا قايتىپ كەتتى. غۇلجىغا كېتىش ئالدىدا ئېلىخان تورەم 2 - ئاتلىق بىرىگادىسىنىڭ قوماندانلىق تەركىۋىنى ژىغىپ مەجلىس ئوتكۈزۈپ، ئالتاي - تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ئازات بولغانلىقىنى تەبرىكلەپ، ئاندىن ئالدىمىزدا تۇرغان مۇھىم ۋەزىپىلەر ھەققىدە قىسقىچە توختالدى.

2 - ئاتلىق بىرىگادا 21 - ئوكتەبىردە بۇيرۇققا بىنائەن ئالتايدىن كەينىگە قايتىپ ساۋەنگە، ئاندىن شىخوغا كەلدى. شىخوغا كەلگەن كۈنىمىز قۇربان ھېيت بولدى. ھېيت نامىزىنى ساۋەن ھاكىمى قالىبېك 2 - ئاتلىق بىرىگادا ئاخۇنى سېيىماخۇن خەلپەت، پولك ئاخۇنى ئابدۇمۇلۇك بىلەن بىللە ئوتۇدۇق.

بىرىگادا شتابى ساۋەن شەھىرىگە ئورۇنلاشتى. 4 - 5 - پولكلار ساۋەن ماناس دەرياسى بويىدا مۇداپىئەدە تۇردى. 1945 - يىلنىڭ كۈز - قىش پەسلىدىن 1946 - يىلنىڭ ماي ئېيىغىچە ئاساسەن بۇيرۇق كۈتۈپ مۇداپىئەدە تۇرۇشقا توغرا كەلدى. بۇ ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن بولغان جەڭلەردە ئاۋلانغان جەڭچى - ئوفىتسېرلار ئارىسىدا سەلبىي تەسرات پەيدا قىلدى. بىر نەچچە ئاي بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇش، بۇ ئەلۋەتتە، قانداقتۇ بىر كۆمانلىق ھىسسىياتلارنى پەيدا قىلىپ ئادەمنى قىيناتتى. ئەينە شۇنداق بىر خىل ئۆزگەرمىگەن ھەربىي - سىياسىي ئەھۋال بىلەن 1946 - يىلى ماي ئېيىغا قەدەر بۇيرۇق كۈتۈپ تۇردۇق. كېيىن ئۇخشاق بىز بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرماي بەلكى كومىنداڭ بىلەن 11 ماددىلىق بىتىم ئىمزالىنىشىنى كۈتۈپ تۇرغان ئىكەنمىز. كۈن ساناپ ئالغا ئىلگىرلەپ، دۈشمەن ئۈستىدىن غەلىبە قىلىۋاتقان تەرەپنىڭ مۇنداق كېلىشىمگە كېلىشى بىزنىڭ ئەقىل ئارازىمىزدىن ئوتمەتتى.

ئون بىر ماددىلىق بىتىمدىن كېيىنكى ئەھۋال

1946 - يىلى ماي ئايلىرىدا ساۋەن ماناس بويىدا مۇداپىئەدە تۇرغان ۋاقتىمىزدا قاتتىق ئاغرىپ قالدىم. سوقۇشتا زەمبىرەك ئوقىنىڭ پارچىسى سول بىقىنىمغا تەككەن. ئەينە شۇ زەخمىلەنگەن يەر ژىرىڭداپ ئوڭنى ئوپېراتسىيە قىلىشقا توغرا كەلگەن ئىدى. مېنى غۇلجىغا ئەۋەتتى. بۇ يەردە تەجرىبىلىك ئىخمەت دوختۇر ئوپېراتسىيە قىلىپ، داۋالىدى. دوختۇردىن چىقىپ ئويىدە بىر ئاز دەم ئالدىم. مەيدانداش دوست - بۇرادەرلەر ھال سوراپ يوقلاپ تۇردى. ئەينە شۇنداق بۇرادەرلەرنىڭ بىرى، ھازىر ئىسمى يادىمدا يوق، قورغاس چېگارا پونكىتىدا جاۋابكەرلىك خىزمەتتىكى پودپورۇچىك ھال سوراپ كېلىپ مۇڭدىشىپ كەتتى. ئوتۇ كۈن، - دېدى ئۇ، - ئوچ يىنىك ئاۋتوماشىنا غۇلجىدىن س س س ر تەرەپكە ئوتۇپ كەتتى. بىر ماشىنىنىڭ كەينىدە ئېلىخان تورەمنىڭ ئولتارغىنىنى كوردۇم. ماشىنىدىكىلەر ماكا پروپۇسك ھوججەتلىرىنى كورسىتىپ ئوتۇپ كېتىشتى. مەن بۇ ئىشقا ھەيران بولدۇم، - دەپ سوزىنى توكەتتى سوھبەتدىشىم. كېيىن 4 - 5 كۈندىن كېيىن تورەمنىڭ ئوغرىلىنىپ كەتكەنلىكى توغرىلىق پاراڭ تارقىلىپ كەتتى.

1946 - يىلى ئىيۇن ئېيىدا شەرقىي تۈركىستان بىلەن كومىنداڭ ئوتتۇرىسىدا ئون بىر ماددىلىق بىتىم ئىمزالانغانلىقى توغرىلىق ئېلان قىلىندى. مەزكۇر بىتىمدىكى ھەربىلەرگە تېگىشلىك ماددىلارنىڭ ئىجتىمەدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئوتتۇز مىڭدىن ئوشۇق مىللىي ئارمىيەسىدىن 12 مىڭ جەڭچى - ئوفىتسېر قالدىرىلىدىغانلىقى مىللىي ئارمىيەگە بېرىلگەن قاتتىق زەربە ئىدى. ئومۇمەن ئون بىر ماددىلىق بىتىم ئارمىيە سېپىدە ئىجابىي تەسرات بەرمىدى، ئۇنىڭغا كوپچىلىك نارازى ئىدى. ئەركىنپەرۋەر ئۇيغۇر ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ قۇللۇقتىن بىلەن ئازاتلىق ئۈچۈن بولغان كۈرەش مەيدانلىرىدا جىنىققان، غەلىبىنىڭ ئالغا ئىلگىرلەۋاتقان كۈچلۈك مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ ژۈرۈشلىرى يېرىم يولدا توختىتىپ قويۇلدى.

رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمىي، قوماندانىمىز گېنېرال ئىسھاقبېك مونونوۋلار 11 ماددىلىق بىتىمنى بۇزماسلىققا، ئۇنىڭغا قەتئىي رىئايە قىلىشقا جىددىي ئەھمىيەت بەرگەن ئىدى.

1949 - يىلى يازدا ئوۋەتتىكى دەم ئېلىشقا چىقىپ غۇلجىغا كەلدىم. غۇلجىغا كەلگىنىمنىڭ ئوتىنچى كۈنى مېھماندىن كەچ قايتسام ئايام: سېنى گېنېرال ئىسھاقبېكنىڭ ئادىيوتانتى ئوچ قېتىم ئىزدەپ كەلدى، - دېدى. ئەتىسى ھەربىي كىيىملىرىمنى كىيىپ گېنېرالنىڭ ھوزۇرىغا باردىم. ئىسھاقبېك بىلەن بىر پەس ھال ئەھۋال سوراپ مۇڭداشتۇق. ئاندىن گېنېرال مېنى ئەتىلا ئۆز قىسمىغا كېتىشىمنى بۇيرىدى. مەن ئىككى يىلدا بىر قېتىم دەم ئېلىشقا كەلگەنلىكىمنى، ئۇرۇق - تۇققانلىرىمنى تېخى تولۇق كورەلمىگەنلىكىمنى ئېيتتىم. سوزلىرىمنى دىققەت بىلەن تىڭشىغان گېنېرال ئىخچام جىددىي تۇسقا كىرىپ: يات ئاردا چوڭ بىر سەپەر ئالدىدا تۇرغانلىقى، ئەخمەتجان قاسىمىي، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ، دەلىلخان سۇگۇربايېۋ، ئورىي ۋە يەنە ئوچ كىشى قوشۇلۇپ خىتاينىڭ مەركىزىگە مەجلىسكە چاقىرىلغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. ئۇ يەردە يەنە: بىلمەيمەن، ئىبمىسكىدۇ مېنىڭ بارغىم يوق. مەن ھەربىي ئادەم، مەن بارمىسام بولار ئىدى. دېسەم رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمىي ئۇنىمايدۇ. سىز قوماندان، سىز بارمىسىڭىز بولمايدۇ، دەيدۇ. ئاندىن گېنېرال مېنىڭ ئەتىلا يولغا چىقىشىم كېرەكلىكىنى ئېيتتى.

مەن گېنېرالنىڭ ئويىدىن چىقىپ ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ ئويىگە بارسام، ئۇ كىشى ئوز كابىنېتىدا ئالدىراش بىر ياققا ماڭغان ئىكەن، كورۇشۇپ سالاملاشقاندىن كېيىن، ئەتە سائەت تورتتە كورۇشەيلى، ھازىر ئابدۇكېرىمگە بېرىك دېدى. ئابدۇكېرىمگە بارسام ئۇ ئويىدە ئىكەن، مېنى سەممىي قارشى ئالدى، ئىككىمىز خېلە سوھبەتلەشتۇق.

ئەتىسى سەھەر سائەت تورتتە بىزنىڭ قوراغا مۇداپىئەدىن دەم ئېلىشقا كەلگەن ئوفىتسېرلارنى ژىغىپ گېنېرال ماۋاروۋ ماكا ئەۋەتكەن ئىكەن. مەن كېلىشىم بويىچە ئەخمەت ئەپەندىنىڭ ئويىگە باردىم. ھال ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن، ئۇ كىشى سىزنى ئىسھاقبېك، ئابدۇكېرىملار ئالدىمىزدىكى ئىشلار توغرىلىق خەۋەردار قىلغاندۇ، مېنىڭ سىزگە ئېيتىدىغان سوزلىرىم ئۇلارنىڭكىدىن جەتلەشمەيدۇ. مەندىن جەڭچى - ئوفىتسېرلارغا سالام ئېيتىڭ. ئەرتىپ - ئىنتىزام، ھەربىي - سىياسىي ئوگىنىش ئىشلىرىغا جىددىي ئەھمىيەت بېرىڭلار، - دەپ چىكىلدى. بۇ رەھبەرلىرىمىز بىلەن ئاخىرقى قېتىمقى كورۇشۇش، خوشلۇشۇش ۋە مەڭگۇ ئۇنتۇلماس بىر خاتىرە دەقىقىلىرى بولغان ئىكەن.

شۇنىڭدىن كېيىن باشقا ئوفىتسېرلار بىلەن ئوز قىسمىلىرىمىزغا راۋان بولدۇق. ئازات ئىشانلىق 2 - ئاتلىق پولكقا كېلىپ بىر نەچچە كۈندىن كېيىن مېنى شىخو شتابىغا كېلىشىم توغرىلىق تېلېفون بېرىپتۇ. شتابقا كەلسەم بارلىق پولك كوماندىرلىرى ژىغىلغان ئىكەن. ئۇيەردە مەتىمىن ئىمىنوۋ، مەرغۇپ ئىسخاقوۋ، مەھەممەتجان يۈسۈپوۋ، ئەسەت تېيىپوۋ، جاغدا بابالىقوۋ ۋە باشقا ئوفىتسېرلار ئولتارغان ئىكەن. زالدا جىم - جىتلىق. قانداقتۇ بىر قايغۇلۇق ھادىسە بولغاندەك تۇيۇلاتتى. ھېچ كىم ھېچ نەرسە بىلمەيدۇ. ھەممىمىز پولكوۋنىك ئابدۇرېھىم ھەسەنوۋنى كۈتتۇق. بىر چاغدا ئا. ھەسەنوۋ زالغا ھوكۇرەپ ژىغلاپ كىرىپ كەلدى. ئۇ: رەھبەرلىرىمىزدىن ئايرىلدۇق دېگەن سوزلەرنى ژىغلاپ تۇرۇپ ئېيتتى. بىز ھەممىمىز ھوكۇرەپ ژىغلاپ كەتتۇق...

ئايتوغان يۈنىچى فازىلجان ئوغلى.
سابىق شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ پولكوۋنىكى.

ئەدەبىي مىراسلىرىمىزدىن

بەش قەھرىمان ھەققىدە بەش رىۋايەت ياكى مېھرىۋانلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك، باتۇرلۇق ھەم تاپقۇرلۇق ھەققىدە

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

بۇنى ئاڭلىغان باتۇر ئەزىمەت شىراق لەشكەر بېشى-نىڭ قان بىلەن تولغان كۆزلىرىگە مەردانە تىكىلىپ قاقاقلاپ كۈلگىنىچە ئۇنى مۇنداق مازاق قىلىدۇ:

«مەن يەكلىمەن! يالغۇز بىر ئۆزۈم پۈتۈن بىر قوشۇنىنى يەكلىمەن! جانجان قەبىلەم ساكلارنىڭ ۋە ئانا تۇپرىقىمنىڭ بېشىغا كەلگەن بالايى - ئاپەتلەرنى تەل - تۆكۈس يە-رىمپە باسقۇنچى لەشكەرلەرنى ھالاكەتكە گىرىپتار قىل-دىم. تۇرت تەرەپىنىڭ قايىنسىغا ماڭساڭلار، ھەممىسى يەنە يەتتە كۈنلۈكتىن يول. خالىغان تەرەپلىرىڭلارغا كې-تىۋېرىڭلار، بەرى بىر ھەممىڭلارنى ئاچلىق ۋە تەشنالىق قىيناپ ئابۇت قىلىدۇ. مېنىڭ قېنىم بولسامانا موشۇ يەر-گە توكۇلىدۇ...»

شىراقنىڭ بۇ مەردانە سۆزلىرى لەشكەر باشلىقى رانۇس چاتىنىڭ قارا ۋۇرىگىگە خەنجەردەك قادىلىدۇ. قاتتىق ئىز-تىراپ ۋە خەۋپتىن تەلۋىلەشكەن بۇ ۋەھشى قانخورقى-لىچىنى سۇغۇرۇپ شىراقنىڭ كاللىسىنى ئالىدۇ، ئامما ئۇنىڭ ئۆزى ۋە لەشكەرلىرى سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئاجىزكېلىپ، تونۇردەك قىزىپ كەتكەن بىپايان قۇملۇق ئاتائاچلىق ۋە تەشنالىق ئىلكىدە پۈتۈنلەي ھالاك بولۇپ توگەيدۇ...»

رىۋايەتنىڭ باش قەھرىمانى شىراق ئۆز ۋەتىنىنى ۋە ئۆز قەبىلىسىنىڭ ئازاتلىق - ئەركىنلىكىنى جېنىدىنمۇ ئە-زىزكۆرگۈچى بىر ئاددىي پادىچى بولۇپ، ئۇ ئېگىلمەس سۇنماس قەيسەر ئىرادىگە، يۈكسەك ۋە تەنپەرۋەرلىك روھقا، پاك ۋىژدانغا ئىگە بولغان غايىۋىي قەھرىماننىڭ ئوبرازىدۇر.

4. باتۇر تەگرىقۇت توغرىسىدىكى رىۋايەت

خىتاينىڭ مەشھۇر تارىخچىسى سىماچيەن ئۆزىنىڭ «تارىخنامە» ناملىق كىتاۋىدا شەرىق ئەدەبىيات تەرەق-قىيات تارىخىدىكى مۇھىم ئەسەرلەرنىڭ بىرى بولغان «باتۇر تەگرىقۇت (مودۇن چەنيۇ) توغرىسىدىكى رىۋا-يەت»نى قىسقىچە خاتىرىلەپ قالدۇرغان.

«تارىخنامە» ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخىي ماتې-رىياللاردىن مەلۇم بولۇشىچە، مىلادىدىن بۇرۇنقى 3 - ئەسىرلەردە ھونلار قۇدرەتلىك بىر دولەت قۇرغان بو-لۇپ، ئۇنىڭغا تۇمەن تەگرىقۇت ئىسىملىك بىر كىشى پادىشائىكەن. تۇمەن تەگرىقۇت ئۆزىنىڭ چوڭ خوتۇ-نىدىن بولغان ئوغلى باتۇرنى ئۆزىگە ۋەلى ئەھدى (تەخت مىراسخورى) قىلىپ تايىنلايدۇ. بىراق ئارى-دىن ئانچە ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمەي، تۇمەن تەگرىقۇت بۇ قارارنى بىكار قىلىپ تاشلاپ، كىچىك خوتۇنىدىن بولغان ئوغلىنى ۋەلى ئەھدىلىككە تايىنلىماقچى بولى-دۇ. بۇ مەخسەتكە يېتىش ئۈچۈن چوڭ ئوغلى باتۇر-نى ھازىرقى گەنسۇ ئەتراپىدا ئولتۇراقلاشقان ئۇلۇق يا-ۋچىلار ئېلىگە بارىمتا قىلىدۇ. چۈنكى، قەدىمى زامانلاردا ئەھدىنامە تۈزۈشكە ئىككى دولەت بىرلىككە كەلگەن شەرتلىرىنىڭ بۇزۇلماسلىقى ئۈچۈن ئۆز شاھزادىلىرى-دىن بىرسىنى خوشنا دولەتكە بارىمتا ھېساۋىدا تاپشۇ-رۇپ بېرىشەتتى. تۇمەن تەگرىقۇت باتۇرنى ياۋچىلار ئېلىگە بارىمتا سۈپىتىدە يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىن، كىچىك خوتۇنىدىن بولغان ئوغلىنى ۋەلى ئەھدە قى-لىپ بېكىتىدۇ. بۇ ئىش باتۇرنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغايدۇ. سىما چيەننىڭ «تارىخنامە»سىدە يېزىلغان بايانلارغا قارىغاندا، ئۇ دەۋرلەردىكى بارىمتا قىلىنغان شاھزادىلەرنىڭ ھاياتى ھېمىشە دېگۇدەك خورۇيقا دۇچ كېلىپ تۇرىدىكەن. چۈنكى كوپ چاغلاردا ئىككى دو لەت ئوتتۇرىسىدىكى ئەھدىنامە بۇزۇلغان ھامان، بۇ با لىلارنىڭ كاللىسى ئېلىنىدىكەن. بۇ ئەھۋاللارنى ئېنىق چۈشەنگەن باتۇر سەگەكلىك بىلەن ئەھۋالنى كۈزى-تىپ، پەيتنى تېپىپ قېچىپ كېتىشكە تەييارلىنىپ تۇرىدۇ. ئارىدىن مەلۇم ۋاقىت ئۆتۈپ، ھونلار بىلەن ئۇلۇق ياۋچىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەھدىنامە بۇزۇلۇپ، ئۇرۇش ۋەھىمىسى قاپلايدۇ. بۇنى سەزگەن باتۇر ئۇ-لۇق ياۋچىلارنىڭ خاقانى مىنىدىغان ۋۇگرۇك ئاتقا مى-نىپ قېچىپ كېتىدۇ. ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئۇلۇق ياۋچىلار ئادەم تەشكىللەپ قوغلىغان بولسىمۇ، باتۇرغا يېتىشەلمەيدۇ.

باتۇر ھازىرقى گەنسۇنىڭ جاڭيې دېگەن يېرىدىن قېچىپ، تىكشىيادىكى تەگرى قۇملۇقىنى بېسىپ ئۆ-تۈپ، شەرىققە قاراپ يول ئالىدۇ. ئاخىرى ھونلارنىڭ لۇۋبالىق دېگەن پايتەختىگە (ھازىرقى كۆكخوت ئەترا پىغا) سالامەت يېتىپ كېلىدۇ.

ئۆز پەرزەندى باتۇرنىڭ زېرەك، قەھرىمان، قەيسەر-لىكىنى كۆرگەن تۇمەن تەگرىقۇت ئۇنىڭغا قايىل بولى-دۇ. شۇنىڭ بىلەن ھون ئاتلىق لەشكەرلىرىنى تەربىيە-لەش ئىشىنى باتۇرغا تاپشۇرىدۇ. بۇ خىل ئەۋزەل شارا-ئىتقا ئېرىشكەن باتۇر پۈتۈن زېھنىنى ئىشقا سېلىپ، ئا-ۋازلىق ئوقيانى ئىجات قىلىدۇ. ئۆزى تەربىيلەۋاتقان ھون لەشكەرلىرىنى: «مەن موشۇ ئاۋازلىق ئوقيانى نې-مىگە قارىتىپ ئاتسام، سىلەرمۇ شەرتسىز شۇ نەرسىنى نىشانلاپ ئېتىڭلار! ئەگەر بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىدې-كەنسىلەر، ھەممىڭلارنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن» دەپ ئاگاھلاندۇرىدۇ.

مەلۇم بىر كۈنى باتۇر ئاۋازلىق ئوقياسىنى ئۆزى مە-شىق قىلدۇرغان ئاتقا قارىتىپ ئاتىدۇ. ھون ئاتلىق لەشكەرلە-رىنىڭ بۇ ياخشى ئاتنى ئېتىشقا كۆزى قىيمايۋاتقان تەمتە-رەپ قېلىشىدۇ. باتۇر تەگرىقۇت بۇيرۇقىنى ئورۇنلاشقا سوسلۇق قىلغان ھون ئاتلىقلىرىنىڭ بېشى-نى ئالىدۇ. ئۆز يېقىندىكىلەرنى يەنە قاتتىق ئاگاھلاندۇ-رۇپ: «بۈگۈندىن كېيىن كىمدە - كىم مېنىڭ ئاۋازلىق ئوقيا بىلەن نىشانلاپ ئاتقان نەرسىنى دەرھال ئاتمايدى-غان بولسا، ئۇلارنىڭ تەغدىرى ھازىر بېشى ئېلىنغانلار-نىڭ تەغدىرىگە ئوخشاش بولىدۇ» دېيدۇ.

ئارىدىن ئانچە ۋاقىت ئۆتمەي، باتۇر ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان خوتۇنىنى نىشانلاپ ئاۋازلىق ئوقيانى ئاتە-لىدۇ. بۇ قېتىممۇ ھون ئاتلىق لەشكەرلىرى باتۇرغا بەر-گەن ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ، ئۇلار تەگلا ئوقيا ئېتىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. نەتىجىدە ھەممىسىنىڭ بېشى كېسىلىدۇ. ئىككى قېتىملىق قاتتىق ۋەقەدىن سا-ۋاق ئالغان ھون ئاتلىق لەشكەرلەر ئاخىرى باتۇرنىڭ بۇيرۇقىغا شەرتسىز ئىتائەت قىلىدىغان ھالەتكە كېلى-دۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھون پادىشاسى تۇمەن تەگرىقۇت كىچىك خوتۇنىدىن تۇغۇلغان ئوغلى ۋە ئۆزى باتۇردىن ئور-دا ئەمەلدارلىرىنى ئېلىپ ئوۋغا چىقىدۇ. باتۇر بۇ پۇر-سەتنى غەنىمەت بىلىپ، ئاتىسىنى، ئۆگەي ئانىسىنى، ئۆگەي ئىنىسىنى ۋە ئۆزىگە باقمايدىغان ئوردا بەگلىرى-نى ئۆلتۈرىدۇ. بۇ قېتىم باتۇرنىڭ ئاۋازلىق ئوقياسى ئۇ-لارنى قاپلاپ چاقماق تېزلىكىدە شۇ نەرسىگە قارىتىپ ئوقيا-لارنى ياغدۇرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، باتۇر ئۆز ئورنى-دا مىلادىدىن بۇرۇنقى 210 - يىلى ھونلار-نىڭ پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرىدۇ ۋە ئۆز نامىنى باتۇر تەگرىقۇت دەپ ئاتايدۇ. رىۋايەتتە ھون ئاتقۇچەكلى-رى ئوتتۇرىسىدىكى ئاتقانلىق تالىشىش - تارتىشلارنىڭ كەسكىنلىكى رەھىمسىزلىكى، دەھشەتلىك ئوسال ئالغانلى-قى ۋە باتۇرنىڭ ئۆز مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن ئە-دەپسىز ۋە تەگرىقۇت تاتارلىق ئوقيانىڭ ھالاكەتنى ھا-لاك قىلغانلىقى... قاتارلىقلار ھېكايە قىلىنىدۇ. مۇھە-مى ئۇنىڭدا يەنە باتۇرنىڭ زېھنىي پەم - پاراسەتلىكى، باتۇرلە-غى ۋە پىلانلىق ھەربىي تەدبىرلەر تەسۋىرلەنگەن. قاتتىق قوللۇقلىقى... ئوبرازلىق ھالدا بىر ئۇسۇل بىلەن ئېچىپ بېرىلگەن.

5. بوكەخان ھەققىدە رىۋايەت

بوكەخان ھەققىدىكى رىۋايەت قەدىمكى ئۇيغۇرلار-نىڭ تىلى، تارىخى، ئەدەبىياتى، دىنىي ئېتىقادى... قا-تارلىقلارنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ماتې-رىياللارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ رىۋايەتتە ئاساسەن ئورخون - سېلىنگا ۋادىسىدا قۇرۇلغان ئۇيغۇر خاقانلىقىنىڭ (مىلادى 747 - 840 يىللار) ئىككىنچى خاقانى مويۇنچۇرنىڭ (قارا خاقان) كىچىك ئوغلى بوكەخاننىڭ (ئىل تېكىن ياكى تەگرى خاقان) تۇغۇلۇشى، تەختكە چىقىشى ۋە ئۇ-نىڭدىن كېيىنكى پائالىيەتلىرى خەلق رىۋايەتلىرىگە خاس كۆرۈنۈشلەر بىلەن بايان قىلىنغان. بۇ رىۋايەت قەدىمكى ئۇيغۇر خاقانلىقى دەۋرىدە ناھايىتى كەڭ تار-قالغان بولۇپ، ئۇنى فرانسۇز تارىخچىسى دوسسون ئۆز زامانىسىدا «جاھانگىر تەۋارىخ» دېگەن ئەسەرلەرگە ئاساسەن يازغان «موڭغۇل تارىخى» ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەپ قالدۇرغان.

دوسسون ئەسىرىدىكى «بوكەخان» ھەققىدىكى رى-ۋايەتنىڭ ئەسلىكى مۇنداق:

«...قارا قۇرۇم تاغلىرىدىن ئېقىپ چىققان توغلا، سېلىنگا دەريالىرى قوشۇلىدىغان جايدا (قوملانچۇ) دېگەن جاي بار ئىكەن. شۇ جايدا بىر-بىرىگە ياندىشىپ ئۆسكەن ئىككى تۈپ دەرەق بار ئىكەن. بۇلارنىڭ بىرىنى «فىستۇق» (فىستاق - قېيىن دەرىخى) دەپ ئاتايدىكەن، يەنە بىرىنى «تۇز» دەپ ئاتايدىكەن... مانا شۇ ئىككى تۈپ دەرەق-نىڭ ئارىسىدا ئۈشتۈمتۇتلا بىر كىچىك دۆڭ پەيدا بو-لۇپ قاپتۇ. بۇ دۆڭ كۈن ئۆتكەنسېرى ئېگىزلەشكە باش-لاپتۇ. دۆڭنىڭ ئۈستىدە تاڭ ئاتقىچە شام يورۇپ تۇ-رىدىكەن. ئۇيغۇرلار دۆڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېھتىرام بىلدۈرىدىكەن. دۆڭنىڭ ئىچىدىن خۇددى ناخشا ئې-يتقاندەك ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇرىدىكەن. ھەر كېچىدە ئەھۋال شۇنداق بولۇپ تۇرىدىكەن. دۆڭنىڭ ئۈستى-دىكى شام بارغانسېرى چاقناپ، دۆڭدىن 30 قەدەم-چە كېلىدىغان ئەتراپنى يورۇتۇپ تۇرىدىغان بوپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە دۆڭدىن ئۈشتۈمتۇتلا بىر ئىشىك ئې-چىلىپتۇ. شۇ ئىشىكتىن دۆڭنىڭ ئىچكىرىسىگە قارىغان-لار دۆڭنىڭ ئىچىدە خۇددى ئوتلۇغا (كىگىز ئۆي) ئوخ-شاپ كېتىدىغان بەش ئېگىز ئۆينىڭ بارلىقىنى، ھەر بىر ئۆيگە ئايرىم - ئايرىم ھالدا كۈمۈش سەگەنچۈكلەر-نىڭ ئېسىلغانلىقىنى، سەگەنچۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر-دىن بوۋاق ئوغۇل بالىنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى، بوۋاقلار-نىڭ ئاغزىدا سۈت ئەمگۈزىدىغان ئېمىزگىلەرنىڭ بار-لىقىنى كورەلەيدىكەن. ئۇيغۇر قەبىلىرىنىڭ ئاقساقالى-رى بۇ ئەجايىپ بوۋاقلارنى كورۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ھورمەت ئىزھار قىلىشىپتۇ. بۇ بەش نەپەر ئو-غۇل بوۋاق ھاۋا بىلەن ئۇچراشقان ھامان ھەرىكەتلى-نىپ ئويدىن چىقىپتۇ. ئۇيغۇرلار ئىنىكئانلارنى تايىن-لاپ، بوۋاقلارنى ئېمىتكۈزۈپتۇ. بوۋاقلار تىلى چىققان ھامان ئۆزلىرىنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ. كى-شىلەر ئۇلارغا ھېلىقى ئىككى تۈپ دەرەقنى كورسى-تىپ قويۇشۇپتۇ. بۇ بەش ئوغۇل دەرھال دەرەققە چو-قۇنۇپتۇ. دەرەق ئادەمگە ئوخشاش تىلغا كىرىپ، ئۇلار-نىڭ ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك بولۇپ ئۆسۈشى ھەققىدە ۋەسىيەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈك ئۆمۈر سۈرۈشى-نى قۇتلاپتۇ. شۇ جايدا كىشىلەر بۇ بەش ئوغۇلغا خۇد-دى شاھزادىلەرگە ئىتائەت قىلغاندەك بويسۇنۇپتۇ بۇ بەش ئوغۇلنىڭ ئەڭ چوڭىنىڭ ئىسمى شۇڭقار تېكىن، ئىككىنچىسىنىڭ ئىسمى قۇتچۇر تېكىن، ئۈچىنچىسى-نىڭ ئىسمى بۇقا تېكىن، تۆرتىنچىسىنىڭ ئىسمى ئۇر تېكىن، بەشىنچىسىنىڭ ئىسمى بوكە تېكىن ئىكەن. ئۇيغۇرلار بۇ ئوغۇللارنى تەگرى ئاتا قىلغانلىقى ئۈ-چۈن، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسىنى خاقان قىلىشنى قا-رار قىلىشىپتۇ. ئوغۇللارنىڭ ئىچىدە بوكە تېكىن چىراي-لىق، ئەقىللىق، تالانتلىق بولۇپ، ئۇرغۇن ئەللەرنىڭ تىلىنى مۇكەممەل بىلىدىكەن. شۇڭا ئۇيغۇرلار بوكە تې-كىننى خاقان قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىتائەتمەنلىك بىلدۈر-گەن ئىكەن. بوكە تېكىن خاقانلىق تەختىدە ئولتارغان-دىن كېيىن، دولەتنى ياخشى ئىدارە قىلىپتۇ. دولەت-نىڭ ئاھالىسى كوپىيىپتۇ. تەگرى بوكەخانغا ئۈچ قۇش ئىنئام قىلغان ئىكەن. بۇ قۇشلار ئۇرغۇن ئەللەرنىڭ تە-لىنى بىلىدىكەن. بوكەخان بۇ قۇشلارنى ھېمىشەم دۇ-نيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئەۋەتىپ، دۇنيادىكى ئىش-لاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە كېچىسى بوكەخان چېدىر ئىچى-دە ياتقاندا، بىر ئىلاھىي جاننى كورۇپتۇ. ئىلاھىي جان گودەك قىز قىياپىتىدە كورۇنۇپتۇ. خاقان قورقۇپ، ياڭاندىن ئويغىنىپ ئويغان بولۇپېلىپ، گەپ قىلىشقا پېتىنالماپتۇ. ئىككىنچى كېچىمۇ يەنە شۇنداق ئەھۋال يۈز بېرىپتۇ. ئۈچىنچى كېچىسى بوكەخان بۇ ئەھۋالنى باش ۋەزىرىگە ئېيتىپ قويۇپ، ئۆزى پەرى قىزغا ئەگە-شىپ، «قۇت تېغى» (بەخت تېغى) دەپ ئاتالغان تاغنىڭ ئىچىگە بېرىپتۇ. تاڭ ئاتقىچە قىز بىلەن مۇڭدى-شىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ھەر كېچە شۇنداق ئەھ-ۋال يۈز بېرىپ تۇرۇپتۇ. مۇنداق ئەھۋال يەتتە يىل ئا-لتە ئاي 22 كۈنگىچە داۋام قىلىپ، بوكەخان قىز بى-لەن خوشلىشىدىغان چاغدا قىز مۇنداق دەپتۇ: «كۈن چىقىشتىن كۈن پاتارغىچە پۈتۈن دۇنيا ساڭا بويسۇنى-دۇ. سەن بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاپ، ئەلنى ياخشى باش-قۇرغۇن». پەرى قىز بۇ گەپنى قىلىپ بولغاندىن كې-يىن غايىپ بولۇپتۇ. بوكەخان لەشكەر يىغىپ، چوڭ ئاكىسى شۇڭقار تېكىنگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۇنى 300 مىڭ قوشۇن بىلەن موڭغۇل ۋە قىرغىزلار ئېلىگە ماڭغۇزۇپتۇ. ئىككىنچى ئاكىسى قۇتچۇر تېكىننى 100 مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن تاڭغۇتلار ئۈستىگە ماڭ-غۇزۇپتۇ. ئۈچىنچى ئاكىسى بۇقا تېكىننى 10 مىڭ كى-شىلىك قوشۇن بىلەن خىتايغا ماڭغۇزۇپتۇ. تورتىنچى ئاكىسى ئۇر تېكىننى ئۆز ئېلىنى ساقلاشقا قالدۇرۇپتۇ. ۋىرۇشكە ماڭغان قوشۇنلار ئۇرغۇن ئەللەرنى بويسۇن-دۇرۇپ، كوپلىگەن ئەسىر ۋە ئولجىلارنى ئېلىپ، ئور-خون دەرياسىنىڭ بويىغا قايتىپ كېلىشىپتۇ. شۇ يەر-دە «ئوردۇ بالىق» دېگەن بىر شەھەر بىنا قىلىنىپتۇ. شۇ چاغدا كۈن چىقىش تەرەپتىكى دولەتلەر پۈتۈنلەي بو-يسۇندۇرۇلۇپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بوكەخان ئاجايىپ بىر چۈش كو-رۈپتۇ. چۈشىدە ئاپپاق چاپان كىيگەن، ئاق ھاسا تۇت-قان بىر ئەر كىشىنى كورۇپتۇ. ئۇ بىر پارچە قاش تېشى-نى بوكەخانغا بېرىپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ: «سەن موشۇ تاشنى مەڭگۈ ساقلىساڭ، پۈتۈن جاھان ساڭا باش ئېگىدۇ». بوكەخاننىڭ باش ۋەزىرىمۇ خۇددى شۇ-نداق چۈش كورۇپتۇ. ئەتىسى بوكەخان ھەربىي ھازىر-لىققا كىرىشىپ، كۈن پېتىش تەرەپكە قوشۇن باشلاپ مېڭىپتۇ. بۇ قوشۇنلار تۈركىستانغا يېتىپ كەلگەندە تۈپ - تۈزلەڭ، بۇلاق سۇلىرى شىرىلداپ ئېقىپ تۇرغان، سېمىز ماللار سەكرىشىپ ئويناپ تۇرغان بىر يايلاقنى كورۇپتۇ. قوشۇن شۇ يەردە توختاپتۇ. ئۇلار شۇ يەردە بالاساغۇن دېگەن شەھەرنى بىنا قىپتۇ. قو-شۇنلار بولۇنۇپ جاي - جايلارغا بېرىپتۇ. 12 يىل ئى-چىدە كوپ ئەللەرنى ئېلىپ، بىرخىل ياۋايى ئادەملەر ياشايدىغان جايغىچە بېرىپتۇ. ئۇلار بوكەخانغا سوغا-لار تەغدىم قىلىپ، ھورمەت بىلدۈرۈپتۇ... بوكەخان ئۇلارنى ئۆز ئەللىرىگە قايتۇرۇۋېتىپتۇ. چوڭ غەلىبىگە ئېرىشكەن بوكەخان بالاساغۇندىن ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان ئېلىگە قايتىپ كەپتۇ».

«تاڭ سۇلالىسى تارىخى»نىڭ «ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسسە» بابىدىكى مەلۇماتتىن قارىغاندا، رىۋايەتنىڭ باش قەھرىمانى بوكەخان تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر شە-خىس. رىۋايەت بوكەخان ھەققىدىكى رېئال تارىخىي فاكتلارنى فانتازىيەلىك ئېلېمېنتلار بىلەن ئۇلىنىدۇ-رۇش ئاساسىدا توقۇپ چىقىرىلغان. «تاڭ سۇلالىسى تارىخى» دىكى خاتىرىلەرگە قارىغاندا، ئورخون ئۇيغۇر خاقانلىرىنىڭ ئىچىدە بوكەخان ئىسىملىك مەشھۇر خا-قانمۇ بولغان. ئۇ ئۇيغۇر ئورخون خاقانلىقىنىڭ تازا گۈللەنگەن مەزگىلىدە ياشىغان ۋە تەختتە ئولتارغان بو-لۇپ، خاقان مويۇنچۇرنىڭ كىچىك ئوغلى ئېدى. ئۇ-نىڭ ئەسلى ئىسمى ئېل تېكىن بولۇپ، مويۇنچى ئا-لەمدىن ئوتكەندىن كېيىن ئۇيغۇر دولىتىنىڭ 759 - 780 - يىللاردىكى خاقانى سۈپىتىدە ئاتىسىنىڭ تەختىنى ئې-گەللىگەن. بوكەخان ھەققىدىكى رىۋايەتتە ئېيتىلغان بوكەخان «پەرى قىز بىلەن يەتتە يىل ئالتە ئاي 22 كۈن سوزلەشكەن...»، «بالاساغۇن دېگەن شەھەرنى بىنا قىلىپ... 12 يىل كوپ ئەللەرنى ئېلىپ...» دې-گەن سوزلەرنى ئېنىي دەۋرىدىكى تارىخىي رېئاللىقلار بىلەن باغلاشتۇرۇپ قارىغاندا، ئۇنىڭ ھەققىي فاكت-لاردىن بەك چەتنەپ كەتمىگەنلىكىنى سېزىۋېلىش مۇ-مكىن. بۇ رىۋايەتتە كورسىتىلگەن سانلارنى جەملىگەن-دە 20 يىل بولىدۇ. بۇ ۋاقىت بوكەخاننىڭ تەختتە ئولتۇرغان مەزگىللىرىنى كورسىتىدۇ. رىۋايەتتە يەنە بوكەخاننىڭ بەش ئوغلىنىڭ ئەڭ كەنجىسى ئېكەنلىكى، ئاكىلىرىنىڭ ھەربىي يۈرۈشلىرى ۋە بۇ بەش ئوغۇلنىڭ ئىسىملىرى بايان قىلىنغان. بۇ مەلۇماتلار «تاڭ سۇلالى-سى تارىخى»دا يېزىپ قالدۇرۇلغان «مويۇنچۇر خاقا-نىنىڭ يابغۇ تېكىن، قۇتچۇر تېكىن، ياغلاقار تېكىن، تون باغا تېكىن، بوكە تېكىنلەردىن ئىبارەت بەش ئوغ-لى بولغان» دېگەن فاكتقىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇ بەش ئوغۇلنىڭ ھەربىي يۈرۈشلىرىنى «تاڭ سۇلالىسى تارى-خى»دىكى ھەققىي فاكتلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ كور-گەندە، رىۋايەتنىڭ ھەققەتەن تارىخىي ۋاقىئەلەر ئاسا-سىدا پەيدا بولغانلىقى روشەن بولىدۇ. بۇنى مونۇ فا-كتلارمۇ تەستىقلەيدۇ. ئۇيغۇر خاقانى مويۇنچۇر تاڭ پادىشاسىنىڭ ئوتۇنۇشىگە ئاساسەن ئەن لۇشەن ئى-سيانىنى تىنجىتىش ئۈچۈن 756 - يىلى ئوغلى يابغۇ تېكىننى ئەۋەتكەن بولسا، شى سىمىڭ توپىلىڭىنى با-ستۇرۇش ئۈچۈن 762 - يىلى خاقان بوكە تېكىننىڭ ئۆزى خىتايغا بارغان. نەتىجىدە توققۇز يىل داۋام قىل-غان ئەن لۇشەن شى سىمىڭ ئىسيانىنى بېسىقتۇرۇپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن تاڭ پادىشاسى بوكەخانغا «قەيسەر، ھەققانىي، توھپىكار بىلگە خاقان» دەپ ھورمەت نا-مى بەرگەن.

مىلادى 765 - يىلى بوكە تېكىننىڭ يەنە بىر ئاكى-سى ياغلاقار تېكىن تاڭ پادىشالىقىغا غەرپتىن ھوجۇم باشلىغان 100 مىڭ كىشىلىك تاڭغۇت قوشۇنىنى مەغ-لۇبىيەتكە ئۇچراتقان... زىرقى ئىگىشىيا ئەتراپىدا تار - مار كەلتۈرۈپ، زور غە-نىيمەتلەرنى قولغا كەلتۈرگەن. بۇنىڭ بەدىلىگە تاڭ پادى-شاسى ئۇيغۇرلارغا 100 مىڭ توپ تاۋار - دۇردۇن ھەدىيە قىلغان.

«ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تىزىسلىرى» كىتاۋىدىن ئېلىندى.

ياد نامە

ئاق كۆڭۈل، پاك نىيەت، ئۇمۇمتۇار ئىنسان ئىدى

مەلۇمكى، 1955 ـ يىلىدىن 1962 ـ يىلىنىڭ ماي ئېيىغىچە مۇستەملىكىچى خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى زۇلۇم ـ ستەملىرى، زورلۇق ـ زۇمبۇلۇق، تەقىپلەشلىرىگە چىدىماي، يۈز مىڭغا يېقىن ئۇيغۇر، قازاق ۋە باشقا مىللەت ۋەكىللىرى كىندىك قېنى تامغان ئانا دىيارىدىن جۇدا بولۇپ، ئۇلارنىڭ قانداش ـ قېرىنداشلىرى ياشاۋاتقان سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قازاقستان، قىرغىزستان ۋە ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدىن باش ـ پانا تاپتى. ئانا ۋەتەنىدىن بۇ ياقلارغا كۆچۈپ ۋە قېچىپ چىققان بۇ ئادەملەر رۇس تىلىنى ۋە قانداش ـ قېرىنداشلىرى قوللىنىۋاتقان سىلاۋيان يېزىقىنى بىلمىگەنلىكتىن، ئۇلارنى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ تاشقى ۋە ئىچكى سىياسىتىدىن، جۇمھۇرىيەتلەردە يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي ـ ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەردىن، ئەمەلىي ھاياتتىن خەۋەردار قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئۇلار بىلىدىغان ئەرەپ ئالفاۋىتى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا بىرەر گېزىت چىقىرىش مۇئەممىسى پەيدا بولدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتلىرى ـ تىلشۇناس ئالىم ۋە جەمىيەت ئەربابى مەرھۇم تۇرسۇن رەخىموۋ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى مۇرات ھەمرايېۋ ۋە شۇ چاغدىكى ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان جۇمھۇرىيەتلەر ئارا «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى ئەخمەتجان مەمەتوۋ ۋە باشقىلار بۇ مەسىلە توغرىلىق قازاقستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى ۋە ك پ س س مەركىزىي كومىتېتىغا بىر نەچچە قېتىم ئىلتىماس بىلەن مۇراجەئەت قىلدى. نەتىجىدە ك پ س س مەركىزىي كومىتېتى بۇ مەسىلىنىڭ ھاياتىي مۇھىملىقىنى ئېتىۋارغا ئېلىپ، 1970 ـ يىلىنىڭ 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ «يېڭى ھايات» گېزىتىنى چىقىرىشنى تەستىقلىدى.

ئەرەپ ئالفاۋىتى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «يېڭى ھايات» گېزىتىنى چىقىرىش ئاسان بولمىدى. چۈنكى، بىر چاغلاردا تاشكەنت ۋە ئالمۇتىدا نەشر قىلىنىپ، شەرقىي تۈركىستانغا ئەۋەتىلگەن «شەرق ھەقىقىتى»، «يېڭى ھايات» ژۇرناللىرىنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەرەبچە ھەرپلىرى ئاللىقاچان ئېرىتىۋېتىلگەن ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە كادىرلارنى تاللاش ۋە تەربىيىلەش مەسىلىلىرى تۇراتتى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى سابىق باش مۇھەررىر ئەخمەتجان مەمەتوۋ ئۆز زىممىسىگە ئالدى. 1969 ـ يىلىنىڭ ئاۋغۇست ئايلىرىدىن باشلاپ «يېڭى ھايات» گېزىتىنى چىقىرىشقا جىددىي تەييارلىق ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلدى. شۇ يىلى سېنتەبىردە ئەرەب يېزىقىنى ياخشى بىلىدىغان، ژۇرنالىستىكا ساھاسىدىن خەۋىرى بار بىر توپ كادىرلار تاللاۋېلىنىپ، «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتى رېداكسىيەسى يېنىدا ئۇيغۇر تىلىنىڭ قامۇسى ھېساپلانغان مەخسۇت ئاكا ئۇرۇزوۋنىڭ رەھبەرلىكىدە قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ئېچىلدى.

مەن ئۆزى ناھايىتى ئاددىي، كىچىك پېئىل ۋە كەمتار، پېشقەدەم ژۇرنالىست ۋە يازغۇچى ھۇسەيىن ئاكا ھەسەن ئوغلى بىلەن دەسلەپكى قېتىم ئەينە شۇ كۇرستا تونۇشۇپ، ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي ئىناق، ئىنجىل، قەدىناس ئاكا ـ ئۇكىدەك بولۇپ كەتكەن ئىدۇق. تېرىيدىغان ھەرىپ يوق. گېزىتنى قانداق چىقىرىش كېرەك؟ ئاخىرى گېزىت تۇش بىلەن قولدا يېزىلىپ، ئۇنى ياشەكلىدىكى قوغۇشۇن تاختىغا چۈشىرىپ، گېزىت باسىدىغان ماشىنىنىڭ ئوقىغا ئورنىتىش ئارقىلىق چىقىرىشقا كېلىشىلدى. گېزىتنىڭ ئاساسى قولدا يېزىلىدىغان بولغاچقا خېتى چىرايلىق ئادەملەرگە مۇختاج چۈشتى. بۇيەردىمۇ ھۇسەيىن ئاكىنىڭ خېتى ئەڭ چىرايلىق بولۇپ چىقتى. ئۇ باشقىلار بىلەن بىللە تەييارلانغان ماقالىلارنى ئاق قەغەزگە تۇش بىلەن چىرايلىق يېزىشقا جىددىي كىرىشتى. 1969 ـ يىلىنىڭ دېكابىر ئېيىدا «يېڭى ھاياتنىڭ» دەسلەپكى سىناق سانىنىڭ، 1970 ـ يىلىنىڭ 1 ـ يانۋاردا تۇنجا سانىنىڭ نەشر قىلىنىشى خەلقىمىز ھاياتىدا ئۇنتۇلماس ۋاقىئە بولغان ئىدى. شۇ كۈنلىرى ھۇسەيىن ئاكا ھەممىمىزدىن كۆپىرەك خۇشال بولغان...

ئادەملەر ئۈچۈن ماددىي باياشەتچىلىك زۆرۈر. ئەنە بىر ئادەملەرگە مەنىۋىي ئوزۇق، روھىي كۈچ بېرىدىغان مىللىي گېزىت، مىللىي مەتبۇئات ئۇنىڭدىنمۇ زۆرۈر. بولۇپمۇ ئانا ۋەتىنى باسقۇنچىلار ئايىغى ئاستىدا ئەپسەندە بولۇۋاتقان، ئۇنىڭ پۈتمەس ـ تۈگىمەس بايلىقلىرى تالان ـ تاراجغا ئۇچراۋاتقان، لوپنوردىكى ئاتوم سىناقلىرى ئادەملەر ۋە مۇھىتنى زەھەرلەۋاتقان، تۇغۇتنى چەكلەش سىياسىتى ئاددىي ئىنسان ھوقۇقىنى پايىمال قىلىۋاتقان، ئون مىڭلىغان ۋەتەنداشلار چەتئەللەردە مۇھاجىد بولۇپ سەرگەردان بولۇۋاتقان بىر ۋاقىتتا «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ ئەھمىيىتى بېقىياس، ئەلۋەتتە.

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ دەسلەپكى سانىدىن باشلاپ، تونۇلغان تىلشۇناس ئالىم ئىلياس سېمەتوۋمۇ ئاۋىن مۇھەررىر، ژۇرنالىست مۇسرەت ۋىلاخۇنوۋ جاۋاپكەر كاتىپ ۋە باشقىلار ئەدەبىي خادىم، تەرجىمان ھەم خەت كۆچەرگۈچى بولۇپ بەلگۈلەندى. بىراق ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىلگىرى «ئىلى گېزىتى»، «شىنجاڭ گېزىتى» دە جاۋاپكەرلىك خىزمەتلەردە ئىشلەپ، مەتبۇئات ئىشى بويىچە باي تەجرىبە توپلىغان پېشقەدەم ژۇرنالىست. بېشىدىن ئىسسىق سوغنى كۆپ ئۆتكۈزۈپ، ھايات قايناملىرىدا تاۋلانغان قەلەمكەش ئۆتكۈر يازغۇچى ھۇسەيىن ئاكىنى بەك قەدىرلەتتى، ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سورايتتى. ھۇسەيىن ئاكا بولسا بىلگىنىنى زادىلا ئايىماتتى، ماقال مەزمۇنىنى ياخشىلاش، گېزىت سۈپىتىنى ژۇقۇرى كۆتىرىش ئۈچۈن كۆيۈنەتتى...

گېزىت قول بىلەن يېزىلىپ، قوغۇشۇن تاختىغا كۆچۈرۈلگەندە ھاۋادىكى چاڭلار مۇئارتۇقچە چېكىت بولۇپ چۈشۈپ قالاتتى. ئۇلارنى ئۈچى تومۇنەكۆزىدەك ئېلېكتىر قىرغۇچ بىلەن قىرىشقا توغرا كېلەتتى. كۆپ ۋاقىتلاردا گېزىت چىققىچە باسمىخانىدا قونۇپ قالاتتۇق. لېكىن ھۇسەيىن ئاكا مۇنداق كۈنلەرگىمۇ ھېچ قاچان ئىچىنماتتى، گېزىتنىڭ ئۆز ۋاقتىدا چىقىپ، كېتىخانلار قولىغا ئۆز ۋاقتىدا تەككىنىدىن چەكسىز خۇشال بولاتتى...

«يېڭى ھايات» گېزىتى ھۇسەيىن ئاكا ئۈچۈن ئىككىنچى ھايات مەكتىۋى بولدى. مەزكۇر گېزىتتا ئۇنىڭ خەلقىمىز ھاياتىدىكى مۇھىم مۇئەممالارغا بېغىشلانغان ماقالە، ئوچېرك، ھېكايىلىرى داۋاملىق بېسىلىپ، كۆپچىلىك تەرىپىدىن ژۇقۇرى باھالاندى. «ۋىلىۋۇشى» نەشرىياتىدىن بىر نەچچە كىتاۋى نەشر قىلىندى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە يەنىلا مۇستەملىكچىلەر ئاسارىتىدىكى خەلقىمىزنىڭ ئېچىنىشلىق تەغدىرى، ئۇلارنىڭ ئەركىنلىك، ئازاتلىق يولىدىكى ئارزۇ ـ ئارمانلىرى بەدىي بوياقلار بىلەن تەسۋىرلەنگەن ئىدى.

ھۇسەيىن ئاكا ئۆز ئۆمرىدە ھېچ قاچان مەنسەپ ئابروي ئاشىقى بولمىغان. ئۇ پارتىيە ئەزاسىمۇ، يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ، ژۇرنالىستلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسىمۇ ئەمەس ئىدى. بىراق ئۇنىڭ ماقالە، ئوچېركلىرى، ھېكايە، قىسسىلىرى خەلق قەلبىگە يېقىن ئىدى. ئۇنى ئاددىي ـ ساددىي، كىچىك پېئىل، ئاق كۆڭۈل، پاك نىيەت بىلىملىك ئىنسانلىقى ئۈچۈن ھەممە ھۆرمەتلەيتتى.

مۇرتى كەلگەندە ھۇسەيىن ئاكا ئانا ۋەتەندىن باشتىن كەچۈرگەن ئېغىر قىسمەتلىرى، بۇيەرگە چىققاندىن كېيىنمۇ بالىلىرىنى، ئائىلىسىنى بېقىش، تۇرمۇشنى تەرتىپكە كەلتۈرۈش ئۈچۈن قىيىلىش نورۇنلىرى ۋە باشقا جايلاردا كېچە ـ كۈندۈزلەپ ئىشلىگەن ھايات سەرگۈزەشتىلىرى توغرىلىق سۆزلەپ بېرەتتى. خۇدايىم بەزىلەرگە ھايات راھىتىنى بېغىشلاپ، بەزىلەرنى جاپالىغىلا يارىتىدىغاندۇ؟ ھۇسەيىن ئاكامىڭ بىر جاپالار بىلەن بالا تەربىيىلەپ، ئۇلارنىڭ راھىتىنى كۆرەلمەستىن، ئەندى يازىمەن دەپ كۆڭلىگە پۈككەن ئەسەرلىرىنى تولۇق قەغەز بېتىگە چۈشۈرەلمەستىن، ئۆمۈردە رىغى كۆللەپ، مېۋىگە كىرگەن ۋاقتىدا، 1980 ـ يىلى 54 يېشىدا پانى دۇنيادىن باقى دۇنياغا سەپەر قىلدى.

ھېلىمۇ يادىمدا، ئۇ قاتتىق ئاغرىپ ئاغرىقخانىدا داۋالىنىۋاتاپ ئالماي، ئۆيىدە ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. بىر كۈنى ئۇنى يوقلاش ۋە 120 سوم ئايلىق ماناشىنى ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن كۆرنىي كىگاۋاتتىكى ئۇنىڭ ئۆيىگە باردىم. ئۆمۈرلۈك رەپىقىسى خەيرىنساخان ھەدەم بىمارنىڭ يېنىدا پاي ـ پېتەك بولۇپ يۈرگەن ئىكەن.

ـ ئاكىڭىز سەل بىئارام بولۇۋاتىدۇ. يېنىغا كىرمەي دېگىز سەل كۈتۈپ تۇرۇڭ. ـ دېدى خەيرىنساخان ھەدەم.

ئارىدىن ئون ـ ئونبەش مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن ھۇسەيىن ئاكا ياتقان خانىغا كىردىم. سالام بېرىپ، ئەھۋالىنى سورىدىم. ئىلگەركى ھۇسەيىن ئاكا يوق، چىرايى سارغىيىپ، ئورۇغلاپ، كۆزلىرى ئولتىرشقان ھۇسەيىن ئاكا ئېغىر نەپەس ئېلىپ، تەغدىر سالغان ئاغرىق سىرتىمىغىدىن قۇتۇلالمايدىغانلىقىغا ئىچىنغان ھالدا يوقلاپ كەلگىنىمگە رەخمەت ئېيتتى ۋە «ئەندى كۆرۈشەلمەسەك خەير، ئامان بولۇڭلار...»، دېگىنىدە مەيۈس كۆزلىرىنى ژۇمۇۋالدى...

ئارىدىن ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن «يازغۇچى ھۇسەيىن ھەسەن ۋاپات بولۇپتۇ» دېگەن شۇم خەۋەر كەلدى... ھەيياخشى ئىنسان، كۆرنەكلىك يازغۇچى ۋە ژۇرنالىست ھۇسەيىن ئاكا ئارىمىزدىن بىمەزگىل كەتتى. ئۇ ھايات بولغان بولسا بىيىل 70 ياشقا تولاتتى. ئۇ بېۋاقىت ۋاپات بولسىمۇ، ئۇنىڭ يارقىن قىياپىتى، قالدۇرۇپ كەتكەن ئۆلمەس ئەسەرلىرى خەلقىمىز قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ.

مالىك سادىروۋ.

ھايات ئۇنى قايناملىرىدا تاۋلىغان

ئۆزى كەمتەر، ھاياتنىڭ ئىسسىق، سوغلىرىغا كۆنۈككەن، جاپا ـ مۇشەققەتنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىغان، تۈگىمەس ئويلار ئىلكىدە كەلگۈسى ئىستىقبال چوققىلىرىغا ئۈمۈتلىك باققان بۇ تەمكىن يازغۇچى بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئىزىنى ئىزدىگۈچىلەر سېپىدە تونۇشقان ئىدىم. ئۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تۇنجى ئەۋلادى ئاچقان يولغا كېچىكىدىن قەدەم قويىدى. شۇ يولنىڭ ئېغىر سەرگۈزەشتىلىرى بارلىغا ۋە ئۇ يولنىڭ بېشىدا خەلق ھاياتى ئاساسىي سالماقنى ئېگەللەيدىغانلىقىغا چۈشەندى. جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۈستىگە چەتئەل مۇستەملىكچىلىرى تەرىپىدىن كېلىۋاتقان ئېغىر كۈلپەتلەر، تۈگىمەس زۇلۇمنىڭ سەۋەپلىرى نېمىدە ئىكەنلىكى ئۇنى شۇ ۋاقىتلاردا ئويلاندۇرغان ئىدى. ھايات دولقۇنى ئۇنى ھەممە قايناملاردا چايقىدى.

مەن تەرىپىنى قىلىۋاتقان يازغۇچى ھۇسەيىن ھەسەن ئالمۇتا ۋىلايىتى چېلەك ناھىيەسى ئاسى يېزىسىدا كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ، ئاتىسىدىن كىچىك يېتىم قالغان. ئۇنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى بالىلىق ھاياتى تولىمۇ ئېچىنىشلىق. كوچا ـ كوچىلاردا سەرگەردان بولۇپ، بىر پارچە نان ئۈچۈن باي ۋە بەگلەرنىڭ بوسۇغىسىدا ئۆتتى. يوقسۇزچىلىق دەردىدىن باشلانغۇچ مەكتەپتە ئارانلا ئوقۇپ قالغان. پەقەت 1944 ـ يىلدىكى مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىدىن كېيىنلا قىسقا مۇددەتلىك كۇرسلاردا، كېيىنرەك تىببىي مەكتەپتە بىر ئاز ئوقۇپ بىلىم دەرىجىسىنى كۆتەردى. ئۆز ـ ئۆزىدىن ئۆگىنىپ، ئەدەبىيات ۋە ژۇرنالىستلىق ساھاسىدىكى بىلىم سەۋىيەسىگە ئىگە بولدى.

يازغۇچى ھۇسەيىن ھەسەن ئەدەبىيات مەيدانىغا 50 ـ يىللىرى كىرىپ كەلدى. 1953 ـ يىلى «ئۆتكەنكى كۈنلەر» ھېكايىسىنى بىرىنچى قېتىم «شىنجاڭ ئەدەبىياتى، سەنئىتى» ژۇرنالىدا نەشر قىلدۇردى. كېيىن ئۇنىڭ «كايىتىنىڭ ئائىلىسى»، «مەككار» ئوخشاش ھېكايىلىرى ژۇرنالدا چىقىپ تۇردى. ئۇ دەسلەپ «ئالغا» گېزىتىدە كوررېكتورلۇق بىلەن مەتبۇئاتنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى. 1951 ـ يىلىدىن 1955 ـ يىلغىچە «ئىلى گېزىتى» رېداكسىيەسىدە بولۇم باشلىقى ۋە شۇ يىلىنىڭ ئاخىرى «شىنجاڭ گېزىتى» رېداكسىيەسىگە چاقىرىلىپ، گېزىتنىڭ سىياسىي ـ ئىجتىمائىي بولۇمىگە باشچىلىق قىلدى. 1956 ـ يىلى ئۇ «تاغ باغرىدىكى ئاخشىلار» دېگەن بىرىنچى قىسسىنى يازدى.

ھۇسەيىن ھەسەن ئەدەبىيات ئىشىگىنى دەسلەپ ئاچقان چاغلىرىدا شېئىرلار مەشىق قىلىپ كۆردى. بىر قانچە شېئىرلىرى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ئۆزىنى كىچىك ـ كىچىك ھېكايىلەر يېزىپ سىناپمۇ باقتى. ئۇنىڭ نەسرى ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيدان چىققانلىقىنى بىلىنىپ تۇراتتىكى، ئۇ ئۆزى بىلگەن تۇرمۇشنى، ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىدە كەچكەن ۋاقىئەلەرنى قەلەمگە ئالاتتى. تۇرمۇشنى كەڭ دائىرىلىك ۋە ئۇزاق كۈزۈتۈشى، ئەدەبىي تىلنى ئۆز ئەسىرىدە ئاساسىي نۇقتە قىلىپ، ھاياتنى تىنىمسىز ئۆگەنگەن يازغۇچى تىنىماي مەشىق قىلدى. ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكنىڭ پەرقى بىزدىكى دىيەتلەرنىڭ جەمىيەتتە قانداق قىلىپ يۈز بېرىۋاتقانلىقىنى بىلدى. ئۇ ئۆزىگە تەلەپچانلىق بىلەن قارىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ھېكايە ۋە قىسسىلىرى خەلققە يېقىملىق ۋە خەلق دىلىدىن ئورۇن ئالغان ئىدى.

ھۇسەيىن ھەسەن 1963 ـ يىلى ئۆز ئائىلىسى بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ چىقتى. بۇيەرگە چىققاندىن كېيىن تېخىمۇ كەڭ ئىجات قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. ئۆزى سۆيگەن مەتبۇئات ساھاسىدا قولىغا قەلەم ئېلىپ، 1970 ـ يىلىدىن تارتىپ جۇمھۇرىيەتلەر ئارا «كوممۇنىزم تۇغى» ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھاياتتا» ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئىشلەپ كەلدى. ئۇنىڭ بۇ گېزىتلەر سەھىپىلىرىدە ئوچېرك، ھېكايە ۋە پۇبلىستىكىلىق ماقالىلىرى دايىم ئېلان قىلىنىپ تۇردى.

ئۇز ئەدەبىي ئىجادىي پائالىيىتىنى خەلق ھاياتىغا بېغىشلىغان يازغۇچى كۆلەمى چوڭ ئەسەرلەر يېزىپ خەلققە تەغدىم قىلدى. 1969 ـ يىلى «ۋىلىۋۇشى» نەشرىياتىدىن «قولۇم كۆكسۈمدە»، 1974 ـ يىلى «دالا قىزى»، 1981 ـ يىلى «ئىقبال» دېگەن كىتاپلىرىنى نەشر قىلدۇردى. بۇ كىتاپلارغا 3 پوۋېست ۋە بىر قانچە ئونلىغان ھېكايىلىرى كىرگۈزۈلگەن.

يازغۇچى ھۇسەيىن ھەسەن ئۆزى سۆيگەن ژۇرنالىستلىق ساھاسىدا ئىشلەپ، قىسقا ھاياتىدا 3 كىتاپ نەشر قىلدۇرۇپ، ئۆز تالانتىنى خەلق ئالدىدا نامايىش قىلدۇرالدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلەشكىنىمدە ئۇ: «1975 ـ يىلى «قىسمەت» ناملىق قىسسە يېزىپ يازغۇچىلار ئىتتىپاقىغا تاپشۇردۇم. ھازىر بولسا «مۇھەببەت ۋە نەپرەت» ناملىق چوڭ ئەسىر ئۈستىدە ئىشلەۋاتىمەن دېگەن ئىدى.

قابىلىيەتلىك ژۇرنالىست ۋە يازغۇچى ھۇسەيىن ھەسەن 1980 ـ يىلى ۋاپات بولدى. قىسقا ۋە مەنالىق 54 يىللىق ھاياتىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى غەزىنىسىگە ئۆلمەس ئەسەرلەر تەغدىم قىلىپ كەتتى. يازغۇچى ئەدەبىي مىراسى ھەمىشەم خەلق بىلەن بىللە ياشايدۇ.

تۇرسۇن قاھارىي
ئالمۇتا شەھىرى.

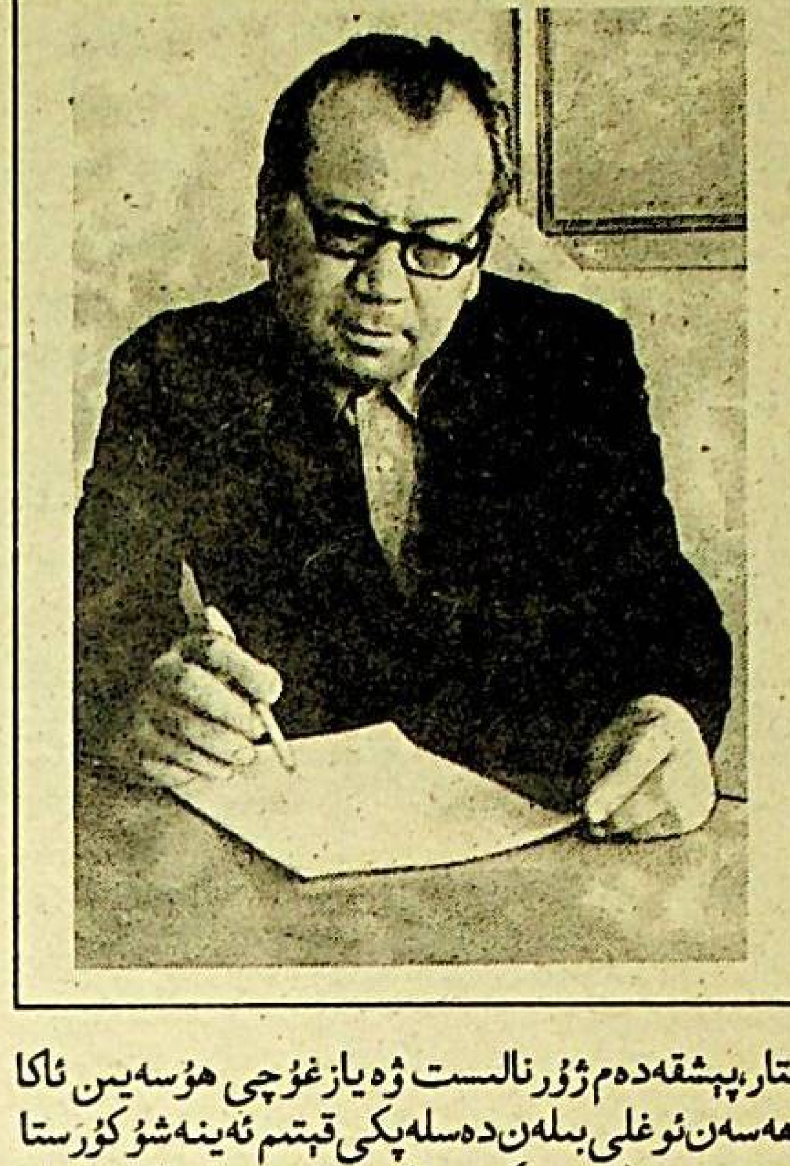

سەنئەت ۋە ھايات

ئارزۇلاپ كۈتكەن ئىدۇق سىنى، «ئارزۇ»

بۇنىڭدىن بىر نەچچە ژىللار ئىلگىرى نامى پەقەت ئۇيغۇر ناھىيەسى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دائىرىسىدىلا ئەمەس، چەت ئەللەردىمۇ تونۇلغان «ئارزۇ» ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلى ئۆزىنىڭ قۇرۇلغان دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدىمۇ بىردىن سەنئەت - خۇمار خەلقىمىزنىڭ دىققەت نەزىرىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلالىغان ئىدى. بۇ، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ دەسلەپكى بەرپا بولۇش ھۇلىنىڭ مۇستەھكەملىكىگە باغلىق بولدى.

1959 - ژىلى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ئاقسۇيېزىسىغا تەغدىر قىسمىتى بىلەن ھەر تەرەپتىن خەلق ئارىسىدا تونۇلغان سازەندە، ناخشىچىلار كوچۇپ كېلىپ ئورۇنلىشىدۇ. بۇ ھالەت يېزىدىكى «ئەمگەك» كولخوزى ئىگىلىكىنىڭ رەئىسى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ تارىخى، مەدەنىيەت - سەنئىتى، ئەدەبىياتىغا ئالاھىدە قىزىقىدىغان ئاسىر مەنسۇروۋقا تۈرتكە بولۇپ، ئۇنىڭ تەشەببۇسى ۋە ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ھازىرقى «ئارزۇ» ئانسانبلىنىڭ ھۇلى قۇرۇلغان ئىدى.

ئاتاقلىق سازاندە، ئەلنەغمە سۇلتانمۇرات رەزەموۋنىڭ يېتەكچىلىكىدە قۇرۇلغان بۇ ئانسامبلغا ناھىيەنىڭ باشقىمۇ يېزىلىرىدىيا شاپ كېلىۋاتقان خەلق تالانتلىرىنىڭ جەلىپ قىلىنىشى ئۇنىڭ تەركىۋىدىن مەمروۋ، ئەكرەم ھەمرايېۋ، ئۇسۇپ تېيىپوۋ، توختاسۇن خوشنىيازوۋ، سېلىماخۇن زەينالوۋ، يولداش ھەۋەيدۇللايېۋ، ئومەرجان ئايۇپوۋ، رىزۋان نەسرىدىنوۋا، ئوغلەم نەزەروۋا، مېيمان ئومەر ئەلىيېۋالار ئەينە شۇ دەسلەپكىلەر مىسالىدۇر.

ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى خەلق ئىگىلىكىنى تىكلەش ژىللىرىدا ئەملىي شارائىتنىڭ ئېغىرلىغىدىن كىشىلەر شەخسى تۇرمۇش غېمى بىلەنلا بولۇپ سۇسلىشىشقا ئۇتكەن ناخشا - مۇزىكا سەنئىتىمىزنىڭ قايتىدىن جانلاندۇرۇلىشىدا بۇ سەنئەت ئومىكىنىڭ ناھىيە دائىرىسىدە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغانلىغىنى مەمنۇنىيەت بىلەن ئېتىراپ قىلىش ئورۇنلۇق. ئۇلارنىڭ ئىشىدىن دەسلەپكى ۋاقىتلاردا ئاقسۇيېزىسى ئاھالىسى بەھرىمان بولۇپ ژۈرگەن بولسا، بارا - بارا بۇ سەنئەت ئومىكى ئەزالىرى ناھىيەنىڭ يېزىلىرىنى ئارىلاپ، ئۇيەرلەردىكى ئاھالىنىڭمۇ كۆڭلىدىن چىقىپ ژۈردى. ئېتىزىستانلىرىدا، مال قورالىرىدا، خامانلاردا بولۇپ، بۇ ساھالار ئەمگەكچىلىرىگە روھىي ئوزۇق بېغىشلىدى. ماھارىتىنى يېتىلدۇرۇش تەلەپچانلىغى بىلەن ئىزدىنىپ ئىش ئېلىپ بارغان كوللېكتىۋ تەركىۋى بارغانسىرى كەڭەيتىلىپ، ياش تالانتلىق غېجەكچى ئارۇپجان مەھەممەتوۋ، كومىكەزلچى، ئۇسسۇلچىلار، ئەركىن ئىسلاموۋ، ئاقمۇللا مەمروۋلار بىلەن ئۇنىڭ سېپى يەنىمۇ تولۇقتۇرۇلدى. سەنئەتكارلارنىڭ ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئۇتمەي، ۋىلايەتلىك، جۇمھۇرىيەتلىك كورۇكلەرگە قاتنىشىپ، ئۇيەرلەردە ئۆزلىرىنىڭ ماھارىتىنى نامايىش قىلىش پۇرسىتىگە ئېگە بولۇشى، ئۇلاردا بىر نەچچە قېتىم فېستىۋال دىپلوماتلىرى ئاتىلىپ، پەخرىي يارلىقلار بىلەن تەغدىرلىنىشى، ئۇلارنىڭ شوھرىتىنى يەنىمۇ ئاشۇردى. ئانسامبلنىڭ شۇ خىل بايقاشلاردىن ئۇتۇپ، 1957 - ژىلى موسكۋادا ئۇتكەن دۇنيا يۈزلۈك ياشلار فېستىۋالىغا قاتنىشىشقا مۇيەسسەر بولۇشى ئۇنىڭ قازانغان چوڭ ئۇتۇقلىرىنىڭ بىرى سانىلىدۇ.

1976 - ژىلى «ئارزۇ» نامى بىلەن ئاتىلىشقا باشلىغان كوللېكتىۋ پائالىيىتى مۇناسىپ باھالىنىپ، ئۇنىڭغا «خەلق تىياتىرى» ئاتىغى بېرىلدى. مەخسۇس تىياتر كەسپىي بىلىمگە ئېگە يۇنۇس ئىمىروۋنىڭ بۇ ژىللاردا ئانسامبلى باشقۇرۇش لاۋازىمىغا تەيىنلىنىشى

كوللېكتىپ ئىشىنىڭ يەنىمۇ يۈكسىلىشىگە تۈرتكە بولدى.
[illegible]
تورۇپ كەلگەن بۇ كوللېكتىۋنى ئەڭ ئالدى بىلەن جۇمھۇر-

بۇ قېتىم ئالمۇتىغا سەپىرى ئالدىدا ناھىيەلىك مەمۇرىيەت تەرىپىدىن يۈزمىڭ تەڭگە ئاجرىتىلىپ، ئۇلارنى كىيىم - كېچەك بىلەن تەمىن قىلغانلىغى كوللېكتىۋنىڭ بەھرىمەنلىك ھېسسىياتلىرىنى تۇغدۇردى.

نەچچە مىڭلىغان ئىخلاسمەنلىرى ئارزۇ قىلىپ، سېغىنىپ كۈتكەن «ئارزۇنىڭ» بۇ قېتىمقى جۇمھۇرىيەت سارىيىدا ئۇتكەن كونسېرتى ئۇنى جۇمھۇرىيەت پايتەختىدىكى تاماشىبىنلىرى بىلەن قىزغىن دىدارلاشتۇردى. ئەسلىدە قۇرۇلغىنىغا 1959 - ژىلدىن ئېتىۋارەن 40 ژىلغا يېقىن ۋاقىت ئوتسىمۇ ئېمىشكىدۇ بىر تەرەپلىملىك بىلەن «ئارزۇ» دېگەن نامى ئالغاندىن بېرىقى دەۋرى ھېساپلىنىپ، ژىگىرمە ژىللىق يۇبىلېيى دەپ ئۇتكۇزۇلگەن بۇ كونسېرتقا ئالمۇتا شەھرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلاردىن كىشلەرنىڭ شۇنچىلىك كوپ كەلگەنلىكى ئۇلارنىڭ بۇ سويۇملۇك كوللېكتىۋغا بولغان ئىخلاسىنى يەنە بىر قېتىم ئىپادە قىلدى.

كونسېرت ئالدىدا ناھىيەلىك مەمۇرىيەت ھاكىمىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى زەرىپ بىدايېبكوۋ، «ئارزۇنىڭ» ئاساسچىلىرىدىن توختاسۇن خوشنىيازوۋ، «فارمىن» كارخانىسى باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى ئەرشەم شەمشىدىنوۋ ۋە باشقىلار سوزگە چىقىپ، ئۇلار «ئارزۇ» ئانسامبلىنىڭ بېسىپ ئۇتكەن ھايات يائالىيىتى ھەققىدە قىسقىچە توختالدى. ئۇلار كوللېكتىۋنىڭ كەلگۈسىگە يەنىمۇ زور ئۇتۇقلار تىلىدى. تاماشىبىنلار ناھىيە ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى زەرىپ بىدايېبكوۋنىڭ، - بىز قېدىمىدىن داڭدار سەنئەت مىراسىغا ئېگە قېرىنداش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ناھىيەمىزدىكى بۇ ئانسامبلىنى ھەر قانداق قىيىنچىلىقلارغا قارىماي يار كۆچىمىز بىلەن يولەيدىغان بولىمىز، - دەپ ئېيتقان ئىللىق سوزلىرىنى قىزغىن ئالقىشلىدى.

«ئارزۇ» ئانسامبلى ئىشىغا ھەمنەپەسلىك بىلدۈرۈپ، ئۇنىڭغا قول ئۇچىنى بېرىپ كەلگەن جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترىنىڭ دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋ، تىياترنىڭ پېشقەدەم ئارتىستلىرى، ئازات بۇرھانوۋ، ئازات رەزىموۋلارغا ماددىي سوغىلار تاپشۇرۇلۇپ، مۇرات ئەخمەدىيېۋقا «ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ پەخرىي پۇخراسى» گۇۋاناميسى تەغدىم ئېتىلدى. ئۇيغۇر ناھىيەلىك ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى، ناھىيەلىك ئاۋتوبۇس قاتناش مەھكىمىسىنىڭ باشلىغى يولداش ئاخمۇللايېۋنىڭ مىللەت پەرۋەرلىك ھېسسىياتى تۇپەيلى «ئارزۇغا» بىر ئاۋتوبۇس سوغا قىلىپ، ھەر دايىم ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، ياردەم قىلىپ كېلىۋاتقانلىغى ئالقىشلىنىپ، ئۇنىڭ ئامىغا مىنەتدارلىق ئىزھار قىلىندى.

كىشىلەر تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتكەن كونسېرت «ئارزۇنىڭ» يېتەكچى ناخشىچىسى قاسىم مۇختەروۋنىڭ «پەنجىگا» مۇقامىنى ئورۇنلىشىدىن باشلىنىپ، ئاندىن ياڭراق ناخشا - سازلارغا ئۇلاشتى. زىل ئاۋاز جانادەم دەرايېۋا ئىجرا قىلغان «ئانا مېھرى»، «ھەرەم باغ» قاسىم مۇختەروۋ ئورۇنلىغان «جانەي ئىككىنچى»، جاراڭلىق، نازاكەت ئۇنلۇك ۋېنىرا مۇخىپۇلوۋانىڭ «سالام لۇتپۇللا» ناخشىلىرى، ئۇسسۇلچى قىزلارنىڭ نەۋرىشىم ئۇسسۇللىرى تاماشىبىنلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزلىرىگە جەلىپ قىلىپ، چوڭقۇر تەسىراتلار ئويغاتتى. كونسېرتقا ھەمدەم بولۇپ بەرگەن «ئارزۇ» ئانسامبلى تەرىپلەپ يېتىشتۈرۈپ ھازىر جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترىدا ئىشلەۋاتقان خەلقىنىڭ سويۇملۇك ناخشىچىلىرىغا ئايلانغان ئۇزالىم ۋارسوۋ تەرىپىدىن ئورۇنلانغان ناخشىلار داۋاملىق ئالقىشلارنى ھاسىل قىلدى. «ئارزۇ» خەلق تىياترى رەھبىرى سەيدۇللام ئامۇتوۋ «مېھمان چاقىرىش» مىنيۇئاتۇرىسىنى ئورۇنلاپ ئۆزىنىڭ كىشىلەر كەلگىرىدىن تونۇش بولغان قابىلىيىتىنى يەنە بىر قېتىم نامايان قىلدى. ن. غېنىكوۋا، ئا. ئايدۇ قادىروۋ، ن. مەھەممەتوۋا باشتىمۇ سەنئەتچىلەرنىڭ ماھارىتىگە تاماشىبىنلار قايىل بولۇشتى.

«ئارزۇنىڭ» بۇ قېتىمقى كونسېرتىدىن بەھرىمەن بولغان سەنئىتىمىز مۇخلىسلىرى ئۆز مەزكىلىدىن ناھايىتى ژۇقۇرى شوھرەتكە ئېگە بولغان سويۇملۇك سەنئەت كوللېكتىۋىنىڭ كەلگۈسىگە يەنىمۇ زور ئۇتۇقلار تىلىدى.

ساۋۇت ئىسكەندىرىي.
ئالمۇتا شەھرى.

راھىلەم مۇزەپپەر

شائىرە دەپتىرىدىن

مەن تۇغۇلغان كۈن

كوز ئېچىپ بۇ ئالەمگە،
مەن نەۋرۇزدە تۇغۇلغان.
ئانام مېنى خوش پۇراق،
گول - چېچەككە ئورىغان.

ھاياتىمنىڭ تورت پەسلى،
نەۋباھاردەك تۇيۇلار.
ياخشىلارنىڭ پاك مېھرى،
زۇرۇكمگە قۇيۇلار.

ئۇتتۇپ بىردەم قايغۇنى،
باھار ئوخشاش كۇلىمەن.
ئادەملەرگە ياخشىلىق،
بەخت تىلەپ كېلىمەن.

گۇلباھاردا جاھاننىڭ
كېلەر قايتىپ ياشلىغى.
ئاگا قاراپ ئىنساننىڭ،
جوشقۇنلىنار شاتلىغى.

ھەممە ئادەم باھاردەك،
گۇللەپ، ياشناپ ئۆتسىكە.
بىر - بىرىنى، قايغۇسىز،
مېھرى بىلەن كۈتسىكەن.

دېمە

مۇھەببىتىم ۋەتەنگە
بولمىسا ئەزىزلىمە.
ژۈرىكىمنىڭ مېھرىنى
دەريا دېگىن، چول دېمە.

ۋەتەننىڭ دەردى بىلەن
ياشايمەن، غەمسىز دېمە.
شاتلىغىمنى ئۇنتۇسام،
پاراسەت - پەمسىز دېمە.

يۈرتقا مېھرىم بېقىياس،
تۈگمەيدۇ بىر كۈن دېمە.
ناخشام ياڭراپ، توختىماس،
بىسلار بۇ ئۈن دېمە.

ھەقىقەت

ژۈرىكىمدىن يوپ - يورۇق
چېچىلغان نۇر ھەقىقەت.
قەلىمىمدىن يالقۇنلۇق،
يېزىلغان قۇر ھەقىقەت.

ھەقىقەتنى ئومرۇمگە
قىبلىنامە قىلغانمەن.
شىكايەتنى قەلەمدە
پارە - پارە قىلغانمەن.

ئىزدەپ ژۈرۈپ نەپسىنى،
ھەقىقەتتىن بەزگەنلەر.
روھى گاداي، دۇنيادا
ئۆزىنى باي سەزگەنلەر.

ھەقىقەت ئۇرۇغىدىن،
گۈللەر تېرىپ ئۇتىمەن
ناھەقلىككە ئوت چېچىپ،
سەھىپە بوپ كېتىمەن.

يوللىرىڭ يورۇق بولسۇن

خەلقىم مېنىڭ - ئۇيغۇرۇم،
يورۇق بولسۇن يوللىرىڭ.
يەتكىن تەلەي - بەختىڭگە
قۇرۇق بولماي قوللىرىڭ.

بىر ئاللادىن تىلەيمەن،
دۇچ كەلمىگىن قۇۋلارغا.
ساكا بىرلىك ئىناقلىق،
تىلەپ چوكتۇم ئويلارغا.

ساتقۇن چىقىپ ئارىدىن،
كوڭلۇم قالدى ئومۇردىن.
ياتقا ساتقاچ تاجىمنى،
ئايرىلغانمەن موھرىمدىن.

مەن ئەركىنلىكنى كىنەيمەن،
دەرت - قايغۇغا كونمەيمەن.
كېلەچەكتە ئەي خەلقىم،
تاج - تەختىڭنى كورگەيمەن.

قالغىچىم

زەپ يېقىملىق سايرايسەن،
گوزەل قۇشۇم قالغىچىم.
باھارنى باشلاپ كەلگەن،
جان يولدىشىم قالغىچىم.

قانىتىڭغا خەت پۈتەي،
دوستلىرىمغا تاشلاپ ئوت.
مېنى سېغىنغان بولسا،
گۇلباغلارغا باشلاپ ئوت.

ھىجراننىڭ تاغلىرىنى،
ئاتلاپ كەلگەي دوستلىرىم
يار - دوستلارنىڭ نامىنى
يادلاپ كەلگەي دوستلىرىم.

كوكۇڭ ئاياق سىڭگى،
ئاشىقلارنىڭ كوڭلىدەك.
تىلەيمەن قالغىچىمنىڭ
ئۇزاق بولسۇن ئومرى دەپ.

تورتلىكلەر

ياخشىنى ئاياپ قالدىم،
يامانغا تاياق ئالدىم.
ياخشىنى ئايايمەن دەپ،
ئۆزەمچۇ، يالياق قالدىم.

* *

تۇلپارىمنىڭ بارىدا،
مىندۇرۇپ ئالغىن دەيدۇ.
ئۆزى ئاتقا مىنگەندە،
پىيادە قالغىن دەدۇ.

* *

بوي بەرمىگىن يامانغا،
يول بەرمىگىن نادانغا.
ئات تىزگىنىن تۇتقۇزما
ھېلىگەرگە - نادانغا.

ئېتنوسلار

شىنجاڭدىكى ئېتنىكىلىق غۇلغۇلىلار تۈركىي تىللىق ئەللەرنىڭ تولۇق سۈكۈت ساقلىشى بىلەن ئۆتمەكتە

خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى يىمىرىلگەندىن كېيىن ئىچكى خىتايدىكى كوچمەنلەرنى ش ئۇ ئارغا كوچۈرۈپ چىقىش سىياسىتى بىرىكىرىندە باشلانغان ئۇيغۇرلارنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشلىرىگە دۇچار بولماقتا. [illegible]

[illegible]

ھازىرقى شارائىتتا خىتاي سەۋدىگەن سىياسىتىنىڭ سىرتىغا (خىتاي خەرىتىلىرى قازاقستاننىڭ خېلە كۆپ قىسمىنى خىتاي چېگارىسى دائىرىسىگە ئالىدۇ) ئېكسپانسىيە كورۇنۇشلىرىنى ئەۋەتىش ئوخشاش كوڭا ئۇسۇللارنى قوللىنىش مۇمكىن ئەمەس. دېپلوماتىك ئۇسۇللار ۋە قاتتىق ئىچكى سىياسەت ئالدىنقى ئورۇنغا چىقتى. س س س رنىڭ بەربات بولۇشى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ مۇستەقىللىققە ئىگە بولۇشى خىتايدا ياشايدىغان ئۇيغۇرلارنى ئۈمۈتلەندۈرگەن ئىدى. لېكىن خىتاي لىدېرلىرىغا تۈركىي تىللىق جۇمھۇرىيەتلەردىن سىپاراتىزمنى ئەيىپلەشنى قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولدى، ئەينە شۇنىڭدىن كېيىن خىتاي تۈركلىرى (ئۇيغۇرلار- تەرجىمان ئىزاھاتى) ھەتتا تاشقىرىدىن بولىدىغان مەنىۋىي قوللاپ-قۇۋۋەتلەشتىنمۇ مەھرۇم بولدى. قازاقستاننىڭ رەسمىي دېلېگاتسىيەسىنىڭ خىتايغا قىلغان بىر سەپىرى ۋاقتىدا خىتاي تەرەپتىن قازاقستاندىكى مىللىي نىشانغا ئىگە ئۇيغۇرلار تەشكىلاتلىرىنىڭ مەۋجۇت تېكەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆز نارازىلىقىنى ئىزھار قىلغان ئىدى. دېلېگاتسىيە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن دەرھال خىتايغا نىسبەتەن سەممىيىتىنىڭ ئىشارىسى سۈپىتىدە مۇنداق تەشكىلاتلار رەسمىي ئاگاھلاندۇرۇلدى، ئەندى بۇ بولسا تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلار تەشكىلاتلىرىغا رېكلاما سۈپىتىدە باشقىچە نەتىجە بەردى. 1991-ژىلى قەشقەر يېنىدا ئۇيغۇرلارنىڭ كوتىرىلىشى رەھىمسىز باستۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 50 كە يېقىن ئادەم ھالاك بولدى. – ئەق موشۇ ژىلى ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىككە ئىگە بولۇش كەيپىياتى كەسكىن كۈچەيگەن ئىدى.

خىتاينىڭ جەنۇبىي ۋە شەرقىي-جەنۇبىي ئۆلكىلىرى ئۈچۈن ش ئۇ ئار خۇددى روسسىيەنىڭ مەركىزىي ۋە غەربىي ۋىلايەتلىرى ئۈچۈن سىبىرغا ئوخشاش كورۇنىدۇ، چۈنكى ش ئۇ ئارنىڭ ھاۋا رايى شارائىتى مۆرەككەپ، مەئىشى خىزمەت تارماقلىرى تەرەققىي ئەتمەكەن ۋە تۇرمۇش دەرىجىسى تۆۋەن، يادرو پولىگونى بار، تەرەققىي ئەتكەن رايونلاردا ئاھالىنىڭ ئاھايىتى كۆپلىكى ش ئۇ ئارغا ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنى كوچىرىشنى رەغبەتلەندۈرۈشكە مەجبۇرلىماقتا. غەيرى-رەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ھەر كۈنى ئىچكى خىتايدىن كوچمەنلەرنى بىر سوستاۋ پويىزدا ئېلىپ كېلىدىكەن. ئۇلار خېلە ئىمتىيازلارغا ئىگە بولىدۇ، شۇ جۈملىدىن ئەڭ مۇھىمى «پىلاندىن تاشقىرى» بالا تۇغۇشقا رۇخسەت ئالىدۇ. غەرىب مەنبەلىرىگە قارىغاندا، خىتاي ھوكۈمىتى تەرىپىدىن 2000-ژىلغىچە ش ئۇ ئاردا خىتايلارنىڭ سانىنى 70 مىللىون ئادەمگە يەتكۈزۈش پىلانلانماقتا. شۇنىڭ بىلەن بىر قاتاردا خىتاينىڭ دېموگرافىيەلىك ستاتىستىكىسى، بەزى بىر مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ۋە بايقۇغۇچىلارنىڭ پىكرىچە (قازاقستاندىكى ئۇيغۇرلار دىياسپورىسىدىن)، ھەرخىل ئېتنىكىلىق تۈپلارنىڭ، شۇ جۈملىدىن خىتايلارنىڭمۇ (خەن، چىڭ، تاڭ ۋە باشقىلار) سانىنى بىر-بىرىم ئىككى ھەسسە كامايتىپ كورسىتىپ ئاھالىنىڭ سان تەركىۋى توغرىلىق رېئال مەلۇماتلارنى يوشۇرىدۇ.

ئۆز ۋاقتىدا ئېكەش مۇتەخەسسىسلىرى تەرىپىدىن ش ئۇ ئاردا تېپىلغان نېفت (قارىماي كانى)، جەنۇبىتىكى ئىنتايىن كۆپ نېفت زاپاسلىرى بۇ رايونغا ئىچكى خىتايدىن كوچمەنلەرنى كوچۈرۈپ كېلىشتىكى ئاساسىي كوزىرغا ئايلانماقتا. ھازىرچە تۇرۇبا يوللىرىنى سېلىشقا يېتەرلىك مەبلەغ يوق، لېكىن كېلەچەككە نىسبەتەن چوڭ ئىستىقبال ۋە سىپاراتىستىك كەيپىياتتىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئاسسىمىلاتسىيە قىلىش ھەم ئۇلارنىڭ رولىنى ۋە سانىنى خېلە پەسەيتىشكە بولغان خائىش بار. ستراتېگىيەلىك جەھەتتىن خىتايلار تەرەپتىن ئىككى يۈز مىللىونغا يېقىن ئادەم تويلىنىپ، ئۇلار قازاقستاننىڭ جەنۇبىي چېگرىسىدا ئۇزۇنسىز خوۋۇپ بولۇپ تۇرىدىغان بولىدۇ.

قازاقستان خىتاينىڭ ھەرىكەتلىرىگە نىسبەتەن ئىنكاس بىلدۈرۈۋاتقانلىقىنى تەكىتلەش مۇمكىن، لېكىن ئۇ خىتاي بىلەن بولغان دىپلوماتىيە مۇناسىۋەتلىرىنىڭ كەسكىنلىشىش ئېھتىماللىقىنىڭ دائىرىسىدىن چىقمايدۇ. ئېھتىماتچى، خىتاينىڭ جىددىي خوۋۇپى ئالدىدا قانداقتۇ بىر ھەرىكەتلەرنى قىلىش ئۈچۈن، قازاقستان ھەربىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن تېخى خېلە ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە ئاجىزلىق قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. سوز تۈركىي تىللىق خەلقلەر توغرىلىق كېتىپ بارغان بولسىمۇ، خىتايدىكى ۋاقىئەلەرگە ئۆز ئىپادىسىنى بىلدۈرۈشى مۇمكىن ئەمەس. بىزگە ھازىرچە، بوھران ۋاقتىدا سىبىرىيەگە پىدائىلارنى ئەۋەتىش بىلەن ۋە ھەتتا بۈرۈنكىدا ئاتونىڭ ھەرىكەتلىرىگە قارشى نارازىلىق بىلدۈرگەن سىياسىي لىدېرلارنىڭ بىلدۈرۈشلىرىدە ئىپادىلەنگەن پانسلاۋىيان كەيپىياتلىرى ئاھايىتى كۈچلۈك روسسىيەگە يېتىش ئوڭاي ئەمەس. شۇ نەرسە ئەجەبلىنەرلىككى، ئۇلۇق تۈركلۈك ئىدېياسىنى ھەر تەرەپلىمە قوللاپ-قۇۋۋەتلەۋاتقان تۈركىيەمۇ ئۆزىنى ئېغىر-بېسىق تۇتماقتا (ئەتىمالىم، كۈردلار مۇئەممەسى ش ئۇ ئار مۇئەممەسىغا ئوخشاش خاراكتېرغا ئىگە بولسا كېرەك).

ماكسىم مىخايلىچېنكو،
«دېلوۋايا نېدېليە» گېزىتىنىڭ
1996-ژىل 7-ئىيۇن سانىدىن ئېلىندى.

تەبرىكلەيمىز

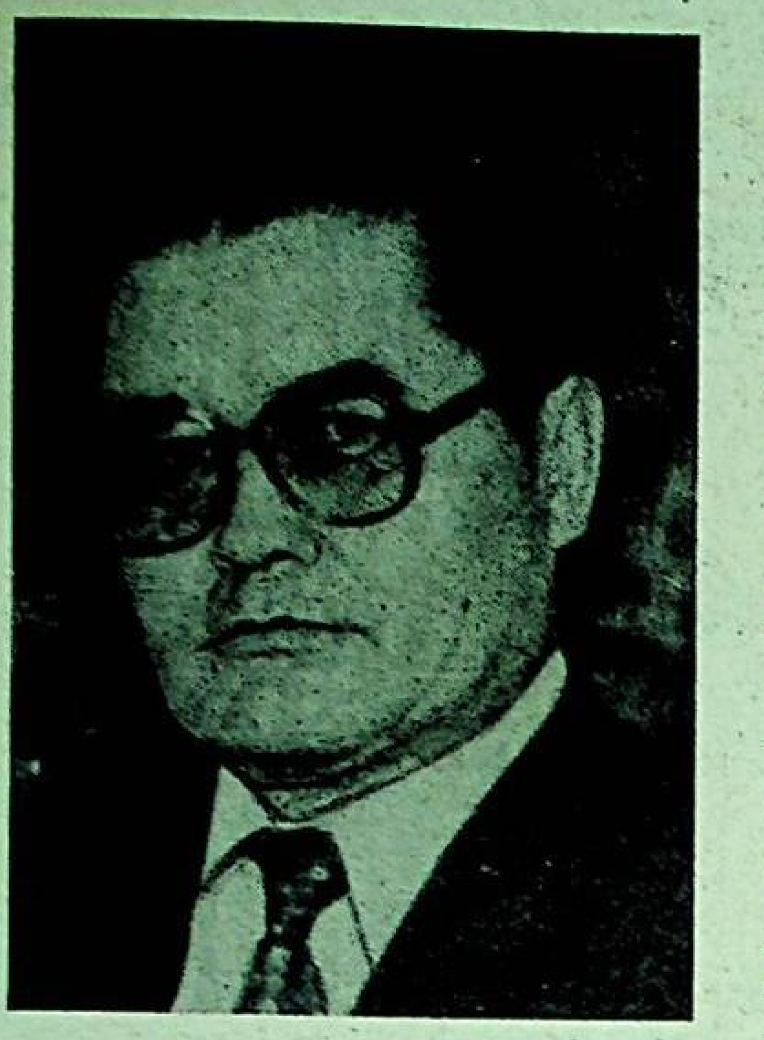

منەمجان ئابدۇراخمانوۋقا
ئالمۇتا شەھرى

قەدىرلىك قەلەمداش! سىزنى 60 ياشقا تولغان كۈنىڭىز بىلەن تەبرىكلەش بىز ئۈچۈن كۆڭۈللۈكتۇر. سىز چارەك ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت مابايىنىدا خەلقىمىزنىڭ ئاۋازى بولۇپ ھېساپلانغان «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدە مەسئۇلىيەتلىك خىزمەتلەرنى بەجىرىپ، ژۇرنالىستىكىمىزنىڭ تەرەققىي قىلىشىدا ھەم ئىجادىي ھەم ئەمەلىي پائالىيەتلىرىڭىز بىلەن مۇناسىپ ھەسسە قوشۇپ كەلدىڭىز. ئۆزگىلەرگە شان-شۆھرەت، ئۆزىگە جاپانى تاللاۋالغان بۇ كەسىپ ئەھلى ئىجتىمائىي-سىياسىي تەپەككۇرنىڭ كەڭلىكى، ئەمگەكچانلىقى ۋە تاپقۇرلۇقى بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. سىز بۇ سەپتە ئۆزىڭىزگە خاس ئورۇنغا ئىگە. ئۇيغۇر ژۇرنالىستىكىسىنىڭ ژىلنامىسىدا سىزنىڭمۇ ئۆز سەھىپىڭىز بار. بۇ سەھىپىنى تاللاي-تاللاي ئۈچېركىلىرىڭىز، پۇبلىتسىستىك ماقالىلىرىڭىز تولتۇرۇپ تۇرىدۇ.

ھۆرمەتلىك منەمجان ھوشۇراخۇن ئوغلى! بىز ھەمىشەم ئىككىنچى ئائىلىمىز دەپ ھېساپلاپ كەلگەن رېداكسىيەدە سىزنىڭ ھەر ئىشقا جىددىي مۇناسىۋەتتە بولۇدىغان، كىچىك پېئىل، تىرىشچان، كۆيۈمچان، تەلەپچان ئىنسان سۈپىتىدىكى پەزىلەتلىرىڭىز ياشلارغا نەمۇنە بولۇپ كەلمەكتە. سىز ھەقىقەتەن ئۇيغۇر ژۇرنالىستىكىسىنىڭ تەرەققىي قىلىش يولىدىكى ھەممە جاپا-مۇشەققەتلەرنى كوللېكتىۋ بىلەن بىللە تارتىپ، مەتبۇئاتنىڭ ئېغىر ژۈكىنى ئالدىنقى سەپتىكىلەر قاتارىدا كۆتىرىپ كەلدىڭىز.

سىز مېھرىۋان ئاتا، غەمخور ئائىلە باشلىقى سۈپىتىدىمۇ ئىززەت-ئىھتىۋار قازىنىپ كېلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ بىرى. شۇڭلاشقا 60 ياشقا تولغان بۈگۈنكى كۈنىڭىزدە ئائىلىڭىز قانچە شاتلىنىۋاتقان بولسا، بىز كەسىپداشلىرىڭىزمۇ شۇنچىلىك خۇشاللىق ئىلكىدە سىزنى تەبرىكلەۋاتىمىز. قەلىمىڭىز ئوتكۇر بولۇۋەرسۇن. قېرىلىقنى بىلمەيدىغان چېھرىڭىزدىن خۇشاللىق تەبەسسۇمى يېغىپ تۇرىۋەرسۇن.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى.

ئاتوم پاجەسى — ئىنسانىيەت پاجەسى

خوشنىلاردا ئۈيات قالمىدى

نارەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، موشۇ ژىلنىڭ 7-ئىيۇن كۈنى سائات 2 دىن 50 مىنۇت ئۆتكەندە خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ لوبنور پولىگونىدا 20-80 كىلوتوننا قۇۋەت بىلەن 44-ئاتوم سىنىقى ئۆتكۈزۈلدى. خوشنىلارنىڭ بۇ نۆۋەتتىكى ئۈياتسىزلىق ھەرىكىتى دۇنيا خەلقىنىڭ، بولۇپمۇ ئۇلارغا يېقىن ئورۇنلاشقان ئاھالىنىڭ غەزىۋىنى قوزغىماي قويمىدى، ئەلۋەتتە.

دۈشەنبە كۈنى موشۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك يادرولۇق سىناقلارغا قارشى خەلق ئارا «ئاتتان» شتابىنىڭ ئەزالىرى نارازىلىق نامايىش ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭدا مەزكۇر شتاب رەھبىرى ئامانتاي ھاجىم ئاسلبېكوۋ، شەرىق ئاياللىرى خەلق ئارا ئېكولوگىيەلىك جەمىيىتىنىڭ رەئىسى ھۆرقىز ئىلىيېۋا، يازغۇچى يۈسۈپبەگ مۇخلىسى، ئابدۇرازاق ئىمامۋە باشقىلار ئوتتۇق بىلەن سوزگە چىقىپ، شەرقىي تۈركىستان دىيارىدا بۈگۈنكى كۈندە يۈز بېرىۋاتقان پاجەلىك ئەھۋال ھەققىدە ئېيتىشتى.

ئاخىرىدا شەرىق ئاياللىرى خەلق ئارا ئېكولوگىيە جەمىيىتىنىڭ رەئىسى ھۆرقىز ئىلىيېۋا موشۇ ۋاقىتقا باغلىق قوبۇل قىلىنغان مۇراجەتنى ئوقۇپ، ئۇنى پايتەختتىكى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قازاقستاندىكى ئەلچىخانىسىغا تاپشۇرۇشنىڭ مۇھىملىقى ھەققىدە ئېيتتى.

نامايىشقا رۇس، قازاق، ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەت ۋەكىللىرى، ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ خادىملىرى ئىشتىراك قىلدى.

ئېرشات ئەسمەتوۋ.

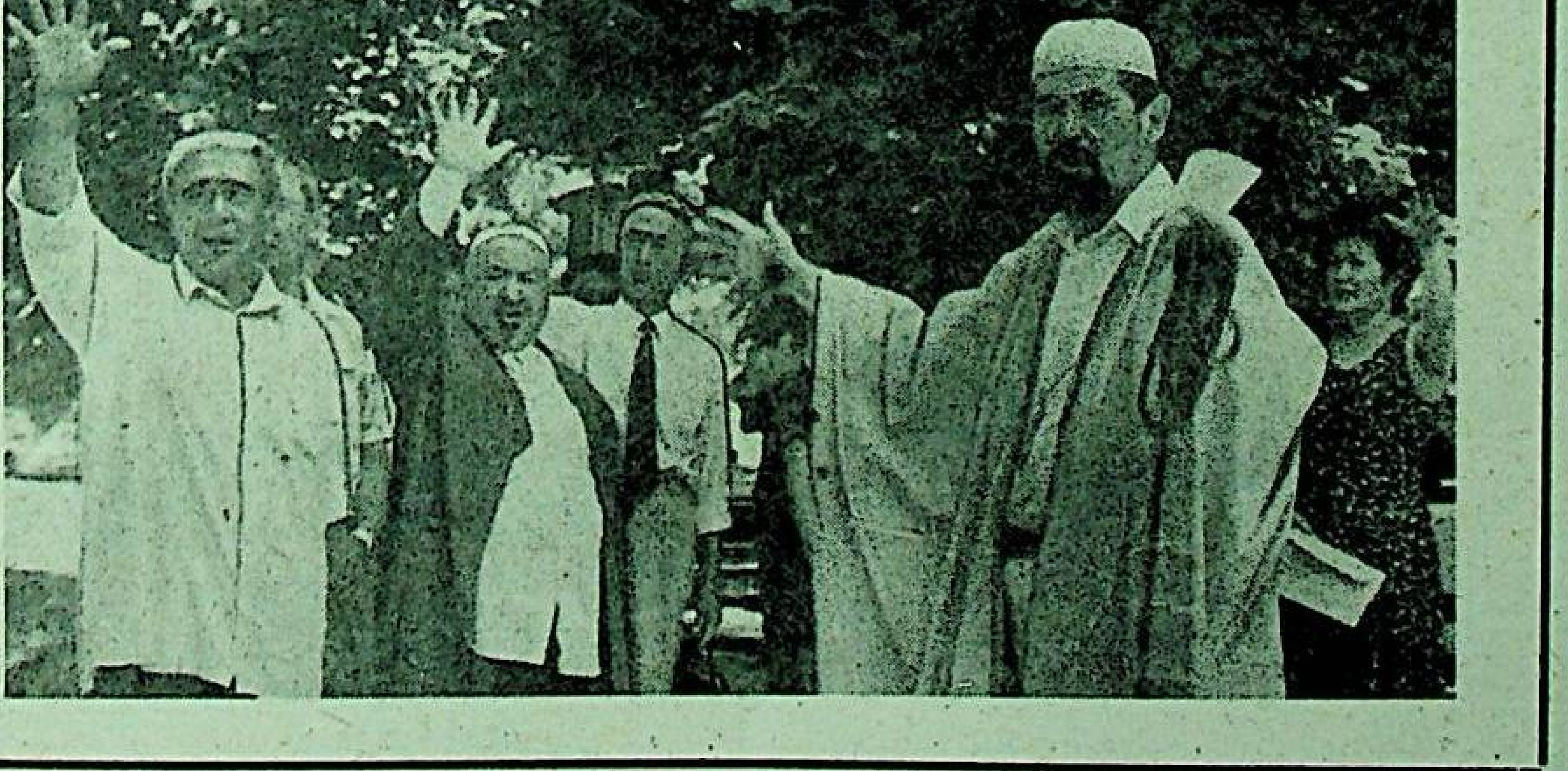

سۈرەتتە: ئامانتاي ھاجىم ئاسلبېكوۋ ھەر قاچان سەپنىڭ ئالدىدا.
ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

خۇرشىدە ئىلاخۇنوۋا

باھار شاتلىقى

باھار شاتلىقى سىغماي باغرىغا،
جەمبىل - رەيھانلار قىردا تەلپۈنەر.
چېچەك ئاچماقتا ئىنتىزار باغلار،
تاغ شامالىرىدا تاللار تەۋرىنەر.

بۇ تەبىئەتنىڭ خۇشبۇي جامالى،
كۆلچېھرىسىدە مېنىڭ بىر تەبەسسۇم.
ۋەسلىگە ئىنتىزار قەلىپ بار جاننى،
گۈللەرگە ھەمرا قىلغان بۇ مەۋسۇم.

مولدۇر يېشىنى تۆكسە بۇلۇتلار،
ياپ - يېشىل چىمەنلەرنى قىلار لال.
كۆمۈچ كۆلىكىدە ئاققان بۇلاقنىڭ
ئايىغىغا باش قويار مەجنۇن تال.

سېغىنىش كېلەر گۈل پۇرىغىدىن،
پىراق ئوتلىرى قىلغاندا سەكپار.
بىلىگەندەك كاككۇك سايراپ ژىراقتىن،
سويگۇ داستانىن ئوقۇيدۇ تەكرار.

قۇچاقلىرىدا گۈل - لالە تاغلار،
ئويغاندى باھار كۆلكىسىدىن، كور.
گۈللەر مەۋسۇمى شېرىن بۇ چاغلار
يادىڭدا قالار تاكى بىر ئومۈر.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ تالدىقورغان ۋىلايىتى بويىچە مۇخبىرى ئابدۇكېرىم تۇدىياروۋقا ئانىسى

تۇدىخاننىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھرىدە ئىستىقامەت قىلغان قەدىناس بۇرادىرىمىز

ئەنۋەر روزىباقىيېۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ بالا-چاقىسىغا، ئۇرۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ، تەزىيە بىلدۈرىمىز.
مەشرەپ ئەھلى.

باش مۇھەررىرى ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىرازى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 - 92 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى - 81 - 86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى 06 - 86 - 33، ئىختىسات بۆلۈمى 50 - 86 - 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
ژىل
22 - ئىيۇن
(سەپەر)
شەنبە
№25
(4036)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

رەسمىي خەۋەرلەر

خوشنا مەملىكەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىي كورۇك

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ 14 - ئىيۇن كۈنى جۇمھۇرىيەت مەركىزىي دولەت مۇزېيىدا ئېچىلغان «ختاي: ئۆتۈكۈن ۋە بۈگۈن» دېگەن كورگەزمىنى زىيارەت قىلدى. كورگەزمە خ خ ج رەئىسى جىياڭ زېمىننىڭ قازاقستانغا قىلىدىغان ئۆتجارە سىمىي سەپىرىگە باغلىق ئۇيۇشتۇرۇلغان.

كورگەزمىگە ختاي ئەمەلىي سەنئەت ماھىرلىرىنىڭ كوپلىگەن ئەجايىپ ئەمگەكلىرى، شۇنداقلا زىبارەتچىلەرنى بۇ مەملىكەت ھاياتىنىڭ ھەر خىل ساھالىرى بىلەن، ئۇنىڭ بايلىقلىرى، خەلقىنىڭ ئۆرپ - ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرى بىلەن تونۇشتۇرىدىغان فوتو سۈرەتلەر قويۇلغان. ختاي مەدەنىيىتىنىڭ بەش مىڭ ژىللىق تارىخى توغرىلىق ھېكايە قىلىدىغان ئېكسپوناتلار چوڭ قىزىقىش پەيدا قىلىدۇ.

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى كورگەزمىنى كورۇپ، ئۇنى خوشنا مەملىكەتلەر ئوتتۇرىسىدادوستلۇق مۇناسىۋەتللەرنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتىكى مەدەنىي كورۈك سۈپىتىدە باھاللىدى.

ئو. بايگېلدى تۈركىيە پرېزىدېنتى بىلەن ئۇچراشتى

تۈركىيەنىڭ ئۇلۇق مىللىي مەجلىسىنىڭ چاقىرىشى بىلەن بۇ مەملىكەتتە رەسمىي سەپەر بىلەن بولۇۋاتقان قازاقستان پارلامېنتى سېناتىنىڭ رەئىسى ئومىربېك بايگېلدى تۈركىيە پرېزىدېنتى سۇلېيمان دېمىرېل بىلەن ئۇچراشتى.

سوھبەت ۋاقتىدا ئىككى تەرەپلىمىلىك دوستلۇق مۇناسىۋەتلەرنى تېخىمۇ چوڭقۇرلىتىش مەسىلىلىرى قارالدى.

س. دېمىرېل قازاقستان سېناتى رەئىسىنىڭ سەپىرى ئىككى مەملىكەت پارلامېنتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە يېڭى تۈرتكە بولىدىغانلىقىنى ئاتاپ ئوتتى.

ئوز نۆۋىتىدە ئو. بايگېلدى قازاقستاننىڭ يېڭى پارلامېنتىنىڭ پائالىيىتى، مەملىكەتتە ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئىختىسادىي ئىسلاھاتلار توغرىسىدا ئېيتىپ بەردى.

ئىنتېگراتسىيەلىك كومىتېتىنىڭ ئىشى جانلانماقتا

بېلارۇس، قازاقستان، قىرغىزستان ۋە روسسىيە ئىنتېگراتسىيەلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېمېر - مىنىسترىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى ئېغېنىژان ئېسىنغارىن موسكۋاغا ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن بېرىپ قايتتى. بۇ يەردە ئۇ تورت مەملىكەت دولەتلەر ئارا كېڭىشىنىڭ رەئىسى، بېلارۇس پرېزىدېنتى ئالېكساندىر لۇكاشېنكو بىلەن ئۇچراشتى. سوھبەتداشلار ئىنتېگراتسىيەنى چوڭقۇرلىتىش بويىچە تورت تەرەپلىمىلىك شەرتنامىنىڭ ئىدىيىلىرىنى ئەمەلىيەتتە ئورۇنلاش مەسىلىلىرىگە ۋە يېقىندا بولىدىغان دولەتلەر ئارا كېڭەش مەجلىسىنىڭ تەرتىۋىگە ئالاھىدە كوڭۇل بولدى.

شۇنداقلا ن. ئېسىنغارىننىڭ بېلارۇس پرېمېر - مىنىسترى مىخائىل چىگىر بىلەن، ئۇنىڭ ئورۇنباسارى، ھوكۇمەت ئەزالىرى ۋە بېلورۇسنىڭ ئىشچان توپلىرى بىلەن ئۇچرىشىشى بولۇپ ئوتتى. بۇ ئۇچرىشىشلاردا ئىنتېگراتسىيەلىك چارىلەر پروگراممىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەسىلىلىرى مۇھاكىمە قىلىندى.

شۇنىڭ بىلەن تورت مەملىكەت پۈخرا-

لىرىنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنى ياخشىلاش ۋە ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي ساھادىكى ئوزگىرىشلەرنى تەمىنلەشكە تېگىشلىك يېڭى تەشكىلاتنىڭ ئىشى جانلىنىشقا باشلىدى.

پرېزىدېنت شۋېتسارىيەدىكى فورۇمغا قاتناشتى

يېقىندا پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ شۋېتسارىيەدىكى خەلىق ئارا كرانس مونتانو فورۇمىغا قاتنىشىپ كەلدى.

مەزكۇر فورۇم 1989 - ژىلىدىن باشلاپ ھەرژىلى ئوتكۈزۈلۈپ كەلمەكتە. ئۇنىڭغا سىياسىي رەھبەرلەر ۋە ھوكۇمەت ئەزالىرى، ئىشچان ئادەملەر، ژۇرنالىستلار ۋە خەلىق ئارا ئېكسپېرتلار تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ كۈن تەرتىۋىگە رېگىوننىڭ ئالدىن - ئالا تاللاۋېلىنغان مۇھىم ئىختىسادىي مۇئەممالىرىنى مۇھاكىمە قىلىش كىرگۈزۈلىدۇ.

بۇ قېتىم فورۇمنىڭ ئاساسىي مېھمىنى - مەخسۇس بىر كۈن بېغىشلانغان قازاقستان بولىدۇ. جۇمھۇرىيەت رەھبىرىگە ئوتكەن ژىلنىڭ ئوكتەبىر ئېيىدا فورۇمنىڭ پرېزىدېنتى ژان پول كارتېرون شۇنداق تەكلىپ بىلەن مۇراجىئەت قىلغان ئىدى. دولەت رەھبىرى بۇ تەكلىپنى سەمىمىي قوبۇل قىلدى.

بۇ فورۇمغا قاتنىشىش توغرىلىق دۇنيادىكى 72 دولەتنىڭ رەھبەرلىرى ۋە ئەڭ چوڭ كومپانىيەلەرنىڭ باشلىقلىرى ئوز خاھىشلىرىنى بىلدۈردى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سەككىز دولەتنىڭ، ئالتە ھوكۇمەتنىڭ رەھبىرى، 25 مەملىكەتنىڭ مىنىسترلىرى، ب م ت نىڭ، ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ، خەلىق ئارا ۋالىيۇتا فوندىنىڭ، نېفتنى چەتكە چىقىرىدىغان مەملىكەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ۋە ياۋروپا بىخەتەرلىكى ھەم ئىتتىپاقى تەشكىلاتىنىڭ ژۇقۇرى لاۋازىملىق ۋەكىللىرى، شۇنداقلا دۇنيادىكى ئەڭ ژىرىك كومپانىيەلەرنىڭ بىرىنچى باشلىقلىرى بار. بۇنىڭ ئوزى دۇنياۋىي ئىختىسادىي ئىتتىپاقنىڭ قازاقستانغا بولغان ژۇقۇرى دەرىجىدىكى قىزىقىشىدىن كوۋالىق بېرىدۇ.

لىۋان بىلەن پارلامېنتلار ئارا ھەمكارلىق كۈچەيمەكتە

پارلامېنت مەجلىسىنىڭ رەئىسى مارات ئوسپانوۋ 18 - ئىيۇن كۈنى لىۋاننىڭ پەۋقۇلئاددە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى ئاسىق ئاسىرنى قوبۇل قىلدى.

سوھبەت ۋاقتىدا ئۇ دىپلوماتنى مەجلىسنىڭ پائالىيىتى بىلەن تونۇشتۇردى. ئۇ ئاز ۋاقىت ئىچىدە دېپۇتاتلار پالاتا قاراشىغا تېگىشلىك 343 لايىھەنىڭ 31 نى مۇھاكىمە قىلىپ، قوبۇل قىلغانلىقىنى تەكىتلىدى. ئۇلار سېنات ۋە ھوكۇمەت بىلەن زىچ ھەمكارلىقتا ئىشلىمەكتە.

ھوكۇمەتكە ئىشەنچسىزلىك بىلدۈرۈش توغرىلىق مەسىلە مۇھاكىمە قىلىنغان ئەھۋالغا ئۇنچىۋالا قېتىم داخىل بولغان مەجلىس دېپۇتاتلىرى ھوكۇمەتنىڭ ئىككى تارمىقى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەردە پەيدا بولغان بوھراندىن قۇتۇلالىدى. ھازىرقىدەك جىددىي ۋەزىيەتتە دەپ بىلدۈردى ئوسپانوۋ، ئېرى تارتىش، ئېرى تارتىشىن جەمىيەت ھېچ قانداق پايدا ئالالمىغان بولار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن دېپۇتاتلار تالاش - تارتىشتىن كورە كېلىشىمگە كېلىشنى ئەۋزەل ھېساپلىدى.

لىۋان پارلامېنتى بىلەن ھەمكارلىشىش ئۈچۈن دېپۇتاتلار توپىنى قۇرۇش، دەپ ھېساپلايدۇ مەجلىس رەئىسى، ئىككى مەملىكەت قانۇن چىقارغۇچىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنى كەڭەيتىش بىلەن چوڭقۇرلىتىشقا ياردەم قىلىدىغان بولىدۇ.

ئاسىق ئاسىر بۇ پىكىرنى قۇۋۋەتلىدى.

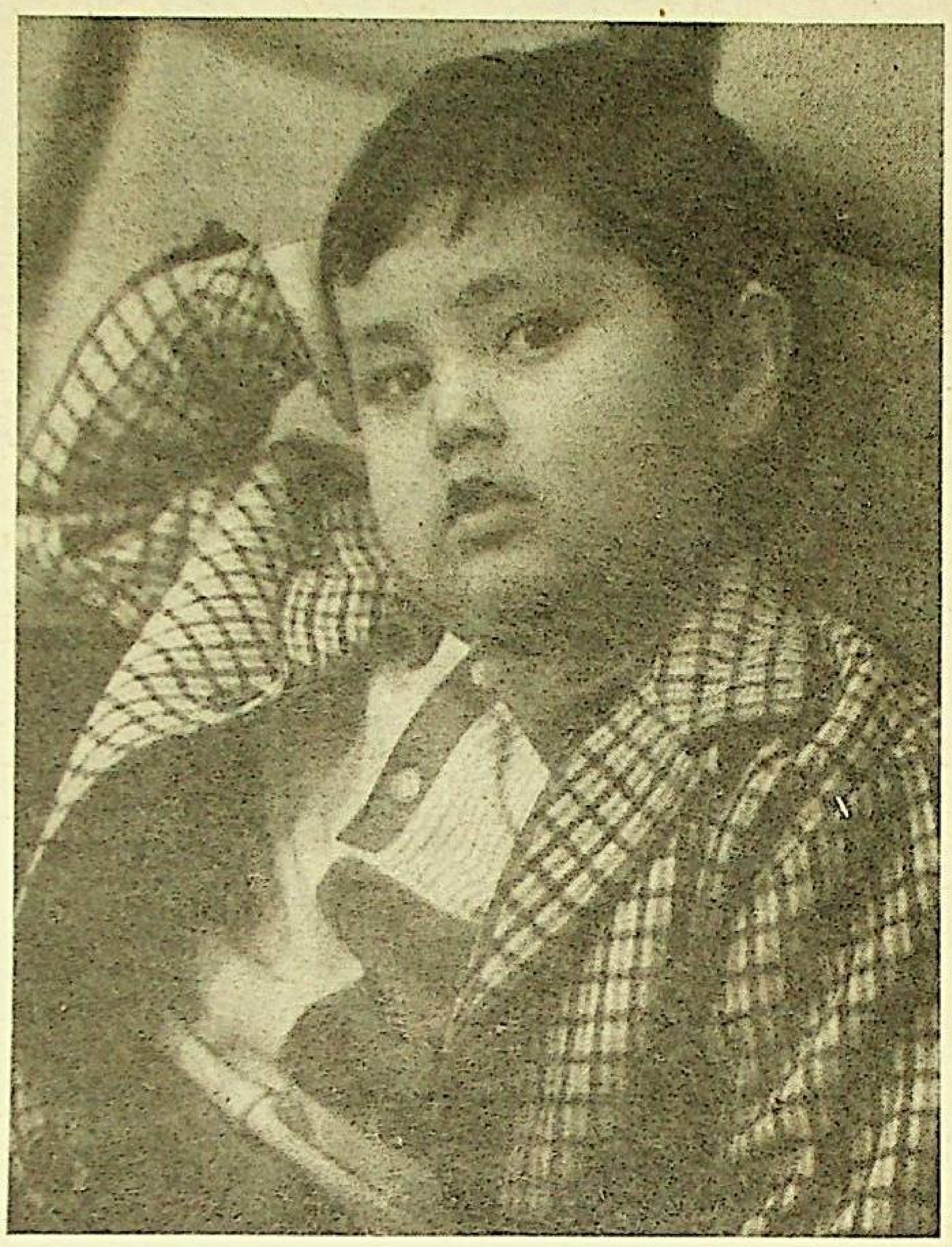

كىم بولاي دەپ ئويلار بالا چوڭ بولسام، ئالىممۇ، شائىرمۇ، ئارتىستىمۇ ھەي تاڭ.

ئارمىنىڭ ھەل بولار، يوللىرىڭ ئوچۇق، بولساڭ بەس كۆتكەن ھەقىقى ئىنسان.

ب. ئەخمەتوۋ چۈشەرگەن سۈرەت

خ خ ج ئوقۇغۇچىلىرى رۇس تىلىنى ئۈگەنمەكتە

ختاينىڭ بىر توپ ياشلىرىغا تالدىقورغاندىكى 5 - كەسپىي - تېخنىكىلىق ئۇچىلىشىنىڭ مۇئەللىملىرى رۇس تىلىنى ئۈگىتىشكە باشلىدى. 23 قىز - ژىگىتتىن تەركىپ تاپقان بۇ ئوقۇغۇچىلار يېڭى ئوقۇش ژىلىدا ئېچىلغان تەرجىمانلارنى تەييارلاش بولۇمىدە بىلىم ئالماقتا. ئۇلار ئىككى ژىل داۋامىدا رۇس تىلىنى ۋە ئوزلىرىنىڭ كەلگۈسى مۇتەخەسسىلىكىنىڭ ئاساسلىرىنى ئۈگىنىدۇ. بۇ ئىش ئىككى مەملىكەتنىڭ چېگارا يېنىدىكى ۋىلايەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى سودا - ئىختىسادىي ۋە مەدەنىي مۇناسىۋەتلەرنى چوڭقۇرلىتىش ھەم تەرەققىي ئەتكۈزۈش مەخسىتىدە ئوقۇغۇچىلار توپلىرىنى ۋالىيۇتىسىز ئالماشتۇرۇش توغرىلىق ش ئۇ ئا ر نىڭ ئىلى ۋىلايىتى رەھبەرلىكى بىلەن تالدىقورغاندىكى كەسپىي - تېخنىكىلىق بىلىم بېرىش ۋىلايەتلىك باشقارمىسى ئوتتۇرىسىدا ئوتكۈزۈلگەن كېلىشىم تۈپەيلى مۇمكىن بولدى.

ختايدىن كەلگەن ياشلارغا ئۇلارنىڭ كەسپى مەلەكىسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن بارلىق قولايلىق شارائىتلار يارىتىلغان. بولغۇسى تەرجىمانلار ھازىر ئادەتتىكى ئېلىپبە پروگراممىسى بويىچە ئىمتىھان تاپشۇرماقتا.

كېلىشىمگە باغلىق ختايدا ئوقۇش ئۈچۈن يەتتىسۇلۇق 27 ئوقۇغۇچىنىڭ توپى تەييارلاندى. ئۇلار ھوججەتلىرىنى رەسمىيلەشتۈرگەندىن كېيىن خ خ ج دىكى مەخسۇس كۇرسلاردا ختاي تىلىنى ئۈگىنىدۇ.

مىخائىل داۋىدوۋىچ.
تالدىقورغان شەھىرى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

روسسىيە فېدېراتسىيەسىدىكى پرېزىدېنت سايلىمىنىڭ نەتىجىلىرى

16 - ئىيۇن كۈنى ئېلىپ بېرىلغان روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنت سايلىمىدا بورىس يېلتسىن ئوزىنىڭ رىقابەتچىسى كېننادىي زيۇگانوۋتىن ئازىراق ئوزۇپ چىقتى. فېدېرال ئەخبارەت مەركىزىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، پرېزىدېنت يېلتسىن سايلامغا قاتناشقۇچىلارنىڭ 35,06 پروتسېنتىنىڭ (26000057 ئاۋاز)، خەلىق - ۋەتەنپەرۋەر كۈچلىرى بلوكىنىڭ رەھبىرى زيۇگانوۋ 31,96 پروتسېنتىنىڭ (23697740 ئاۋاز) قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولدى. گېنېرال ئالېكساندىر لېبېد سايلامغا قاتناشقۇچىلارنىڭ 14,70 پروتسېنتىنىڭ (10901654 ئاۋاز) قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولۇپ، ئۈچىنچى ئورۇننى، «يابلوكو» بلوكىنىڭ رەھبىرى گرىگورىي ياۋلىنسكىي - 7,41 پروتسېنت (5496960 ئاۋاز)، لىبېرال - دېموكراتىك پارتىيەسىنىڭ رەھبىرى ۋلادىمىر ژىرىنوۋسكىي - 5,76 پروتسېنت (4274728 ئاۋاز) ئاۋازغا ئېگە بولۇپ، بەشىنچى ئورۇننى ئېگىلىدى.

بۇ قېتىمقى سايلامدا پرېزىدېنتلىققا ئۇمۇتكارلارنىڭ بىرسىمۇ بىردىن پرېزىدېنت بولۇشقا تېگىشلىك ئاۋازغا ئېگە بولالمىدى. ئەندى پرېزىدېنت سايلىمىنىڭ ئىككىنچى نۆۋىتى 3 - ئىيۇل كۈنى ئوتكۈزىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئەڭ كۈچلۈك ئىككى رىقابەتچى ب. يېلتسىن بىلەن گ. زيۇگانوۋ قاتنىشىدۇ.

كراچېۋ - ئىستىپاغا، لېبېد - كرېملغا، يېلتسىن - پرېزىدېنتلىققا

پرېزىدېنت بورىس يېلتسىن 16 - ئىيۇندىكى سايلامدىن كېيىن كۈچلۈك ئاۋازغا ئېگە بولغان گېنېرال ئالېكساندىر لېبېدنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ روسسىيە فېدېراتسىيەسى بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى، مىللىي بىخەتەرلىك بويىچە پرېزىدېنتنىڭ ياردەمچىسى بولۇپ تايىنلانغانلىقى توغرىلىق پەرمانغا ئىمزا چەكتى.

سايلامدىن ئىلگىرى ب. يېلتسىن بىلەن ئا. لېبېدنىڭ بىر قاتار مۇھىم مەسىلىلەر بويىچە پىكىر بىرلىكى يوق ئىدى. ئەندى ئۇلار كېلىشتى. شۇنداق قىلىپ ب. يېلتسىن پرېزىدېنت سايلىمىنىڭ ئىككىنچى نۆۋىتىدە ئا. لېبېدقا ئاۋاز بەرگۈچىلەرنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولۇپ، غالىپ چىقىشقا ئۈمۈت قىلماقتا.

روسسىيە رەھبەرلىكىدە بىر قاتار ژۇقۇرى لاۋازىملىق شەخسلەرنىڭ خىزمەت ئورنىنى ئالماشتۇرۇلۇشى كوزدە تۇتۇلماقتا.

چېچەن يېزىسى ساماشكىنىڭ مەمۇرىيەت باشلىقىغا ھوجۇم قىلىنغان

18 - ئىيۇن كۈنى ئەتىگەنلىكى ساماشكا يېزىسىنىڭ مەمۇرىيەت باشلىقى ماگامېد لابازانوۋ نامەلۇم شەخسنىڭ ھوجۇمىغا ئۇچرىغان. ئۇ يارىدار بولغان، لېكىن ئايالى قەتل قولىدىن قازا بولغان. ئىككى بالىسى ئامان قالغان.

چېچەنىستان ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ ئوپېراتىۋ توپى بۇ يەرگە كېلىپ يۈز بەرگەن ۋاقىئەنى تەكشۈرمەكتە. جۇمھۇرىيەت بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى رۇسلان ساكايېۋنىڭ پىكرىچە، بۇ يەردە سوز قانۇنىي ھوكۇمەتنىڭ ۋەكىللىرىگە قارشى باشلانغان يېڭى تېررورلۇق ئاكتلىرى توغرىلىق بولماقتا، دەپ خەۋەر قىلىدۇ ئىتارتاس س.

خ خ ج رەئىسى جىياڭ زېمىن ئالمۇتىغا سەپەر بىلەن كېلىدۇ

قازاقستان تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىدە خەۋەر قىلىنىشىچە، ختاي خەلىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى جىياڭ زېمىن بۇ ژىلنىڭ 4 - ئىيۇلدىن 6 - ئىيۇلغىچە رەسمىي سەپەر بىلەن ئالمۇتىدا بولىدۇ.

بۇ سەپەر داۋامىدا ژۇقۇرى دەرىجىدىكى ئۇچرىشىشلار، رەسمىي دېلېگاتسىيەلەرنىڭ مۇزاكىرىلىرى ئوتكۈزۈلىدۇ، قازاقستان - ختاي مۇناسىۋەتلىرىنى بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش ۋە كەڭەيتىشكە قارىتىلغان ئىككى تەرەپلىمىلىك ھوججەتلەرگە ئىمزا قويۇلىدۇ.

لوبنوردىكى يادرو سىنىقىدىن كېيىن

ختاينىڭ لوبنوردا ئوتكۈزگەن يادرو سىنىقىدىن كېيىن ياپونىيەدە ختايغا بېرىلىدىغان قەرىز مەسىلىسىگە بولغان كوز قاراش ئوزگەردى، دەپ بىلدۈردى «نىخون كېيدزەي» گېزىتى. بۇ مەسىلە يالغۇز ئېيىغىچە ھەل قىلىنىشى كېرەك ئىدى، لېكىن ياپونىيە ھوكۇمىتى بۇ ئىشقا ئانچە ئالدىرىماۋاتىدۇ.

چوڭ سىياسەت ئۈچۈن پرېمېر - مىنىستر ر. خاسىموتو ختايغا قەرز بېرىشنى توختىتىشقا قارشى بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ لىبېرال - دېموكراتىك پارتىيەسىمۇ، شۇنداقلا كوئالىتسىيەگە كىرىدىغان «ساكىگاكى» پارتىيەسىمۇ ياپونىيەنىڭ ختايغا قەرز بېرىشنى توختىتىش تەرەپدارى. ياپونىيە ختاينىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى يادرو سىياسىتىنى دىققەت بىلەن كوزەتمەكچى.

سالامەتلىك كۆزنىكىدە

يېرىم ئەسىر خەلق خىزمىتىدە

«ئەلگە خىزمەت — ئالىي ھىممەت» دەيدىكەن دەرھەقىقەت، ئادەملەرنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىن چىقىشتىن ئەلا ھېچ نەرسە بولمىسا كېرەك. بۇ جەھەتتىن تىبابەتچىلىك ساھاسى مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ، بولۇپمۇ دوختۇرلارنىڭ ئىشىنى ئالاھىدە مەدھىلەشكە ئەرزىيدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ بارلىق ئاڭلىق ئۆمرى ئادەملەرنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلاشتەك ئالىيجاناب ئىشقا بېغىشلىنىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ كونىلار «ئاغرىقنىڭ دەردىنى تېۋىپ بىلۇر، تېۋىپنىڭ قەدرىنى — ئاغرىق» دەپ بىكار ئېيتمىغان. ئابلىمىت ئىمىناخۇن ئوغلى تايىروۋ ئەينە شۇنداق خەلقىمىزنىڭ ئىززەت — ئېھتىرامىغا سازاۋەر بولغان ئىچكى ئاغرىقلار دوختۇرىدۇر. بۇ كۈنلەردە تەۋەللۇدىنىڭ 70 ژىللىقىنى نىشانلاۋاتقان قەدىرلىك بۇرادىرىمىزنىڭ تىبابەتچىلىك ساھاسىدا ئۈنۈملۈك ئەمگەك قىلىۋاتقىنىغا توپ — توغرا يېرىم ئەسىر بوپتۇ. بۇ ژىللار مابەينىدە ئۇ قانچىلىك ئادەملەرنى داۋالاپ، ئۇلارنى ئېغىر ئاغرىقتىن ۋە ئۈمۈتسىزلىكتىن قۇتقۇلدۇردى دېسىڭىزچۇ! دوختۇرنىڭ ئارخىۋىدا ساقلىنىۋاتقان جۇمھۇرىيەتلىك، ۋىلايەتلىك ۋە باشقا گېزىتلار ھەم ژۇرناللاردا بېسىلغان ماقالىلاردا ئۇنىڭغا سەمىمىي تەشەككۈر ۋە مىننەتدارلىق، ئىزگۈ تىلەكلەر ئىزھار قىلىنغانلىقى ئەينە شۇنىڭ ئىسپاتىدۇر.

ئابلىمىت ئىمىناخۇن ئوغلى ئىككىمىزنىڭ يېقىن ۋە دوستانە مۇناسىۋەتتە بولۇپ كېلىۋاتقىنىغا ئۇزۇن ژىل بولدى. ئۇنىڭ شىپالىق قوللىرى مېنىڭ دەردىمگىمۇ تالاي قېتىم داۋا بولغان. مەن ئۇنىڭ ئەقىل — پاراستىنى ۋە مۇتەخەسسىسلىكتىكى قابىلىيىتىنى، خۇلقى — مىجەزىدىكى كەمتەرلىك، ئادەملەرگە نىسبەتەن خەيىر خاھلىق ئوخشاش ئالىي ئىنسانىي خىسلەتلىرىگە قايىلمەن. يېقىندا سۆھبەت ئارا ئۇ ماڭا ئۆزىنى تىبابەتچىلىك ساھاسىغا ئېلىپ كەلگەن ئامىللار ۋە ھاياتىدىكى بەزى بىر تەپسىلاتلار ھەققىدە پاراڭ قىلىپ بەردى.

ئابلىمىت تايىروۋ ئالمۇتىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئېكەن. لېكىن بالىلىق ۋاقتى ۋە ياشلىق دەۋرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ غۇلجا شەھىرىدە ئۆتۈپتۇ. مەكتەپ بوسۇغىسىنى غۇلجىدا ئاتلاپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەلۇمات ئالغاندىن كېيىن بىر نەچچە ژىل موزدوزنىڭ شاگىرتى ۋە مۇستەقىل موزدوز بولۇپ ئىشلىگەن. قىرىقىنچى ژىللارنىڭ بېشىدا شەھەردە تۈرلۈك ساھالار ئۈچۈن كادىرلار تەييارلايدىغان كۇرسىنى تاماملايدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن بىر نەچچە زامان دوختۇرخانىدا ئىشلەپ، كېيىنرەك شەھەردە ئېچىلغان فېلدشېر — ئاكۇشېرلارنى تەييارلايدىغان تېخنىكۇمدا بىلىم ئالىدۇ. تېخنىكۇمنى مۇۋەپپەقىيەتلىك پۈتتۈرۈپ چىقىپ، ئەشۇ مەخسۇس بىلىم جايىدا مۇئەللىم بولۇش بىلەن ئابلىمىتنىڭ تىبابەتچىلىك ساھاسىدىكى ئەمگەك پائالىيىتى باشلانغان ئېكەن.

1955 — ژىلى كېڭەش ئېلىنىڭ پۇخراسى سۈپىتىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋەتىنىمىزگە قايتىپ چىقتۇق، — دەيدۇ ئابلىمىت تايىروۋ. «مەن ئالمۇتىدا ئۆز مۇتەخەسسىسلىكىم بويىچە ئىشلەشكە باشلىدىم. لېكىن ئالىي مەلۇمات ئېلىش ئىستىكى كۆڭلۈمدىن كەتمەي ژۈردى. شۇندا «ئىنستىتۇتنى تاماملىماي مۈمكىن ئەمەس» دېگەن قارارغا كېلىپ، ئاڭغىچە بالا — چاقىلىق بولۇپ قالغىنىمغا قارىماي، 1956 — ژىلى تاشكەنت شەھىرىدىكى تىببىي ئىنستىتۇتنىڭ چېش دوختۇرى فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشتۈم. ئۇنىڭ بىرىنچى كۇرسىنى تاماملىغاندىن كېيىن، بەزى بىر ئەل — ئائىلەرنىڭ مەسلىھىتى بىلەن ئەنجان شەھىرىدىكى تىببىي ئىنستىتۇتنىڭ داۋالاش فاكۇلتېتىغا يۆتكىلىپ، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردۇم.

ئابلىمىت ئىمىناخۇن ئوغلى تىببىي ئىنستىتۇتنى تاماملىغاندىن كېيىن ئالمۇتىغا يېنىپ كېلىپ، شەھەردىكى 5 - شىپاخانىسىدا ئۇچاستكا دوختۇرى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1966 — ژىلنىڭ ياناۋار ئېيىدىن باشلاپ 1992 — ژىلغىچە، يەنى چارەك ئەسىر داۋامىدا ئالمۇتا ماشىنىسازلىق زاۋۇدىنىڭ ئاغرىقخانىسىدا ژىگىنە بىلەن داۋالاش بويىچە دوختۇر بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. داۋالاشنىڭ بۇ قېدىمىي ئۇسۇلىنى ئۇ غۇلجا شەھىرىدە تېخنىكۇمدا ئوقۇپ ژۈرگىنىدە ئۆزلەشتۈرۋېدى، مانا ئەندى ئەسقاتتى. ئۇ چاغلاردا جۇمھۇرىيەتتە ژىگىنە بىلەن داۋالاش ئۇسۇلى تېخى يېڭىدىن تەرەققىي تېپىشقا باشلىغان، كادىرلار يېتىشمەتتى. زاۋۇد ئاغرىقخانىسىدا ئىشلىگەن ژىللار ئابلىمىت تايىروۋ ئۈچۈن تىنىماي ئىجادىي ئىزدىنىش، ئۆز كەسپىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ژىللىرى بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ ئورغۇنلىغان تىببىي خادىملارغا ژىگىنە بىلەن داۋالاشنىڭ ئىنچىكە سىرلىرىنى ئۆگىنىپ، قاتارغا قوشۇلۇشقا ياردەم قىلدى. ھازىر ئۇلار ئۇستازىنىڭ ئىسمىنى چوڭ مىننەتدارلىق بىلەن تىلغا ئالىدۇ.

مېنىڭ ئابلىمىت ئىمىناخۇن ئوغلى بىلەن دەسلەپ تونۇشقىنىممۇ ئۇنىڭ ئەينە شۇ زاۋۇد ئاغرىقخانىسىدا ئىشلەشكە باشلىغان ژىلىغا توغرا كەلگەن ئېدى. ئۇ چاغدا بىز شەھەر ژۇرنالىستلىرى، زاۋۇد شىپاخانىسىغا تىركەلگەن بولۇپ، شۇ شىپاخانىدا داۋالىناتتۇق. قان بېسىمىم خېلىلا ئۆرلەپ كەتكەچ مېنى دەرھال ئاغرىقخانىدا ياتقۇزۇشتى. ئاندىن خېلە ۋاقىت ئۆتۈپ، بىر كۈنى داۋالىغۇچى دوختۇرۇم ماڭا كۆرگەن چارىلەرگە قارىماي، قان بېسىمىمنىڭ نورمال ھالەتكە كەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ژىگىنە بىلەن داۋالاش دوختۇرىغا يولۇقۇشۇم لازىم ئېكەنلىكى توغرىلىق مەسلىھەت بەردى.

— بىزدە ژىگىنە بىلەن داۋالاش كابىنېتى بار، — دېدى دوختۇر.

— ئۇنىڭدا ئابلىمىت ئىمىناخۇنوۋىچ تايىروۋ دېگەن ئۇيغۇر ژىگىتى ئىشلەيدۇ. مېنىڭچە، شۇ ئۇسۇل بىلەن داۋالانسىڭىز قان بېسىمىڭىز تۆۋەنلەيدىغان بولۇشى كېرەك.

مەن داۋالاش كابىنېتىغا كىرگەندە تاشقى بولۇمدە بىر نەچچە ئادەم ئولتارغان ئېكەن. ئۇلار بىر-بىرلىرى بىلەن ئاستا پاراڭ قىلىشماقتا ئېدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دوختۇرنىڭ سېھىرلىق ژىگىنىلىرى دەردىگە داۋا بولغانلىقىنى مەمنۇنىيەتلىك بىلەن ئىزھار قىلىشماقتا. بەزىلىرى ئېمىشكە ھەدېگەندىلا ئابلىمىت تايىروۋقا يولۇقمىغانلىقى ئۈچۈن پۇشايمان قىلماقتا. مەن نۆۋەت كۈتۈپ ئولتارغاچ ئۈستەل ئۈستىدىكى شىكايەت ۋە تەكلىپلەر كىتابچىسىنى ۋاراقلاشقا باشلىدىم. ئۇنىڭغا كۆپلىگەن ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ئەزىز دوختۇرغا نىسبەتەن ئىللىق سۆزلىرىنى يېزىپ قويۇپتۇ. لېكىن بىرمۇ شىكايەت ياكى نارازىلىق يوق.

ئاڭغىچە ماڭىمۇ نۆۋەت كېلىپ، داۋالاش كابىنېتىغا كىردىم: ئابلىمىت مېنى سەمىمىيەت بىلەن قارشى ئالدى. ھال — ئەھۋالىمدىن خەۋەردار بولۇپ، «ئاغرىق تارىخىنى» كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ھەر بىرى ئون كۈندىن ئىككى قېتىم ژىگىنە بىلەن داۋالىنىدىغىنىمنى ئېيتتى.

مېنىڭچە سىز «موشۇ ئاغرىقتىن قۇتۇلالەرمەنمۇ»

— دەپ ناھايىتى تەشۋىشلىنىدىغان ئوخشايسىز، — دېدى ئۇ مېنىڭ كۆڭلۈمنى ياساپ. — دەسلەپكى بەش كۈن ئىچىدىلا قان بېسىمىڭىز تۆۋەنلەپ، بۇرۇنقى قېلىپىغا كېلىدۇ. ئەڭ مۇھىمى بۇ ئاغرىققا مۇپتىلا بولغان ئادەم غەم — قايغۇغا بېرىلمىگىنى ياخشى. شۇنىڭدىن ئون كۈن ئۆتۈپ، مانا ئۆزەمنى تىمەن ھېس قىلىپ، ئاغرىقخانىدىن چىقىپ كەتتىم. لېكىن دوختۇر بىلەن ئالاقىمىز ئۈزۈلمىدى.

ئابلىمىت تايىروۋ 1986 — ژىلى ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقتى. لېكىن ئەمگەكتىن قول ئۈزمىدى. ئۇ يەنە ئالتە ژىلغا يېقىن شۇ ئاغرىقخانىدا ئۆز ئىشىنى داۋام قىلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن جۇمھۇرىيەت سالامەتلىكنى ساقلاش مىنىستىرلىكى ساناتورىيەسىگە ئىشقا يۆتكەلدى. ھازىر شۇ يەردە ئاغرىقلارنى ژىگىنە بىلەن داۋالاش كابىنېتىنى باشقۇرۋاتىدۇ.

شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، ئابلىمىت تايىروۋ بۇ قېدىمىي داۋالاش ئۇسۇلىنى تەرغىپ قىلىش بويىچىمۇ چوڭ ئىشلارنى قىلماقتا. ھەر خىل ئاغرىقلارنى ژىگىنە بىلەن داۋالاش مەسىلىسىگە دائىر كۆپلىگەن ماقالىلار گېزىت ۋە ژۇرناللار سەھىپىلىرىدە يورۇق كۆرگەنلىكى، بەزى بىر چوڭ شەھەرلەردە بولۇپ ئۆتكەن ئىلمىي كونفېرېنسىيەلەرنىڭ نەشرلىرىدە بىر نەچچە ماقالىسىنىڭ بېسىلغانلىقى ئېيتقىنىمىزغا دەلىل بولالايدۇ.

مەن قەدىرلىك دوختۇرىمىز، جۇمھۇرىيەتلىك سالامەتلىكنى ساقلاش ئەلچىسى، ژۇقۇرى دەرىجىلىك دوختۇر ئابلىمىت ئىمىناخۇن ئوغلى تايىروۋنى ئۇنىڭ يەتمىشىنچى باھارى بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەپ، ئۇنىڭغا ساغلام سالامەتلىك ۋە ئالىيجاناب ئىشىدا مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن.

سېيىتاخۇن مەشۇروۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

تىياتىر مەسىلىسى

بىرلىشىپ كۆتەرگەن ژۈك يېنىك

خەلقىمىزنىڭ بىردىن — بىر مەدەنىيەت ئوچىقى بولۇپ ھېسابلىنىدىغان ئالمۇتا شەھىرىدىكى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى بىلەن كېلەچىكى ھەر بىر ئۇيغۇر پەرزەندىنى ئويلاندۇرۇۋاتقانلىقى شەك — شۈبھىسىز. تىياتىرىمىزنىڭ مەدەنىي ھاياتىمىزدا تۇتىدىغان ئورنى ئالاھىدە. ئەممىسىزگە مەلۇمكى، يېقىندا گېزىتىمىزغا خەۋەر قىلىنغىنىدەك، تىياتىردا ژۈز كۆرزۈلۈۋاتقان قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ ئۈستىدىن نازارەت قىلىش كومىسسىيەسى قۇرۇلۇپ، ئۆز پائالىيىتىنى باشلىدى. شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر ھەققىدە كومىسسىيە رەئىسى رەھىمجان مۇزاپپەروۋ بىلەن ئۇچرىشىپ سۆھبەتلەشتۇق.

— رەھىمجان ئاكا، ئوچۇقىنى ئېيتسام، سىزدىن بۇ ئىش ئىنتايىن جاۋاپكەرلىكنى، ئادىللىقنى، ھەقلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە تىياتىر بىناسىدا ژۈز كۆرزۈلۈۋاتقان قۇرۇلۇش ئىشلىرى سىزنى قانائەتلەندۈرەمدۇ؟

— ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ بىناسىنى رېكونستىرۇكسىيە قىلىش ئىشلىرى جۇمھۇرىيىتىمىز ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان پەيتتە ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتىدۇ. دەل ھازىرقى ۋاقىتتا ژۈز كۆرزۈلۈۋاتقان قۇرۇلۇش ئىشلىرى كومىسسىيەنىڭ كۆز قارىشى بويىچە ھەر ھالدا ياخشى كېتىپ بارىدۇ دەپ ئېيتالايمەن. ئۇنداق دېيىشىمگە سەۋەپ، تىياتىرنىڭ ئىچكە كىرىپ قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىنلا، ھەقىقىي مەنادا ئىشنىڭ كېتىپ بارغانلىقىنىڭ گۇۋاچىسى بولدۇم. مەزكۇر كومىسسىيە سايلانغاندىن بېرى بىز تىياتىر بىناسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا سەرىپ قىلىنىۋاتقان مەبلەغ ۋە ھاجەتلىك نەرسىلەرنىڭ ئۈستىدىن نازارەت قىلىپ تۇرۋاتىمىز. بۈگۈنكى كۈندە بىنا سېلىشقا كېرەك بولغان قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنىڭ بەكمۇ قىممەت ئېكەنلىكىنى ئېيتمىساممۇ چۈشىنىشلىك، شۇندىمۇ كۆپچىلىكنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولۇپ بۈگۈنكى كۈنگىچە تىياتىر قۇرۇلۇشى موشۇنداق ئەۋالغا كەلدى. خەلقىمىزنىڭ ئىچىدىن چىققان مىللەتپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر ئوغلانلىرىنى ھەر قاچان ماددىي جەھەتتىن ياردەم قولىنى سۇنىدى ۋە سۇنۇپ كېلىۋاتىدۇ.

— تىياتىرىمىز بىناسىنىڭ چاپسانراق تاماملىنىپ، پايدىلىنىشقا بېرىلىشى ئۈچۈن يەنە نېمىلەر يېتىشمەيدۇ؟

— كۆپچىلىك تىياتىرنىڭ قۇرۇلۇشى ئىشلىرى تېزىراق پۈتۈپ، پايدىلىنىشقا بېرىلسە دېگەن ئۈمۈتتە. مەنمۇ ئۇنىڭغا تولۇق قوشۇلىمەن. ئارىمىزدا ھەر تۈرلۈك قالايمىقانچىلىق، جۇشەنمەسلىكلەر بولماسلىقى ئۈچۈن گېزىتخانلاردىن بۇ توغرىلىق ئۆز ئوي پىكىرلىرىنى، تەكلىپ — مۇلاھىزىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشنى، ئىسقىسى ھەممىمىز بىرلىشىپ قويۇپ مۇناسىۋەتتە بولۇپ، بىنانى چاپسانراق پۈتكۈزۈشنىڭ تەرەپدارى بولۇشنى سورىغان بولار ئېدىم.

ھەر قانداق مەسىلىلەر بويىچە ئۇيغۇر تىياتىرى، شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسى بىلەن ئالاقە باغلاشقا بولىدۇ.

سۆھبەتلەشكەن
گۈلزارەم مۇھەممەدىيېۋا.

ژىللار ۋە ئادەملەر

ۋېتېرانىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يولى

1942 - ژىلى ئەندىلا بالاغەت يېشىغا يەتكەن ئۆمەر ساۋۇتوۋ يۇرتداشلىرى بىلەن فاشىست باسقۇنچىلىرىغا قارشى جەڭگە ئاتلاندى. ئاۋگۇست ئېيىدا پېتروپاۋل شەھىرىگە كەلگەن ئۇلار بىر يېرىم ئاي ھەربىي مەشىقتىن ئۆتكەندىن 2 - بېلورۇسسىيە مەيدانىغا ئەۋەتىلدى.

بۇ يەردە يۈز بەرگەن شىددەتلىك جەڭلەرنىڭ بىرىدە يۇرتدىشى مۇتەللىپ مەستاخۇنوۋ ئېغىر يارىدار بولدى. ئۆمەر ئۇنى جەڭ مەيدانىدىن ئېلىپ چىقىپ، بەش كىلومېتىردەك ژىراقلىقتىكى داۋالاش ئورنىغا يەتكۈزدى. ئۆزى بولسا قايتىدىن جەڭ مەيدانىغا ئاتلاندى. بۇ قېتىمقى قانلىق جەڭدە يەنە بىر يۇرتدىشى مۇرتىزا زۇلىياروۋ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قازا بولدى. يۇرتداشلىرىنىڭ بىرى ئېغىر يارىدار بولۇپ، يەنە بىرىنىڭ ۋاپات بولۇشى ياش جەڭچى ئۆمەرنى خېلىلا مەگدەتتىپ قويدى. لېكىن ئۇ بوش كەلمىدى. ياۋۇز دۈشمەندىن دوستلىرىنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆزىگە ئۆزى قەسەم بەردى.

ئۇ كۆپلىگەن ئېغىر جەڭلەرگە قاتنىشىپ، قەسىمىگە ۋاپا قىلدى ئامما، قانلىق جەڭلەرنىڭ بىرىدە يارىدار بولۇپ، بېلورۇسسىيەنىڭ موگىلېۋ شەھىرىدىكى ئاغرىقخانىلارنىڭ بىرىدە داۋالىنىپ، كېيىن يەنە ئوتلۇق مەيدانغا ئاتلاندى. ئۆمەر ساۋۇتوۋ پولشا، رۇمىنىيە، چېخوسلوۋاكىيەنى گىتلېرچىلاردىن ئازات قىلىش جەڭلىرىگە قاتنىشىپ، ئۇلۇق غالىبىيەتنى فاشىستلار ئۇگىسى بېرلىندا كۈتۈۋالدى.

بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئۇرۇش مەيدانىدىكى پائالىيىتى تۈگىمىدى. ياش جەڭچى ژىراق شەرققە ئەۋەتىلىپ، ياپون مىلىتارىستلىرىغا قارشى كەسكىن جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلدى. ئاندىن ئۆمەر خىزمەت قىلىۋاتقان باتالىئون موسكۋاغا قايتۇرۇلۇپ، ئۇ يەردىن ئودېسسىغا ئەۋەتىلدى. ئۇ بۇ يەردە ئۈچ ژىل خىزمەت قىلغاندىن كېيىن، 1948 — ژىلى ئۆزىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتى - ئاۋات يېزىسىغا قايتىپ كەلدى. ئۇرۇق - تۇققانلىرى، جەڭ مەيدانىدا بىللە بولغان مۇتەللىپ مەستاخۇنوۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، چەكسىز خۇشال بولدى. مۇتەللىپ ئاكا جەڭ مەيدانىدا ئۆز ئۆمرىنى ساقلاپ قالغان ۋاپادار سەپدىشى ئۆمەرگە بىر ئۆمۈر مىننەتدار بولۇپ ئۆتتى.

ئۆمەر ساۋۇتوۋ دەسلەپ ماشىنا — تراكتور ستانسىيەسىدە، كېيىن ئورمان ئېگىلىكىدە ئىشلىدى. ئۇ ئېگىلىك ئىقتىسادىنى مۇستەھكەملەشكە مۇناسىپ ھەسسە قوشۇپ، ئابرويى بىلەن دەم ئېلىشقا چىقتى.

بېيىل ئۆمەر ساۋۇتوۋنىڭ ئۆمۈرلۈك جۈپتى ئانارخان بىلەن ئائىلە قۇرغىنىغا قىرىق ئىككى ژىل تولدى. ئۇلار ئالتە پەرزەنت سۆيۈپ، قاتارغا قوشتى. ھازىر ئۇندىن كۆپىرەك نەۋرىلىرى بىلەن خاتىرجەم ھايات كەچۈرمەكتە.

ئۇلۇق غالىبىيەتنىڭ 50 — ژىللىقى نىشانلانغان ئۆتكەن ژىلى ۋېتېرانىنىڭ كۆكسىگە «1941 — 1945 — ژىللاردىكى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ 50 ژىللىقى» يۇبىلېيلىق مېدالى قادالدى. شۇنداقلا پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋنىڭ ئىمزاسى چېكىلگەن قول سائىتى ۋە ئۇن ئالغۇ سوغا قىلىنىپ، ئۈچ مىڭ تەڭگە ۋە ماددىي مۇكاپاتلار بىلەن تەقدىرلەندى. ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى ئۆمەر ساۋۇتوۋقا «ناھىيەمىزنىڭ پەخرىي پۇخراسى» دېگەن شەرەپلىك نام بېرىلدى.

شۇ ژىلنىڭ ئۆزىدە ۋېتېرانىنىڭ ئۆيىگە تېلېفون ئورنىتىلىپ، ئاۋات يېزىسىدا ئۆتكەن تەنتەنىلىك ژىغىندا ئۆمەر ساۋۇتوۋنىڭ ئۇرۇش ۋە تىنچ ئەمگەك مەيدانىدىكى پائالىيىتى توغرىلىق تەپسىلىي سۆز بولدى. «يىلتىز» كولخوزى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا بىر ئات سوغا قىلىندى.

ۋېتېرانىنىڭ ئۆزىگە يارىتىلغان ئىمتىيازلاردىن مىننەتدارلىقى چەكسىز. بۇ، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ شىددەتلىك ژىللاردا قىلغان جاسارەتلىك ئەمگىكىنىڭ مېۋىسىدۇر.

تۇرسۇنجان نىزاموۋ،
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

خارىجى ئەللەردە نەشرلىرىدىن

ئامېرىكىدا شەرقىي تۈركىستانلىقلار، تىبەتلىكلەر ۋە تەيۋەنلىكلەر بىرلىكتە نامايىش قىلدى

خىتايغا نارازىلىق بىلدۈرۈش تۈزۈن سەپىرى باشلاندى

1996 - يىلى 18 - مارت كۈنى ئەتىگەن سائەت 10 دا ئامېرىكا ئاقساراي ئالدىدا شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ داغدۇغىلىق ۋىغىلىشى بولدى. بۇ ۋىغىلىشقا تەيۋەنلىك نامايىشچىلار قوشۇلۇپ، ئادەم سانى 500 دىن ئېشىپ كەتتى. لەپىلدەپ تۇرغان كۆك بايراق، يوغان لوزۇنكىلارنى كۆتەرگەن شەرقىي تۈركىستانلىقلار باشتىن ئاخىرى: خىتاي شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەتسۇن! شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە مىللىي مۇستەقىللىق كېرەك! دەپ ئۈنلۈك تۇۋلاپ — ئامېرىكىنىڭ ۋۇرگىي بولغان ۋاشىنگتوندىكى پرېزىدېنت تۇردىغان ئاق سارايىنى لەرزىگە سالدى... چۈشكە يېقىن 500 دىن ئارتۇق بۇ نامايىشچىلار ئامېرىكا پارلامېنتى بىناسىغا يۈتكىلىپ، پارلامېنت خادىملىرى بىلەن ئۇرغۇنلىغان ساياھەتچىلەرنى جەلىپ قىلىپ، تېخىمۇ زورايدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ يەردە: ئامېرىكىنىڭ خىتاينىڭ ھەربىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن چىقىرىدىغان بۇيۇملارنى توختىتىشنى، خىتايدىكى ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىقىنى نازارەت قىلىشنى ئىلتىماس قىلدى. شەرقىي تۈركىستانلىق نامايىشچىلار بولسا: شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاتوم سىنىقىنى ئېلىپ بېرىشنى توختىتىش، كۆچمەن يۆتكەشكە قارشى تۇرۇش ۋە مەجبۇرى پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىگە قارشى تۇرۇش، شۇنىڭدەك شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھوقۇقىنىڭ ئېغىر دەرىجىدە دەپسەندە بولۇۋاتقانلىقىنى بايان قىلدى. بىر پارلامېنت ئەزاسى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ھاياجىنىنى باسالماي: شەرقىي تۈركىستانغا ھۆرلۈك بېرىلسۇن! خىتاي شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى دەپسەندە قىلىشنى توختاتسۇن! دەپ تۇۋلىشى بىلەن تىلى، ئىرقى، مىللىتى ئوخشاش بولمىغان بارلىق ھۆررىيەتپەرۋەر نامايىش ئىشتىراكچىلىرى ئۇنىڭ سۆزىگە جور بولۇپ، تېخىمۇ ئۈنلۈك سادا ياڭراتتى. چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچتە بۇ نامايىشچىلار شەھەردىن ئىككى ئۈچ چاقىرىم يىراقلىقتا جايلاشقان خىتاي ئەلچىخانىسىغا قاراپ يۆتكەلدى. شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۆزىنىڭ ھەققانىي تەلەپلىرىنى خىتاي ئەلچىخانا خادىملىرىغا مەجبۇرى ئاڭلاتتى. بۇ نامايىش كەچ سائەت ئالتىگىچە داۋام قىلدى. بۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستانلىق بەش نەپەر ۋەتەنپەرۋەر ياش تىبەتلىكلەر بىلەن بىرگە خىتايغا بولغان نارازىلىقىنى ئىپادىلەش تۈزۈن سەپەرگە ھازىرلاندى.

شەرقىي تۈركىستان مەڭگۈ يوقالمايدۇ

شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ۋە ئەركىنلىكى ئۈچۈن دۇنيا مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان ۋاشىنگتوندىكى خىتاي ئەلچىخانىسى ئالدىدا كۆپلىگەن شەرقىي تۈركىستانلىق ۋەتەنپەرۋەر ياشلار ھەم ياشانغان ئەر - ئاياللار كۆك بايراقنى ئېگىز كۆتىرىپ، شەرقىي تۈركىستاندىن ئىبارەت مۇقەددەس بىر دۆلەتنىڭ يەر شارىدا ھەقىقىي مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى، بۇ دۆلەت خەلقىنىڭ ھۆرلۈككە، مۇستەقىللىققە ئىنتىزار ئىكەنلىكىنى ھۆر دۇنيا خەلقىگە نامايەن قىلدى. ئىچلىقنىڭ رەمزى بولغان كۆك ئاسمان تۈسى ئالغان، ئاي ۋە يۇلتۇز بىلەن بېزەلگەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ دۆلەت بايرىقى بۇ يەردە قايتا جەۋلان قىلدى. ئامېرىكىدىكى تىبەتلىكلەر تەشكىلاتى «تىبەتنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ئۈزۈن سەپەر» دېگەن پائالىيەتنى ئۇيۇشتۇردى. ئامېرىكىدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۇيۇشمىلىرى بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، خىتاي ھۆكۈمىتىگە بولغان نارازىلىقنى ئوخشاش ئۇلار بىلەن بىللە بىلدۈرۈش قارارىغا كەلدى. ئۇلار «شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن» دېگەن بۇ شۇئارنى ئۆزلىرىنىڭ ھەمكارلىق پائالىيەت مەخستى قىلدى. ئۇلار شىمالدىن تاكى نيۇ - يۇركقىچە، جەنۇبتىن تاكى كورولىناغىچە بولغان جايلارغا ۋۇرۇش قىلىدۇ. بۇ پائالىيەتكە قاتناشقۇچىلارنىڭ كىچىكى تۇرت ياشتا بولسا، چوڭى يەتمىش ياشتا ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى مىللىيچە كىيىنگەن بولۇپ، باشقا قاتناشقۇچىلارنىڭ قاتتىق دىققەت ئېتىۋارىنى قوزغىدى. ھەتتا بەزىلەر: بۇ كىشىلەر كىملەر؟ ئۇلار خىتايلارغا ئوخشىمايدىكەنغۇ؟ ئۇلار ئوتتۇرا ئاسىيالىقلارمۇ يا؟ مەن بۇلارنى ئىلگىرى پەقەت ئاڭلاپ باقمايتىكەنمەن، ئاسمان رەڭ بۇكۇك بايراق نېمە دېگەن گۈزەل - ھە؟! دەپ بىر - بىرىگە پىچىرلاشتى. نامايىشچىلارنىڭ شىئارلىرى ناھايىتى ياخشى تەييارلانغان بولۇپ، بۇنىڭدا ھېچ قانداق يولسۇزلۇق بولمىغان، ئۇلاردا مۇنداق دېيىلگەن: «ئۇ يەر - شىنجاڭ ئەمەس، ئۇ يەر - شەرقىي تۈركىستان!»، «خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستانغا كۆچمەن يۆتكەشنى توختاتسۇن» «شەرقىي تۈركىستانغا ھۆرلۈك كېرەك!». سائەت ئىككىدىن بەشكىچە داۋام قىلغان بۇ نامايىشتا ئۇنىغا يېقىن تىبەتلىك ھەم ئامېرىكىلىقلار سۆز قىلىپ، تىبەت، شەرقىي تۈركىستان ھەم تەيۋەننىڭ مۇستەقىللىقىنى تەشەببۇس قىلىپ، كىشىلەرنى ھاياجانلاندۇردى. بىر ئامېرىكىلىق مۇنداق دېدى: ئاڭلا، لى پىڭ ئەپەندى! خىتاي، تىبەت ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ ئاساسىي ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشنى توختىتىش كېرەك. ئۇلار ئەركىن سۆزلەشكە ھەقلىق، ئۇلار ئۆز مەدەنىيىتىنى ھەم تىلىنى ساقلاپ قېلىشقا ھەقلىق. شەرقىي تۈركىستان ئاتوم سىناق قىلىدىغان تاشلاندۇق يەر ئەمەس، ئۇ ئىنسان ياشايدىغان بىر ماكان. ئامېرىكا خەلقى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ كىشىلىك ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشىغا ھەرگىز چىداپ تۇرالمايدۇ.

بىر تىبەتلىك سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى:

- ئاڭلا، خىتاي ھۆكۈمرانلىرى! تىبەت ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ سۈكۈتلىرىنى بىر ئاجىزلىقنىڭ ئىپادىسى، دەپ قالما، بىز كۈچلۈك، ئاخىرى ئۆز مۇستەقىللىقىمىزنى چوقۇم قولغا ئالىمىز. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ۋەكىلىمۇ ئوخشاشلا سۆز قىلىپ، بۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى خىتاي ھۆكۈمرانلىرىغا ئەۋەتىپ، ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش مەخسىتىدە بۇ رايونغا كۆچمەن يۆتكەشنى توختىتىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇ مۇنداق دېدى: «بۇيەرجاڭگاللىقلار بىلەن، ئۇنچىلىك كۆپ ئادەمنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. ئامېرىكىغا كەلگىنىگە ئوتتۇز يىل بولغان بىر ئۇيغۇر ئايال مىكروفون ئالدىغا ئۆزۈلمەس چىقىپ ئۆز ئانا تىلىدا: شەرقىي تۈركىستانلىقلارمۇ ئادەمغۇ! دۇنيادىكى بارلىق مىللەتلەر ھازىر ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىۋاتىدۇ، بىزگە نېمە ئۈچۈن ئەركىنلىك ۋە ھۆرلۈك بېرىلمەيدۇ. مەن ئامېرىكىدا ئوتتۇز يىل ياشىدىم، بىزدەك بىچارە خەلقنى تېخى كۆرۈپ باقمىدىم، دەپ ناھايىتى راۋان قىلىپ كۈچلۈك سۆزلىۋىدى، ئۇنىڭ تىلىنى چۈشەنمىسىمۇ ئۇنىڭ ھېسسىيات ۋە ھاياجانلىرىنى كۆرۈپ تۇرغان باشقا مىللەت خەلقلىرى كۈچلۈك ئالقىش سادا ياڭراتتى. كۆپلىگەن كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان بارلىق تىبەت، تەيۋەن ۋە ئۇيغۇر ناتىقلىرى مۇنداق دەپ ئېنىق جاكالىدى: «شەرقىي تۈركىستانغا مۇستەقىللىق بېرىلسۇن! شەرقىي تۈركىستان باشقا، خىتاي باشقا، خىتاي ھازىرلا شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەتسۇن! خىتاي نومۇس قىلسۇن!»

بىر ئامېرىكىلىق ئايال: (ئۇ كورۇنۇشتە مۇخبىردەك قىلىدۇ) شەرقىي تۈركىستانلىق نامايىشچىلارنىڭ بىرىدىن ئامېرىكىدا قانچىلىك شەرقىي تۈركىستانلىق بارلىقىنى سوراپ، بۇ يەردە يۈزگە يېقىن شەرقىي تۈركىستانلىقنىڭ بارلىقىنى ئۇقۇپ ناھايىتى ھەيران بولغان ھالدا مۇنداق دېدى: «سىلەر ناھايىتى زور ئىكەنسىلەر، تىبەتلىكلەر بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى تۇنجى قېتىم بۇ يەردىكى خىتاي كونسۇلى ئالدىدا نامايىش قىلغاندا ئاران ئون كىشى ئىدى. قاراڭلار، بۈگۈن ئۇلار مىڭدىن ئېشىپ كەتتى. مەن تولۇق ئىشىنىمەنكى، سىلەر داۋاملىق موشۇنداق قىلساڭلار چوقۇم دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققەت - ئېتىۋارىنى قولغا كەلتۈرەلەيسىلەر، بىز ھەممىمىز سىلەرنىڭ ئەركىنلىك تەرەپدارىڭلار».

بۇ نامايىشتىن كېيىن، ئەللىككە يېقىن نامايىشچىلار نيۇ - يورك شەھىرىگە قاراپ نارازىلىق ئۈزۈن سەپىرىنى باشلىۋەتتى. ئۇلارنىڭ ئاخىرقى يېتىپ بارىدىغان يېرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئىدى. بۇ سەپەرگە جەمئى 45 كۈن كېتىدۇ. ئابلىكىم، قەييۇم، دىلشات، تۇرمەھەممەت ۋە ھەبىنۇرلار قاتارلىق بەش نەپەر شەرقىي تۈركىستانلىق ياشلار ھەرخىل قىيىنچىلىقلارغا قارىماستىن، كۈچلۈك مىللىي روھ بىلەن بۇ ئۈزۈن سەپەرگە قاتناشتى. ئۇلار بۇ سەپەرگە شەرقىي تۈركىستاننىڭ بايرىقى، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھازىرقى ئەھۋالىغا ئائىت كۆپلىگەن تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى ئېلىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاھ زارىنى ئامېرىكا خەلقىگە ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىگە بىلدۈرۈشنى مەخسەت قىلدى. ئۇلار ھازىر سەپەر ئۈستىدە بولۇپ، خەلقىمىزنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن يار يۆلەكتە بولۇشىغا مۇھتاجدۇر.

1994 - يىلدىن ئېتىبارەن گېرمانىيەدە نەشر قىلىنىپ، كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە باشلىغان «تامچە» ژۇرنالى ئۈچىنچى يىلغا قەدەم قويدى. ژۇرنالنىڭ ئالدىغا قويغان مەخسىتى: شەرقىي تۈركىستاندا دىنىي ۋە مىللىي تارىخىي ئەنئەنىۋىي دەستۇرلىرىمىزغا زەربە بېرىلىۋاتقان، مەسچىت، ئىبادەتخانىلار تاقىلىۋاتقان، پەرزەنتلىرىمىز دىنىي ۋە تارىخىي كىملىك تەلىم - تەربىيىسى كۆرۈشتىن مەھرۇم قىلىنىۋاتقان، قىسقىسى، ئىنسان ھوقۇقلىرى دەپسەندە قىلىنىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، قوش ئايلىق ئىلمىي تەتقىقات «تامچە» ژۇرنالىنىڭ نەشر قىلىنىشى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ چاڭقىغان قەلبىگە تېمىتىلغان بىر تامچىدۇر.

بۈگۈنكى شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە، ھەرخىل دىنىي ۋە مىللىي، تارىخىي كىتابلارنى نەشرى قىلىپ تارقىتىش، ئۇلارنىڭ دىنىي ۋە مىللىي مەۋجۇدىيىتى ئۈچۈن ئۇنۇشقا بولغان ئېھتىياجىنى ئازىراق بولسىمۇ تەمىنلەش، بىز مۇھاجىرەتتىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئۈستىمىزگە ۋۇكلەنگەن مۇقەددەس ۋەزىپىمىز ۋە باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىمىزدۇر.

ژۇرنالىمىز سىزلەرگە قۇرئان كەرىم - ھەدىس شەرىپتىن تەپسىر ۋە شەرھىلەر، مۇتەپەككۇر ئىسلام ئالىملىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن ئىلمىي ماقالىلار، شۇنداقلا تارىخىي ۋە ئىلمىي ماقالىلار، دۇنيا مەتبۇئاتىدا شەرقىي تۈركىستان، ئىسلام دۇنياسى ھەققىدە قىسقىچە خەۋەر، پەن - تېخنىكا، مېكىيەتلىك سۆزلەر... قاتارلىق جەھەتلەردە ماقالىلارسۇنىدۇ.

«تامچە» ژۇرنالى ھازىرچە ئۈچ مىڭ نۇسخىدا بېسىلىپ، دۇنيانىڭ ھەممە جايىدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا ھەقسىز تارقىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئىنشا ئاللاھ، بۇ ئىشنى بىز جانابى ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەن يەنىلا داۋام قىلىمىز. لېكىن «تامچە - تېمىپ كۆل بولۇر» دېگەندەك، كۆپچىلىكنىڭ ياردىمىنى كېچىك سائىغلى بولمايدۇ. ئەگەر چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان سىزلەرگە ئوخشاش قېرىنداشلىرىمىز بىر ئازلا ياردەم قىلىدىغان بولسا، ژۇرنالىمىزنىڭ سانى ئون مىڭدىن ئېشىپ كېتىشى تۇرغانلا گەپ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ژۇرنالىمىزنىڭ سانىنى ئىقتىسادىي ئىمكانىيىتىمىزنىڭ يار بېرىشىچە تېخىمۇ كۆپەيتىشنى ۋە سىز قېرىنداشلىرىمىزنىڭمۇ بۇ خەيرلىك ئىشتا ئورتاق بولۇشىڭلارنى ۋە يېقىندىن ياردەمدە بولۇشىڭلارنى چىن قەلبىمىزدىن تىلەيمىز.

ئاللاھ ئىشىمىزنى مۇۋاپپەق قىلغاي، ئامىن! ھۆرمەت بىلەن «تامچە» ژۇرنالى تەھرىر ھەيئىتى.

❋ ❋ ❋

تۆۋەندە بىز گېرمانىيەدە نەشر قىلىنىۋاتقان «تامچە» ژۇرنالىنىڭ 1996 - يىل 5 - سانىدا بېسىلغان «ئامېرىكىدا شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ۋە تەيۋەنلىكلەر بىرلىكتە نامايىش قىلدى» سەرلەۋھەلىك ماقالىنى گېزىتخانىلىرىمىز دىققىتىگە ھاۋالە قىلدۇق.

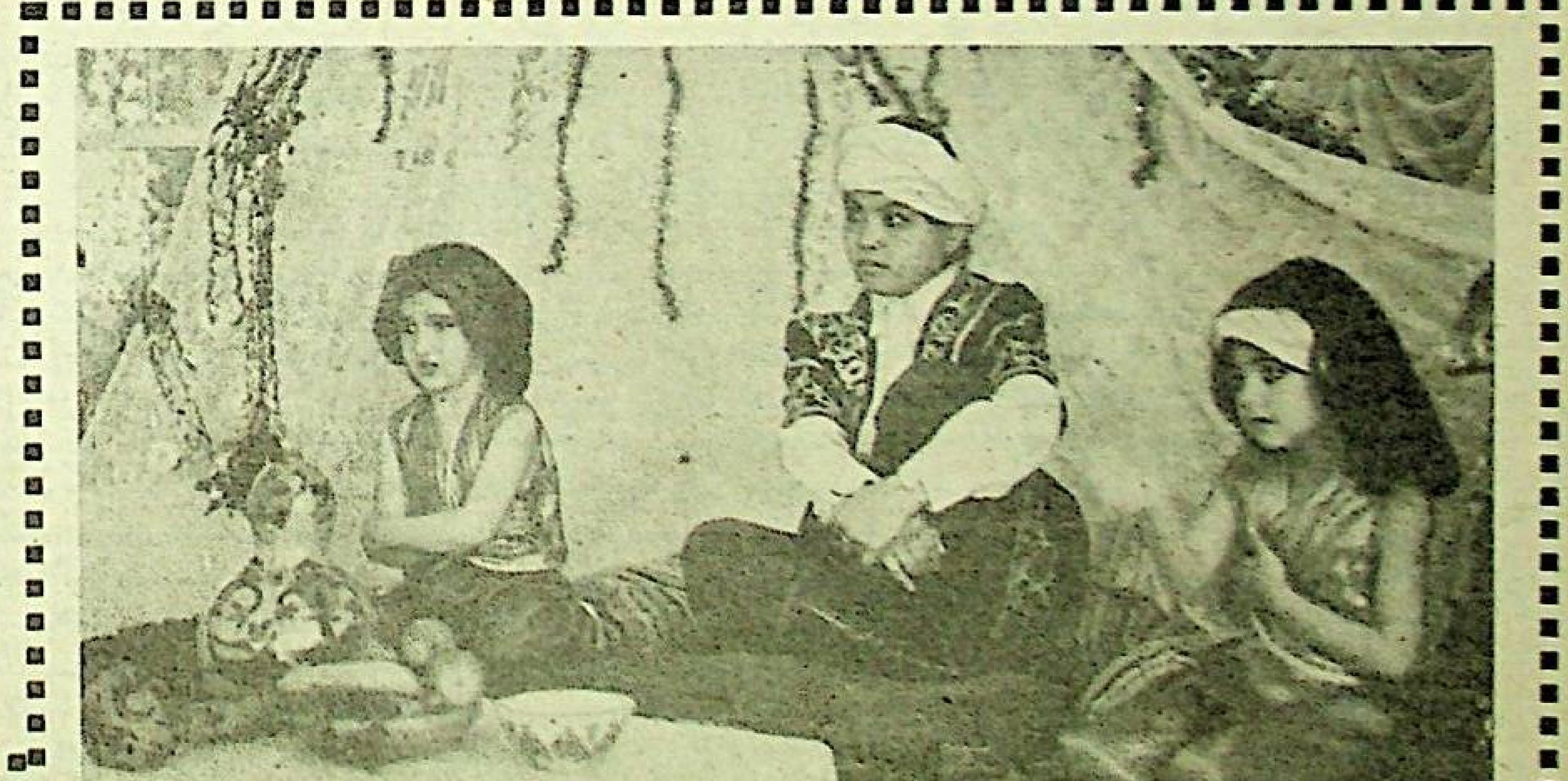

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئۇيغۇر تىلىدىكى «يۇلتۇز» بالىلار باغچىسى مەكتەپ يېشىغا يەتكەن بالىلارنى تەنتەنىلىك تۈردە ئۇزاتتى. سۈرەتلەردە: تەنتەنىدىن كۆرۈنۈشلەر. پ. ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ئوتلۇق يىللار سەھىپىلىرىدىن

ئىككى چوڭ ئىمپېرىيەنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق

(ئون بىر بىتىمگە — 50 يىل)

ئۇرغۇنلىغان قۇربانلارنىڭ بەدىلىگە قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن گومىنداڭ [illegible] ئون بىر ماددىلىق بىتىمنىڭ ئىمزالانغانلىقىغا بۇ يىل 50 يىل تولىدۇ.

1946 - يىلى 3 - يانۋاردىن 6 - ئىيۇنغىچە [illegible]

[illegible]

1944 - يىلى ئۈچ ۋىلايەتتە باشلانغان شەرقىي تۈركىستان [illegible]

[illegible]

تىدا كۆرۈپ كېتسىز!

بىز ئالدى بىلەن ئون بىر بىتىم تۈزۈلۈش ھارپىسىدىكى شەرقىي تۈركىستان ئۈچ ۋىلايىتىنىڭ قانداق ھالەتتە بولغانلىقىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقايلى:

« 1945 - يىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي مىللىي ئارمىيىسى [illegible]

[illegible]

1945 - يىلى 2 - سېنتەبىر [illegible]

[illegible]

1945 - يىلى 6 - ئۆكتەبىر [illegible]

[illegible]

1945 - يىلى 15 - ئاۋغۇست كۈنى [illegible]

[illegible]

كى شەھەر، ناھىيىسىگىچە يېتىپ باردى. قوزغىلاڭچىلار داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەپ، ئاقتۇ، يېڭىسار، قاغىلىق، پوسكام ناھىيىلىرىنى ئىشغال قىلىپ ۋە بۇ يەرلەردە ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئاپپاراتلىرىنى قۇردى. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭنىڭ جەنۇبتىكى قىسىملىرى قاقشاتقۇچ زەربىگە ئۇچراپ ئۇرۇلغان يەرلەر ئاساسىي جەھەتتىن خەلق قولىغا ئۆتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پامىر ئېگىزلىكىدىن قارا قورۇم تاغلىرىغىچە بولغان چېگارا رايونلار ئىنقىلابچىلار ئىشغالىيىتىدە بولىدۇ...

مىللىي - ئازادلىق، ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن بولغان كۆرەشنىڭ ئوتى دەل موشۇنداق ياللۇنجاپ، ئىنقىلاب غەلبىدىن غەلبىگە قاراپ كېتىپ بارغان ئەينە شۇنداق قىزغىن بىر پەيتتە، تۈيۈقسىز «ئون بىر بىتىمنىڭ» قارا شەپىسى بىللە كەلگەن 11 تال شۇم خەنجىرى قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئالدىنى توساپ، ئۇزاقتىن كۆتكەن ئۇمۇت رىشتىلىرىنى بىردىن ئۈزۈپ تاشلايدۇ!

1946 - يىلى 13 - ئىيۇن كۈنى گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېك جەنۇبىي شىنجاڭ ئىنقىلاۋىي قوراللىق قىسىملىرىنىڭ بىرىگادا، پولك كوماندىرلىرىنى ۋە شتاب خادىملىرىنى تاغارما دېگەن يەرگە يىغىپ، مۇنداق مەزمۇندا سۆز قىلغان:

«... بىز جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىنقىلاۋىي قوراللىق قوشۇنلار 11 ماددىلىق بىتىمنىڭ شەرتلىرىگە ئاساسەن تاشقورغاننى ئاساس قىلغان ھالدا بىر پولك ئەسكەر قالدۇرۇپ، قالغان قىسىملارنى ئاتۇشقا قايتۇرىمىز. يەنە بىر قىسىم ھەربىي ۋە مەمۇرىي خادىملار ھەربىي تەييارلىق تەلىم - تەربىيە كۆرسىغا ئەۋەتىلىدۇ. ھازىر بىزدىكى قوراللار يىغىۋېلىنىپ، سكلادقا تاپشۇرۇلىدۇ. 11 ماددىلىق تېچلىق بىتىمگە ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك. بۇ نوختامغا چەت ئەل ۋەكىللىرىمۇ ئارىلاشقان، ئۇنىڭ ئەمەلىي ئىجراسىدا ئۇلارنىڭ كېپىللىكى بار. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى كېلىشىمنى ئىجرا قىلىشقا ۋەدە بەرگەن. ئەگەر ئۇلار خىلاپلىق قىلىدىكەن، ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ ھەرگىز ئۇلارغا يول قويمايدۇ...» (س. ئەزىزىي «ئۆمۈر داستانلىرى» 2 - توم، 159 - بەت).

مانا بۇ دۇنيا تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ھاماقەتلىك ئەمەسمۇ؟ ئۇرۇشتا يېڭىلىۋاتقان دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى قۇراللىسىزلاندۇرۇشنىڭ ئورنىغا يېڭىۋاتقان ئۆزجەكچىلىرىنى قۇراللىسىزلاندۇرۇپ، ئۇلارغا تېخى دۈشمەن نامىدىن «كېپىللىك» بېرىشنى قانداق چۈشىنىش مۇمكىن؟ بۇنى سىياسىي ساۋاتسىزلىقمۇ ياكى ھەربىي تاكتىكىنى بىلمىگەنلىكمۇ دېسەك، جانابىي گېنېرال لېيتېنانت 40 - يىللىرى جاللات شىڭ شىسەينىڭ قىلچىدىن قېچىپ ئۆتكەن دەھشەتلىك بىر مەزگىلدە جەنۇبىي شىنجاڭ، بولۇپمۇ تاشقورغان، ئۇلۇغچات ئەتراپىدىكى خەلق ئاممىسىنىڭ خىتاي زۇلۇمىغا قارشى كۆرەش - قوزغىلاڭلىرىغا باش بولۇپ كەلگەن تەجرىبەلىك قوماندان. مەيلى بۇنى بىتىمنىڭ تەلۋىي، ياكى ژۇقورنىڭ بۇيرۇغىمۇ دەيلى، ئاما بىتىمدە «قورال تاپشۇرۇلسۇن» دېگەن ماددا يوقتۇ؟ ئەندى موشۇ چوڭ بىر خاتالىقتىن كېلىپ چىققان پاجىئەلەرنى كۆرۈپ باقايلى:

قورال يىغىپ ئېلىنغاندىن كېيىن گېنېرال ئىسھاقبېك ئۆزى بىلەن بىللە كەلگەن مەسلىھەتچى، ياردەمچى ۋە باشقا ئەمەلدارلارنى ئېلىپ قايتىدۇ. يىغىۋېلىنغان قوراللار 300 كىشىلىك ترانسپورت ئەترىدىنىڭ مۇھاپىزىتىدە تاشقورغاننىڭ سۇبېشى دېگەن يېرىگە توشۇلغان.

قولىدا تۆمۈرنىڭ سۇنىقى قالمىغان جەڭچىلەر ئاتلىسىگە قايتىش ئۈچۈن يولغا چىققاندا، دەل موشۇ پەيتنى كۈتۈپ تۇرغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىنتىقام ئېلىشقا باشلايدۇ. ئۇلار ئاۋال توشۇۋاتقان قورالنى بۇلاش ئۈچۈن ترانسپورت ئەسكەرلىرىگە يوشۇرۇن ھوجۇم قىلىدۇ. بۇ يولى مۇھاپىزەتچىلەر گومىنداڭنىڭ باندىت ئەسكەرلىرىگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، قوراللارنى دېگەن يەرگە سالامەت يەتكۈزىدۇ، ئاما كېيىن گومىنداڭچىلار ئاتلىسىگە قايتىۋاتقان جەڭچىلەرنى يول-يولدا ئوققا تۇتۇپ ۋە جەڭچىلەر، توپلىرىغا ھاۋادىن بومبا تاشلاپ قىرغىنچىلىق قىلغان. شۇنىڭ بىلەن نەچچە مىڭلىغان قوراللىسىز جەڭچىلەرنىڭ جەسەتلىرى چۆل - جەزىرە، تاغ - باياۋانلاردا قالغان. گومىنداڭ جاللاتلىرى ھەتتا جەسەتلىرىنىمۇ قويماستىن چاناپ، ئەيزىلەر سانچىپ قىساس ئالغان!

بۇنىڭ بىلەنلا چەكلەنمەي، گومىنداڭ قانخورلىرى بۇرۇن قوراللىق قىسىملار ئىشغال قىلغان ئۆلكە جەنۇبىدىكى ئون ناھىيىنى قايتا بويسۇندۇرۇپ، مىللىي جەڭچىلەر قونغان - تۇرغان ئۆيلەرنى بۇلاپ - تالاپ ئوت قويغان. بېگۇناھ ئاھالىلارنى ئېتىپ - چېپىپ، دەرەخلەرگە ئېسىپ ئۆلتۈرگەن. ئۇلار بۇ يەرلەردە ئەشەددىي تېررورلۇق ئۆرۈپ كۆرۈپ، يېزا - كەنتلەرنى بىر - بىرلەپ ئاختۇرۇپ، بۇلاپ - تالاش بىلەن قالغان ئادەملەرنى تۈركۈملەپ تۈرمىلەرگە تاشلىغان! شۇنىڭ بىلەن مىللىي - ئازادلىق ئىنقىلاۋىغا قاتناشقان 12 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنىڭ ھەممىسى گومىنداڭ جاللاتلىرىنىڭ تىغى ئاستىدا ھالاك بولغان!

مانا بۇ گومىنداڭنىڭ بىتىمنى ئىجرا قىلىشقا «بەرگەن ۋەدىسى»! مانا بۇ «بىتىمنى» بىز تەرەپنىڭ ھىمايە قىلىپ ژۈرۈپ خەلقىمىزگە كەلتۈرگەن «ياخشىلىقلار!»

ئون بىر ماددىلىق بىتىمنىڭ ئۇيغۇرلار كۆكسىدە قالدۇرۇپ كەتكەن ئون بىر تىلىم جاراھەتنىڭ بۇ مۇدھىش ئىزلىرىنى ھېچ قاچان ئۇنتۇشقا ھەققىمىز يوق.

بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، مۇتەھەممىلىكى ھەددىدىن ئاشقان گومىنداڭ قاراقچىلىرى ھەممىنى قولغا ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە شتابىغا ۋەكىل ئەۋەتىپ ئۇرۇشتا گومىنداكدىن غەنىمەت ئالغان قوراللارنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان. شۇ ۋاقىتتا مىللىي ئارمىيە شتاب باشلىقى بولغان قاسىمتاش «بۇنى بىتىم روھىغا ئۇيغۇن» دەپ ھېساپلاپ تاشقورغان مۇداپىئەسىدە تۇرغان پولكنىڭ بىر قىسىم قوراللىرىنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە قايتۇرۇپ بەرگەن.

ئەمەلىياتتا دەل شۇ كۈنلىرى جاڭ جىجۇڭ باشلىق گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىرى ئون بىر بىتىمنىڭ ماددىلىرىنى يوشۇرۇن بۇزۇۋاتقان ئىدى.

«1946 - يىلى نويابىردا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن ئەنجىندە ئېچىلىدىغان «مىللىي قۇرۇلتايغا» ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىدىن ئا. ئابباسوۋ، ئەنۋەر سالجان، خەمىت، ئابلاخات مەخسۇم، كېرىم ھاجى ۋە زىيا سەمەدىي قاتارلىق 7 ئادەم ژۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن جاڭ جى جۇڭ شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دەرھال گومىنداكنىڭ ئۈرۈمچىدىكى مەمۇرىي - ھەربىي ۋە ساقچى، جاسۇسلۇق ئورۇنلىرىنىڭ مەسئۇللىرىنى شىنئالۇغا (غەربىي زال) يىغىۋېلىپ، ئۈچ ۋىلايەت تەرەپكە قارشى قانداق چارە-تەدبىرلەرنى قوللىنىش كېرەك ئىكەنلىكى توغرىسىدا مەخپىي يىغىن ئاچقان. ئۇزاق مۇزاكىرە قىلىش نەتىجىسىدە لىيۇ مېڭ چۈننىڭ (شۇ ۋاقىتتىكى بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىۋى) مەسئۇللىقىدا بىر نەچچە ھەرىكەت گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىنىپ مۇنداق چارەلەرنى قوللىنىشقا كېلىشتى:

1. شۇ كۈنكى مەجلىسكە چاقىرىلغان ھەممە سىياسىي، مەمۇرىي ۋە ھەربىي - ساقچى ئورۇنلار ھەم «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى مەسئۇل بولۇپ، بىتىم ھەققىدە تەتۈر تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا توسقۇنلۇق قىلىش، شۇنداقلا ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پەۋقۇلاددە رايون بولۇپ تۇرۇشىغا ئىمتىياز بەرمەسلىك ۋە شۇ جۈملىدىن ئۇلارنىڭ «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى» قۇرۇش ھەرىكىتىگە قەتئىي قارشى تۇرۇش.

2. ھەر مىللەتنىڭ ئۇيۇشما ۋە تەشكىلاتلىرىنى ئىشقا سېلىش، ئۈچ ۋىلايەت تەرەپكە ئەمەلىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش (مەسىلەن: نامايىشقا قارشى نامايىش ئۇيۇشتۇرۇش قاتارلىق ھەرىكەتلەر).

3. ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىلىرىنى قۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلار ئارقىلىق ياشلارنىمۇ ئۈچ ۋىلايەتكە قارشى ھەرىكەتكە تارتىش، شۇنىڭ بىلەن بىتىمنى يوشۇرۇن ھالدا بۇزۇش». («شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» خىتاي تىلىدا 3 - توم، 465 - 466 - بەتلەر). 1947 - يىلى ئۈرۈمچى شەھىرىدە يۈز بەرگەن 25 - فېۋرال قانلىق ۋەقەئەسى جاڭجى جۇڭ ئۇيۇشتۇرغان سۇيىقەستنىڭ نەتىجىسىدۇر.

بىتىمنىڭ 1 - ماددىسىدا: «ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەمۇرىي ئەمەلدارلىققا سايلايدىغان سايلاش ھوقۇقى بېرىلىدۇ... ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى خەلق ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ، ناھىيىلىك كېڭەش قۇرۇلىدۇ. ناھىيىلىك كېڭەش ھاكىمنى سايلايدۇ...» دېيىلگەن. شۇنىڭغا ئاساسەن 1946 - يىلى 18 - ئىيۇن كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىي رەسمىي تۈردە ئۆزگەرتىلىپ، بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبىگە ئۈچ ۋىلايەت تەرەپتىن ئە. قاسىمىي، ئا. ئابباسوۋ، ر. سابىرھاجىيېۋ، ئىسھاقبېك ئاخشاش ئۈچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى قاتنىشىپ، تارىخ سەھىپىسىدىن ئورۇن ئالغانلىقى ھەممىگە مەلۇم بولسا كېرەك. بۇ رەھبەرلىرىمىزنىڭ ئاتالمىش بىرلەشمە ھۆكۈمەت بېشىدا قانداق رەھشەت-تەھدىت ئاستىدا قانچە كۈن تۇرالىغانلىقىمۇ ھەممىزگە مەلۇم. بىتىمنىڭ تۈزۈلۈشىدىن كۆرە بۇزۇلۇشى چاپسان بولدى. شۇ كۈنلىرى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھەر خىل ئىغۋالارنى چىقىرىپ بىتىمنى بۇزۇپ، يەتتە ۋىلايەت خەلقىنىڭ كۆرىشىنى باستۇرۇۋاتقان ۋە ھەممىلا يەردە خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۆرەش تەۋرىنىپ تۇرغان بىر مەزگىلدە، ئۆلكە بويىچە ناھىيىلەردە ئومۇم سايلام ئۆتكۈزۈش قارار قىلىنىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆلكە جەنۇبىنىڭ بىر نەچچە ۋىلايەتلىرىگە ي. ن. ئەزىزى، ب. شەھىدى، م. ھەزرەت باشلىق بىر نەچچە كىشىدىن تەركىپ تاپقان «سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسى» تەشكىل قىلىنىپ، قەشقەر، يەكەن قاتارلىق بىر نەچچە يەرلەرگە ئەۋەتىلىدۇ.

گومىنداكچىلار بىتىم توختامىغا خىلاپلىق قىلغان ھالدا خەلقنىڭ ئامزاتلىرىنى ئىناۋەتكە ئالماي، ئۆزلىرى خالىغان ئادەملەرنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن سايلام مەيدانىغا قوراللىق ئېسىپ كىرىپ ھەيۋە قىلغان. شۇڭا سايلام ئاماييتى جىددىي كۆرەش ۋەزىيىتىدە ئۆتكەن.

1946 - يىلى 19 - نويابىر كۈنى كۆچار ئورۇنباغ مەيدانىدا سايلام ئۆتكۈزۈۋاتقاندا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئامزاتى داۋۇت ۋاكىنى سايلاشنى خالىمىغانلىقى ئۈچۈن سايلامغا قاتنىشىۋاتقان 10 مىڭدىن ئوشۇق ئادەمنى ئوققا تۇتۇپ، 10 نەچچە ئادەمنى ئۆلتەرگەن، نەچچە ئۆتلىغان ئادەم قاتتىق يارىدار بولغان ۋە ئۇرغۇنلىغان ئىنقىلاۋىي ياشلارنى مەخپىي تۇتقۇن قىلىپ كۆزدىن يوقاتقان. خوتەن، پوسكام، مارالبېشى، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا گومىنداڭ ساقچى ئورۇنلىرىنىڭ باشلىقلىرى يېڭىدىن سايلانغان مىللىي ھاكىملارنى قو-

كۆرشىمىزگە زامىن بولۇشى

لغائىلىپ، يۇرت - قوللىرىغا كىشەن - كويزا سېلىپ تۈرمىلەرگە تاشلىغان. قاغىلىق، يەكەن، ئاقسۇلاردا ئېگىسايلانغان ھاكىم ۋە كېڭەش ئەزالىرىنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قوغلاۋەتكەن. شۇنىڭدەك يەكەندىكى 39 نەپەر كېڭەش ئەزاسىدىن 31 نەپىرى قېچىپ قۇتۇلۇشقا مەجبۇر بولغان...» («شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» خەتاي تىلىدا، 3 - توم، 474 - بەت. كىتابتا مەزكۇر ئۈزۈندىنى «ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ 1946 - يىلى 25 - سېنتەبر كۈنى ئۈرۈمچى مەدەنىيەت كلۇبىدا ئېچىلغان زىيالىي ياشلار يىغىنىدا سۆزلىگەن نۇتقىدىن ئېلىنغان» دەپ ئىزاھات بېرىلدى.)

سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسى بارغان ھەممىلا يەردە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ بۇ قانۇنسىزلىق قىلمىشلىرىغا قەھرى - غەزىپى قايناپ تاشقان خەلقنىڭ ھەتتا قوراللىق قوزغىلىشقىمۇ تەييار تۇرغانلىقىنى ۋە قوزغىلىپ كۈرەش قىلىشقا تامامەن ئىمكانىيىتى بار ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، بىلىپ تۇرسىمۇ، يەنىلا شۇ بەدنام «بىتىم» بىلەن ئۇلارنىڭ قول - پۇتلىرىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرمەي باغلاپ قويۇپ كەلگەن. بۇ نېمە دېگەن ئادالەتسىزلىك، خورلۇق!

بۇ ھەقتە شۇ ۋاقىتتا سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىغا باش بولۇپ بارغان س. ئەزىزى ئۆزىنىڭ «ئۆمۈر داستانلىرى» كىتابىدا مۇنداق دەپ قەيت قىلىدۇ:

«بىز قەشقەردە سايلام ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان مەزگىلدە، ئىلغار زىيالىي ياشلار گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئۇچۇق سىياسىي كۈرەش قىلغاندىن تاشقىرى يوشۇرۇن ھەرىكەتلىرىمۇ جىق ئىدى. قەشقەر شەھىرىدە، يېزا ۋە ئاتۇشتا كەينى - كەينىدىن ياشلارنىڭ تەشكىلاتلىرى ئۇچۇق پەيدا بولۇشقا باشلىدى. خۇسۇسەن قارىقاش ياشلىرىنى ئاساس قىلغان بىر نەچچە يۈز ئىلغار ياشلارنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرەش روھى ناھايىتى قەتئىي ۋە كەسكىن ئىدى... ئەگەر شۇ ۋاقىتتا ئۇلارنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرسە، ئۇلار تاشقورغان پارتىزانلىرىغا ۋە يەكەن، خوتەن، ئاقسۇدا تەييار بولۇپ تۇرغان قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلۇپ، ئۇزاق ئۆتمەي پۈتۈن جەنۇبىي شىنجاڭنى زىل - زىلىگە كەلتۈرىدىغان قوراللىق ئىنقىلاۋىي دولقۇن مەيدانغا كېلىشى چوقۇم ئىدى. ئەمما بىز ئۇلارغا تەشكىلات قۇرماسلىق، بولۇپمۇ قوراللىق قوزغىلاڭ قىلماسلىق ھەققىدە نەسىھەت قىلىپ كەلدۇق. راستىنى ئېيتقاندا، ئەشۇلارنىڭ ئىنقىلاۋىي ھەرىكەتلىرىنى توسقاندا ئىچىم ئېچىشاتتى. مۇنداق ھەرىكەتلەر لازىم تېپىلغاندا، قولغا كەلتۈرۈش قىيىن بولىدىغان قىممەتلىك ئىلغار ھەرىكەتلەر ئىدى!...» («ئۆمۈر داستانلىرى» 2 - توم، 234 - بەت.)

سايلامغا نازارەت قىلىش ئۈچۈن بارغانلار خەلققە «بىتىمنى گومىنداڭ بۇزسا بۇزسۇن، بىز بۇزمايلى» دەپ، خاتىرجەم ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن گومىنداڭ جاللاتلىرى يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئىنقىلاۋىي ياشلارنى ۋە باشقا ئىلغار ئادەملەرنى تۈرمىلەرگە تاشلاپ جازالىغان ۋە ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنى ئازاپلىغاندىن كېيىن مەخپىي ئۆلتۈرۈۋەتكەن!

بۇ يەردە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئاتاقلىق رەھبەرلىرىدىن بولغان سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «بىتىمنى گومىنداڭلار بۇزسا بۇزسۇن، بىز بۇزمايلى» - دەپ، بىتىمنى بۇزۇشقا گومىنداڭغا ھوقۇق بېرىپ، ئۆز ئادەملىرىنى ئۇنى بۇزۇش ھوقۇقىدىن چەكلەپ قويغىنى ئەجايىپ چۈشۈنۈكسىز بىر ئىش. گومىنداڭ تەرەپ بىتىمنى بۇزغان يەردە بىزنىڭ بۇزۇشىمىزغا نېمىشكە بولمايدۇ؟ مۇنداق تەڭ ھوقۇقسىز بىتىمنىڭ بىزگە نېمە كېرىكى بار ئىدى؟!

مىللىتىمىزنىڭ تەغدىرىگە پالتا چېپىپ، خەلقىمىزگە پۈتمەس - تۈگىمەس دەرت ئەلەملەر ئېلىپ كەلگەن ۋە تارىخىمىزدا ئۆچمەس قارا داغ قالدۇرغان بەدنام «ئون بىر بىتىم» كاساپىتىدىن 1947 - يىلى ئىيۇندا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ «بىتىمنى» ئاياق ئاستى قىلىپ، چەكتىن ئاشقان زۇلۇمىغا چىدىماي تۇرپان، پىچان، توقسۇندىن ئىبارەت ئۈچ ناھىيە خەلقى ئابدۇراخمان مۇھىتى ۋە باۋدۇن يۈسۈپلەر باشچىلىقىدا قوزغىلاڭ قىلغاندا، شۇ چاغدا ئۈرۈمچىدە بىرلەشمە ھۆكۈمەت بېشىدا ئولتارغان ئۈچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى ئەشۇ «بىتىمگە رىئايە قىلىش» يۈزىسىدىن قوزغىلاڭچىلارغا ھېچ قانداق ياردەم قولىنى سۇنالمىدى، بەلكى ئەكسىچە «قوزغىلاڭ قىلماسلىققا» دەۋەت قىلىپ، ھەتتا قوراللىرىنى يىغىۋالماقچىمۇ بولغان. ئاخىرى ئۆز دەردىنى ئۆزلىرى بىلىدىغان ئۈچ ناھىيە خەلقى ئۇنىڭغا قارىماستىن قوزغىلاڭنى ئىلاجىسىز باشلىۋەتتى. نەتىجىدە ياردەمسىز قالغان قوزغىلاڭچىلار پاجىئەلىك مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، مىڭدىن ئارتۇق ئادىمىدىن قىربىلا - قىربىلا ناھايىتى ئاز ئادىمى بىلەن مىڭ بىر جاپالاردا غۇلجىغا قېچىپ كېلىشكە مەجبۇر بولدى.

كېيىن گومىنداڭ جاللاتلىرى ئۈچ ناھىيە تۇپرىقىنى قانغا بويىۋەتتى!

راست «ئون بىر بىتىمگە» بىزنىڭ ئىنقىلاۋىي رەھبەرلىرىمىزنىڭ ئىككى چوڭ جاھانگىرنىڭ قىسمى ۋە تەھدىتى ئاستىدا ئىلاجىسىز مەجبۇرەن قول قويغانلىقىنى ياخشى چۈشىنىمىز. بەلكى ئۇلار شۇ چاغدىكى قىيىن ۋە جىددىي ۋەزىيەتنى ھېسابقا ئېلىپ، ئەگەر خەلق بىتىمگە بويى بەرمەي قوزغىلىپ كەتسە، گومىنداڭ جاللاتلىرى ئۇنى باھانە قىلىپ، تېخىمۇ چوڭ قىرغىن پەيدا قىلىشى مۇمكىن، دەپ خەلقنىڭ غېمىنى ئويلاپ قان تۆكۈشنىڭ ئالدىنى ئالماقچى بولغاندۇر. ئەمما، كېيىن بەرى بىر ئۇنىڭدىنمۇ چوڭ بىر قىرغىنچىلىق - قان تۆكۈشلەر بولدىغۇ؟! گومىنداڭ جاللاتلىرى بىتىمگە پىسەنتمۇ قىلماي نەچچە يۈز مىڭلىغان ئادەمنى يوشۇرۇن - ئاشكارە قىرىۋەتتىغۇ؟! ئۇنىڭدىن كۆرە يېتىپ قىرىلغىچە تىك تۇرۇپ قىرىلغان مىڭ ئەلا ئەمەسمۇ؟ مۇبادا شۇ چاغدا خەلق راستىنلا قوزغىلىپ كەتكەن بولسا، ئۇنچىلىكمۇ قىرىلىپ كەتمەستىن، بەلكى گومىنداڭچىلارنى خۇددى كۈزشامىلى يوپۇرماقلارنى تۆكۈپ تاشلىغاندەك پاك زېمىنىمىزدىن سۈپۈرۈپ چىقىرىپ تاشلاشقا تولۇق مۇمكىنچىلىكى ۋە كۈچ - قۇدرىتى بار ئىدى. بۇ مۇمكىنچىلىكلەر شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، بىرىنچىدىن، ئۇ چاغدا گومىنداڭ ئىنتايىن چىرىكلەشكەن بىر ۋاقىت ئىدى. ئۇنىڭ ئەسكىرى كۈچىمۇ ئاجىز ئىدى. بىر تەرەپتىن كوممۇنىست خىتايلار بىلەن بولغان ئىچكى ئۇرۇشتىن يېڭىلىپ، قېچىشقا چاشقان تۆشۈكىنى تاپالماي يۈرگەن پەيت ئىدى. ئىككىنچىدىن، ئاياق - توخماق بىلەن ئىنقىلاپنى باشلاۋەتكەن ئۈچ ۋىلايەت خەلقى، ئەندى يېڭى زامانىۋى قوراللار بىلەن قوراللانغان مۇنتەزىم مىللىي ئارمىيەگە ئىگە ئىدى.

ئۈچىنچىدىن، بىزنىڭ غالىبىيەتتىن غالىبىيەتكە قاراپ ئالغا ئىلگىرلەۋاتقان پولات جەڭچىلىرىمىزنىڭ روھى ئۈستۈن، كېلەچەككە دېگەن ئىشەنچىسى زور ئىدى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ بولسا روھى چۈشكۈن، يېڭىشتىن ئۈمۈتنى ئۈزگەن ئىدى. مانا بۇ غالىبىيىتىمىزنىڭ بىر ئامىلى.

تۆتىنچىدىن، ئۇ چاغلاردا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىدىن روھلانغان يەتتە ۋىلايەتتە مىللىي ئىنقىلاپنىڭ كەيپىياتى كەڭ ئاۋۇج ئالغان ئىدى. ھەممە ۋىلايەت، ناھىيەلەردە دېگۈدەك ئىنقىلاپنىڭ ئۇچقۇنلىرى - «ياشلار تەشكىلاتلىرى» پەيدا بولدى. ئۇلار گومىنداڭ باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەشكە جان پىدالىق بىلەن تەييار بولۇپ تۇرغان. ئەگەر بۇ ئۇچقۇنلارنىڭ ئۈستىگە «بىتىمنىڭ» سوغ سۈيىنى قۇيماستىن، ئۆز ئىختىيارىغا قويۇۋەتسە، ئۇ چاغدا ئۇچقۇنلار يالقۇنغا ئايلىنىپ، گومىنداڭ جاللاتلىرىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋېتىشى چوقۇم ئىدى!

ئەپسۇس! بىزنىڭ رەھبەرلىرىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ شۇ چاغدىكى بىزنىڭ پايدىمىزغا بولغان بۇ ئوڭۇشلۇق ۋەزىيەتنى ياخشى مولجاللىمىغان بولسا كېرەك. بەلكىم، ئىنقىلاۋىي ئىشىمىزغا چات كىرىۋالغان قىزىل جاھانگىر ئىمكان بەرمىگەنمۇ بولۇشى كېرەك. ئەمما نېمە بولسا بولسۇن، بۇنىڭ ھەممىسى ۋۇجۇدىمىزنى مەڭگۈ ئېچىشتۇرىدىغان جاراھەت بولۇپ قالدى!

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە مەن دانا ئىنقىلاۋىي ئەربابىمىز ئېلىخان تۆرەمنىڭ روھىغا تاۋاپ قىلىش بىلەن تەڭ، بۈگۈنكى چېچەن خەلقىنىڭ غەيرىتىگە ئاپىرىن ئوقۇپ، بىرلىك - ئىستىقلالىغا تازىم قىلغۇم كېلىدۇ!

ئامال قانچە! پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويغان ئىشقا قانچە پۇشايمان، نادامەت ئوقۇساقمۇ بەرى بىر ئورنىغا كەلمەيدىكەن.

دەل قولىمىزدىن ئامەت كېتىپ «بىتىم» بۇزۇلۇپ، ئەخمەت ئەپەندىم باشلىق ئۈچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى غۇلجىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى يىللىرى، ئېنىغىراغى 1948 - يىلى ئىنقىلاۋى ھەرىكىتىمىزنى ھامان كۆزىتىپ، ئۆزىنىڭ ئەجايىپ جەڭگىۋار ئەشئارلىرى بىلەن بىزگە ئىلھام ۋە مەدەت بېرىپ تۇرىدىغان مەشھۇر ئۆزبەك شائىرى چۇستىنىڭ خۇددى موشۇ ئەھۋالىمىزغا بېغىشلاپ يازغاندەك «ھورى غىلمان نەكېرەك» ناملىق شېئىرى شۇ دەۋردە تاشكەنتتە نەشر قىلىنىۋاتقان «شەرىق ھەقىقىتى» ژۇرنالىنىڭ بىرىنچى سانىدا ئېلان قىلىنىدى. ئۇنىڭ مونۇ مىسرالىرى دەل شۇ ۋاقىتتىكى ئەھۋالىمىزغا قارىتىلغاندەك تۇيۇلىدۇ:

تاڭ ئېتىپ قالدى، بوشاشماي ئۇيقۇدىن مەردانە تۇر،
ئۇيغۇر، تۈپ قومى - قېرىنداشىڭ يېتە كەلەپ ئالغا يۇر.
بىر سوز ئېيتاي ئاڭلىغىل، بۇ خەلىق ماقالىدىن ئېرۇر،
ئۇر مىساڭ مۇشتۇكنى ئۆز ۋاقتىدا، سوڭ كاللاڭغا ئۇر،
ۋاقتىدا دان چاچمىسا، ئۇيەرگە دېخان نە كېرەك؟!
ھەر تەرەپتىن چاڭ سالۇر ھەر كۈن ھاياتلار دۇشمەنى،
ئەل ئۈچۈن بولسا كېرەك دۇنيادا ئەركىن خامىنى.
ئۇيقۇدىن ئويغات، قېرىنداشلارنى، مەزلۇم ئولكىنى،
چايسان ئەتراپىڭغا زىغ، مەردانە ئاتا - ئانىنى،
كەتسە قولدىن خانۇمان سوڭنى پۇشايمان نە كېرەك؟!

مەن بۇ يەردە شۇ ۋاقىتتىكى ئىنقىلاۋىي رەھبەرلىرىمىزنى ئەيىپلەشتىن يىراق. ئۇلارنى ئەيىپلەشكە مەنىۋىي ھەققىممۇ يوق. مەن بۇ ئىنقىلاپقا ئەسلى قاتناشقان ئادەممۇ ئەمەسمەن. ئەمما بىر ئۇيغۇر پەرزەندى سۈپىتىدە ئىنقىلاۋىي تارىخىمىزنى ئۆگىنىپ، ئۇنىڭ ئۇتۇق كامچىلىقلىرىنى بىلىپ، ئۆتكۈزگەن خاتالىقلاردىن ئاچچىق ساۋاق ئېلىش ھەممىمىزنىڭ پەرزى دەپ ئويلايمەن. شۇ ئارقىلىق كېيىنكى ئەۋلادىمىزنىڭمۇ بىلىپ قويغىنى ياخشى، گومىنداڭچى خىتايلارنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ يولەكچىلىرى - قىزىل ئىمپېرىيە ئوخشاش بۇ مەلئۇنلارنىڭ قىلمىشلىرىغا ھېساپ بېرىدىغان كۈنلەرمۇ كېلىپ قالار! ئۇيغۇر خەلقى دائىم كېلەچەككە ئۈمۈت بىلەن ياشايدۇ.

يۇسۇپ خوجايېۋ.
ئالمۇتا شەھرى.

تەۋەرۈك سۈرەتلەر

بىزنىڭ يېقىن تارىخىمىزغا، ئېنىغىراق شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە پارتلىغان مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاپقا دائىر، بولۇپمۇ ئۇنىڭ شانلىق مىللىي ئارمىيەسىگە دائىر فوتو سۈرەتلەرنى كۆرگەندە ھاياجانلانماي تۇرالمايسەن. بۇ يېرىم ئەسىردىن ئىلگىرى ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا ۋەتەن ئازاتلىقى ۋە مۇستەقىللىقى ئۈچۈن بولغان ئىنقىلاپ ئىشتىراكچىلى - مىللىي ئارمىيە جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىغا ھەربىي فورما بەك ياراشقان، جەڭچى - ئوفىتسېرلارنىڭ ئالدى 30 - 35 ياش، كەينى 18 - 20 ياش. مىللىي ئارمىيەدە بولغان ھەربىر جەڭچى - ئوفىتسېرنىڭ ئۆيىدە تەۋەرۈك تۇتۇپ، قەدىرلەپ، بالىلىرى، نەۋرە - چەۋرىلىرىگە كۆرسىتىپ، بىزدىمۇ مانا شۇنداق ئارمىيە بولغان، مۇستەقىل دولىتىمىز بولغان، بىز ئەينە شۇ تارىخىي ۋاقەلەرنىڭ ئاخىرقى تىرىك شاھىتلىرى دەپ مەغرۇرلىنىپ كۆرسىتىدىغان سۈرەتلەر بار.

سۈرەتلەرنىڭ كۆپچىلىكىدە مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى، ئوفىتسېرلىرى ناھايىتى ياش، ئۇلار ئۆزلىرىنى خەلقنىڭ، دولەتنىڭ كېلەچىكى، ئاساسىي تايانچىسى سۈپىتىدە ھېس قىلىدىغان مەغرۇر، قەتئىي كۆرۈنىدۇ. ئەپسۇس، ياتلارنىڭ غەرەزلىك، مۇدھىش ھەرىكەتلىرى تۈپەيلى پەلەكنىڭ گەردىشى بۇ قېتىممۇ بىزگە باقمىدى. بىز يەنە قولىمىزنى چىشلەپ قالدۇق. بىزنىڭ غەلبىلىك ئالغا ئىلگىرلەپ، پۈتكۈل ئۇيغۇر دىيارىنى ياۋدىن قوغلاپ چىقىرىش قەتئىي ئىرادىمىزنى توساپ، ئىستىقلالىيىتىمىزگە زامىن بولغان «ئون بىر ماددىلىق بىتىم» ئىمزالانغانلىقىغا مانا توپ - توغرا ئەللىك يىل تولدى. ئەينە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن يېقىندا تەھرىراتىمىزغا غامبار ئىسھاقوۋ كېلىپ، ئاكىسى مەرھۇم مەرغۇپ ئىسھاقوۋنىڭ شەخسىي ئارخىۋىدىن ئېلىنغان ئىككى دانە فوتو سۈرەتنى كۆرسەتتى. بىرىنچى سۈرەت توپ - توغرا يېرىم ئەسىر ئىلگىرى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ بىر گۇرۇپپا ۋۇقۇرى ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئەندى ئىككىنچى سۈرەت بولسا، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ قىرىق يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن تاشكەنتتە بىر گۇرۇپپا پىدائىلار خاتىرە ئۈچۈن چۈشكەن. بىرىنچى سۈرەت بىلەن ئىككىنچى سۈرەت كەسكىن پەرق قىلىدۇ. بۇنىڭدا چاچلىرىغا ئاق كىرگەن، مويسىپىت ئادەملەر...

1. سۈرەتتە: (سولدىن ئوڭغا) 1 - قاتاردا پولكوۋنىك مەرغۇپ ئىسھاقوۋ، پولكوۋنىك ئابدۇرېمجان ھاساتوۋ، سەيپىدىن ئەزىزى، پولكوۋنىك خرتى ئىۋانوۋىچ لېسكىن، پولكوۋنىك فەخرىدىن غوجا راسۇلوۋ؛ 2 - قاتاردا ئىسمى نامەلۇم، پولكوۋنىك غاپپارخان شاكىروۋ، ئۇنىڭدىن كېيىنكى كىشىنىڭ ئىسمى نامەلۇم، ئەنۋەر مۇسابايېۋ (مالىيە نازىرى)، كاپىتان شاكىر كوھەرياقىپېۋ، ئابلەت (ئە. قاسىمىنىڭ شوفيورى)، ئۇنىڭدىن كېيىنكى كىشىنىڭ ئىسمى نامەلۇم، ئابدۇۋەلى، ئوفىتسېر مەجىت، بالا ھاجى، پولكوۋنىك ئوكشېۋ.

2 - سۈرەتتە: شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىغا 40 يىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن 1984 - يىلقى خاتىرە. مەزكۇر سۈرەتتىكىلەر مىللىي ئىنقىلاپقا پىدائىي بولۇپ ئىشتىراك قىلغان غازىلاردۇر.

1 - قاتار (ئوڭدىن سولغا) ئالىمجان داشنوۋ، نىكولاي رېژىنكوۋ، رازىق روزىيېۋ، شەرىپ مۇھەممەتبېكوۋ، ۋىنە ئاسىيامو ۋ، مەخسۇت توختىيېۋ، تۇرسۇن مۇسايېۋ؛ 2 - قاتاردا: مىخائىل ياروسلاۋسېۋ، ئوسمان ئومارو ۋ، ياقۇپ يۇنۇسوۋ، پيوتر دانىلوۋىچ يارشېۋ، نۇر مەھەممەت باقىيېۋ؛ 3 - قاتاردا: ئوغمانوۋ، بورىس كروتكوۋ، تەۋپىق خەمىتوۋ، نىكولاي پاۋلىدايېۋ، گرىگورىي پولىشىن.

يادىكار سابىتىي.

ئۇيغۇر ئىسىملىرى ھەققىدە

كىشى ئىسىملىرى — ئىجتىمائىي ئالاقە جەريانىدا كىشىلەرنى بىر - بىرىدىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىدىغان مۇھىم بىر ۋاستە. ئىسىمسىز كىشى بولمايدۇ، شۇنىڭدەك مەناسىز ئىسىممۇ بولمايدۇ. كىشى ئىسىملىرى مەلۇم بىر تىلدا بەلگۈلۈك بىر مەنانى ئىپادىلەيدۇ. كىشى ئىسىملىرىنىڭ ياخشى تاللىنىشى، خاسلىققا ئىگە بولۇشى ۋە ساپالىقى شۇ مىللەت مەنىۋىي مەدەنىيىتىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئادەمنىڭ ئىسىملىرى روشەن دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. ئۇيغۇرنىڭ ئىسىملىرى ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردە ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى ۋە دەۋرگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ باردى. ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشتىن ئىلگىرى ئۆزلىرىگە خاس بولغان ئۇيغۇرچە ئىسىملارنى قوللانغان. ئۇلار توتېم ئېتقادىسىغا ئاساسەن ھايۋانلارنى ئۇلۇقلاپ، ئارسلان، قاپلان، لاچىن، قوشقار، بۆركۈت، ئېيىق، بۆرە ئىسىملىرىنى كىشىلەرنىڭ ئىسمى قىلىپ قوللانغان. ئۇيغۇرلار بۇ ئىسىملارنىڭ ئاخىرىغا تېكىن — شاھزادە، بوكە— باتۇر، بەگ ۋە بېكە— خېنىم قاتارلىق قوشۇمچىلارنى ئۇلاپ، تۇرمۇشتا ئارسلان تېكىن، قوشقار بەگ دەپ ئاتاشقان. ئۇيغۇرلارنىڭ قېدىمىي «ئوغۇزنامە» داستانىدا ئوغۇز خاننىڭ ئۆز ئوغۇللىرىغا كۈن، ئاي، يۇلتۇز، كۆك، دېڭىز دەپ ئات قويغانلىقىنى بىلىمىز. «ئورخۇن يەنسەي يادىكارلىقلىرىدا» كۆلتېكىن — ئەقلى كولدەك شاھزادە، بىلگە قاغان — بەختلىك، دانىشمەن پادىشا دېگەن كىشى ئىسىملىرى ئۇچرايدۇ. يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» ئەسەرىدە كۈنتۇغدى، ئايتۇغدى، ئودغۇرمىش، ئۆيۈشقان، ئوتكۈرمىش— ئوتكۈر دېگەن مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ئوبرىزى يارىتىلغان. بىزنىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى مەدەنىي مىراسىمىز بولغان «تۈركىي تىللار دىۋانىدا» ئالىپ ئەرتۇڭا — قاپلاندەك باتۇر ئەر، ئالىپ تېكىن — باتۇر شاھزادە، قۇتلۇغ تېكىن — بەختلىك شاھزادە دېگەن كىشى ئىسىملىرى قەيت قىلىنغان.

بۇددا دىنى ھۆكۈمران بولغان ئەسىرلەردە ئاچارى — ھەزرەت — تەقسىر، راتنا — گوھەر، ئۈنچە دېگەنگە ئوخشاش ئىسىملارمۇ قوللىنىلاتتى. ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن بۇيان كىشى ئىسىملىرىدا بىر قەدەر ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. ئىسلام دىنىنىڭ بارغانسىرى كەڭرى تارقىلىشى، ئۇ دىنغا بولغان ئېتقادنىڭ كۈچىيىشى، شۇنىڭدەك ئەرەب تىلى ۋە مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن بۇرۇنقى ئىسىملارنىڭ ئورنىنى ئەرەبچە ياكى پارسچە ئىسىملار ئىگەللىدى. كىشىلەر ئىسىم قويدۇرۇشتا موللىلارغا تەكلىپ قىلىپ، ئۆز پەرزەنتلىرىگە ئەرەبچە ئىسىملارنى قويدۇرۇشقا باشلىدى. ئۇ ئىسىملاردا ئاللاغا بولغان كۈچلۈك ئېتىقات، ئىسلام دىنىغا بولغان يۈكسەك ساداقەت ئىپادىلىنىپ تۇردى.

قاراخانىلار دەۋرى ئۇيغۇرچە ئىسىملار بىلەن ئەرەبچە ئىسىملار راسا ئارىلىشىۋاتقان مەزگىل بولدى. مەسىلەن: ئەلى ئارسلانخان، ئەلى ئىلىكخان، ئەلائۇرخان، قادىرخان، مۇھەممەد تۇغاخان دېگەن ئىسىملار تەركىبىگە ئەلى، قادىر، ئەلائۇر، مۇھەممەد دېگەن ئەرەبچە ئىسىملار قوشۇلغان. قاراخانىلارنىڭ خاقانى بولغان سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ئەڭ دەسلەپ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىش بىلەن بىللە، ھەتتا بۇ دىنغا بولغان ئىخلاسىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىسمىنى ئابدۇلكەرىم(سېخىي ئاللانىڭ بەندىسى) دېگەن تولۇق ئەرەبچە ئىسىمغا ئۆزگەرتكەن. شۇندىن كېيىن ئەرەب، پارسچە كىشى ئىسىملىرىنى ئەتىۋالاش ئادەت تۈسىگە كىرىشكە باشلىدى. كىشىلەر ئۆز پەرزەنتلىرىگە ئاللانىڭ سۈپەتلىرىنى بىلدۈرىدىغان ئەرەبچە ئىسىملارنى تاللاپ قويۇشقا ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىشكە باشلىدى. مەسىلەن: بىرىنچى قىسمى «ئابدۇ» ياكى «ئەبدۇ» (بەندە، قول) بىلەن كەلگەن ئابدۇل ئەھەد — بىر ئاللانىڭ بەندىسى، ئابدۇرەشىد — توغرا يول كورسەتكۈچى ئاللانىڭ بەندىسى، ئابدۇرەھمان — رەھىم — شەپقەتلىك ئاللانىڭ بەندىسى دېگەنگە ئوخشاش ئەرەبچە ئىسىملار ئۇمۇملىشىشقا باشلىدى. كىشىلەر يەنە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۇلۇغلاش يۈزىسىدىن پەرزەنتلىرىگە «مۇھەممەد نى» باش ئىسىم قىلىپ، يەنە بىر ئىسمىنى ئۇنىڭغا قوشۇمچە قويىدى. مەسىلەن: مۇھەممەد رەھىم دېگەنگە ئوخشاش قوش ئىسىملار شۇلار جۈملىسىدىن. قەشقەر، خوتەنلەردە بۇنداق ئىسىملار ھېلىمۇ كوپ ئۇچرايدۇ.

ئۇيغۇر ئىسىملىرىدا پارسچە ئىسىملارمۇ خېلە كوپ سالماقنى ئىگەللەيدۇ. چۈنكى ئەينى ۋاقىتلاردا ئەرەپ تىلى بىلەن پارس تىلى ئۇيغۇر تىلىغا بىرلىكتە دېگىدەك سىڭىپ كىرگەن. بۇ خىل ئىسىملار كوپىنچە «گۈل»، «دىل»، «ماھ» سوزلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرىكمە ئىسىملار ياكى ئەرەبچە، ئۇيغۇرچە بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن قوشقا ئىسىملار بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەناسى بىزگە بىر قەدەر چۈشىنىشلىك. مەسىلەن: گۈلزار (گۈللۈك)، گۈلباھار (باھار گۈلى)، گۈلچېھرە (چىرايى گۈلدەك)، دىلبەر (دىلنى تارتقۇچى)، دىلشاد (خۇش كوڭۇل)، ماھروي (ئاي يۈزلۈك)، ماھدىل (دىلى ئاي)، ماھنۇر(نۇرلۇق ئاي)، گۈلنىسا (ئاياللار نىڭ گۈلى)، ئەختەرنىسا (ئاياللارنىڭ يۇلتۇزى)، ئايگۈل (گۈل ئىسمى، ئاي سۈپىتى) دېگەنلەرگە ئوخشاش. ئۇنىڭدىن باشقا ئەرەبچە بىلەن ئۇيغۇرچە بىرىككەن ئىسىملارمۇ بار. مەسىلەن: ئايسۇلتان، ئايمىنسا، ھەققۇلى، يارمۇھەممەد ۋە باشقىلار.

ئىسلام دىنىنىڭ كوپچۈلۈك تەسىرى ئارقىلىق ئەرەبچە، پارسچە كىشى ئىسىملىرى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان بولسىمۇ، بىر قىسىم ئۇيغۇرلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا ئۇرغۇنلىغان ئىسىملار ساپ پېتى ساقلىنىپ قالغان. مەسىلەن: ئارسلان، باتۇر، بەكتۇر، ئالتۇن، ئاي، يۇلتۇز، بۇلاق، قۇتلۇق، ئوغۇز، ئوغۇلخان دېگەنلەرگە ئوخشاش. ئۇيغۇرلار ئارزۇلاپ كۈتۈپ ژۈرۈپ، پەرزەنت كورگەندە، ئاللاغا بولغان تەشەككۈرنى ئىپادىلەش ئۈچۈن باللىرىغا ئاللا بەردى، ئىگەمبەردى، خۇدا بەردى دېگەندەك ئىسىملارنى قويسا، پەرزەنتى تۇرمىغانلار ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ تۇرۇپ قېلىشىنى ئۈمۈت قىلىپ، تۇرسۇن، تۇردى، تۇرغۇن، تۇرسۇنگۈل، توختخان، تۇردىخان دېگەنگە ئوخشاش ئىسىملارنى قويۇش ئادىتى بولغان.

بەزىلەر پەرزەنتلىرىنىڭ جىسمىنىڭ مەھكەم بولۇشىنى، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشىنى تىلەپ، پولات، تۆمۈر، تاش، ئالماس، ئالتۇن، كۈمۈش دېگەنگە ئوخشاش ئىسىملارنى قويسا، يەنە بەزىلەر بالىلىرىغا كۆز تەگمىسۇن دېگەن نىيەتتە چاۋار، پاسار، سۈپۈرگە، ياتاق، چورۇق، پالتا دېگەن ئاتلارنى قويغان. لېكىن ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ۋە ئادەملەردىكى گۈزەللىك تۇيغۇسىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، ژۇقارقىدەك ئىسىملارنىڭ بەزىلىرى ئاستا — ئاستا چۈشۈپ قېلىۋاتىدۇ. بەزىلىرىنىڭ ئورنىنى دەۋرگە يارىشايىكى ئىسىملار ئىگەللىدى. مەسىلەن: ئازات، ھۆررىيەت، نىجات، ياڭقۇن، كۈرەش، ئوركەش، غەلبە، جۈرئەت، قەھرىمان، غەيرەت، جەسۇر، ئۈمۈت دېگەنگە ئوخشاش ئىسىملار كۆپرەك قويۇلۇشقا باشلىدى.

ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى ھەم خاسلىققا ھەم ئىجتىمائىيلىققا ئىگە بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىخىغا ۋە پسىخولوگىيەلىك خاراكتېرىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئىسىم قويۇش ۋە ئۇنى توغرا قوللىنىش جەھەتتە ھەر قانداق ئادەم ئەجدادلاردىن ئۈلگە ئېلىپ، ئىسىملارنىڭ ئەسلىگە سادىق بولۇپ، ئۇنى مۇۋاپىق تاللاشقا ۋە ئىسىملارنىڭ مەنىلىك، گۈزەل، ساپ بولۇشىغا دىققەت قىلىشى لازىم. شۇنداق قىلغاندىلا ئۇيغۇرلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئىسىم سىستېمىسىنى بارلىققا كەلتۈرگىلى بولىدۇ.

ھاياتىمىزدا ئىسىم قويۇشتەك مۇھىم ۋە نازۇك مەسىلىگە سەل قاراشقا ھەرگىزمۇ بولمايدۇ. ئىسىم تاللاشتا ئاتا- بوۋىلىرىمىز ئەزەلدىنلا ئۇنىڭ مەناسىغا ئېتىۋار بېرىشنى جېكىيدۇ. ئۇنىڭغا كونا ئىسىملار گۇۋاھ بولالايدۇ. ئۇ ئىسىملاردا قەھرىمانلىق، بەخت، قەدىر — قىممەت، گۈزەل سۈپەتلىرى ئەكس ئېتىدۇ. ئامما ھازىر بەزى كىشىلەر ئىسىملارنىڭ ئۆزگىچە بولۇشىنى ئىستەپ، ئۇنىڭ مەنىسىنىڭ قانداق بولۇشى بىلەن كارى بولمايدۇ. بۇنىڭ بىلەن بەزى ئىسىملار ئاڭلىنىشقا ھەيۋەتلىك بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ مەناسى جەھەتتىن كۆتكەن يەردىن چىقمايدۇ. مەسىلەن: راھىلە — (ئەرەبچە ئىسىم بولۇپ، مەنىسى ژۈك ئارتىلغان تۆگە)، راسىلە- (ئەرەبچە بولۇپ، مەنىسى بالا باققۇچى تۇل خوتۇن)، ئەختەم — (ئەرەبچە بولۇپ، مەنىسى بۇرۇنئۇراق تۈگمكوچى)، نەدىمە — (ئەرەبچە سوز بولۇپ، مەنىسى پۇشايمان قىلغۇچى)، مەشھۇرە — (ئەرەبچە بولۇپ، ئولۇپ تىرىلگەن ئايال) مەناسىنى بىلدۈرىدۇ. شۇنىمۇ ئويلاشتۇرماساق بولمايدىكى، ئارزۇلاپ تاپقان پەرزەنتلىرىمىز كەلگۈسىدە خىجالەت بولۇپ قالمىغىدەك ئىسىم تاللاپ قويۇش ئاتا — ئانىلارنىڭ بورچىدۇر. مەسىلەن: گۈلىستان ياتاقى، مۇنەۋۋەر چورۇق بولۇپ ئاتالسا، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭدىن پەرزەنتلەر روھىي ئازاپ چېكىدۇ.

خۇلاسىلىغاندا، بىز ئىسىم قويۇش ۋە قوللىنىشى مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمىغا ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك.

مۇتەللىپ سىدىق.

تەھرىراتتىن: مەزكۇر ماقالە مۇئەللىپنىڭ «ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى ۋە ئۇنىڭ مەنىسى» دېگەن كىتاۋىدىن ئىخچاملاپ ئېلىندى.

پەن يېڭىلىقلىرى

ئەجايىپ كەشپىيات
ياكى چۆلنىڭ ئىسسىق ھاۋاسىدىن سۇ ھاسىل قىلىش ھەققىدە

ئانچە چوڭ بولمىغان سترون شەھرىدە ئىستىقامەت قىلغۇچى نورۋېگىيەلىك پېر كورې كرومۋېك چۆل ۋە قۇرغاق يەرلەرنىڭ ئاھالىسىنى ئىچىدىغان سۇ بىلەن تەمىنلەشنىڭ ناھايىتى ئاددىي، لېكىن تەڭداشسىز ئاسان يولىنى تاپتى، ئۇ قۇرغاقچىلىق ھۆكۈم سۈرىدىغان جايلاردا سۇنى ھاۋادىن ھاسىل قىلىشنىڭ يولىنى تەكلىپ قىلماقتا.

نورۋېگىيەلىك ئالىمنىڭ بۇ كەشپىياتىغا قۇرغاقچىلىقتىن ئازاپلىنىۋاتقان مەملىكەتلەرنىڭ ئاھالىسىنى سۇ بىلەن تەمىنلەش مۇئەمماسى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ب م ت ئېكسپېرتلىرى قىزىقماقتا. بۇ كەشپىيات ناھايىتى چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى يەر يۈزىنىڭ ئاھالىسى كۆپىيىشى بىلەن ئىچىدىغان سۇنىڭ يېتىشمەسلىكى بايقالماقتا.

«نورۋېي ئانۇ» ژۇرنالىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، كەشپىياتنىڭ ماھىيىتى تۆۋەندىكىچە: پېر كورې كرومۋېك تەپەككۇر ۋە ئالىيۇمىنىدىن ئانچە چوڭ بولمىغان (ئېگىزلىكى 3,5 مېترچە) پىرامىدا ياسايدۇ، ئاندىن ئۇنىڭ ئىچىنى ژىپسىلغان قەغەزلەر بىلەن تولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ سوزى بويىچە، بۇ ئىشتا ھەتتا كونا گېزىتلەرنىمۇ ئىشلىتىش مۇمكىن. كۈن ئولتۇرۇپ، ھارارەت تۆۋەنلىگەندىن كېيىن، پىرامىدىنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىپ، ۋەقە غەزلەر ھاۋا تەركىبىدىكى نەمنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈشكە باشلايدۇ.

ئەتىگەندە پىرامىدىنىڭ ئىشىكى يېپىلىدۇ، ئاسمانغا ئورلىگەن قۇياش پىرامىدىنى 100 گرادۇسقىچە ئىسسىتىدۇ. كۈننىڭ قىزىتىشى بىلەن قەغەزدىكى نەملىك ھوغا ئايلىنىدۇ ۋە ئۇ پىرامىدىنىڭ ئۈستىگە كۆتىرىلىپ، ژىغىلىپ، سۇغا ئايلىنىدۇ. بۇ سۇ مەخسۇس نەيچىلەر ئارقىلىق قاچىلارغا قاچىلىنىدۇ ۋە ھاجەت بولغان تەغدىردە تازىلىنىدۇ.

پىرامىدىدا قانچىلىك سۇ ژىغىلىشى مۇمكىن؟ كەشپىيات مۇئەللىپى ئېگىزلىكى 3,5 مېترلىق پىرامىدىنىڭ ھاۋادىن كۈنىگە 200— 300 لىتر سۇ چىقىرىپ بېرىدىغانلىقىنى تەستىقلەيدۇ. بۇ يەردە شۇنىمۇ ئېيتىش ئورۇنلۇقكى، پىرامىدىنىڭ چوڭلىقىنى ۋە كۆلىمىنى ھەرخىل قىلىپ ياساش مۇمكىن. مەسىلەن، ئېگىزلىكى 20 مېترلىق پىرامىدا بىر كېچە - كۈندۈزدە 65 مىڭ لىترغىچە سۇ بېرىش قابىلىيىتىگە ئىگە.

پىرامىدىنىڭ قۇۋۋىتى يەنە ھاۋانىڭ نەملىك دەرىجىسىگىمۇ باغلىق بولىدىغانلىقى چۈشىنىشلىك. كەلتۈرۈلگەن مەلۇماتلار، ئىچىدىغان سۇ يېتىشمەسلىك مۇئەممەسى پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان كۆپلىگەن رېگىئونلار ئۈچۈن خاراكتېرلىك بولغان، ھاۋادىكى نەملىك 75% تەشكىل قىلىدىغان جايلارغا ئاساسلانغان. لېكىن ئانچە چوڭ بولمىغان قۇرۇلما ھاۋادىكى نەملىك 40% تىن ئاشمايدىغان شارائىتتا، ھەتتا ئەڭ قۇرغاق ساخارا چۆلىدە سۇتكىسىغا 60 لىتر سۇ بېرىش قابىلىيىتىگە ئىگە.

— مۇنداق پىرامىدىلا پۈتۈن بىر يېزىنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇنداق پىرامىدىنى يىلساش ئاسان ۋە ئەرزان، ئۇنى ئىسسىق يەرلەردە خالىغان جايغا قۇرۇش مۇمكىن، — دەيدۇ پېر كورې كرومۋېك ئۆز كەشپىياتىنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ.

نورۋېگىيەلىك ئالىمنىڭ سوزى بويىچە، ئانچە چوڭ بولمىغان قۇرۇلما بارلىقى بولۇپ مىڭ دوللارغا توختايدۇ ۋە ئۇ ئېلىنغان ژىللار داۋامىدا ئۈزۈلۈكسىز ئىشلەۋېرىدۇ.

مارات زۇبكو.
«ئىزۋېستىيە».
خېلسىنكى.

يادنامە

مەخسەتلىرى بۈيۈك ئىدى

ھاياتىمىزدا كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ غېمىدا ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىز بولۇپ كېتىمىزدە، ۋاقىتنىڭ قانداق تېز ئوتۇپ كەتكىنىنى سەزمەي قالىمىز. لېكىن موشۇ ۋاقىت تۇيۇقسىز ئەجەل يەتكۈزۈپ ئارىمىزدىن كىشىلەرنىڭ ياش - قېرىلىغىغا باقماي مەڭگۈ ئايرىۋەتكەندىلا شۇ.ئولگەن ئادەمنىڭ قەدرىگە يېتىپ، ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرىنى مەدھىيىلەشكە باشلايمىز. قايغۇرىمىز، ژىغلايمىز، قاخشايمىز، باشقا ھېچ ئامال يوق! بولۇپمۇ ھازىرقى ئېكولوگىيەلىك بۇلغىنىشنىڭ تەسىرىدىن ئۇرغۇلىغان ياشلار، باللار ئاق قان كېسەللىگىگە مۇبتىلا بولۇپ بۇ دەھشەتلىك ئاغرىقتىن مەڭگۈ كوز ژۇمۇۋاتقانلىرى قانچىمۇ دېھشەتلىك-چۇ!

مانا مۇشۇنداق ۋاقىتسىز كوز ژۇمغان ياشلىرىمىزنىڭ بىرى- رەشىدە باھاۋۇدىنوۋا سىراجىدىن قىزىنىڭ ۋاپاتىنى ئاڭلىغىنىمدا، قەبلىم موجۇلۇپ كوزلىرىمگە ئىختىيارسىز ياش كەلدى. ئۇ ئەندىلا 45 باھارنى كورگەن ئىدى.

رەشىدە 1951 — ژىلى غۇلجا شەھرىدە تۇغۇلۇپ، 1958 — ژىلى ئالمۇتىدا مەكتەپ بوسۇغىسىنى ئاتلاپ، ئۇنى ئەلا باھالا بىلەن تاماملىغاندىن كېيىن چەت ئەل تىللىرى ئىنىستىتۇتىغا ئوقۇشقا چۈشىدۇ. 1972— ژىلى مەزكۇر ئىنىستىتۇتنى ئەلا تاماملىغاندىن كېيىن ئۇنى مۇئەللىملىككە ئېلىپ قالىدۇ. 1992— ژىلغا قەدەر بۇ يەردە ئىشلەپ فرانسۇز تىلىدا ئۇرغۇلىغان شاگىرتلارنى يېتىشتۇرىدۇ. بۇ ژىللار مابايىندا ئۆزىنىمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئۆز ئانا تىلىدىن باشقا قازاق، رۇس ۋە چەت ئەل تىللىرىدىن فرانسۇز، ئىنگلىز ۋە ئىتالىيە تىللىرىدا بىمالال سوزلەيدىغان بىلىملىك تەرجىمانلاردىن بولۇپ يېتىلگەن رەشىدە 1985— ژىلى موسكۋادا ئوتكۈزۈلگەن دۇنيا ياشلىرىنىڭ 12- نوۋەتلىك فېستىۋالىغا ژۇقارقى تىللار بويىچە تەرجىمان بولۇپ قاتناشقان ئىدى.

1992 — ژىلى ئۇ بىرلەشكەن قازاق — ئىتالىيە فىرمىسىغا تەرجىمانلىققا تەكلىپ قىلىنىپ، بۇ يەردە ئىشلەش جەريانىدا تىل قابىلىيىتىنىڭ ئۇستۇنلىكىدىن 1994- ژىلى ئاۋگۇست ئېيىدىن 1996— ژىلى يانۋار ئېيىغىچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى ئىتالىيە ئەلچىخانىسىنىڭ تەرجىمانى بولۇپ ئىشلەيدۇ. تەبىكى، بۇ تەرجىمانلىغى جەريانىدا رەشىدەنىڭ دولىتىمىزنىڭ پرېزىدېنتى، مىنىستىرلىرى ۋە ئۇرغۇلىغان رەھبىرى خادىملىرى بىلەن ئۇچرىشىشلىرى ئاز بولمىدى ئەلۋەتتە...

1995 — ژىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا رەشىدە بىلەن تېلېفون ئارقىلىق سوھبەتلىشىپ، ئۇنىڭ خىزمەت پائالىيەتلىرىنى خاتىرلەپ، ئۇيغۇر قىزلىرى ئارىسىدا يېتىلىپ چىققان بۇ تالانت ئىگىسىنى گېزىتخانىلىرىمىزغا 8 — مارت دۇنيا ئاياللىرىنىڭ بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن تونۇشتۇرماقچى بولغان ئىدىم. ئەپسۇسكى 1996 — ژىلى 7— مارت كۈنى رەشىدە سىراجىدىن قىزىنىڭ ۋاپاتىنى ئاڭلىغىنىمدا، ئاھ خۇدا، ئىست، نېمە دېگەن قىسقا ئۆمۈر بۇ، دەپ چوڭقۇر قايغۇردۇم. تېخى ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان رەشىدە ئارىمىزدا بولغىنىدا، خەلقىمىز ئۈچۈن قانچىمۇ پايدىلىق ئىشلارنى ئىشلىگەن بولار ئىدى. ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس! ئۇ ئالدىغا قويغان بۈيۈك مەخسەتلىرىگە يېتەلمىدى.

ھەي تەغدىر!
« ... بەش كۈنلۈك بۇ ئالەمدە،
كىم مەخسىتىگە يەتتى ...!»
دېگىنى موشۇ ئىكەندە!

جەزىرە بۇرھانوۋا.

ئىبراھىم بارات

شائىر دەپتىرىدىن

سالام قەشقەر

سالام قەشقەر، ئەزىز يۇرتۇم، دىل نىگارىم،
ئانام ئاسقان بويىنىمدىكى تىل تۇمارىم.
تەۋەررۇكۇم بىر ئۆزەڭسەن بۇ ئالەمدە،
سەن ھېمىشەم قەلبىمدىكى گۈل باھارىم

قانچە ۋىللار تەشنا بولدۇم دىدارىڭغا،
كەلگىنە بىر قېنىۋالاي ئارمىنىمغا.
قەدرىڭ ئۆتتى ئەجەب قاتتىق سېغىنىشتىن،
ئىنتىزار بوپ باقتىم تالاي بويلىرىڭغا.

تونۇۋا دەيمەن بۇ پەلەكنىڭ كەردىشكە،
سالدى مېنى يۈز مىڭ خىيال ئەندىشىگە.
ۋادەرىغا مۇنداق دەردى ھىجرانلىقنى،
كورسەتمىگەي ئېكەم ھېچ بىر بەندىسىگە.

تەغدىر بىزنى ئايرىسىمۇ كەر سېنىڭدىن،
ئايرالمىدى مېھرىڭنى تەن - تېنىمدىن.
نەدە ۋۇرمەي خىياللىرىم سەندە بولدى،
يار الغاچقا ۋۇرەك باغرىم توپرىقىڭدىن.

قەشقەر دېسەم ئۆزگە يۇرتقا مىللىتىمنى،
بىلىۋالدى سورىمايلا كىملىكىمنى.
بىكار ئەمەس ئېكەن شۇڭا ئوتكەنلەرنىڭ،
«قەشقەرىي» دەپ ئاتاشلىرى ئۆزلىرىنى.

شەھرى قەشقەر سەن مۇقەددەس بۇيۇك توپراق،
تارىخىڭ بار ئەزەلدىنلا ئوچمەس پارلاق.
بوۋام مەھمۇت، يۇسۇپ خاسلار كىندىك قېنى،
توكۇلگەچكە ساڭا، ئوزەڭ ئەزىز شۇنداق.

ئەزىزانە قەشقەر دەپلا ۋۇرۇيتمەن،
ئەزىزلىكىڭ تەكتىگە ۋاھ چوكمەيتمەن.
كېيىن بىلدىم نادانلىقنىڭ تۇپەيلىدىن،
ئۆز ۋاقتىدا قەدرىڭگە ئاھ يەتمەيتمەن.

بۇيۇك ئەللەر قەدرىڭنى بىلگەچ سېنىڭ،
نۇرى ياتقان دەسلەپ ئاندا دەر ئىلمىنىڭ.
بۇ سوز ھەقتۇر قانچە ئالىم - ئۇلۇمالار،
ياساپ ئۆتتى يۇلتۇزى بوپ قەشقىرىمنىڭ.

قەشقەر، قەشقەر مۇجىزىگە تولغان شەھەر،
ئەسىرلەرنىڭ گۇۋاچىسى بولغان شەھەر.
ھەر غىرىچ توپرىقىڭدا پىنھان تۇتۇپ،
ياتار قانچە ئېچىلمىغان تىلسىم سىرلار.

خوش قەشقىرىم، كەتتىم يەنە ئۆزگە يۇرتقا
ئىچىم ياندى كورۇپ سېنى كويۇپ ئوتتا.
ئەندى كەلسەم كەتمەس بولۇپ كېلەي ئەبەت،
قانمىدى ھېچ مېھرىم ساڭا، ئەھلى يۇرتقا.

ئېچىنىش زارى

بۇ ئالەمدە بەختىم قارا ئوتەرمەنمۇ،
ساقايماستىن دىلىم يارا ئوتەرمەنمۇ.
ماڭا كەلگەن بۇ دەرت - ئەلەم توگمەستىن،
ئەۋلاتلارغا مىراس قىلىپ كېتەرمەنمۇ.

ھالى خاراپ ئۆزۈلگەن بىر سىم بوپ قالدىم،
تىلىم كاچچا سوزگە كەلمەس جىم بوپ قالدىم.
ئۆزگىلەرنىڭ يولى ئوچۇق، مېنىڭ تۇتۇق،
ئايا دوستلار، بۇ نە تەغدىر كىم بوپ قالدىم.

ئاتام قەبرى

ئاتام قەبرى قالدى ژىراق،
قالدى ئانا توپراقتا.
سېغىنغاندا ئۇنى يادلاپ،
بارالماسمەن بىر ۋاقتا.

چۈنكى ئىككى ئارىلىقتا،
چېگرا تېمى - توساق بار.
ئاسان ئەمەس ئوتمەك ئاندىن،
ئالدىڭدا مىڭ سوراق بار.

بەلكى ئاتام قەبرى يوقتۇر،
كومۇلگەندۇ توپراققا.
ئاڭا قويغان بەلگۈ تېشىم،
تاشلانغاندۇ ژىراققا.

ئوكۇنمەيمەن ئاتام قەبرى،
قالدى دەپ مەن ژىراقتا.
ئوكۇنمەن قالسا قەبرىم،
ياقا يۇرتتا بىر ۋاقتا.

ئامەت تىلەيمەن
(يازغۇچى زىيا سەمەدىينىڭ 80 ژىللىقىغا بېغىشلايمەن)

خەلقىمگە قەدىرلىك، مۇنەۋۋەر ئىنسان،
چىن ژۇرەك قەلبىمدىن مۇبارەك سىزگە.
تەۋەررۇك سەكسەن ياش ئومۇر تويىڭىز،
ئۇنتۇلماس تارىخىي خاتىرە بىزگە.

نە ئۇچۇن شاتلانماي بۇگۇن بۇ تويدا،
سىز كەبى پەخرىمىز چىققاندا توركە.
رازىمەن خەلقىمدىن سىزدەك ئوغلانىنى،
ئەۋلاتقا يارىتىپ بېرىپتۇ ئولكە.

ماختىسام ماختاشقا ھەقلىق ئوزىڭىز،
ژىللارنى يورۇتتى ئەقىل - ئويىڭىز،
بىباھا ئىجادىي ئەجرىڭىز بىلەن،
خەلقىمىز قەلبىدە ئىز قالدۇردىڭىز.

مەردانە قىياپەت ئانا توپراقتا،
رەقىبكە باش ئەگمەي ئومۇر سۇردىڭىز.
ئەركىنلىك، ئادالەت ئۇچۇن كورۇشۇپ،
ھەقىقەت يولىدا دادىل تۇردىڭىز.

چېكىنمەي ئارقىغا ئىرادىڭىزدىن،
زورلاۋان ھوكۇمدىن ئازاپ چەكتىڭىز.
ھايدىلىپ بىھۇدە لاگېرلار ئارا،
ئەڭ دەھشەت زۇلۇمنى باشتىن كەچتىڭىز.

ھەقلىقسىز ھورمەتكە خەلقىم ئالدىدا،
ۋەتەننىڭ دەرت - ھەسرەت موڭىن ياردىڭىز.
كەلگۇسى ئەۋلاتقا ئەقىل - ئوي سىپلىپ،
تارىخنى ھەققانە ئىزدەپ قازدىڭىز.

ئوقىسام «مايمىخان»، «ژىللار سىرىنى»،
ۋۇجۇدىم ئىسيانغا تولۇپ تاشىدۇ.
ئوقىسام «غېنىنى»، «ئەخمەتجاننى» ھەم،
ئازاتلىق ھىسلىرىم ئۇرغۇپ تاشىدۇ.

يۇز ياشاڭ، ئەي ئۇستاز زىيا سەمەدىي،
مەن سىزگە كوچ - قۇدرەت بەخت تىلەيمەن.
كورۇشكە ۋەتەننىڭ ئازاتلىغىنى،
قىلىسكە نەسىپ دەپ ئامەت تىلەيمەن.

خىيالەن ۋەتەننى كېزىپ ژۇرىمەن

- چىرايىڭ سولغۇنغۇ، ئاغرىمسەن، - دېدى،
ئۇچرىشىپ قەدىناس دوستلار بىرىسى،
- ياقا، دېدىم ئوزەمنى ئارانلا بېسىپ،
قوزغولۇپ كەتمىسكە ژۇرەك يارىسى.

نەچارە چىرايىم سولغۇن بولماسقا،
ياقا يۇرت ئەللەردە ژۇرسەم سەرسان بوپ.
نە ئامال بىچارە، مەيۇس بولماسقا،
ھىجرانلىق ئوتىدا ژۇرسەم نىمجان بوپ.

سورىما ھالىمنى ئوزەم بىلمەمەن،
ئوزتىنەر بۇ تېنىم كۇندۇز - تۇن ئوتتا.
خىيالەن ۋەتەننى كېزىپ ژۇرىمەن،
ئەلەملەپ ژۇركۇنۇم بىلەن بۇ يۇرتتا.

شۇ دەرتكە كىرىپتار مېنىڭ بۇ ھالىم،
ۋەيرانە بولغۇنۇم ئازمۇ مېنىڭكى.
يىرىدە قولقۇتا ياشىسا خەلقىم،
ئېچىنماس ژۇرىگى دەيسەن كىمنىڭكى.

بىراۋنىڭ قولىغا قاراپ تەلمۇرۇپ،
ياشىغان ئومۇردە بەخت نە قىلسۇن.
ئوزىگە ئوزى خان خوجا بولماستىن،
ياشىغان خەلقتە تەخت نە قىلسۇن.

ئاھ دوستۇم تۇرقۇمدىن چىقىپ تۇرمامدۇ،
توگمەس غەم - دەرتكە دۇچار بولغۇنۇم.
ئەل - يۇرتنى دېمىسەم خۇدا ئۇرمامدۇ،
نە كېرەك ھاياتتا ئورە ژۇرگىنىم.

ھەر كىمنىڭ ئۆزى قەدىرلەيدىغان، يارىتىپ سۆيىدىغان گۈلى بولىدۇ. بىرلىرى پاخپارىغان سەرھەشەم موردەنگۈلنى، بىرلىرى مەزمۇتلۇق مەخمەل گۈلنى، بىرلىرى سەبدەگۈلنى ياخشى كورىدۇ. دانالار نەزدىدە چولپان - باھار خەۋەرچىسى ۋە ئەڭ ياخشى خائىش ئۇمۇت نىشانى سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىنسا، قىزىل لەيلى دانالىق ئىپادىسى ھېساپلىنىدىكەن. نىلوفەرنى قېدىمقى مىسىر ۋە ھىندىلىقلار ھورمەت - ئېھتىرام ھەم پاكلىق، كەمتەرلىك رەمزى دەپ ئېتىراپ قىلغان. جۇخار گۈلنى ئالايلى، ئۇيغۇرلار ئۇنى توققۇزىنچى ئوي گۈلى دەپ ئاتايدۇ. ئۇ سەللىدەك ئېچىلىپ، سولەت بېرىپ تۇرىدۇ. ياپونىيەدە ئۇ ئوزگىچە قەدىرلىنىدىكەن. ئەگەر ئاق جۇخار گۈلنىڭ گۈلدەستىسى ئائىلىدىكى ئانىغا تەغدىم قىلىنسا، بەخت، ئۇزاق ئومۇر تىلىكەنلىك مەنىسىدە زور بەھرىمەنلىك ئاتا قىلىدىكەن. چىنىگۈلنىڭ پىكىر داشلىق ۋە ئەرك - ئازاتلىق جارچىسى سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىنىشى خەلقى ئالەمگە ياقسا كېرەك. كورۇپ تۇرۇۋېتىمىزرۇپ سايرايدۇ. مانا ئەندى گۈل ئېچىلىدۇ دېگەن مەھەل ئۇ غەپلەت ئۇيقىسى ئەسىر بولىدۇدە، گۈلنىڭ ئېچىلىش شاراپىتىگە مۇيەسسەر بولالماي، ئەلەم - ئىزتىراپ چېكىدۇ. شۇندىمۇ ئاتۇمۇتلەنمەي، ئىشقىيانا داستانىنى تەكرار ئوقۇشنى داۋام قىلىدۇ.

شۇنى ئېيتىشىم كېرەككى، 1982 - ژىلى كىيىۋقا بارغىنىمدا ئىستىراھەت بېغىنى زىيارەت قىلىش نەسىپ بولدى. پەقەتلا قىزىل - ئەتىر گۈلنىڭ ئالتە يۇزدىن زىيادە تۇرى بارلىغىنى ئاڭلاپ، تاڭ قالغان ئېدىم. شۇ ئان مەن كىيىۋتا ئېكەنلىكىمنى ئۇنتۇپ، ئوزەمنى غۇلجىدىكى لۇتپۇللا باغچىسىدا ھىس قىلدىم. دىر - ھەقىقەت، ۋەتىنىمدىن ژىراق مۇساپىدا بولسامۇ، ئوز بېغىمنىڭ گۈلى كوز ئالدىمدىن كەتمەي، ئۇنىڭ خۇشبۇي ھىد - پۇراقى سۇنۇق دىلىمغا مەلھەم، ۋۇجۇدۇمغا مەدەت، ئارامبەخش قىلغان ئېدى.

ئېھ، ئىستەك - ئارمان، دىلرابارىم، قىزىلگۈل! سېنىڭ بەرىخ تۇرۇپ - چاراپ ئېچىلغىنىڭنى زامانىسىدا بۇۋام

مەسۇمجان زۇلفىقار

گۈل ئىشقىدا بىدارمەن

كى، قايسى گۈلنى ئالمايلى، ئۇلار سىرلىق ۋە ئالىيجاناپ پەزىلەتتىن خالى ئەمەس.

مىڭ ژىل بۇرۇن ياشاپ - ئىجات قىلغان ختاي پەيلوسوف شائىرى جۇدۇڭيى ئوزىنى نىلوفەرگە تەخلىت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «نىلوفەر سۇدا، پاسكىنا سازلىقتا ئوسسىمۇ، ئوزىگە لاي ژۇقتۇرمايى، خۇددى ژۇيۇنغاندەك پاكىز، چاراپ تۇرىدۇ. ئۇ شۇنچە چىرايلىق ۋە مەغرۇركى، ھارسىز سەتەڭ ئايالاردەك نىزىقاپ، نايناقلاپ كەتمەيدۇ. دائىما قەددىنى تىك تۇتىدۇ. سازلىقتا ئەمەس، ژىراق - ژىراقلاردا يالتىراپ، دولقۇنلاپ تۇرغان مۇھتەللارغا نەزەر تاشلايدۇ. مەن پاسكىنا جەمىيەتتە ياشاۋاتساممۇ، ئەشۇ نىلوفەردەك بۇ دۇنيا مەينەتلىرىدىن ئوزەمنى پاك تۇتۇپ، پارلاق كەلگۇسكە ئىنتىلىمەن...».

شۇنداق، گۈللەر گۈللەردىن ئۇز ۋە شۇ قەدىر نەفىس، لېۋەنكى، مەن ئېمىشكىدۇ جىمى گۈللەرنىڭ شاھ دەپ ئېتىراپ قىلىنغان، چىن سىيگۇ - مۇھەببەت رەمزى ھېساپلانغان قىزىلگۈلنى ئوزگىچە ياخشى كورىمەن. ھېلىمۇ يادىمدا، شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتى گومىنداڭ پىرقىسى بىلەن 11 ماددىلىق بىتىمگە ئىمزا چەككەن مەزگىل ئېدى. كوڭلۇم غەش، ناگىلا بولۇپ، غۇلجىدىكى لۇتپۇللا مۇتەللىپ نامىدىكى باققا قانداق كېلىپ قالغىنىمنى بىلمەيمەن، باغنىڭ بىر تەرىپىدىكى ئۇيغۇر باغۋىنى چەمبەر شەكلىدىكى گۈلخاندا پەرۋىش قىلىپ ئوستۇرگەن رەڭگارەڭ گۈللەر دىققىتىمنى ئوزىگە تارتتى. گۈلخاندىكى ھالۇ قىزىل، ئاق ۋە ئەتىرەڭ قىزىل - ئەتىر گۈللەرنىڭ بىر - بىرىنى تەكرارلىماس پەزىلىتى، رەڭگى، قات - قېتىنىڭ نوچى ژىگىتلەر مالخىيدەك قىرلانغان مەغرۇر قىياپىتى غەم - گۇسسەم چىگىچىنى يېشىپ، سەگىتكەندەك بولدى. ماڭا سەۋىرلىك ۋە ھاياتقا ئۇمۇتلۇك ئىشەنچىنى بېغىشلىدى. ئېھ، نىمە دېگەن سېخى، سىرلىق تەبىەت! نىمە دېگەن ئېسىل موجۇزات! دەرۋاقە ناپاسەت، نازاكەت بوستانى ئوزى بىر ئۇلۇغۋار دۇنياغۇ...

رەڭمۇ - رەڭ گۈللەرگە ياگلىۋاشتىن نەزەر سېلىپ، بىر پەس پەيزى ئېلىشقا ئولتۇردۇم. ھە، تەبىەت ئەركىسى - گۈللەر قۇت - مۇبارەك توپراقتىن، زۇمرەت سۇدىن رىسقىلىنىپ، قەد راسلاپ ئېچىلىدۇ، ھوسۇن - چىرايىنى قۇياشتىن ئالىدۇ. ئامما ھەددىدىن تاشقىرى بېنۇسخازىيالىقنى، قات - قېتىدىكى ھەشەمەتنى نەدىن ئوزىگە ئىقتىباس ئەتكەندۇ؟ گەرچە ئۇنى ياساپ - سىزىشقا توغرا كەلسە، ئۇستا رەسسام، ماھىر نەققاش - نەقىشبەندىلەر قولىدىن كەلگەن بولارمىدى. ئەزەلدە كىشىلەرنىڭ دەردىگە داۋا، رەنجىگە شىپا ياپ - يېشىل يۇمران مايسە، بۇلۇپمۇ ھوسۇن لاتاپىتى توكۇلۇپ تۇرغان گۈللەركىمدە ئىزگۇ ھىسسىيات، زەۋق - شەۋىق قوزغىمىسۇن.

كلاسسىك شائىرلارنىڭ گۈل ۋە بۇلبۇلنى ئوزگىچە ئېختىراس بىلەن مەدھىيلىگىنى بېجىز ئەمەس. 17 - 18 ئەسىرلەردە ياشاپ - ئىجات قىلغان خىرقىتى «مۇھەببەتنامە ۋە مېھنەتكام» داستانىدا قىزىلگۈل بىلەن بۇلبۇلنىڭ مۇھەببىتى، ئاشىقىي بىقارارلىغىنى زور ئىستىدات بىلەن تەسۋىرلەيدۇ: كىچىكىنە بىر پەرزەندە قۇش - بۇلبۇلنىڭ گۈلگە نىسبەتەن ئىشقنامە قوشىغى ۋۇقۇرى دەرىجىدە ئەكس ئەتتۇرۇلۇپ، كىشىنى چوڭقۇر ئوي - خىيالغا سالىدۇ. ئايانكى، قىزىلگۈل ۋەسلىسى تەشنالىقىغا بۇلبۇل كېچىنى تاڭغا ئۇلاپ، خەندەن ئۇسادىر بىر نۇۋەت كورگەن ئېكەن. ئاندىن تومۇر خەلپەت باققا سۇ باشلاپ، گۈل تىككىنىدە. شۇمبۇيا چەقىپ قورۇۋېتىپتۇ. يالقۇنلۇق شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ «ئاچىل، گۈل ئاچىل!» ناخشىسى تەرەپ - تەرەپتىن قولاققا ئەجەپ يېقىملىق ئاڭلىنىپ ۋۇرەكلەرنى دولقۇنلاندۇرۇۋېدى. كېچىكمەي قەھرىمان مۇجاھىد غوجا نىياز ھاجى باغنى ئوز قولى بىلەن گۈللەتتىۋېلىكەن يالغان چېچەك ئاتقىنىنى كورۇپ، ھەسرەت - نادامەتتە، ھەس - ھەستە بوغۇلىدۇ... ئاقىۋەت ئۇلاستاي تاغلىرىنى زىلزىلىگە كەلتۇرگەن غېنى باتۇر مىسالى قەھرىمان ئوغلانلار گۈلباغدىكى ھارام چوپلەرنى ژۇلۇپ تاشلىدى. مانا ئەندى قۇت، مۇبارەك ھاياتىمىزنىڭ رەمزى - قىزىل گۈل بەرىخ تۇرۇپ ئېچىلىدۇ. غازاڭ بولمايدۇ دېيىشۋۇق، مىڭ ئەپسۇس، تۇساتتىن كوتۇرۇلگەن تەتۇر قۇيۇن تەكرار غازاڭ ئەتتىدە. ھەممىنى بەربات قىلدى - ۋۇلدەرىغا! پېشانىمىزغا ئەخمەت ئەپەندىمىز سىغمىي قالمىدى...

ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئوز دەۋرىدە:

ۋادەرىغا، دەردى بىلەن،
مەن، ئادا بولدۇم نېتەي.
زەررى گوھەرنى ۋۇتتۇردۇم،
تاپمىدىم، ئولدۇم نېتەي...

دەپ، ھەسرەت - پۇغان بىلەن ۋۇغۇرۇلغان ۋۇرەكتىكى ئەزگۇچى مۇڭلۇق ناخشىنى ئېيتىپ ئوتكەن ئېكەن. ئاندىن ئۇنى بىز ئېيتىۋېدۇق. ئەمدى «ۋادەرىغا» ئوغۇل - قىزلىرىمىز ئېيتىدىغان بولدى. بىلمىدىم، بۇ ناخشا ئەۋداتتىن ئەۋلاتقا مىراس بولۇپ قېلىپمىدى، ياكى بۇ ئاتا قىسمىتىگە پەرزەنتنىڭ شېرىك بولغىنىمۇ؟..

قىرىققۇلاق گۈلى 25 ژىلدا بىر نۇۋەت ئېچىلارمىش. تەجاۋۇزچى جاللات چىيەنلۇڭ ئاتا ۋەتىنىمىزنى بېسىۋالغىنىغا 240 ژىلچە بولۇپتۇ. مانا بۇگۇن بىز تۇزۇك ئېچىلالماي، ھامان غازاڭ - خاراپ بولۇپ كەلمەكتىمىز. ئەينە بۇگۇن قۇت، مۇبارەك توپرىقىمىز شۇم ئاياقلاردا چەيلىنىپ، پەيخان ئېتىلىپ، بۇزۇ - بۇزاڭ قىلىنماقتا. بىز كۆتكەن باغ ئەرەم دوزاققا ئايلاندى. شەرىقتىن سوققان زەھەرلىك، قاگىسىق سوغۇق شامال گۈل ۋە ئادەمزات تۇگۇل پاك زېمىن ئاسمىنىمىزنى قورۇتماقتا. ئەزىز خەلقىمىز بېشىدىكى قاتمۇ - قات زۇلۇم، بالايى ئاپەت، توقۇناق ئولۇملەر چۇ... ھە، تېخى «ئولۇك ئىشەك يېتىپ تېپەر» دەپ، يەر - بىزنىڭ، ۋەتەن بىزنىڭكى، ئاقىۋەت بىز «تېررورىست، سېپاراتىست» بولۇپ قالغىنىمىزنى قارىمامدىغان. بۇ ئاخماقانە دوققا - زورلاۋانلىققا دۇنيا ئەپكار ئاممىسى تۇرماق مايمۇنلارمۇ كۇلمەسمۇ؟!

ئېھ، ھايات ئىقبالىمىز، بەخت پالىمىز - قىزىلگۈل! مەن سېنىڭ مۇتلەق ئېچىلىشىڭغا تەلمۇرۇپ، سەبىدەك تەلپۇنۇپ بىقارار دۇرمەن! گەرچە بۇلبۇل غەپلەت ئۇيقۇسى ئەسىرى بولغان ئېكەن، ھە، مەن دۇم كومۇرۇلگەن قازاندەك قاپ - قارا تۇنلەر، شامۇ، سەھەر ئىشقىدا بىدارمەن! دۇنيادا مەڭگۇ ئەبەدىيلىكتە ھېچ قانداق نەرسە يوق. ئىشەنچىم كامىلكى، بىز زارىقىپ كۇتكەن گۈلنىڭ ئېچىلىشى ژىراق ئەمەس! ئۇ ئەندى ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا ئومرى باقى بولسا ئېكەن دېگەن ئېتىقات ۋە ئۇمۇتلارلىقتا ياشىماقتىمەن.

مەكتەپ ۋە ھايات

سىيىت مۇھەممەت قاشىي يۇرتىدىكى تەنتەنە

بۇنىڭدىن بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى چېلەك تەۋەسىدىكى قەدىمىي ئۇيغۇر يۇرتلىرىنىڭ بىرى بايسىيىت يېزىسىدا ئىنقىلابچى، مىللىي مەدەنىيىتىمىز بىلەن مائارىپىمىزنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتە سالماقلىق ئۈلۈشىنى قوشقان ئىسمايىل تايىروۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ قۇرۇلغىنىغا 85 ۋىل تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۈچ ئەۋلات ۋەكىللىرىنىڭ باش قوشقان ئۇچرىشىشى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭغا ۋىراق – يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار، يېزا تۇرغۇنلىرى بىلەن ناھىيە يېزىلىرىدا، ئالمۇتا، تاشكەنت شەھەرلىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان يۇرتداشلار قاتناشتى.

مەراسىم مەكتەپ بىناسى ئالدىدا قىسقا مىتىنگ بىلەن باشلىنىپ، ئۇنى ئوكتەبر يېزىسىنىڭ ھاكىمى ۋۇماقان يېسژانوۋا كىرىش سوز بىلەن ئاچتى. ئاندىن نوۋەتتىكى سوز پېشقەدەم ئۇستاز، يۇرت موتىۋەرى ئەكۋەر قۇلىيېۋقا بېرىلدى. ئۇ مەكتەپنىڭ ئوتمۇشى بىلەن بۈگۈنكى ھاياتىنى، ياش ئەۋلاتلارغا پۇختا بىلىم، تەربىيە بېرىشتە چوڭ ئەۋلات ۋەكىللىرىنىڭ جانپىدالىق بىلەن ئەمگەك قىلغانلىقىنى تەۋرىنىش ئىلكىدە ھېكايە قىلىپ بەردى ۋە مەكتەپ مەمۇرىيىتىگە مەزكۇر بىلىم دەرگاھىنىڭ تارىخى توغرىلىق يېزىلغان ئۇنتۇلغۇسىز لىبىنتىسىنى خاتىرە سۈپىتىدە تاپشۇردى.

موشۇ يۇرتتا ئوسۇپ، يېتىلىپ چىققان دەسلەپكى مەرىپەتچى يۇنۇس ھەمرانىڭ قىزى رۇقىيەم ھەمرايېۋا، ناھىيەلىك مۇزېينىڭ دىرېكتورى ئابدۇۋايىت سەيدۇللايېۋ سوزگە چىقىپ، بۈگۈنكى ئۈچ ئەۋلات ۋەكىللىرىنىڭ ئۇچرىشىشى – ئوسۇپ كېلىۋاتقان ئەۋلاتلار قەلبىدە ئۇزاق ۋاقىت ساقلىنىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا تەربىيەۋىي ئەھمىيىتى جەھەتتىن ئىنتايىن مۇھىملىقىنى تەكىتلىدى. مەكتەپ كوللېكتىۋىغا قىيىن، لېكىن شەرەپلىك ئىشىدا چوڭ مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلىدى.

مىتىنگتىن كېيىن يۇرتداشلار يېزا مەركىزىدە قەد كوتەرگەن سىيىت مۇھەممەت قاشىي، ئىسمايىل تايىروۋ، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدا قازا تاپقان شېيىتلار يادىكارلىقى ئالدىغا ۋىغىلىپ، ئۇلارنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان تىلاۋەت قىلدى ۋە گۈلدەستىلەرنى قويدى.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ھەر قانداق ئۇچرىشىشنىڭ ئوزىگە خاس تەسىرى بولىدۇ. بۇ كۈنى ئۇزاق ۋىللاردىن بېرى دىدارلاشمىغان، ھاغدا ئولتىرىپ مۇڭداشمىغان يۇرتداشلار بىلىم دەرگاھىنىڭ ئوتمۇش – تارىخى، شاگىرتلار قەلبىگە مەرىپەت چىرىغىنى ياققان پېشقەدەم ئۇستازلار ھەققىدە ئوز ئارا ئۇزاق قىزغىن سوھبەتلەشتى. قىسقىسى، ھەممە موشۇ چارە – تەدبىرلەرنى ئۇيۇشتۇرۇشقا كوپ كۈچ چىقارغان مەكتەپ مۇدىرى ئابدۇمەھەممەت دولەتوۋقا سەممىي تىلەكلەرنى بىلدۈرۈپ، خوشاللىقلىرى بىلەن ئورتاقلاشتى.

85 ۋىللىق تويى داغدۇغلۇق بىلەن نىشانلىنىۋاتقان مەكتەپنىڭ ھۇلى 1911 – ۋىلى سېلىنىپ، ئۇ ئوز پائالىيىتىنى رۇس تۇزىم مەكتىۋى سۈپىتىدە باشلىغان ئېكەن. دەسلەپ، ئۇنىڭدا تۇرسۇن مەھەممەت، ئابدۇلمەھەممەت ناسىروۋ، ئىسمايىل تايىروۋ، ئابدۇلھەي مۇھەممەدىي، قادىر يولچى، يۇنۇس ھەمرا، سەۋىردىن دولەتوۋ، ۋە باشقىمۇ كوپلىگەن ئۇستازلار ياش ئەۋلاتلارغا بىلىم بەرگەن بولسا، كېيىنكى ۋىللاردا ئاۋكرى شەمسى، شەمسىدىن نىزاموۋ، مەريەم ۋە زەينىدىن نۇرۇزوۋلار، ھەزىز ھەزىموۋ، كۈنتاي ھاشىروۋ، تۇرسۇن ئوردىبېۋ، سەيدۇللام ئالىموۋ توختاش ئۇستازلار ياشلارنى زامان روھىدا تەربىيىلەشتە كوپ كۈچ چىقاردى.

1939 – ۋىلى ئىلگىركى رۇس تۇزىم مەكتىۋى «قەدەم» يەتتە ۋىللىق مەكتەپ بولۇپ ئوزگەرتىلگەن بولسا 1961 – ۋىلى ئىسمايىل تايىروۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ ئاتالدى. ئوتكەن 85 ۋىل مابايىندا مەزكۇر بىلىم دەرگاھى مىڭلىغان ئوغۇل – قىزلارنى ھاياتقا ئۇچۇم قىلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن كورنەكلىك يازغۇچى، شائىرلار، ئالىم، كومپوزىتور، رەسساملار، جەمىيەت ئەربابلىرى ۋە ناھىيە ئىختىساسلىق، مەدەنىيىتنى رىۋاجلاندۇرۇشقا چوڭ ھەسسە قوشقان ۋە قوشۇپ كېلىۋاتقان ئىلىنغان مۇتەخەسسىس رەھبەرلەر يېتىشىپ چىقتى. ئاتاپ ئېيتقاندا، ۋالىدىن نىزامدىنوۋ، شايىم ناسىروۋ، ھاشىم ئارزىيېۋ، ھېمىت يۈسۈپوۋ، ئابدۇللام مەشۇروۋ، ھېمىت دولەتوۋ، ئىكرەم مەسسوۋ، ئۇرسادىق ئۇرخالىقوۋ، ۋارىس ئابدۇللايېۋ، قاسىم قادىروۋ، ئۇرسادىق بوساقوۋ، ئابدۇمېجىت دولەتوۋ، جەمشىت روزاقۇنوۋ، ئابدۇغاجان ئەرشىدىنوۋ، ئىمنىجان قەمبەردىنوۋ، ئابدۇقادىر، ئۇرەخمەت ئوختاخۇنوۋلار ۋە باشقىمۇ كوپلىگەن ئادەملەرنىڭ ئىسمىلىرىنى بايسىيىتلىقلار پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئالىدۇ...

تەنتەنىلىك مەراسىم مەكتەپنىڭ مەجلىسلەر زالىدا داۋام قىلىپ ۋىلتلانقلار، ئالدىدا مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرى، تارىخ پەنىنىڭ مۇئەللىمى مالىك مەخپەروۋ دوكلاد بىلەن سوزگە چىقىپ، ئۇ مەكتەپ پېداگوگلار كوللېكتىۋىنىڭ ھازىرقى ئاتقۇرۇۋاتقان ئۇتۇقلۇق ئىشلىرى ھەققىدە تەپسىلىي توختالدى.

ئاندىن كېيىن يۇرت مەتىۋەرلىرى – ۋالىدىن نىزامدىنوۋ، مۇسەيىپ ناسىر، پاتىگول ھاشىموۋا، كومپوزىتور ئىكرەم مەسسوۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رابىك ئىسمايىلوۋ، ناھىيەلىك خەلق بىلىم بېرىش بولۇمىنىڭ باشلىقى مېراش قانژاپېۋ، ئالىمە ۋە شائىرە پاتىگول سابىتوۋا، ئابايى نامىدىكى لىتسېينىڭ مۇدىرى راقىمالى ئىبراھىموۋ، بارتوقاي يېزا ئېگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىش كوپېراتىۋى مەمۇرىيىتى نامىدىن گۈلپەم مەمەتوۋالار تەبرىك سوز ئېيتىپ بۈگۈنكى ئۇچرىشىشنىڭ ھاياتىي ئەھمىيىتىنى ھاياجانلىنىش بىلەن تىلغا ئېلىپ مەكتەپ مەمۇرىيىتىگە، پېداگوگلار كوللېكتىۋىغا ئىجادىي ئۇتۇقلار تىلىدى.

ئاندىن مىنبەرگە «بارتوقاي» يېزا ئېگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋىنىڭ باش ئاگرونومى ئەخمەتجان سايىتوۋ كوتىرىلدى. ئۇ ئوز سوزىدە ئۇزاق ۋىللار مابايىندا كومسومول ۋە پارتىيە ئورگانلىرىدا كېيىن «كوممۇنىزم تۇغى» ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدە باش مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن ئاكىسى ئابدۇللام مەشۇروۋنىڭ ئىسمىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈشكە كوپ كۈچ چىقارغان «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ كوللېكتىۋىغا، «ئوكتەبر» يېزىسى مەمۇرىيىتىگە، يۇرتداشلارغا ئائىلىسى نامىدىن چەكسىز مىننەتدارلىقىنى ئىزھار قىلدى.

شۇنداق قىلىپ، ئىسمايىل تايىروۋ نامىدىكى مەكتەپنىڭ 85 ۋىللىقىغا بېغىشلانغان تەنتەنىلىك ۋىغىندىن كېيىن مېھمانلار شەرىپىگە چوڭ كونسېرت ۋە زىياپەت بېرىلدى.

ئىمىنجان توختىيازوۋ.
چېلەك ناھىيەسى.

سۈرەتتە: تەنتەنىدىن كورۈنۈش. ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

گېزىتخانلار دىققىتىگە

خىزمەتلەر ئۈچۈن يېڭى باھالار بەلگۈلەنگەندە، گېزىتخانلارنىڭ ئىلتىماسلىرى ئىناۋەتكە ئېلىندى

دىققەتچان گېزىتخان، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ سەھىپىلىرىدىكى ئېلانلار بىلەن رېكلامىلار، تەبرىكلەر بىلەن تەزىيەلەر ۋە خاتىرىلەر باھاسىنىڭ ۋاقتى-ۋاقتىدا ئوزگىرىپ تۇرىدىغانلىقىنى بايقىغان بولسا كېرەك. ھە، بىزنى بۇنىڭغا قىممەتچىلىك، بوھران مەجبۇر قىلماقتا.

بىز بۇنىڭدىن بىر نەچچە ۋاقىت ئىلگىرى كېزىتلىرىمىزدە ھەق تولەپ قىلىنىدىغان خىزمەتلەر باھاسىنى خىزمەتلىرى ئۈچۈن ئاھالىدىن بىر قەدەر تۆۋەن ھەق ئېلىۋاتقان جۇمھۇرىيەتلىك گېزىتلەر دەرىجىسىگە كوتەرگەن ئىدۇق. ئەپسۇس، بۇ مەجبۇرىي قەدىمىمىز ئايرىم گېزىتخانلارنىڭ قىرلاپ – قۇۋەتلىشىگە ئىگە بولمىدى. تەھرىراتقا يوللىغان خەتلىرىدە ھەتتا نارازىلىقىنى ئوچۇقتىن – ئوچۇق ئىزھار قىلغانلارمۇ بولدى.

بىز گېزىتخانلىرىمىزنىڭ ئىلتىماسلىرىنى ئىناۋەتكە ئېلىپ، باھالارنى خېلىلا دەرىجىدە تۆۋەن چۈشەردۇق. ئۇلار تۆۋەندىكىچە بەلگۈلەندى.

1. ئېلان:
ئا) شەخسلەردىن ھەر بىر سوز ئۈچۈن – 50 تەڭگە؛
ئە) تەشكىلاتلاردىن — 100 تەڭگە.
2. رېكلاما: (بېرىلىدىغان جايغا قاراپ بىر كۋادرات سانتىمېتر ئۈچۈن):
ئا) 1 – بەتتە – 120، قالغان بەتلەردە 80تەڭگە
3. رېكلاما خاراكتېرىغا ئىگە ماتېرىياللار ئۈچۈن:
ئا) ئەخبارەت (20 – 50 قۇر) – 400 – 600 تەڭگە؛
ئە) زارىسوۋكا، سوھبەت (100 – 200قۇر) 1500 – 3000 تەڭگە؛
ب) كولەملىك ماقالىلار (200 – 300قۇر) 4000 – 5000 تەڭگە ئېلىنىدۇ.
4. تەبرىك:
ئا) سۈرەتسىز، پەقەت تېكستى بىلەن – 800 – 1000 تەڭگە؛
ئە) بىر سۈرىتى بىلەن – 1200 – 1500تەڭگە؛
ب) ئىككى سۈرىتى بىلەن – 1600 – 2000 تەڭگە.
5. خاتىرە:
ئا) سۈرەتسىز – 2000 تەڭگە؛
ئە) سۈرىتى بىلەن 3000 تەڭگە.
6. تەزىيە.
ئا) ئايرىم شەخسلەردىن – 800 تەڭگە؛
ئە) تەشكىلاتلاردىن – 2000 تەڭگە؛
7. نېكرولوگ:
ئايرىم شەخسلەردىن، تۇپلاردىن
ئا) سۈرەتسىز – 5000 تەڭگە؛
ئە) سۈرىتى بىلەن – 8000 تەڭگە؛
تەشكىلاتلاردىن
ئا) سۈرەتسىز – 10000 تەڭگە؛
ئە) سۈرىتى بىلەن – 15000 تەڭگە.

ئەسكەرتىش: تەبرىك، نېكرولوگ ۋە خاتىرە ئۈچۈن بېرىلگەن سۈرەتلەرنىڭ كولەمى 6 9سانتىمېتردىن كام بولماسلىقى، شۇنداقلا پەقەت ئاق قارا رەڭدە بولۇشى شەرت. رەڭلىك رەسىملەر قوبۇل قىلىنمايدۇ.

خاتىرىنىڭ تېكستى – 30، نېكرولوگ – 40 – 50 قۇردىن ئاشماسلىقى كېرەك.

تەھرىرات رېكلامىلار بىلەن ئېلانلارنىڭ مەزمۇنى ئۈچۈن جاۋاپ بەرمەيدۇ. گېزىتىمىزنىڭ ھەپتىسىگە بىر قېتىم چىقىشىغا مۇناسىۋەتلىك بۇيرۇتمىلار كام دېگەندە 7 – 10 كۈن ئىلگىرى قوبۇل قىلىنىدۇ. تېز بۇيرۇتمىلار، كام دېگەندە نوۋەتتىكى سان چىقىشتىن ئىككى كۈن ئىلگىرى بېرىلگەندىلا ئورۇنلىنىش مۇمكىن. بۇنىڭدا بارلىق بۇيرۇتمىلار ئۈچۈن ئۇلارنىڭ باھاسىنىڭ 25پروتسېنتى كولەمىدە قوشۇمچە ھەق ئېلىنىدۇ.

بۇيرۇتمىلار بىۋاستە تەھرىراتتا قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە ئالدىن- ئالا ھەق تولىگەندىن كېيىنلا ئىشلەپ چىقىرىشقا بېرىلىدۇ.

ئۇيغۇر، چېلەك ۋە پانفىلوۋ ناھىيەلىرىنىڭ ئاھالىسى بۇيرۇتمىلىرىنى گېزىتلىرىمىزنىڭ مەزكۇر ناھىيەلەردىكى مۇخبىرلىرى ئارقىلىق بېرىشى مۇمكىن. ناھىيەلەردىكى مۇخبىرلىرىمىزنىڭ تېلېفونلىرى:
ياركەنتتە – 05 – 25 – 5، چېلەكتە – 35 – 84 – 7، چونجىدا – 46 – 13 – 2.

رېكلاما ۋە ئېلان بەرگۈچىلەرنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن تەھرىرات قوشۇمچە ھەق ئېلىپ مەخسۇس كوللاۋ ياساپ بېرىشى مۇمكىن.

رېكلاما، ئېلان، تەبرىك، تەزىيە، خاتىرە ۋە نېكرولوگلارنى بېرىش بويىچە قوشۇمچە مەلۇماتلارنى تۆۋەندىكى ئالاقە تېلېفونلىرى ئارقىلىق ئېلىشقا بولىدۇ: 27 – 86 – 33

ئېلان

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەندى غېنى بىلتۇرنىڭ ۋاپاتىغا بېيىل 15 ۋىل تولىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن 29 – ئىيۇن كۈنى سائات 11 دە باتۇر قەبرىسى بېشىدا خاتىرىلەش مۇراسىمى ئوتكۈزۈلىدۇ. جامائەتچىلىكنىڭ قاتنىشىپ بېرىشىنى سورايمىز.

ئاۋتوبۇس سائات 9,30 دا ئۇيغۇر تېئاترى بىناسى ئالدىدىن ماڭىدۇ.

مۇراسىم ھەيئىتى

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ تاشكەنت شەھىرىدە تۇرۇشلۇق جان كويەرى، تىلشۇناس ئالىم

مەھەممەت زەيىدىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ بالا – چاقىسىغا، تۇرۇق – تۇققان، قومى – قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ، تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيىسىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى، شائىر مىرزەخمەت مېھرىموۋقا ئوغلى

تۇرەخمەتنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 – قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى – قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا – 59 – 84 – 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 – 92 – 33، مەسئۇل كاتىپ – 27 – 86 – 33، ئىجتىمائىي – سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى – 81 – 86 – 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى 06 – 86 – 33، ئىختىسات بولۇمى 50 – 86 – 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - رويۇڭ سامان بولماس

1996
ژىل
29 - ئىيۇن
(سەپەر)
شەنبە
№26
(4037)

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

خەلقنىڭ مەنىۋى تايانچىسى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۇ 28 - ئىيۇن كۈنى ئالمۇتىدا ئېچىلغان قازاقستان يازغۇچىلىرىنىڭ ئون بىرىنچى سىيەزىغا تەبرىكنامە يوللىدى. ئۇنىڭدا، جۈملىدىن، ئاخىرقى سىيەزدىن كېيىن ئۆتكەن بەش ژىل خەلق ھاياتىدىكى مۇھىم ۋاقىئەلەر بىلەن تولغانلىقى تەكىتلىنىدۇ. ئۇلاردىن ئەڭ مۇھىمى - بىز ئەجدادلىرىمىز ئەسىرلەر بويى ئارمان قىلغان مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈردۇق.

قازاقستان يازغۇچىلىرى جۇمھۇرىيەت دولەتچىلىكىنى مۇستەھكەملەشكە مۇناسىپ تۆھپە قوشماقتا. دولەت باشلىقى قەلەم ماھىرلىرىغا ئۇلارنىڭ بىزنىڭ جەمىيىتىمىزنىڭ تەستقىللىكىن جىپسلىقى ئۈچۈن كۈچ چىقىرىۋاتقانلىقىغا تەشەككۈر ئىزھار قىلدى. شۇنىسىمۇ خوشال قىلىدۇكى، دەپ قەيت قىلىنىدۇ تەبرىكنامىدە، يازغۇچىلار ئۆتكۈنچى دەۋردە ئۆز خەلقىنىڭ ئىشەنچى ئۈچۈن كۈيۈپ ئۆتۈپ، ئۇنىڭ مەنىۋى تايانچا بولدى. ئۇلار ھەقىقەتەنمۇ جۇمھۇرىيەت زىيالىيلىرىنىڭ ئىلغار ئۆترىدى ھېساپلىنىدۇ.

ھازىرقى قىيىنچىلىقلار يازغۇچىلارنىمۇ ياندىپ ئۆتمىدى. بۇنى ھېساپقا ئېلىپ، دەپ تەكىتلىدى پرېزىدېنت، دولەت 1992 - ژىلدىن باشلاپ كىتاپلار، ئەدەبىي گېزىتلار ۋە ژۇرناللارنى چىقىرىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى، بۇ ساھاغا كۆپلىگەن مەبلەغ ئاجراتتى. شۇ تۈپەيلى بىزنىڭ ماھىرلىرىمىزنىڭ ئەمگەكلىرى ئوقۇغۇچىلار قەلبىگە يول تاپماقتا. بۇ يۆنىلىشتىكى ئىش ھۆكۈمەت تەرىپىدىن يەنىمۇ داۋام قىلىدۇ.

ن. نازارباييۇ قازاقستان يازغۇچىلىرىنىڭ بۈگۈندىن كېيىنمۇ خەلقنىڭ مەنىۋى بايلىقىنى شەكىللەندۈرۈشكە، جەمىيەتتە يارىتىلىۋاتقان ئەمگەك شارائىتى ۋە كېلەچەككە ئىشەنچ ھېسسىياتىنى پەيدا قىلىشقا ياردەم بېرىدىغان ئەسەرلەرنى يارىتىدىغانلىقىغا ئىشەنچ بىلدۈردى.

(قازتاگ).

بۈگۈنكى ھايات كورۈنۈشلىرى

جامبۇل بازىرىدىكى ئېچىنارلىق ئەھۋاللار

ئىختىساتنىڭ بازار مۇناسىۋەتلىرىگە كۆچۈرۈشكە باغلىق كېيىنكى ۋاقىتلاردا سېستىق ئورنى بولغان بازارلار كۆپىيىپ كەتتى، كونىلىرى كېڭەيتىلىپ، يېڭىلىرى يامغۇردىن كېيىنكى مايسىدەك ئۈنۈپ، بۇيەردە پەيدا بولۇشقا باشلىدى.

قازاقستاندا قانات يايغان ئىشسىزلىقنىڭ دەستىدىن ئادەملەر كۈندىلىك رىسقلىرىنى بازارلاردىن ئىزدەشكە ئۆتتى. بۇرۇن تىجارەت ئىشىغا ئارىلاشمىغان ئادەملەر، بولۇپمۇ ۋىجدانلىقلار ئامالسىزلىقتىن بۇ يېڭى كەسىپكە كىرىشىپ كەتتى. ئۇلار ئۆزلىرى بىرەر ھۈنەر ئۆگىنىپ، ئۆز قولى بىلەن ئىشلەپ چىقارغان تاۋارلىرى ئەمەس، تەييار تاۋارلارنى توپ ئېلىپ، پارچىلاپ سېتىپ، پايدا تېپىشنىڭ ئوڭاي يولىنى تاللاۋېلىشتى.

شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى جامبۇلنىڭ مەركىزىي بازىرىغا كىرىپ قالسىڭىز، بۇ باشتىن ئۇ باشقا چىققىچە ئۆپكىڭىز ئاغزىڭىزغا تىقىلىپ قالىدۇ. تاۋار بىلەن ئادەمنىڭ كۆپلىكىدىن ئېچىڭىز ئىشىشىپمۇ قالىدۇ. بازارنى ئەركىن قويۇپ بەرگەچكە، بىر خىل مالنىڭ باھاسى ھەر جايدا ھەر خىل. شۇڭلاشقا بايقاپ ئالمىسىڭىز ئۆتتۈرۈپ قويۇشىڭىز مۇمكىن. ھەر ھالدا بازاردا مال باھاسى تۇراقلىق بولمىغان بىلەن ھۆكۈمەت دۇكانلىرىدىكىگە قارىغاندا ئەرزەن.

تاۋارغا ئەركىن قويۇپ بېرىلگەن بازارلاردا ئاتالمىش قاتارىپ تەرتىپ ئورنىتىشى لازىم ئىدى. بازارلاردا مانتا، سامسا، كاۋاپ، لەگمەننىڭ بولمىغىنى يوق ئەمەس. بىراق ئادەمنىڭ ھاياتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك يېمەك - ئىچمەك تارتىلغىنىڭ ياخشى بولۇشى دائىم تەكشۈرۈلۈپ تۇرۇشى كېرەك ئىدى. ئۇنىڭغا قارايدىغان ئورۇنلار بار بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە قاراۋاتقان ھېچكىم يوق. يېقىندا خوشنىمىزنىڭ قىزى بازاردا تىقىشتۇرۇپ سېتىۋاتقان مانتىدىن 4 تال يەپ قويۇپ، قورسىقى ئاغرىپ ئويىگە ئارانلا كېلىپتۇدە، دوختۇر چاقىرىلدۇ. دوختۇرلار تەكشۈرۈپ كورۈپ، ئاماقتىن زەھەرلەنگەن دەپ ئاغرىقخانىغا ئېلىپ كېتىشتى. ئۇ قىز ئۇيەردە 8 كۈن يېتىپ، 3 مىڭ تەڭگە تولەپ ئاران ياخشى بولۇپ چىقتى. بازار ئىچىدە ئايالار سومكىلىرىغا تىقىۋېلىپ، ھاراق سېتىپ يۈرۈشىدۇ. ئۇلار بەزىدە ستاكانلارغا قۇيۇپ، تەمىنى تېتىپ بېقىشنى سورايدۇ. سىرتىغا قارىسىڭىز دۇكانلاردىكىدىن ئانچىلا پەرقى يوق، تېتىپ باقسىڭىز يامان ئەمەستەك كورۈنگەن باھاسى ئەرزەن ھاراقلارنى ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ. يوشۇرۇن قولدا ئىشلەنگەن ئەشۇنداق ھاراقلارنى ئىچكەنلەرنىڭ قانچىسى ئەجەلدىن بۇرۇن ئولۇپ كەتكىنىگە گۇۋا بولدۇق. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، ئېمىشكە ھۆكۈمەت ئەجەل دورىسى سېتىۋاتقانلارغا چەك قويمايدۇ؟ ئەگەر كۆكۈل بولۇپ، جىددىي كىرىشسە، يوشۇرۇن ھالدا ھاراق چىقىرىشنى يوقاتقىلى بولمايدىغان مەسىلە ئەمەستىغۇ!

بازارنى ئارىلاپ ژۈرۈپ، قولدا يەگزىت ياكى ئۆششاق - چۈشەك بىر نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ سېتىۋاتقان باللارنى كوردۇم. نېمە ئۇلار مەكتەپكە بارمايدۇ، بۇيەردە ژۈرىدىغاندۇ، دەپ ئويغا چومدۇم. بۈگۈنكى قەھەتچىلىك باللارنىڭمۇ ئارامىنى بۇزۇۋېتىپ تۇردۇ.

تىجارەتچىلىك ھالاللىق ئۈستىگە قۇرۇلسا، ئۇ كىشىلەرگە پايدىلىق ياخشى كەسىپ، ئامما جامبۇل بازىرىنى ئارىلاپ كورسىڭىز، بۇ ھالال كەسىپنى ھارام قىلىۋاتقان ئالدامچى، ساختىپەزلەرنىمۇ ئۇچرىتىپ قالىسىز. ئۇلار ئىماندىن ئايىنغان، ئەس - يادى پەقەت پۇلنىلا - پايدىنىلا باغلانغان ئادەملەر بولۇپ، ئۇلار خەقنىڭ ھەققىنى يېيىشنىڭ چوڭ گۇناھ ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ كېتىشقان. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سېتىۋاتقان گوش، ماي، كوكتاتلاردىن كام تارتىپ، تارازىدىن يېيىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋالغان. سىز ئۆزىڭىزگە كېرەك نەرسىنى ئازىراق ئالسىڭىز، ئۇلار گراملاپ يېسە، كوپرەك ئالسىڭىز، كىلوگراملاپ كام بېرىشتىن ھەرگىز مۇ تارتىنمايدۇ. مابادا كام بېرىلگىنى ئىسپاتلىنىپ قالغان تەقدىردە قىلچە خىجالەت بولمايدۇ، بەزىدەك بىزىرىپ تۇرۇۋېرىدۇ. ئۇلار تارازىدىن يېگەن بىراۋنىڭ ھەققىنىڭ بىر ئەسقاتمايدىغانلىقىنى ئۇنداقلارنىڭ ھەدىسلەردە ئېيتىلىشىچە: ئۇ ئالەمدە توڭگۇز بولۇپ تىرىلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. مۇسۇلمانلاردا تارازىدىن ئالداش ئەڭ چوڭ گۇناھ ھېساپلىنىدۇ. مەن يېقىندا 5 كىلوگرام دەپ تارتقۇزۇپ ئالغان شېكەرنى ئويىگە كېلىپ قول تارازىدا تارتسام، 4 كىلوگرام چىققاندا، تويۋا دەپ ئىختىيارسىز ياقامنى تۇتتۇم. بۇنداق ئىشلار بىزنىڭ جامبۇل بازىرىدا تولا.

جامبۇللۇقلار ئۆز بازىرىنىڭ تېخىمۇ ئاۋات بولۇشىنى، بازاردا تەرتىپ ئورنىتىلىشىنى، بولۇپمۇ ھەر خىل ئالدامچىلارغا چەك قويۇلۇشىنى كۆپتىن بېرى كۈتۈشمەكتە.

ئەخمەتجان رەھىموۋ.
جامبۇل شەھىرى.

رەسمىي خەۋەرلەر

بۇتروس گالى: قازاقستان مۇھىم تېچلىقپەرۋەرلىك رول ئوينايدۇ ۋە ئاسىيادىكى ۋەزىيەتنى تۇراقلاشتۇرۇشقا تەسىر كورسىتىدۇ

ئەلگىرى خەۋەر قىلىنغىنىدەك، پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۇ شۋېيتسارىيەلىك كۇرورت شەھىرى كرانس - مانتاندا بولغان خەلق ئارا فورۇمغا قاتنىشىپ، فورۇم تاماملانغاندىن كېيىن جەنۋەگە كەلدى ۋە ب م ت نىڭ باش سېكرېتارى بۇتروس گالى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇلار بۇ ئابرويلۇق خەلق ئارا تەشكىلاتنىڭ خەلق ئارا بىرلەشمىسىنىڭ مۇھىم مۇئەممالىرىنى ھەل قىلىشتىكى رولىنى ژۇقۇرى كوتىرىشكە قارىتىلغان مەسىلىلەردىن تاشقىرى ب م ت نىڭ قازاقستان بىلەن بولغان ھەمكارلىقىنى كەڭەيتىش ئىمكانىيەتلىرىنى مۇھاكىمە قىلدى. ئۆز ئارا بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىشنىڭ ئېنىق ساھالىرى ئارىسىدا، ئۇنىڭ باي تەجرىبىسى كېرەك بولىدىغان، قورشاپ تۇرغان مۇھىتنى توغداش ئاتالدى.

ن. نازارباييۇ بىلەن ب. گالى ژۇرناليستلار ئۈچۈن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئوتكۈزدى. ن. نازارباييۇ سوئاللارغا جاۋاپ بېرىپ، ب. گالىنىڭ ئۇنىڭ ھازىرقى لاۋازىمىدىكى پائالىيىتىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىغانلىقى توغرىلىق بىلدۈردى.

ب. گالى جەنۋەدىكى ب م ت بولۇمى يېنىدىكى قازاقستاننىڭ تۇراقلىق ۋاكالەتخانىسىنىڭ پائالىيىتى توغرىلىق قازاقستان دولەت ئەخبارات ئاگېنتلىقىغا ئىنتېرۋيۇ بېرىپ، ئۇنىڭ مۇھىم تېچلىقپەرۋەرلىك رول ئوينايدىغانلىقىنى ۋە ئاسىيادىكى ۋەزىيەتنى تۇراقلاندۇرۇشقا تەسىر كورسىتىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

ئاھالىنى رويخەتكە ئېلىشقا پۇختا تەييارلىق

پرېمېر - مىنىستىرنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى ئېغمبېتران ئىسىنگارىننىڭ رىياسەتچىلىكىدە 1999 - ژىلى ئاھالىنى رويخەتكە ئېلىشقا ياردەم كورسىتىش جۇمھۇرىيەتلىك كومىسسىيەنىڭ نوۋەتتىكى مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى، ئۇنىڭدا ئاھالىنى رويخەتكە ئېلىشقا تەييارلىق ئىشلىرىنىڭ كېتىپ بېرىشى قارالدى.

بۇ تەييارلىقلار 2000 - ژىلغىچە دۇنيانىڭ بارلىق مەملىكەتلىرىدە ئاھالىنى رويخەتكە ئېلىشنى ئوتكۈزۈش توغرىلىق ب م ت نىڭ تەۋسىيەسى بويىچە قانات يايغان. قازاقستان مۇستەقىل دولەت سۈپىتىدە بىرىنچى قېتىم ئۆز ئالدىغا ئاھالىغا باھا بېرىشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

1999 - ژىلدىكى ئاھالىنى رويخەتكە ئېلىش جۇمھۇرىيەتتە ئەلگىرى ئېلىپ بېرىلغان ئاھالىنى رويخەتكە ئېلىشلاردىن تامامەن پەرقلىق قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ دېموگرافىيەلىك ۋە ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي مەسىلىلەر بويىچە پروگراممىسى خېلە كەڭەيتىلىدۇ.

ھاكىملارنىڭ كېڭەشمىسى

27 - ئىيۇن كۈنى ئالمۇتىدىكى جۇمھۇرىيەت سارىيىدا ھاكىملارنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك كېڭەشمىسى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭ ئىشىغا بارلىق دەرىجىدىكى ۋىلايەتلەر، شەھەرلەر، ناھىيەلەر، يېزىلار، ئاۋۇللار، يېزا ئوكرۇگلىرىنىڭ ھاكىملىرى، ۋىلايەتلىك مەسلىھەتلەرنىڭ كاتىپلىرى، شۇنداقلا جۇمھۇرىيەتلىك مىنىستىرلىكلەر بىلەن ئىدارىلارنىڭ، باشقا مەركىزىي ئورگانلارنىڭ رەھبەرلىرى، پرېزىدېنت مەمۇرىيىتىنىڭ ۋە ھۆكۈمەت ئاپپاراتىنىڭ جاۋاپكەر خادىملىرى، ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، ئالىملار قاتناشتى.

كېڭەشمىدە پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۇ دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى.

كېڭەشمە قاتناشچىلىرى ئىسلاھاتلارنى چوڭقۇرلىتىش، ئىش ئىستىلى ۋە ئۇسۇلىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش بويىچە يەرلىك ئىجرائىي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ۋەزىپىلىرىنى مۇھاكىمە قىلدى.

بۈگۈنكى كۈندە قازاقستان دولەتچىلىكىنىڭ يېڭى تىكلىنىش باسقۇچىدا بۇ مەسىلىنىڭ ئاكتۇئاللىقى ۋە ئەھمىيىتى ئالاھىدە. چۈنكى، جەمىيەتنى ئىسلاھ قىلىش ئىشىدا پىشىپ يېتىلگەن مۇئەممالارنى مۇھاكىمە قىلىش، ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىلىرىنى ۋە ئۇلارنى ھەل قىلىش ھەم ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ يوللىرىنى بەلگۈلەش پرېزىدېنت ۋە ھۆكۈمەتنىڭ جايلاردىكى تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىللىرى ھېساپلانغان ھاكىملارنىڭ زىممىسىگە ژۈكلەنگەن.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

شەنبىدىن — شەنبىگىچە

ئەسكەرلەر ئېلىپ كېتىلىدۇ

چېچەنىستاندىكى فېدېرال ئەسكەرلەرنىڭ باش قوماندانى ۋ. تىخومىروۋ 28 - ئىيۇندىن باشلاپ جۇمھۇرىيەتتىن 245 - موتو - ئاتقۇچىلار پولكىنىڭ ئېلىپ كېتىلىدىغانلىقى توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىنغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، روسسىيە تەرەپ بۇنىڭغا چېچەن ئۇرۇشىنى تېچلىق بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن «بىر تەرەپلىمىلىك تەرتىپ بىلەن» قەدەم تاشلىماقتا. قارار قوبۇل قىلىندى، بىراق ئۇ قانداق ئورۇنلىنىدىكىن؟

ئىراقنى ماقۇل كەلتۈردى

ئىراق بىلەن ب م ت ياخشى كېلىشىمگە ئىمزا چەكتى. بۇ كېلىشىم بويىچە باغدات ب م ت ئىنسپېكسىيە كومىسسىيەسىگە مەملىكەتتىكى ھەر قانداق ھەربىي ساناەت ئوبيېكتىنى كوزدىن كەچۈرۈش، تەكشۈرۈش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ. ئەلگىرى ئىراق بۇ كومىسسىيەگە ھەربىي ساناەت ئوبيېكتلىرىنى تەكشۈرۈشكە رۇخسەت قىلمىغان ئىدى. ئەندى ئۇ ئىيۇننىڭ ئاخىرىغىچە ب م ت غا ئۆزلىرىنىڭ ھەربىي پروگراممىسى توغرىلىق تولۇق مەلۇمات بەرمەكچى.

ئۆزبەكستان پرېزىدېنتىنىڭ ئا ق ش قا سەپىرى

ئا ق ش ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ خەۋەرىگە قارىغاندا، ئۆزبەكستان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋنىڭ بۇ مەملىكەتكە سەپىرى ناھايىتى ئۇتۇقلۇق بولغان.

ئۆزبەكستان پرېزىدېنتى ئۇلۇق دولەتنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، بىرنەچچە مۇھىم ھۆججەتكە قول قويۇش بىلەن بىللە، ئۇيەردىكى ساناەتچىلەر ۋە تىجارەتچىلەر بىلەن ئورتاق تىل تېپىشقان. ئۆزبەكستاننىڭ نېفت - گاز بايلىقىغا ئا ق ش نىڭ چوڭ كومپانىيەلىرىدە قىزىقىش پەيدا بولماقتا.

قۇرچاق ھۆكۈمەتنىڭ قۇۋۇلۇقلىرى

گروزنىيدا دوكۇ زاۋگايېۋ جۇمھۇرىيەت باشچىسىنىڭ، يەنى ئۆزىنىڭ يېنىدا «جەمئىيەتلىك پالاتا» ئاتالمىشنى قۇرۇش ئويىدا ئىكەنلىكى توغرىلىق بىلدۈردى. ئۇنىڭغا تۇرلۇك سەۋەپلەر بىلەن پارلامېنتقا ئوتمەي قالغان چېچەنىستان خەلق مەجلىسىگە دېپۇتاتلىققا ئۇمىدكارلار كىرمەكچى. زاۋگايېۋ مۇشۇنداق «دېموكراتىيەلىك يول بىلەن» ھەر تۇرلۇك سىياسىي كۈچلەرنى ئۆزىگە جەلىپ قىلماقتا. ئۇنىڭ بۇ قۇۋۇلۇقلىرىغا، ئېھتىمال، ئۆزى ئالدىنىدىغان بولسا كېرەك.

ئەزەربەيجان تۈركىيە تەجرىبىسىنى پايدىلانماقچى

پرېزىدېنت گ. ئەلىيېۋ ئىككى كۈنلۈك سەپەر بىلەن ئەزەربەيجاندا بولغان تۈركىيە قۇراللىق كۈچلىرى باش شتابىنىڭ قوماندانى ئى. قارادايىنى قوبۇل قىلغان ۋاقىتتا ئۆز مەملىكىتىنىڭ «تۈركىيە بىلەن دوستلۇق ۋە ھەر تەرەپلىمە مۇناسىۋەتلىرىنى يەنىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ مىللىي مۇداپىئە قابىلىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتىكى تەجرىبىسىنى پايدىلىنىشقا تەييار» ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى.

بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئەلگىرى ئەزەربەيجان مۇداپىئە مىنىستىرى تۈركىيەدە بولۇپ، ئىككى دولەتنىڭ ھەربىي - تېخنىكىلىق ھەمكارلىقى توغرىلىق كېلىشىمگە قول قويۇلغان ئىدى.

قىرىم تاتارلىرىغا ئىلگىرىكىدەكلا قىرىمدا قولايسىزلىق ئەھۋال

26 - ئىيۇن كۈنى سىمفېروپولدا قىرىم تاتارلىرىنىڭ 3 - قۇرۇلتىيى ئوز ئىشىنى باشلىدى، ئۇنىڭغا قىرىم ۋە باشقا خەلق تولىشىپ ياشايدىغان جايلاردىن سايلانغان 157 دېپۇتات قاتناشماقتا. قۇرۇلتاي مىللىي كۇرۇلتا بويىچە سايلانغان مەجلىسنىڭ پائالىيىتىنى، قىرىم ئالىي كېڭەشلىكى دېپۇتاتلار فراكسىيەسىنىڭ ھېساۋاتىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ. شۇنداقلا قىرىم تاتارلىرىنىڭ ۋەتىنىگە قايتىشى ۋە ئورۇنلىشىشى، ئۇلارنىڭ سىياسىي، مىللىي، ئىختىسادىي، مەدەنىي ھوقۇقلىرىنى ئەسكە كەلتۈرۈش مۇئەممالىرى مۇھاكىمە قىلىنىدۇ. چۈنكى، قىرىمغا قايتىپ كەلگەن 260 مىڭ تاتارنىڭ تۇرار ئۆي - جايى يوق، ئۇلارنىڭ ئۈچ قىسمى ئىشسىز، 76 مىڭ ئادەم ئۇكرائىنا پۇخرالىقىنى ئالالمايۋاتىدۇ، شۇ سەۋەپتىن ئۇلار خۇسۇسىيلاشتۇرۇشقا قاتنىشالمايۋاتىدۇ، ئىشقا ئورۇنلىشىش ۋە ئوقۇشقا چۈشۈشتىمۇ توسالغۇلۇقلار موجۇت.

مىسىر پرېزىدېنتىنىڭ چاقىرىقى

پرېزىدېنت ھوسنى مۇبارەك ب م ت بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ تۇراقلىق ئەزالىرى - ئا ق ش، روسسىيە، خىتاي، فرانسىيە ۋە ئۇلۇق برىتانىيە دولەتلىرىنىڭ رەھبەرلىرىگە مەكتۇپ ئەۋەتىپ، ئەرەپ مەملىكەتلىرىنىڭ يېقىن شەرقتە تېچلىق جەريانىغا ئىنتىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ۋە چوڭ دولەتلەرنى تېچلىقنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەشكە چاقىردى.

مىسىر رەھبىرى تېچلىق بىلەن تەرتىپكە سېلىش جەريانىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلىتىش مەخسىتىدە مىسىر، ئىوردانىيە، سىرىيە، لىۋان ۋە پالېستىنا ئاۋتونومىيەسى باشچىلىرىنىڭ كېڭەشمىسىنى ئوتكۈزۈشكە ھامىي بولماقچى. بۇ ئىسرائىل پرېمېر - مىنىستىرى ب. نېتانيا خۇ ۋاشىنگتونغا بېرىپ قايتقاندىن كېيىن ئوتكۈزۈلسە كېرەك.

خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى تىبەت خەلقى-نىڭ قوزغىلىڭىغا 37 ژىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن دالاي لاما ئالىي جاناپلىرىنىڭ مۇراجىتى

بۈگۈن بىز تىبەت خەلقى قوزغىلىڭىنىڭ 37 ژىللىقىنى نىشانلىغاندا، خىتاي ھوكۇمىتى سىياسى-تىنىڭ ئۈمۈمەن تېخىمۇ جىددىيلاشقانلىقىنى باي-قاۋاتىمىز. بۇ سىياسەت تەيۋەن ۋە شاڭگاڭ خەلق-لىرىگە نىسبەتەن ئوچۇق ھۇجۇمكارلىقىنىڭ ئۇسۇ-ۋاتقانلىقىدا ۋە تىبەتتە جازالاش ھەرىكەتلىرىنىڭ كۈچەيتىلىۋاتقانلىقىدا ئۆز ئەكسىنى تاپماقتا. شۇن-داقلا پۈتكۈل ئاسىيە — تېچ ئوكيان رېگىونىدا قورقۇنۇچ ۋە گۇمانلىنىشنىڭ ئۇسۇۋاتقانلىقى ھەم خىتاي بىلەن دۇنيادىكى كۆپلىگەن ئەللەر ئوت-تۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنىڭ ناچارلىشىۋاتقان-لىقى بايقالماقتا.

مۇنداق كەسكىن سىياسىي ۋەزىيەتتە بېجىن يەنىلا باشقا پانچېن لامىنى تايىنلىغان ھالدا، تى-بەت خەلقىگە ئۆز مۇرادىسىنى تېڭىشقا ئۇرۇنماقتا. شۇ نەرسە قىزىقارلىقكى، خىتاينىڭ رەسمىي ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى تىبەتتىكى ھازىر-قى سىياسىي ۋەزىيەتنى سەككىزىنچى ژىللار-دىكى پولشادىكى «پېكىردىن ئاشلىق» دەۋرى بىلەن سېلىشتۇرماقتا. بۇ خىتاي رەھبەرلىكىنىڭ ئىشەن-چىسىز سىياسىتىنىڭ تىبەتتىكى ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قىلماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن بېجىن مەجبۇرلاش ۋە پوپوزا قىلىش كامپانىيەسىنى داۋاملاشتۇرغان ھا-لدا، پۈتكۈل تىبەت جازالاش ھەرىكەتلىرىنى خې-لە كۈچەيتمەكتە.

لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، مەن ئىلگىرىكىدەكلا ياخشى تەرەپكە قاراپ ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىدىغان-لىقىغا كامىل ئىشەنچىمدە. خىتاي ئېغىر ئەھۋالدا تۇرماقتا: جەمئىيەتتە چوڭقۇر ئۆزگىرىشلەر يۈز بەر-مەكتە. ئەندى مەملىكەت رەھبەرلىكى يولى ئاز ۋاقىتتىن كېيىن يېڭى ئەۋلادقا ئۆتىدۇ. شۇنداقلا تىبەتتە تىنچلىق ۋە ئەركىنلىكنى قىزغىن-لىق بىلەن قوللاشقا خەلقارا ئاڭ ئارتقانلىقى. دېموكراتىيەگە ۋە ئىنسان ھوقۇقلىرىغا نىسبەتەن ئىنتىلىشلەرنى بوغۇپ تاشلا-لمىغانلىقنى روشەنلەشتۈردى.

شۇنىڭ ئۈچۈن بېجىندىكى ھازىرقى ۋاقىتتى-كى ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمنىڭ ئورنىغا ھۆرلۈك، ئازات-لىق ۋە دېموكراتىك جەمئىيەتكە ئۆزگىرىشى مۇقەررەر-دۇر.

مەن تىبەتلىكلەر ۋەتىنىم بىلەن مېنىڭ مەملىكىتىم-نىڭ ۋە خەلقىمىزنىڭ كەلگۈسى كۆپ جەھەتتىن كېلەچەكتە خىتايدا ئىنىمۇ يۈز بېرىدىغانلىقىغا باغلىق بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىمەن.

تىبەتتىكى مەيداندىكى ۋەقەلەر خىتاي دىكى ھەر قانداق باشقا خەلقلەرگە قارىغاندا تەر-كىنلىكتە، دېموكراتىيەگە ۋە ئىنسان ھوقۇقلىرىغا مۇھتاج ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى.

مەن زورلۇق قىلماسلىق ۋە دىئالوگ تەرەپدارى بولغانلىقىم ئاساسلانغان ھالدا، تىبەت خەلقىنىڭ كېلەچىكى توغرىلىق خىتاي ھوكۇمىتى بىلەن جە-ددى مۇزاكىرىلەرنى ئېلىپ بېرىشقا ئىنتىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلدىم. مەن ئۆز تارا توپۇل قىلىش مۇم-كىن بولغان قارارنى تېپىشقا ھەرىكەت قىلغان ھالدا، «ئوتتۇرا يول» بىلەن مېڭىشقا ئىنتىلدىم. بۇ دىئالوگ-شىۋاتلىقىنىڭ «مۇستەقىللىقنى باشقىلەرمەنۇ ئەھ-مىيەتلىك ... قىلىنىشى ۋە ھەل قىلىنىشى مۇمكىن» دېگەن سۆزلىرى دائىرىسىدە بولغان ئىدى. ئەپ-سۇسكى، خىتاي ھوكۇمىتى مېنىڭ بارلىق تەشەب-بۇسلىرىمغا تىنچ، سەلبىي ئىنكاس قايتۇرۇپ كەلدى. لېكىن مەن دىئالوگ ۋاستىلىرى مۇزاكىرىلەر يولى بىلەن تىبەت مەسىلىسىنىڭ ھەل قىلىنىشى ئېھتىماللىقىغا ئىشەنچىمدە.

تىبەت مەسىلىسى نورمالىلىشىش يوقاپ كەتمەيدۇ. كەمبەغەللىكنىڭ خانىشى بويىچە يوقىلىپ كەتمەيدۇ. ئوتتۇرۇش ۋە ئىلمى — روشەن كۆرسەت-كەندەك، تىبەت خەلقىنىڭ زورلاشقۇ، ئۇنىڭغا قا-سمكۆرسەتىشمۇ ھەل قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. كەڭ، چوڭ ئەتكەنلىكى بىلەن رەھبەرلىكى بۇنى چۈشىنىشى كېرەك. ئەمەلىيەتتا تىبەت مەسى-لىسى خىتايغا ياخشى پۇرسەت بېرىدۇ. مۇزاكىرە-ئارقىلىق يولى بىلەن ئۇنى توغرا ھەل قىلىش خىتاي-نىڭ يېڭى دەۋرگە ئۆتۈشتە قەدەم تاشلىشى يار-دەم قىلىدىغان خىتايدىكى سىياسىي ۋەزىيەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشكە تۈرتكە بولۇشى ئاپتوماتىك. بىلەن-

كى پۈتكۈل دۇنيا ئۈچۈن خىتاينىڭ ئوبرىزىنى خېلىلا ياخشىلايدۇ.

بىز تىبەت مەسىلىسىنى تېچلىق، مۇراسسەكە كېلىش ۋە ئۆز ئارا بىر-بىرىنى چۈشىنىش روھىدا ھەل قىلىشقا ئىنتىلىۋاتىمىز. مەن «ئوتتاچە» يان-دىشىشقا سادىق بولۇپ كېلىۋاتىمەن. بىز ئۆز ئارا بىر — بىرىنى ھۆرمەتلەشكە، ئۆز ئارا پايدىلىق ۋە دوستلۇققا ئاساسلانغان ھالدا خىتاي بىلەن مۇس-تەھەم مۇناسىۋەتلەرنى ئورنىتىشنى خالىغان بولار ئىدۇق.

خىتاي ھوكۇمىتى تەرەپتىن قانداقتۇ ئىجابىي ياكى مۇرەسسەلىك ئىشارىلەرنىڭ بولمىغانلىقىغا قارىماي، مەن ھەر دايىم تىبەتلىكلەرنى خىتايلار بىلەن شەخسىي مۇناسىۋەتلەرنى تەرەققىي ئەتكۈ-زۈش تەرەپدارى بولۇپ كېلىۋاتىمەن. مەن «ئۆرتاچە» ۋە خىتاينىڭ خەلقىنى ۋە بېجىندىكى ھاكىم مۇتلەق ھوكۇمەتنىڭ سىياسىتىنى باراۋەرلەشتۈر-مەسلىككە چاقىرىپ كېلىۋاتىمەن. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن مەن چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان تىبەتلىك-لەر بىلەن خىتايلارنىڭ تېخىمۇ زىچ مۇناسىۋەت قىلىشى بىلەن خىتايلىقلارغا ۋە دىنىي تەشكىلاتلارغا يۈز بېرىۋاتقانلىقىنى خوشاللىق بىلەن تەكىتلەپ ئۆ-تەي. بۇ تىبەت ۋە خىتاي خەلقلىرىنىڭ ئۆز ئارا بىر-بىرىنى چۈشىنىشىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ ئىشلاردا تىبەتلىكلەر بىلەن ھەمكارلىشىۋاتقان تاشقىرى، ئىنسان ھوقۇق-لىرى ۋە دېموكراتىيە ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان خىتاي كۆرە-شچىلىرى، مەسىلەن، ۋۇ جېڭ — جېن ئوخشاش جۈرئەتلىك ئادەملەر ئۆز لىدىرلىرىنى تىبەت خە-لقىنىڭ ئاساسىي قاراپ ئۆزگىرىشلەرنى ھۆرمەتلەشكە ئە-شەندۇرمەكتە ۋە ئۇلارنى بىزنىڭ ئۆز تەغدىرىمىز-نى ئۆزىمىز ھەل قىلىشىمىزغا بولغان ھوقۇقىمىز-نى قوللاپ — قۇۋەتلەشكە ئىلتىماس قىلماقتا.

ئاخىرقى ژىللىرى تىبەتتىكى سىياسىي ئۆزگىرىشلەر خىتاي كونستىتۇتسىيەسىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى خىتاي دىكى خىتاي دىنىنىڭ ئىسپاتى سىستېمىلىك خىتاي قانۇنلىرىغا قارشى ۋاقىتتا ئۇلار بولۇپ، تىبەت ئۈچۈن كېرەك بولغان خوشال قىلارلىق ۋە ئېلىنغان ئىنكاسلار بار، پۈتكۈل دۇنيادىكى ئىتتىپاق ئاخىرقى ژىللىرى بىز شۇنداقلا ئادىدى ئادەملەر ھەممىسى كۆرۈش زورمۇ ئۇلار بىز سىياسىي بولغان زامانىمىزنىڭ قوللاپ — قۇۋەتلەش ۋە ھەرىكەتلىرىنى بايقاۋاتىمىز. بۇنى ئە-كىس ئەتتۈرگەن ھالدا، كۆپلىگەن ھوكۇمەتلەر ۋە پارلامېنتلار تىبەتتىكى ئەھۋالغا تەشۋىش-لەنگەنلىكىنى ۋە بىزنىڭ كۈچ چىقىرىشلىرىمىزنى قوللاپ — قۇۋەتلەيدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىدى.

خىتاي ھوكۇمىتى تەرەپتىن بۇنىڭغا دەرھال سە-لبىي ئىنكاس قىلىنىشىغا قارىماي، خەلق ئارا مەي-داندا مۇنداق قوللاپ — قۇۋەتلەشلەر چوڭ ئەھ-مىيەتكە ئىگە بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

ئاخىرىدا مەن بىزنىڭ مۇھاجىرلار جامائەتىمىز-نىڭ دېموكراتىيەلەشتۈرۈلۈشىدىكى ئىلگىرىلىشلىرىمىزنىڭ ئارقىغا چېكىنمەسلىكى، ئوقۇتۇش، بىر قىلىپتا تەرەققى ئېتىۋاتقانلىقىنى خوشاللىق بىلەن تەكىتلەپ كەتكەن بولار ئىدىم. ئوتكەن كۆزدە مۇھاجىرەتتىكى تىبەتلىكلەر مۇھاجىرەتتىكى پارلامېنت — تىبەت خەلق دېپۇتاتلىرىنىڭ ئون ئىككىنچى ئاسسامبلى-يىسىگە ئاللىقاچان — ئاللا نامزاتلارنى سايلاشتا ئىشتىراك قىلدى. مېنىڭ ئىشەنچىم كامىللىكى، دېموكرا-تىيە — بۇ تىبەت خەلقىنىڭ ئامان قېلىشىنىڭ ئۆزلۈكىنىڭ كېلەچىكى ئۈچۈن ئەڭ ياخشى كاپالەتتۇر. دې-موكراتىيە پرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان تۈزۈمنى ئورنىتىشقا ۋە ئۇنى ئۈستى ئۇرغۇتۇشقا، مەجبۇرىيەت ئالغان كۆزدە تۇرىمەن. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن بىز-نىڭ ئازاتلىق ئۈچۈن بولغان كۈرىشىمىز ئۇنى ئوز ئىچىگە دېموكراتىيەنى قوللاپ — قۇۋەتلەشنىمۇ باغلىق بولىدۇ. ئۇن ئىككىنچى ئاسسامبلېيە خەلق قىلىمىزنىڭ بىرلەشكەن، كامالەتكە يەتكەن ۋە سا-دىق ۋەكىللىرى بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

مەن بىزنىڭ ئازاتلىقىمىز ئۈچۈن بولغان كۈ-رەشتە ھالاك بولغان تىبەتنىڭ جەسۇر ئەرلىرى بىلەن ئاياللىرىنى تىبەتنىڭ خاتىرىسىگە ھۆرمەت بىلدۈر-گەن ھالدا، خەلقىمىزنىڭ ئازاپ — ئوقۇبەتلىرىنىڭ چاپسانراق ئۈزۈلۈشى ئۈچۈن ئىبادەت قىلىمەن.

دالاي لاما.
1996 — ژىل 10 — مارت.

مۇسكۋادا چىقىدىغان «تىرۇدوۋايا تىبىتا» گېزى-تىدىن مەلۇم قىسقارتىشلار بىلەن ئېلىندى.

سوۋاپلىق ئىش

مەكتەپ — بىلىم دەرگاھى، تەربىيە ئىشلىرىنىڭ مەركىزى. ھەممىمىز ئەينە شۇ بىلىم دەرگاھىدا تەر-بىيەلىنىپ، ئۇستازلاردىن تەلىم ئالغانمىز. ۋاھالەنكى، قولىمىزغا كامالەتلىك شاھادەتنامە ئېلىپ مەكتەپ-تىن ئۇچۇم بولغىنىمىزدا، كۆپچىلىگىمىز مەك-تەپ ھاياتىدا يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىش، يېڭىلىق-لاردىن خەۋەرسىز قالىمىز. ھەتتا ئۆز ۋاقتىدا ھەمم-مىزنىڭ ئىككىنچى ئۆيى ھېساپلانغان مەكتىۋىمىزنىڭ دىققەت نەزىرىمىزدىن چىقىرىپ ھاياتتا ئورنىمىز-نى تېپىشتا يار — يۆلەك بولغان ئۇستازلىرىمىزدىن «ھالىڭلار نېچۈك؟» دېيىشكىمۇ چامىمىز كەلمەي

تەشەببۇسى بىلەن مەكتەپ بىناسىنى رېمونت قى-لىشنى بىر توپ ژىگىتلىرىدىن تەركىپ تاپقان مەشرەپ ئەھلى ئۆز زىممىسىگە ئالغان ئىدى. شۇ-نىڭدىن كېيىن بۇ تەشەببۇس جامائەتچىلىك، مەس-چىتقومى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ قوللاپ-قۇۋەتلىشى تۈپەيلى تېزئارىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپ-تى. ھەركىم قولىدىن كەلگەن ياردىمىنى ئايىمىدى. رېمونت ئىشلىرىغا ھاجەتلىك ماتېرىياللارنى ئېلىش ئۈچۈن مەسچىتقومى بىلەن كەرىمجان باقىيېۋ، ئىلياس سوپاخۇنوۋ، ئابلىكىم كىچىكوۋ كەبى ژىگىت-لەر ئاساسىي جەھەتتىن ماددىي ياردەم كۆرسەتتى.

مەكتەپ رېمونتى — جامائەت ھوددىسىدە

قالىدۇ. مابادا ئۇلار ياردەمگە مۇھتاج بولۇپ قالسا، دەررۇ قۇيرۇقنى خادا قىلىمىز. بۇنى ھەركىم ئۆزى-چە جۇرىيدۇ. بىرلىرى ۋاقىت شۇنداق، كىم بىلەن كىمنىڭ كارى دېيىشسە، يەنە بىرلىرى بۈگۈنكى زا-مانىنىڭ رەھىتايىغا بېقىپ ئىش تۇتۇشىمىز ھاجەت دېيىشىپ، كىملەرگىدۇ نالە قىلىشىدۇ. مۇمكىن ھا-يات قانۇنى شۇنداقتۇ. بەلكىم ئۆزىمىزنىڭ بىرە-تولا تاللاۋالغان يولىمىز شۇدۇر. كىم بىلىدۇ؟ ھازىر-چە كېسىپ ئېيتىش قىيىندەك تۇيۇلىدۇ ماڭا. كىم بىلىدۇ؟ ئۇنداق دېگىنىم ھازىر ھالقىلار تەرىپىدىن ئەمەلگە ئېشىۋاتقان سوۋاپلىق ئىشلارنىڭ ئۆزىمۇ زامانىڭ زاتەلىۋىگە بولا ھەر تۈرلۈك مەخسەتلەردە ۋۇركۇزۇلىۋاتىدۇ ئەمەسمۇ. شۇڭا ئۇ بۇ ئىشلار تەشە-ببۇسكارلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ خەيرىخاھلىق پائالىيەت-لىرىنى ئىككى يونىلىشتە ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كېلىۋا-تىدۇ. بىرلىرى ھەر قانداق سوۋاپلىق ئىش ۋىجدان ئەمرى بىلەن ئورۇنلىشى كېرەك دېسە، يەنە بىرلىرى ئۆزىنى كۆرسىتىپ كىملەر بىلەندۇ بەس — بەسكە چۈشۈپ ئەيتەۋۇر قانداق قىلىپ بولمىسۇن مەسى-لىنى ئۆزىنىڭ پايدىسىغا ھەل قىلىشنى كۆزلەپ، ئىش تۇتۇۋاتىدۇ، ئەينە شۇنداق سەلبى ئۇخسانلارنى كۆرگىنىدە «تۇۋۋا» دېيىشتىن باشقا ھېچ ئىلاجىڭ قالمايدىكەن. ھەر ھالدا، ئارىمىزدا بولۇپمۇ كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھەر قانداق جامائەتچىلىك ئىشلىرىدىن چەتتە قالماي، قولىدىن كېلىشىچە خالىسانە ياردەم كۆرسىتىپ، ۋىجدان ئەمرى بىلەن سوۋاپلىق ئىش-لارنىڭ تەشەببۇسكارلىرى بولۇۋاتقان ئوغلانلىرى-مىزنىڭ سانى شۈكرى، كۆپەيمەكتە.

يېقىندا گورنىي گىگانت مەھەللىسىدە چوڭ بىر سوۋاپلىق ئىشنىڭ قولغا ئېلىنغانلىقىنىڭ گۇۋا-چىسى بولدۇق.

بوستاندىق (ئىلگەركى كالىنىن ناھىيەلىك ئۇي-غۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ نوۋەتتىكى ژىغىنىدا ئۇيغۇر مەكتىۋىنى تولۇق رېمونت قىلىش مەسلىسى كوتىرىلگەندە، جامائەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ ئاكتىۋىستى ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋنىڭ

ئەندى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئابدۇۋەلى سابىتوۋ، ئەزالىرى ئابدۇرېشىت مەخ-سۇتوۋ، مىرزەخمەت ناسىروۋ، سابىت يۇسۇپوۋلار ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ مەشرەپ ئەھلى بىلەن ئىشلىدى. ئەندى ژىگىت بېشى جامالدىن قەمىر-دىنوۋ، بوستاندىق ناھىيەلىك ھاكىمنىڭ گورنىي-گىگانتتىكى ۋەكىلى ئابدۇللام ساماساقوۋ، 77 — گورنىي گىگانت ئوتتۇرا مەكتىۋى دىرېكتورىنىڭ ئوقۇش ئىشلىرى بويىچە مۇدىرى گۈلناز يۇسۇپوۋا-لارنىڭ بېشىدا بولۇپ، ئۇلارغا ھەمدەم بولدى.

ھازىر ئۇلار مەكتەپ بىناسىنىڭ سىرتىنى رې-مونت قىلىش ۋە باشقىمۇ ئىشلار بىلەن بەنت. ئۇ-مۇمەن ئۇيغۇر مەكتىۋىنىڭ بىناسىنى تولۇق رېمون-تتىن ئۆتكۈزۈش جامائەت ھوددىسىدە بولىۋاتىدۇ. بىز ئابدۇللام ساماساقوۋ، ژىگىت بېشى جامالدىن قەمىردىنوۋ، ئىلمىي مۇدىر گۈلناز يۇسۇپوۋالار بى-لەن ئۇچرىشىپ، رېمونت ئىشلىرىنىڭ كېتىپ بېرىشى ھەققىدە پىكىرلىرىنى بىلمەكچى بولغىنى-مىزدا، ئۇلار مەكتەپكە خالىسانە ياردەم كۆرسىتىۋات-قان جامائەتچىلىككە، مەسچىتقومىغا، ئۇيغۇر مەدە-نىيەت مەركىزىگە، مەشرەپ ئوتتۇز ئوغۇللىرىغا بەك مىننەتدار ئىكەنلىكىنى بىر ئېغىزدىن ئىزھار قىلىشتى.

ھەقىقەتەنمۇ ھازىرقى شارائىتتا بىرەر سوۋا-پلىق ئىشنىڭ تەشەببۇسكارى بولۇپ، ئۇنى ھېچ قانداق پۇل تولەپ قىلماستىن بەجىرىش كۆرۈن-گەن ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ. شۇڭا بىز-مۇ، مۇشۇنداق جان كۆيەرلىرىمىزگە «ھىممەتلىكلار غاتاپىرىن!» دەيمىز. ئىش قىلىپ، شۇلارنىڭ ئىن-ساۋىنى بەرسۇن. يۇرتقا دېگەن مېھرى — مۇھە-ببەت، بىلىم ماكانىغا بولغان ئىززەت — ئېھتىرام تېخىمۇ كۈچىيىۋەرسۇن، ئىلاھىم ئۇلار ھەر قاچان خەلقىمىزنىڭ ئارىسىدىن قەددى پۈكۈلمەس ئورۇن تاپسۇن، دېمەكچىمىز.

شەمشىدىن ئايۇپوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتلەردە: 1. مەكتەپ بىناسىنىڭ سىرتىنى جوندەۋاتقان پەيت. 2. دەم ئېلىش ۋاقتى. ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

ئۇلىلار ۋە تەغدىرلەر

مىڭدىن بىرىنى ئېيتسام...

ئەللىكىنچى يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمى، بىز مەكتەپتە تەلىم ئېلىۋاتقان مەزگىللەر ئىدى. بىزنىڭ يېزا — تۇرپانيۈزى غۇلجا ناھىيەسىگە قارا شلىق 3 - رايوننىڭ مەركىزى بولىدىغان. مەكتەپتە ئەينە شۇ پارتىيە كومىتېتىنىڭ ئالدىدىن ئۆتەتتۇق. شۇ چاغلاردا يېشى چوڭىراق باللار بىر قولى يوق ئادەمنى ئىشارە قىلىپ «رايون باشلىغى ئەشۇ تەلەت دېگەن ئادەم» دەپ قويىدىغان. بىز بولساق ئۇنىڭ سالاھىتىدىن ئەيمىنىپ كېتەتتۇق.

1959 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە بۇ كىشى كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى. كېيىن بىلسەك، ئۇنى خىزمەتتىن ئېلىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈۋېتىپتىكەن. كېيىن ئۇ كېڭەش ئىتتىپاقىغا چىقىپ كېتىپتۇ. كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي بىزمۇ مۇھاجىرەتكە قەدەم تاشلىدۇق.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا جامبۇل ناھىيەسىنىڭ فابرىچنىي پوسيولكىسىغا ئۆتقان يوقلاشقا كېلىپ، تەلەت ئاكا بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. شۇندىن بۇيان ئۇنىڭ بىلەن بىرەر قېتىم بە ھوزۇر مۇڭدىشىش نەسىپ بولماي كېلىۋاتاتتى. يېقىن پۇرسەت كېلىپ، مېنىڭ باللىق تەلىپىمگە ئورۇنلۇشۇپ قالغان «قولىغا نېمە بولغانىكىن، كاتىپلىقىدىن نېمىشكە بوشىتىلغانىكىن؟» دېگەن سوئاللار ئەتراپىدا سۆھبەتلىشىپ قالدىم.

— مېنى يەتمىشكە تولدى دەپ گېزىتقا يازماقچىمۇسەن؟

— نېمە دەيسۇزۇي، تەلەت ئاكا. چىرايىڭىزغا قاراپ سىزنى ئەندى ئاتمىش ياشتا دەپ ژۇرسەم...

— ھە، يەتمىشكە كەلدىم.

— مۇبارەك بولسۇن، — دېدىمدە ئۇنىڭدىن ئۆتمۈش خاتىرىلىرى توغرىلىق سۆزلەپ بېرىشىمنى ئىلتىماس قىلدىم.

— مەن ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ غالجات يېزىسىدا تۇغۇلدۇم. تۆرت ياشقا كەلگەن چېغىمدا ئاچارچىلىق يۈز بېرىپ، 1930 - يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ چاپچال - ناھىيەسىگە كۆچۈپ بېرىپ ئورۇنلىشىپتىمىز. 1934- يىلدىن 1944 - يىلغىچە ئىپتىدائىي مەكتەپنىڭ 10 - سىنىپىنى تاماملىدىم. شۇ يىلى شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋى پارتلىدى. كىچىككىنە ئىدىرەك. ۋىجدانى بار ئادەم ئۈچۈن ئىستىقلالىيەتتىن ئارتۇق بەخت - سائادەت بولمىسا كېرەك. «ئۆلسەك شېھىد، قالساق غازى» دەپ پىدائىي بولۇپ قولغا قورال ئالدۇق. مىرزىكۆل ئاسىروۋ قوماندانلىق قىلغان 2- پولك 1 - باتالىون 1 - ۋزۋۇدتا خىزمەت قىلدىم. ئۇرۇش دېگەن ئۇرۇش. ئەينە شۇ ھايات مامات ئارىسىدا ژۈرۈپ، 1945 - يىلىنىڭ 29 - يانۋارىغا كەلگەندە ئائىرۇدروم ئاخىرقى سوقۇشتا ئوق تېگىپ، ئوڭ قولۇمدىن ئايرىلىپ قالدىم. داۋالىنىشتىن كېيىن 46 - 50 - يىللىرى غۇلجا شەھىرىدىكى ئەخمەتجان قاسىمي نامىدىكى بىلىم يۇرتىدا تەھسىل ئالدىم. ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن بىزگە ئوخشاش ياشلارنى مائارىپ ساھاسىغا ئەمەس، يېڭىدىن باشلانغان ئىنجارەھەققىنى كېمەيتىش، «زومىگەرلەرگە» قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتىغا سەپەرۋەر قىلدى. 1954- يىلى تۇرپانيۈزىنى مەركەز قىلغان 3 - رايون تەشكىل قىلىنىپ، مېنى شۇ يەرگە خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى. كېيىنرەك بۇ يەرگە بىرىنچى كاتىپ بولدۇم.

— سىزنى كاتىپلىقتىن نېمىشكە بوشىتىۋەتكەن؟

— ھەي ئۇكا، — دېدى تەلەت ئاكا ئېغىزى ئۇھ تارتقانچە تاماكىسىنى قاتتىق — قاتتىق شوراپ ئېلىپ، — بۇنى ئىككى ئېغىز سۆز بىلەن چۈشەندۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇزەمگۇۋا بولغان، قەلبىمگە موھۇر بولۇپ بېسىلىپ كەتكەن ئايرىم ۋاقىەلەرنى ئېيتماي تۇرۇپ، ئۇ سوئالىڭغا جاۋاپ بەرگىلى بولمايدۇ. مېنىڭ نەزەرىمدە، بىزنىڭ پاجەمىز تەڭ ھوقۇقسىز ئۇن بىر مادىلىق بىتىمنىڭ ئىمزالىنىشى ۋە ئاتالمىش خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ 49 - يىلى نويابىردىن باشلاپ مۇقەددەس زېمىنىمىزغا قەدەم تاشلىشىدىن باشلاندى. بۇ ۋاقىتتا ئارمىيەگە قوماندان بولۇپ كەلگەن گېنېرال ۋاڭ جىڭ ۋاڭ ئىسىملىك بىزنى سىلەرگە ماۋزېدۇڭ ئەۋەتتى، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى جۇڭگو ئىنقىلاۋىنىڭ بىر قىسمى، بىز ۋاقىتلىق كەلدۇق. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سىلەرگە كۆپ زۇلۇم قىلدى. بىز شۇنى ئاقلىغىلى كەلدۇق» دېيىشتى. ئارقىدىنلا مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلىرى بىلەن كادىرلىرىنىڭ دەرىجىلىرىنى بىر قەدەر ئۆستۈرگەن بولدى. شۇنىڭغا قاراپ «بۇلار راستىلا خالىس نىيەتتە كەلگەن ئوخشايدۇ» دېگەن ئويغىمۇ كەلدۇق.

ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي ئوخلىساق چۈشىمىزگە كىرمەيدىغان «يەر ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش»، «زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش»، «يەر ئىسلاھاتى»، «ئۇچكە ۋە بەشكە قارشى تۇرۇش»، «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش»، «پولات تاۋلاش» دېگەنگە ئوخشاش سىياسىي ھەرىكەتلەر بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كېتىۋەردى.

دەسلىۋىدە مەن بۇ ھەرىكەتلەر خەلقىمىزگە ئادالەتلىك تۈزۈم، خاتىرجەملىك ھايات ئېلىپ كېلەرمىكىن، دەپ ئويلىغان ئىدىم. ئەمەلىدە بۇ بىزگە نېمە بەردى؟

1. ھەر خىل ھەرىكەتلەر جەريانىدا ئونىيار يۈزى يېزىسىدا 22 كىشى ئۈستىدىن كۆرەش ژىغىنى بولۇپ، ئۇلاردىن 19 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا ھۆكۈم ئىجرا قىلىندى.

2. ئىلقا تېغىدىكى «ئۈچ كەپتەر» دېگەن يەركە «مەسلىسى بار بۇزۇق ئۇنسۇرلار» دەپ 200گە يېقىن مىللىي ئىنقىلاپ قاتناشقۇچىلارنى ژىغىۋىلىپ ئوزلىرى پارتلىتىۋېتىپ، «تاغ غۇلاپ ئۆلدى» دەپ كەپ تارقاتتى. ئۇلاردىن ئىككىلا ئادەمدىن باشقىسى ئۆلۈپ كەتكەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىزنىڭ رايونغا قاراشلىق كېپەكيۈزى يېزىسىدىن ئورۇم توختاش، مۇزەپپەر، توختاخۇن دېگەن كىشىلەر بار ئىدى.

3. پولات تاۋلاش 1 - دەرىجىلىك ۋەزىپە قىلىنىپ، رايوندىكى ئاساسلىق كۆچىلەرنىڭ ھەممىسى پەنجىم غولى ئىچىدىكى ئاتالمىش «تۆمۈر كانىغا» جەلىپ قىلىندى. شۇنىڭ ئارقىسىدا يېزا ئىگىلىك زوررزىيانغا ئۇچرىدى. رايون بويىچە قىرىق پروتسېنت مەيداندىكى ئاشلىق، يەم - چۆپ قارنىڭ ئاستىدا قالدى. نەتىجىدە سۇنئىي ئاچارچىلىق ۋۇجۇتقا كېلىپ، 59 -69 - يىللار ئىچىدە شەرقىي تۈركىستان بويىچە 30 مىڭ ئادەم ئاچتىن ئۆلدى. بىرلا باي ناھىيەسىدە سەككىز مىڭ ئادەم ئاچتىن ۋاپات بولغانلىقى مەلۇم بولدى.

ئەينى پەيتتە ماۋنىڭ «ھەممە گۈللەر ئېچىلسۇن، ھەممە بەس - بەستە سايرىسۇن» دېگەن شارى ئاستىدا سىياسىي ھەرىكەت داۋام قىلىنىۋاتاتتى. رايون، ناھىيە، ۋىلايەت قاتارلىق ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلارنى ۋىلايەت پارتكوم كاتىبى جاڭ شۇجى ژىغىۋېلىپ، ئۈچ ئاي ژىغىن ئېلىپ باردى ۋە ژىغىندا ئاشكارە پىكىر قىلىشنى تەلەپ قىلدى. مەن پارتىيە زىيالىلارنىڭ نوقتەئىي نەزىرىنى ئېلىپ توغرا خۇلاسە چىقارسا كېرەك دېگەن ئويدا، پولات تاۋلاشنىڭ يېزا ئىگىلىككە ئېلىپ كەلگەن زىيىنى، ئىچكىرىدىن كېلىۋاتقان «ئاكا مىللەتلەرگە» ئېيىغا 60 جىڭ (30 كىلوگرام)، كەتمەن چېپىۋاتقان دېخانلارغا 30 جىڭ ئاشلىق نورمىسى بېرىۋاتقانلىقى، بۇ ئادالەتتىن ئەمەسلىكى، ئەمگەك كۈچى يېتەرلىك بولغان رايونىمىزغا «مېھمانلارنىڭ» ئارتۇقچىلىقى ئوخشاش مەسىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدۇم.

بۇ ئېيتىلغانلار ژىغىن ئاخىرىغا كېلىپ، بېشىمغا چوماق بولۇپ تەگدى. شۇنىڭدىن كېيىن «ئوڭئۇپپۇرتۇنىست»، «توردىن چۈشۈپ قالغان يەرلىك مىللەتچى» ئاتىلىپ، خىزمىتىمدىن ئېلىنىپ، ئەمگەك بىلەم ئۆزگەرتىشكە تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدۈم...

— شۇنىڭدىن كېيىن كېڭەش ئېلىگە كۆچۈپ چىقىپسىزدە؟

— ھە، 61 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا كۆچۈپ چىقتۇق، بۇ كۆچۈشكە خىزمەتتىن ئېلىنىشىملا ئەمەس، بېشىمغا چۈشىدىغان يېڭى پالاكەتلەردىن ساقلىنىش سەۋەپ بولدى دېسەمۇ بولىدۇ. مېنىڭ كېچىكىپ بولسىمۇ بۇنداق خۇلاسىگە كېلىشىمگە ئورۇمچىدە بەش ئالتە ئاي داۋام قىلغان «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنىڭ نەتىجىسى بولدى. ئۇنداق بولغىنى، ئەينە شۇ ھەرىكەت جەريانىدا مىللىي ئىنقىلاپنىڭ ئىلغار قاتناشقۇچىلىرى، ژىرىك زىيالىلىرىمىز خىزمەتلىرىدىن ئېلىنىپ ئازارەت ئاستىغا ئېلىندى.

كېيىنرەك ئويلىسام، ئېلىپ بېرىلغان سىياسىي ھەرىكەتنىڭ ئەسلى مەخسىتى «يەرلىك مىللەتچىلەرگە» ئەمەس، مىللىي ئازاتلىق ھەرىكەتنىڭ ئاكتىلىق قاتناشقۇچىلىرىغا قارىتىلغان ئىكەن.

بۇنى مەن بۇندىن بىر نەچچە يىل مۇقەددەم ۋەتەنگە بارغاندا تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدىم. ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن قولىغا قورال ئالغانلارنىڭ ئارىسىدا تۇرلۇك «قالپاق» كىيمىگەنلەر قالماپتۇ دېسەمۇ بولىدۇ.

بەزىلىرى تەكلىماكانغا سۈرگۈن قىلىنىپتۇ. يەنە بىرلىرى تۈرمىلەردە ۋاپات بوپتۇ.

ئۇ ئازاپلىرى ئازلىق قىلغاندەك خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» دەۋرىدە قىلغان ۋەھشىلىكلىرى كىشىنى تېخىمۇ ئېزىۋېتىدۇ. شۇ يىللىرى مەن بىلىدىغان ژۇقارقى كېپەك يۈزىدە بىر تارىخچى ئادەمنى كىتاپلىرى بىلەن بىللە كويدۇرۇۋېتىپتۇ. تۇرپانيۈزىدە ياقۇپۇۋ دېگەن كىشىنى كېروسىن چېچىپ ئوت قويۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. بۇنى كورگەن ئايالىنىڭ ژۈرىكى يېرىلىپ ۋاپات بوپتۇ. كېپەك يۈزىدە ئابدۇللا قارى دېگەن دېخاننىڭ ئايالى ئىككى قىزەك پەرزەنت، كورگەندە بەش مىڭ يىۋەن جەرىمانە ساپتۇ. ئاتا پۇل تاپالماپتىكەن، باللىرىنى ئېلىپ كېتىپتۇ، ئۇلارنىڭ تەغدىرى نامەلۇم. قىسقىسى، خەلق ناخشىلىرىدا ئېيتىلغاندەك:

«مىڭدىن بىرىنى ئېيتسام،
تۈگمەيدۇ مېنىڭ دەردىم...»

تەلەت ئاكا كوزلىرىدە ئەكىس قالغان ياشلىرىنى مەندىن خۇپيانە سۈرتۈپ ئالدىدە، تاماكا تۇتاشتۇردى. مەن سۈكۈت ساقلاپ ئولتۇرىمەن.

- بىلەمسەن، - دېدى تەلەت ئاكا بىر ھازدىن كېيىن تىترەك ئاۋازدا، - ماگا مىللىي ئىنقىلاۋىمىزنىڭ ھۆرىيەتى ئەمەس، تۈگمەس كۈلپەك ئېلىپ كەلگىنى بەكمۇ ئەلەم قىلىدۇ. لېكىن، نا ئۇمۇت شەيتان. نەزەرىمدە قولىمىزدىن تارتىپ ئېلىنغان بايرىغىمىز ۋە تىنىمىز تۇپرىغىدا قايتا لەپىلدەيدىغاندەكلا. شۇ كۈنلەرنى كورۇش نەسىپ قىلىنسا ھېچ ئارمىنىم قالماتتى!...

سوھبىتىمىز ئاخىرلىشىش ئالدىدا ئۇنىڭ كوكسىدىكى شەرقىي تۈركىستاننىڭ «باھادىرلىق». «پىدائىي» مېدالىرى بىلەن «مەجروھ» نىشانلىرى قاتارىدىكى «ئۆلۈق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشچىسى» ھەمدە بۇ ئۇرۇشقا ئالاقىدار خاتىرە مېداللىرىغا كوزۇم چۈشۈپ قالدى.

- سىز ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىغا قاتناشمىغانغۇ؟، - دېدىم ھەجەپلىنىش بىلەن.

- قاتناشمىغان، - دەيدۇ تەلەت ئاكا ئىسھاقوۋ، - مەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى ماۋ ئېيتقاندەك، «جۇڭگو ئىنقىلاۋىنىڭ ئەمەس، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ تەركىۋى قىسمى دېگەن بولسا، بىر ئاز ئەقىلگە مۇۋاپىق بولارمىدى، دەپ ئويلايمەن. سەۋەۋى، قورال تۇتقانلار شەرقىي تۈركىستانلىقلار بولغىنى بىلەن ئۇنى باشقۇرغانلار، ياردەم بەرگەنلەر، ئاخىرىدا بىزنى قىزىل خىتايغا تۇتۇپ بەرگەنلەر - مۇ نەق موشۇ سابىق س س س ر رەھبەرلىكى ئىكەنلىكى ھازىر ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. شۇنداق ئىكەن،، نېمە ئۈچۈن مىللىي ئىنقىلاپ قاتناشقۇچىلىرى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشقۇچىلىرى سۈپىتىدە تەن ئېلىنماسلىقى كېرەك، دېگەن سوئال مېنى كويىتىن ئويلاندۇرۇپ ژۈرەتتى. بۇ ھەقتە ئۇزاق يىللار تېكشىلىك ئورۇنلارغا دەلىللىك ھوججەتلىرىم ئاساسىدا داۋاگەرلىك قىلدىم. ئىنشائاللا، ئاخىرى قازاقىستان مۇستەقىللىقىنى ئالغاندىن كېيىن شۇ مەخسىتىمگە يەتتىم. «ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشچىسى» مېدالى بىلەن گۇۋانامىسىنى ئالدىم ۋە بارچە ئىمتىيازلاردىن پايدىلىنىۋاتىمەن.

ئۆتكەن يىلى 9 - مايدا بولسا «غالىبىيەتنىڭ 50 يىللىغى» خاتىرە مېدالى، شەخسەن ن. نازارباييۇنىڭ ئىمزاسى باررادىو ۋە قول سائات بىلەن تەغدىرلەندىم. سابىق ئىش ئورنىم ئالتە مىڭ تەڭگە ياردەم پۇلى بەردى. بۇنىڭ ئۈچۈن ياش مۇستەقىل قازاقىستان ھوكۇمىتىدىن بەك مىننەتدارمەن.

تەلەت ئاكا بىلەن خوشلىشىپ كېتىپ بارىمەن. كاللامدا يەنە ئويلار. شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىنىڭ ئىشتىراكچىلىرىمۇ بارغانسىرى كامىيىپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇلار كاۋ تەلەيلىكمىزدىن ھېچ قانداق ئىمتىيازلارغا ئېگە بولالمىدى. ھەتتا بىرەرقېتىم نە مەتبۇئاتتا، نە مەلۇم ژىغىلىشلاردا نامى تىلغا ئېلىنىپ قويمىغانلىرى قانچىدىن - قانچە؟ ئەندى بولسىمۇ ئۇلار توغرىلىق يېزىش كېرەك.

تەلەت ئاكا كەچ بولسىمۇ ئىمتىيازغا ئېرىشىپتۇ. قالغانلارچۇ؟ قالغانلاربۇ ھەقتە ئويلاپمۇ قويمىغان بولۇشى مۇمكىن. ئاخىر، مىللىي ئىنقىلاۋىمىزغا كېيىكەشلەر ئىتتىپاقىدىن بېرىپ قاتناشقان سابىق كوماندىر، جەڭچىلەر ھەممە مىللەت ئىچىدە بارغۇ. شۇلار ھازىر بولسىمۇ بۇ مەسىلىنى تېگىشلىك ئورۇنلارغا يەتكۈزۈپ باقسا. ئىناۋەتكە ئېلىنىپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەسمىكىن، دېگەن ئارزۇلارغا بېرىلىپ كەتتىم...

ئابدۇخالىق ماخمۇت.
جامبۇل ناھىيەسى.

فوتو ئېتيۇد: «پولۇ يوخشايتۇ».

تارىختىن ئۈچۈرلار

مۇستەقىللىقىمىز ئۈچۈن كۈرەش ۋە

ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىككى ئەسىردىن كۆپرەك داۋاملىشىۋاتقان مىللىي مۇستەقىللىق كۈرىشى ـ ئۇ، قانۇنىي ھەم يوللۇق كۈرەشتۇر.

بىزنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق كۈرىشىمىزنى «مىللىي بۆلگۈنچىلىك» بىلەن ئەيىبلەۋاتقان ھازىرقى قىزىل خىتاي كوممۇنىستلىرى ئۆزلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈۋاتقان مۇستەملىكىچىلىك مۇددىئاسىنى يوشۇرۇش ھەم ئاقلاش يۈزىسىدىن: «شىنجاڭ خىتاينىڭ شىنجاڭى» دېيىشكەن يەر داۋاسىنى كۆتۈرۈپ چىقىش بىلەن، بۇ تۆھمەتنى ئۆزلىرى مەخسەتلىك يېزىپ چىققان: «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (1984)، «ئۇيغۇر تارىخى» (1988)، «ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» (1990) قاتارلىق كىتابلارغا كىرگۈزۈپ سىڭدۈرۈشكە تىرىشقان. ئاتالمىش «ئۇيغۇر تارىخلىرى» ئىنكار قىلغان ۋە ھەمدە بەزى مىللىي تارىخچىلىرىمىز تەرىپىدىن رەت قىلىنغان بولسىمۇ، يەر، زامان، ماكان ھەم شارائىت جەھەتلىرىدىن ئۇلار ئۆز ئەمگەكلىرىنى خىتاي بوھتانلىرىغا توغرىدىن ـ توغرا قارشى قويالمىدى. ھەمىشە ئاپتونوم رايونلۇق قىزىل خىتاي جاھانگىرلىكى ۋە ئۇلارنى «تەربىيە» دېگەنلەر تەرىپىدىن زورلانغانلىقتىن، شىنجاڭ ئەزەلدىن جۇڭگونىڭ شىنجاڭى»، «ئۇيغۇرلار 8 ـ ئەسىردە ئورخۇن بويىدىن شىنجاڭغا كۆچۈپ كەلگەن»، «شىنجاڭ خەن دەۋرىدە جۇڭگوغا تەۋە» دېگەنلەرنى كۆرسىتىپ، شۇ جاھىلنىڭ نامى شۇۋۇ (غەربىي دىيار)»، «مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئۇيغۇرلارنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە زىيان»، «مۇستەقىللىق داۋاسى، ئاز سانلىقلارنىڭ ئىچكى ئىشى، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ قۇترىتىشى»، «بۆلگۈنچىلەرگە خىتاي خەلقى يول قويمايدۇ» دېگەندەك بوھتانلارنى سېپاتلار بىلەن ئۇيغۇرلارغا مەجبۇرىي قوبۇل قىلدۇرماقتا. شىنجاڭنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئۇلار بۇ يەر داۋاسىنى ئەمەلدە جارىي قىلىش ئۈچۈن ستراتېگىيىلىك پىلان ئىشلەپ چىقتى. بۇ پىلان بويىچە ئاھالىنى كۆچۈرۈپ مەبلەغ ئاجرىتىپ، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە شەرقىي تۈركىستاننى مۇستەملىكىگە ئايلاندۇرۇش، خىتايلارنى كۆچۈرۈپ جەلپ قىلىپ يەرلەشتۈرۈش ئارقىلىق «شىنجاڭنى ئېچىپ جۇڭگونىڭ زامانىۋىلىشىشىغا تىرىشىش»، «مىللىي رايون ئاپتونومىيىسىنى يولغا قويۇپ ئالاھىدە ئەركىنلىكلەر بېرىش» دېگەندەك شوئارلارنى كۆرسىتىپ كەلمەكتە. («مىللىي مەسىلە توغرىسىدىكى ئۆگىنىش تېزىسى» ـ كىتاپچىدىن 1990 ـ يىل).

قىزىل خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بۇ خىل يەر داۋاسىنىڭ ئاساسسىز ئىكەنلىكىنى ۋە بۇ داۋانىڭ جاھانگىرلىك كېڭەيمىچىلىك ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلاش ئارقىلىق مىللىي مۇستەقىللىق داۋايىمىزنىڭ ھەققانىيلىقىنى دەلىللەش ھازىر ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ھازىر ھەربىر ئۇيغۇر پەرزەنتى مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ بولۇشىنى ئىستىمەكتە. مىللىي مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەش، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى زامان ھاياتىمىزنىڭ مەزمۇنى بولۇپ قالدى. مۇنداق مىللىي مۇستەقىل دۆلەت ئىستىكى ھازىرقى زامانىمىزنىڭ تەقەززاسىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، خوجايىنلار خالىسۇن، خالىمىسۇن بۇ بىر ئوبيېكتىپ ھەقىقەتتۇر. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئۇيغۇرلار ھازىر ئەڭ ئارقىدا قالغان كەمبەغەل ھەم ھوقۇقسىز ھەم خەلق ئارادا ئورنى يوق بىر ئاجىز مىللەت بولۇپ قالغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلماقتا.

شەرقىي تۈركىستاندا ھايات كەچۈرۈش ئۈچۈن جەڭ قىلغان ھەربىر خىتاي ئۇيغۇرلارنى قانداق ھاماقەت قىلىش، قانداق بوزەك ئېتىش ۋە نېمە دەپ ھاقارەتلەش ھەققىدىكى ئۆز قاراشلىرىنى تەييارلىغان ھالدا يېتىپ كەلمەكتە ۋە مۇشۇ قاراشلارنىڭ ھېساۋىغا كۈن كەچۈرمەكتە. ئەمما شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇيغۇرلار خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى زومىگەرلىك بىلەن ياشاۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ ھەمدە بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلمىگەن بولۇپ قالغان. بىر مىللەتنىڭ ئىككىنچى بىر مىللەت زېمىنىدا بىھۆرمەت ياشىشىنىڭ قانۇنىيلىقى يوق. بۇ قانۇنىيەتنى ھەربىر خىتاي كۆچمەنلىرى ياخشى چۈشەنگەن دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى مۇنداق خەن شوۋىنىزملىق غايىۋى قۇرۇلتاي «شىنجاڭ ياركومىي تەشۋىقات بۆلۈمى» تۈزۈپ چىققان ستاللىنغان خىتاينىڭ قولغا قاراتقۇزغۇدەك ھەم قوللىغان ئىدى. ئەگەر خوجايىنلىق يېرى، مىللىي ئاسسىمىلياتسىيە بولۇپ (خىتايلىشىپ) يەر يۈزىدىن غايىب بولۇش تىلسىمات ئاتىغا مىنىپ قالدى. بۇ مىللىي ۋە ئاپاتلىق بولغۇچى بىر غالىجى مىللىي ئەرياپنىڭ «ئاسسىمىلياتسىيە ئۆتكۈنچىلىك، قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى» («تالغا» 1957 ـ ۋ 9 ـ سان) ھازىر قىچە داۋام قىلماقتا. ئامما ئۇ غالجىپ ئاسسىمىلياتسىيىنىڭ ئۈچ نەقىلىنىشى مەسلىدە ۋاقىتتىن ئاپەتلىك ئاتىيەت تەرىپىدىن ئۆرلەپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ ئۆزىنى مۇشۇ تۈرلۈك يازىدۇ: «مىللەتلەر تامامەن قوشۇلۇپ (ئاسسىمىلياتسىيە) بىر تۇپ كەۋدە بولۇپ كەتكەندە ئاندىن مىللىي ئالاھىدىلىكلەر ئۆزگىرىپ كېتىدۇ». («شىنجاڭ ئىنسانىيەت» 1990 ـ يىلى 5 ـ سان) بىراق، بۇ ئەرپانىڭ ئۆمىتىزملەر بىلەن كوممۇنىستىك ئۆتىپىستلار شەرقىي تۈركىستاننى قاياپاپ كەتكىنى يوق. بەلكى، ئۇيغۇرلار بىلەن باشقا خەلقلەر ياشاش ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچىلار ۋە ئاسسىمىلياتسىيىنى بەسكە كىشلىك خاس نەرسە دەپ قارىغۇچىلار مۇتلەق كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلماقتا. شۇڭا بىز خىتاي بەرىشىلىك ئاسسىمىلياتسىيە نەشۇرلىقنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ بىرىدە قاتتىق سوكۇشقا ئۇچرىدى. («ئۇلۇغ ئىككى مىللەتلەر تەتقىقاتى» 1 ـ كىتاب، 95 ـ ب. توختارخان ئەخمەتجان ماقالىسى). شۇنىمۇ ھېساپقا ئېلىش كېرەككى، ھازىرقى شەرقىي تۈركىستاندا

نىڭ ئىنتايىن ئېغىرلاشقان مىللىي كادىرلىرىدا (ماۋزېدۇڭنىڭ: «سوتسىيالىزمدا مىللەتلەرنىڭ قوشۇلۇپ كېتىش جەريانى ئاخىرلىشىدۇ» دېگەن شوۋىنىزملىق تەلىماتىغا ئارىغۇلارچە ئىشىنىش كۈچلۈك، لېكىن ئۇ خىل غالىپچىلار مۇ 10 مىللىيوندىن ئوشۇق ئۇيغۇرنىڭ بىر نەچچە يۈز مىڭلا تەشكىل قىلىدۇ، خالاس.

شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاساسىي ئېقىم مىللىي مۇستەقىللىق داۋاسى بولۇپ قالماقتا. توغرا تېخى يېقىنقى ۋاقىتقىچە شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلالىيىتىنى ئارمان قىلغۇچى ئىنقىلابىي كادىرلار قىزىل خىتاي ئەشەقلىيەتىدىن كېيىن جىمىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن، غەربىي تۈركىستاندا مۇستەقىل تۈركىي دۆلەتلەر قەد كۆتەرگەندىن باشلاپ بۇ خىل كونا ئىنقىلابىي مىللىي كادىرلار داۋامۇ مۇستەقىللىق ئۈمۈت بەيدا بولۇپ، مۇستەقىللىق داۋاسىنى كۆتۈرۈۋاتقان ھازىرقى زامان ئىنقىلابىي ياشلىرىمىزنى قوللاش تەرىپىگە ئۆتتى. مانا بۇ شەرقىي تۈركىستاندىكى ھازىرقى مىللىي ئۇيغۇر ئۆزىنىڭ تۈزۈمىگە بەللىگە كۆتىرىلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ھەتتا مۇستەملىكىچى خىتاينىڭ ۋۇقۇرى تەرەپتە ئەمەلدارلىرىمۇ: «شىنجاڭدا مۇستەقىللىق ھەرىكەت ئاساسىي خوۋۇپ بولۇپ قالدى» دەپ ئېتىراپ قىلىشماقتا. («مىللىي مەسىلىلەر توغرىسىدىكى ئۆگىنىش تېزىسى» 61 ـ ب.) ئاددىي خەلقمۇ يۇقىرى قاتلامدىن تارتىپ: «ئۇيغۇرلار مۇستەقىل بولۇشقا ھەقلىق» دەپ ھېسابلاشماقتا. چۈنكى، شەرقىي تۈركىستاننى كۆپ تەرەپتىن قالغان خىتايلار ئۆزلىرىنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرى ھاياتىنى مىللىيونلىغان كەلگىندىلەر بىلەن بولۇشكىنىنى كەلمەيدۇ. خىتايلار دېگەن بۇ خىل ئىستىقلالىيىتى يەنە ئەمەلدە 1946 ـ يىلى رەسمىي شەكىللەنگەن بولۇپ، شۇ مەزگىلدىكى جۇڭگو رەئىسى جاڭكەيشى شىنجاڭ ئۆزلۈكلۈك بىرلەشمە ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمىنى قوبۇل قىلغاندا: «ئاۋال قىزىل قارا قىچىلارنى يوقاتايلى، ئاندىن شىنجاڭنىڭ مۇستەقىللىقىنى بېرەيلى» دېگەنلىكىنى تېخى ئۇنتۇپ قالمىدۇق. بۇ مۇقەددەس قولىنى شىنجاڭ بىرلەشمە ھۆكۈمەت رەئىسى جاڭجىجۇڭمۇ: «كۆپ بولسا بىر ئەسىر، ئاز بولسا 50 يىل ئىچىدە شىنجاڭغا مۇستەقىللىق بېرىلىدۇ» دەپ ۋەدە بەرگەن ئىدى ھەم بۇ پىكرىنى ئۇ 1949 ـ يىلى ئاۋغۇستتا بېجىڭدا ماۋزېدۇڭغا يازغان دوكلادىدىمۇ كىرگۈزگەن. (ئۇرۇمچى سوھبەتىدىن شىنجاڭ تېچ ئازات بولغانغا قەدەر» 343 ـ ب).

شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي ئاساسىي قانۇنىدىكى «مىللەتلەر باراۋەرلىكى» دېگەن ماددىنى ئەمەلدە بىكار قىلىنىدىغان يەنە بىر «قانۇن» بار. ئۇ بولسىمۇ خىتاي كومپارتىيىسىنىڭ مىللەتلەرنى ئېتىراپ قىلماسلىق قانۇنىدۇر. ئۇنىڭدا مىللەتلەرنىڭ ئېتىبارىغا سىغمايدىغان «قانۇنلاشتۇرۇلغان» ھەمدە مىللىي داۋا، مىللىي دۆلەتكە بولۇنۇش جىنايەت دەپ ھېساپلانغان. مانا بۇ پارتىيىۋى قانۇن دۆلەت قانۇنىنى شەكىللەنگەن ئەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويغانلىقىنى خىتاي خەلقىگە كۆرسىتىش. تېكى ـ تەكتىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلگەندە خىتاي كومپارتىيىسىنىڭ پروگراممىسى ـ ئۇ، ھاكىم خىتاي مىللىتىگە مەھكۇم ئۇيغۇر مىللىتىنى ئېزىش ھەم بوزەك ئېتىش ھوقۇقىنى بەرگەندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خىتاي كومپارتىيىسىگە ئەزا بولغان ئۇيغۇر «مىللەتچى بولماسلىقى» ئۆز مىللىتىنى ئۇنتۇپ (خىتاي) دۆلەت مەنپەئىتىگە ئۆزۋاتقان قىلىشقا تەييار ھالدا ئۆز مىللىتىگە قارشى ئىشلەشلىرى كېرەك. خىتاي كومپارتىيىسىنىڭ ئۇيغۇر ئەزالىرى «دىن ئاتىسى ئەمەسلىكى»، «دىن ئادەتلىرىگە قارشى كۈرەش قىلىشلىرى»، «خەلق ئىچىدىكى ھەر خىل ئەھۋاللارنى ئىنكاس قىلىشلىرى» شەرت، مانا بۇ خىتايدىكى «مىللىي تەكلىمىڭ» ئەمەلدە يالغان نەرسە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغۇچى ھەقىقەتلەردۇر. خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئېلىپ بېرىۋاتقان «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى» تېزىسلىرىدا بىر لا نەرسە چۈشەندۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ مۇتلەق بىلەن خىتاي مۇستەملىكىچىلىكىگە بويسۇنۇشتىن ئىبارەت. كىمكى ھېلىقى «ئاساسىي قانۇن»دىكى «مىللەتلەر باراۋەرلىكى ماددىسىنى كۆتىرىپ چىقىدىكەن ۋە ياكى مىللىي ھوقۇق ھەققىدە بىكىر يۈرگۈزىدىكەن ئۇ مۇنداق ئادەم «بۆلگۈنچى»، «مىللىي ئىتتىپاقلىقنىڭ دۈشمىنى» سۈپىتىدە قاتتىق جازالىنىدۇ.

قىزىل خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى يەنە بىر مۇستەملىكىچىلىك چاقىرىقى «ئىرق ئۆزگەرتىش تېچلىقنى بىلەن مۇقىملىقنى ساقلاش» دېگەندىن ئىبارەت. توغرا، دۇنيادىكى ھەممە دۆلەتلەر ئىچكى تېچلىقنى، سىياسىي تۇراقلىقنى ئارزۇ قىلىدۇ. بولۇپمۇ ئوزى تېچ بولمىغان ۋە باشقىلارنىڭ يېرىنى ئۆزىگە قوشۇۋالغان دۆلەتلەر ھەممىدىن كۆپرەك تېچلىق ھەم مۇقىملىققا تەشنا ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ. خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا جار سېلىۋاتقان تېچلىق ۋە مۇقىملىق شۇ رىمۇ موشۇنداق. لېكىن خىتاينىڭ بۇ شارى يەنىمۇ تەجاۋۇزكارانە خاراكتېر غايىبكە بولۇپ، ئۇلار بۇ شار ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاننى تېخىمۇ ئىشلىگەپ «ئا

دەم دېڭىزىغا كۆمۈۋېتىش» پىلانىنى تېز ھەم «ئوڭۇشلۇق» ئىشقا ئاشۇرماقچى. ئۇلار ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا «مىللەتچى، بۆلگۈنچىلەر بىز كاجىزۋاقتىدا ھېچنېمە قىلالمىدى. ھازىر بىز كۈچەيدۇق، تېخىمۇ ھېچ نېمە قىلالمايدۇ» دەپ جار سالماقتا. («بارىن قوزغىلىڭى ھەققىدىكى ماتېرىياللار»، 77 ـ ب. ۋاڭ ئىنماۋ سۆزىدىن). ئۇلارنىڭ پىلانىچە يەنە بىر نەچچە ئون يىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستان «ئادەم دېڭىزىغا كۆمۈلگەندىن كېيىن» مىللىي داۋامۇ ئۆز ئۆزىدىن ئۆچۈپ كېتىدۇ. لېكىن، ئۇيغۇرلار يېقىن يىللار ئىچىدە خىتاينىڭ قىياپىتى دېموكراتىيە ۋە مىللىي ئەركىنلىك تەرەپكە قاراپ ئۆزگىرىدىغانلىقىغا ئىشەنمەكتە.

قىزىل خىتاينىڭ ئاسارىتىدە قالغان ھوقۇقسىز ئۇيغۇرلارنى ھازىر ھېچ كىم تونىمايدۇ، تونىغان تەقدىردىمۇ ئېتىبار بەرمەيدۇ. خىتاي ئىچىدىمۇ مۇشۇنداق، بەزىلەرنىڭ: «ئۇيغۇرلارنىڭ ئۈستىدىن ئۈچۈپ ئۆتۈپ بېجىن بىلەن ئالاقە قىلماقتىمىز» دېيىشىمۇ خىتاينىڭ بىزنى ئۇلارغا دەپسەندە قىلىپ بېرىۋاتقانلىقىدىن كېلىپ چىققان ھاقارەتلىرىدۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ مۇنداق كامسىتىلىشى ئۇنىڭ خىتاي ئالدىدىمۇ، باشقا مۇستەقىل مىللەتلەر ئالدىدىمۇ ھوقۇقسىز، دۆلەتسىز يوق مىللەت بولۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزگە سەۋەپ يوق. ئۇيغۇرلارنىڭ باشقا ئەركىن مىللەتلەر بىلەن تەڭ بولۇشىنى خوجايىنلارنىڭ زادىلا خالىماي كېلىشى ـ ئەسلىدە ئۇيغۇرلارنىڭ يېردىكە بولغان ھېرىسمەنلىكىدىن كېلىپ چىققانلىقى ھازىر سىر بولماي قالدى. شۇ جۈملىدىن، ئۇيغۇرلارنىڭ يېرىنى «ئېچىش» داغدۇغىسىمۇ ھەرگىز بۇ مىللەتكە بولغان غەمخورلۇق ۋە ھىممەت يۈزىسىدىن بولۇۋاتقان «ئېچىش ئەمەس» ئەكسىنچە ئۇلار ئۇيغۇرلارنى شۇنچە قاتتىق ئىدارە قىلىشقا ۋە ھەتتا ئۆزىگە دۈشمەن دەپ قاراشقا ئۆتتى.

موشۇنداق كەسكىن ۋەزىيەتتە ئۇيغۇرلار ئۆزىنى مىللەت سۈپىتىدە ساقلاپ قېلىشىنىڭ كويىغا چۈشكەنلىكى ئېنىق. ئاخىرقى ھېساپتا، بۇ ساقلىنىشنىڭ بىردىن بىر يولى مىللىي مۇستەقىللىق ئىكەنلىكىنى ئۇيغۇرلار چۈشىنىپ يەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ موشۇ يېقىنقى يىللار ئىچىدە شەرقىي تۈركىستاندا مۇستەقىللىق ھەرىكەت ئوتتۇرىغا چىقتى ۋە بۇ ھەرىكەتنى خوجايىنلار ئېتىراپ قىلغان ھالدا «شىنجاڭدىكى ئاساسىي خوۋۇپ مىللىي بۆلگۈنچىلىك» دەپ باھالىدى. ئەتىجەدە ئۇلار «ئۇيغۇرلارغا مۇستەقىللىق تېگىشلىك ئەمەس» دەيدىغان خىتايچە زومىگەرلىك ئاساسلىرىنى ھەر تەرەپلىمە ئىشلەپ چىقىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىق داۋاسىغا قارشى كۈرەش فرونتىنى ئاچتى. مەلۇمكى، ھېچ قانداق مىللەت ئۆز مۇستەقىللىقى ئۈچۈن غەيرى بىر باسقۇنچى مىللەتكە ئۆز ئاساسلىرىنى دەلىللەشكە مەجبۇر بولغان ئەمەس. لېكىن خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ يەر داۋاسى ۋە جىددىن ئۇيغۇرلار ئۆز خوجايىنلىرىغا ئۆزىنىڭ مۇستەقىللىق داۋاسىنىڭ ئاساسلىرىنى ۋە بولۇپمۇ شەرقىي تۈركىستان زېمىنىغا بولغان ئىگىدارلىق ئاساسلىرىنى چۈشەندۈرۈشكە، يەنى ئۇلارنىڭ يەر داۋاسىدا كوتىرىپ چىققان «دەلىللىرىنىڭ» توتقىسى يوق كەپلەر ئىكەنلىكىنى ئېچىپ بېرىشقا مەجبۇر بولماقتا. بىز بۇ ئىشىمىزدا ئەينە شۇ مۇتەھەملىككە جاۋاپ بولىدىغان ئىستىقلالىيەت ئاساسلىرىمىزنى تۆۋەندىكى مەسىلىلەرگە مەركەزلەشتۈرۈپ بايان قىلماقچىمىز.

1. مۇستەقىللىق، ئەرك، ھۆرلۈك ئىنساننىڭ تەبىئىي ھوقۇقى، ئۇنى ھېچ كىم ئاتا قىلمايدۇ ۋە ھەمدە ھېچ كىمدىن سوراپ تۇرمايدۇ. ھەتتا باشقا مىللەتلەرنى ئىدارە قىلىشقا ھېرىسمەن قىزىل خىتاينىڭ ھازىرقى ئاساسىي قانۇنىدا: «خىتايدىكى ھەممە مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر» دېيىلگەن بولسىمۇ، بىراق ئىش يۈزىدە باشقا مىللەتلەر خەن مىللىتى بىلەن باراۋەر ئەمەس ھەم باراۋەر بولالمايدۇ. چۈنكى خىتايدا خەن مىللىتى بىر مىللىتار دىن كۆپ بولۇپ ئاساسلىق مىللەت ھەم دۆلەت ئىگىسى ھېساپلىنىدۇ. مانا بۇ خىل دۆلەت باشقۇرۇشتىن پايدىلانغان خىتاي مىللىتى خوشنا چېگرىداش مىللىي رايونلارغا كېڭەيمىچىلىك قىلىش ئارقىلىق خەن مىللىتىنى كوچىرىپ كېلىپ يەرلەشتۈرۈش بىلەن يەرلىك مىللەتتىن كۆپ بولىۋالدى. بۇنىڭ ئارقىسىدا ئىشلەپ چىقىرىش ۋە باشقۇرۇش جەھەتتىكى نىسبەت تامامەن باشقىچە تەھۋالغا ئۆزگىرىپ، خىتايلارنىڭ مۇتلەق ئۈستۈنلىكنى ئىگەللەشتەك باراۋەرسىزلىك كېلىپ چىقتى. نەتىجىدە ئۇلار «شىنجاڭدا مىللەتلەر باراۋەر» دېگەننىڭ ئورنىغا ھازىر: «خىتايدا ئەزەلدىن خەن مىللىتى ئۈستۈنلىكنى ئىگەللەپ كەلگەن» («جۇڭگونىڭ قىسقىچە تارىخى»)، «ئۇيغۇرلار شىنجاڭدىكى ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 45 پائىزىنى تەشكىل قىلىدۇ» («ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 1 ـ باپ) دېگەننى ياخشى كورىدىغان بولىۋالدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئاۋال «شىنجاڭ خىتاي زېمىنى» دېگەننى ئوتكوزۇپ ئېلىپ ئاندىن خەن مىللىتى بىلەن ئۇيغۇر تەڭ بولالماسلىق «تەبىئىيلىكنى» قوبۇل قىلماقچى بولۇشتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ كوزىنى ياقىرىتىپ قويۇپ موشۇنچىلىك ھاماقەت قىلىۋاتقان مۇتەھەملەردىن باراۋەرلىكنى كۈتۈش مۇمكىنمۇ؟ دەل موشۇنداق ئاۋتونومىيەنى خىتاي شوۋىنىسلىرى تەپ تارتماي: «شىنجاڭدا ئاز سانلىق كادىرلىرى 30 پائىزغا يەتتى، بۇ مىللىي سىياسەتنىڭ تەنتەنىسى، خوشال بولارلىق ئۇتۇق» دەپ جار سالماقتا. («مىللىي مەسىلە ھەققىدىكى ئۆگىنىش تېزىسى»، 86 ـ بەت) تۆۋەندىكى بىر سېلىشتۇرما ماتېرىيالنى كورۇپ باقايلى. تەكەرشىڭ ياكى گومىنداڭ دەۋرىدە ئالتاي ۋىلايىتىدە 500 خىتاي بۇخراسى ۋە يەنە بىر ۋالى، بەش ھاكىم، 180 كادىر ۋە 1200 خىتاي ئەسكىرى تۈرغۈزۇلغان بولسا، ھازىر (1989 ـ يىلقى مەلۇمات) بۇ قازاق ۋىلايىتىدە 300 مىڭ خىتاي بۇخراسى، 2500 خىتاي ئەسكىرى، 500 خىتاي كادىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان. شۇنداق قىلىپ، 1949 ـ يىلى بۇ ۋىلايەتتە قازاقلار نىسبىتى 83 پائىزنى تەشكىل قىلغان بولسا، قىرىق يىلدىن كېيىن 30 پائىزغا چۈشۈپ قالغان. دېمەك، نوپۇسنىڭ تەڭ بولماسلىقى ۋە ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقۇرۇشنىڭ خىتايلار قولىدا بولۇشى سەۋەبلىك ھوقۇقىنىمۇ تەڭ بولماسلىقنى كەلتۈرۈپ چىقارغاندۇر. «بىراۋنىڭ يېرىنى ئېكەللەپ ئال، ئاندىن يەر ئېگىسىگە ئۇلجەپ ھوقۇق بەر!» ـ مانا بۇ يەقەت خىتاي جاھانگىرلىكىگە خاس مۇستەملىكىچىلىك سەياسەتتۇر ھەم ئاۋتونومىيەلىك پرىنسىپتۇر. ئۇلار بۇ شەكىلدىكى خىتايلاشتۇرۇش چارىسىنى: «شىنجاڭغا ياردەم» نىقاۋى ئاستىدا ئېلىپ بارماقتا. ئەمەلىياتتا بولسا بۇ «ياردەم» ئۇيغۇرلارغا ئەمەس، بەلكى، 8 مىللىيون كەلگىندى خىتايلارغا قىلىنىۋاتقانلىقى ئۈچۈن بۇ ھالنى شەرقىي تۈركىستاندىكى سانائەت بىلەن ئىختىسادى ساھالارنىڭ بارلىقىنىڭ خىتاي قولىدا ئىكەنلىكىدىن كورۇپ ئالغىلى بولىدۇ. شۇڭا ئۇلار: «مەركەز شىنجاڭنى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن 1950 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە 27 مىللىارد 359 مىلىيون يۈەن ياردەم بەردى» دېيەلىرىدە(... ئۆگىنىش ماتېرىياللىرى» 14 ـ بەت) بۇ يەردە مېنىڭ ئەسلىدە ئەشۇ 38 يىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈلگەن 8 مىللىيون خىتاي كوچمەنلىرى ئۈچۈن قىلىنغانلىقى يوشۇرۇلغان.

ئۇيغۇرلار دولەت بولۇشتا ئۆزىنىڭ تارىخىي زېمىنى، جوغراپىيەلىك ئورنى ۋە ئېتنىك ۋەتىنى بولغان شەرقىي تۈركىستاننى تەلەپ قىلىدۇ. شەرقىي تۈركىستاندا خىتايلارنىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشى بۇ زېمىننىڭ تېخى يېقىندىلا مانجۇر ـ خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىپ قالغاندىن كېيىنلا يۈز بەرگەن ئەھۋالدۇر. شۇڭلاشقا رەھبىرىمىز ئە. قاسىمىي شەرقىي تۈركىستان مۇستەملىكىنىڭ مۇستەملىكىسى» دەپ توغرا تەئرىپ بەرگەن ئىدى. («ماقالە ۋە نۇتۇقلار» ئالمۇتا 84 ۋە 88 بەتلەر)

شەرقىي تۈركىستان توپرىقى، ـ دېگەن ئىدى رەھبىرىمىز ئە. قاسىمى، ـ ئەزەلدىن ئۇيغۇر قەبىلىلىرى ياشاپ كەلگەن جايلاردۇر. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ياشىغانلىقىغا 3 ـ 4 مىڭ يىللىق تارىخىي دەلىللەر تېپىلىدۇ». («تاللانما ئەسەرلەر»، ئۈرۈمچى، 1950 ـ ۋ. 86 ـ ب.) بۇنداق مەلۇماتنى ت. ئالماس، ئىمىن تۇرسۇن، قۇربان ۋەلى قاتارلىق ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئالىملىرىمۇ قەيت قىلىپ كەلمەكتە. ئون مىللىيوندىن ئوشۇق ئۇيغۇرمۇ شەرقىي تۈركىستاننى ئۆزىنىڭ تارىخىي زېمىنى ھەم ئانا ۋەتىنى دەپ ھېساپلايدۇ. لېكىن خوجايىنلار بولسا تەتۈرلۈك قىلىپ ئۇيغۇرلاردا زېمىن يوق، ۋەتەن يوق، شىنجاڭ ئەزەلدىن جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى بولۇپ كەلگەن، خەنسۇلار شىنجاڭغا ئەڭ بۇرۇن كەلگەن»، دەپ ئۇيغۇرلارنىڭ غۇرۇرىغا، تارىخىي ھەقىقەتكە قارشى ھۇجۇم قىلماقتا. ئۇلارنىڭ يەر داۋاسىدىكى مۇتەھەملىكى شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنكى، شەرقىي تۈركىستاننى 2 مىڭ يىل بۇرۇن خىتايلار، ساكلار، ياۋچىلار، چانچىلار، ھۇنلار، ئۇيسۇنلار، ئېگىز قاڭقىللار، تۈرالار، غەربىي تۈركلەر، توخۇسلار تۇرتاق ئاچقانىمىش. ئۇيغۇرلار 840 ـ يىلى بۇ زېمىنغا كوچۈپ كېلىپ كۆچار تۇتۇق مەھكىمىسىگە (خىتايلار يېرىگە دېمەكچى) كېلىپ ئولتۇراقلاشقانىمىش، شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن شىنجاڭدا بىر ئاساسلىق مىللەت، يەنى ھازىرقى ئۇيغۇرلار شەكىللەنگەنمىش. («... ئۆگىنىشتە پايدىلىنىدىغان ماتېرىياللار»، 42 ـ 45 ـ بەتلەر) دېمەك، 2 مىڭ يىل بۇرۇنقى ئەپسانە بويىچە ئۇيغۇرلار ھازىر شەرقىي تۈركىستاننى خىتايلارغا ئوتكۈزۈپ بېرىشلىرى كېرەك مىش. ئامما ئەينە شۇ كەلتۈرۈلگەن بىر قانچە «يەر ئېگىلىرى» خىتاي ئەمەس، بەلكى تۈركىي خەلقلەر بولغانلىقىنى ئۈچۈنمۇ خىتايلارنىڭ ئەشۇ يەر داۋاسىدىكى ئاساسلىرى ئىنز باسالمايدۇ. بۇ مۇتەھەملىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس!

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھازىرقى جۇغراپىيەلىك ناملىرى ئەزەلدىن كېلىۋاتقان تۈركچە ناملار ئىكەنلىكىنى ئۇلۇق بۇۋىمىز مەھمۇت قەشقەرىينىڭ دىۋانىدا كورسىتىلگەن. ئۇلار: شەرقتە سۇلۇمى، ئۇيغۇر، قوچۇ، خو

١

بىسىپ ئۆتۈلگەن چىغىر يوللار

تۇن، خانبالىق، بېشبالىق، جەنۇپتا سانجۇ، جورجان، خوتەن، ياركەنت، قەشقەر، (ئوردوكەنت) غەربتە كۈچا، بىرمان، ئۈچ، قوچقارباشى، («دىۋان» خەرىتىسىگە قاراڭ). خىتاينىڭ «خەننامە»، كەبى ئىرامىزدىن بۇرۇنقى خاتىرە ۋەسىقىلىرىدىنمۇ سۇلۇ (قەشقەر)، دەندان ئويلۇك، ئۈزۈن تىنتر، ئۇدۇن (خوتەن)، كرورانىئۇراتا، كرورانىا، پىشامشان، تۇرپان (قوچۇ)، قۇمۇل، قوش، (جىمىار) كەبى شەھەر ناملىرى خاتىرىلەنگەن. («تارىخنامە - خەننامە»، 7 - 8 - بەتلەر) ئانگلىيەلىك ئارخولوگ ستېيىننىڭ «قەدىمقى خوتەننى تەكشۈرۈش»، «ئاسىيانىڭ مەركىزىي رايونلىرى» كەبى ئەسەرلىرىدە تارىم ۋادىسىدا قوم ئاستىدا قالغان ئىرامىزدىن بۇرۇنقى ئۇيغۇر شەھەرلىرىنىڭ ناملىرى بىلەن ئورنىنى ئېنىقلاپ چىققان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە: كروران (لوپ)، مىران، پىشامشان (چارقىلىق) ۋاشىنا، چەرچەن، نىيە، قارادوڭ (كوناكېرىيە)، دەندان ئويلىك (كوناچىرىيە)، ئۈزۈن تان (چىرىيە) ئاقسىپىل (كونالوپ)، يوتقان (خوتەن ئىلچى)، پىجاي (قاراقاش)، زاكگۇي - كوما. سۇلتانلىرىم (ياركەنت يېنىدا)، سۇلى (قەشقەر)، جۇيدىن (مارالبېشى توققۇز ساراي)، داۋانقوم، (تۇقسۇن يېنىدا)، كۇسەن (كۇچار)، لونتۇر (بۈگۈر) ۋە باشقىلار. بۇ مەنبەلەر ئاساسىدا ئاستېيىن ئىزىنى قوغلاپ 1981 - 1982 - يىللىرى خىتاي ئارخېئولوگلىرى ئىككى قېتىم تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ ھەقىقەتلىكىنى ئېنىقلىغان. («ئىلمىي ماقالىلار توپلىمى»، 2 - بەت، 750 - 760 - بەتلەر، «شىنجاڭ ئارخولوگىيەسىگە 30 يىل»، 562 - ب. خىتايچە). دېمەك، تاھازىرغىچە شەھەر ناملىرى خىتايچە ئاتالمىغان. شەرقىي تۈركىستان ئەزەلدىن خىتاي ھودۇرى بولغان ئەمەس. ئۇيغۇرلار شەرقىي تۈركىستاننى قانۇنىي رەۋىشتە ئۆز مۈلكى دەپ ھېساپلايدۇ ۋە بۇ زېمىندا مۇستەقىل ئۇيغۇر دولىتىنى قۇرۇشنى، (ئېنىغى كونا دولەت ئەنئەنىسىنى تىكلەشنى) ئۆزىنىڭ مىللىي بورچى ھەم داۋا - دەستىكى دەپ بىلىدۇ.

3. سىياسىي جەھەتتىن ئالغاندا، شەرقىي تۈركىستاندا مىلادىيەدىن مىڭ يىل بۇرۇن ئالدىنقى قاراخان، ئوغۇزخان، ھۇن دولەتلىرى، مىلادىيە ئىچىدە كېيىنكى ھۇن، كوكتۈرك، ئۇيغۇر (يارغول، ئىدىقۇت، قوچۇ). كېيىنكى قاراخان، چاغاتاي (بۇنىڭ ئىچىگە «موغۇلىستان» دەپ ئاتالغان تۇغلۇق تومۇر سۇلالىسى بىلەن سەئىدىيە (دوغلات) سۇلالىسى كىرىدۇ. خوجىلار سۇلالىسى، يەدەۋلەت، ئىلى سۇلتانلىقى. شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى (1933)، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى (1944 - 1949) قاتارلىق مۇستەقىل ئۇيغۇر دولەتلىرى ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن. موشۇنىڭ ئۆزى ئۇيغۇرلارنىڭ دولەت بولۇش ھوقۇقىغا ئاساس بولالمامدۇ؟

مۇستەملىكىچىلەرنىڭ يەر داۋاسىدىكى تەرغىباتى تۆۋەندىكى پۈچەك بىر «ئاساسقا» تايىنىۋاتقانلىقى مەلۇم. «مىلادىيەدىن ئىلگىرى 60 - يىللاردا غەربىي خەن سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئوردىدا (ھازىرقى بۈگۈر ناھىيەسى تەۋەسىدە) غەربىي رايون ئۇتتۇق مەھكىمىسى قۇرغان. شىنجاڭ شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ رەسمىي ئايرىلماس قىسمى بولۇپ قالغان. («ئۆگىنىشتە پايدىلىنىدىغان ماتېرىياللار 41 - بەت)

ئەگەر يەر داۋاسىنى ھەر مىللەت موشۇنداق قەدىمىي ئوتمۇش بىلەن (ئېنىغى، ئەپسانە بىلەن) باشلايدىغان بولسا، ئۇ ھالدا دۇنيانى (جۇملىدىن خىتاينىڭ ئۆزىنىمۇ) قايتا تەخسىم قىلىپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ. ئىككىنچىدىن خىتاي زومىگەرلىكىنىڭ بۇ خىل يەر داۋاسىنى موڭغۇلىيە، كورىيە، ياپونىيە، ۋېيتنام، لائوس، كامبودژا، بىرما، تىبەت، روسسىيە ۋە ئوتتۇرا ئاسىيە تۈركىي دولەتلىرى ئىناۋەتكە ئالمىغاندەك، ئۇيغۇرلارمۇ ھېچ قانداق ئىناۋەتكە ئالمايدۇ. ئۇلار ھەتتا: «قاراخانىيلار خاندانلىقى ئۆزىگە قاراشلىق جايلارنى جۇڭگونىڭ بىر قىسمى دەپ ئاتاتتى» دېيىشكە قەدەر يېتىپ باردى. (ژۇقۇرىدىكى كىتابچە، 44 - بەت) ئەگەر قاراخانىيلار خىتايغا قارىغان بولسا مەھمۇت قەشقەرىي «چىن سەددى چىنى سېپىلىنىڭ ئىچىدە» دەپ يازغان بولاتتىمۇ؟ قاراخانىيلار دولىتى خىتايغا بېقىندى بولغان بولسا، ئۇ ھالدا ئۇلار ئۆزلىرىنى «قاراخان» (ئۇلۇق خان) دەپ ئاتىغان بولاتتىمۇ؟ مۇستەملىكىچىلەر ئۇيغۇرلارنىڭ ھوقۇقسىزلىغىدىن پايدىلىنىپ، ئاتاشقا تېپىلغان بىر نەچچە مىس پۇللاردىكى «تاۋغاچخان» دېگەن سوزنى ئۇتتۇقا قىلىپ، «تاۋغاچ - جۇڭگو دېگەنلىكتۇر» دېگەن تەرغىباتنى كوچىپ بازارغا سالماقتا. (ئىلمىي ماقالىلار توپلىمى»، 2، 1087 - بەت «ئۆگىنىشتە پايدىلىنىدىغان ماتېرىياللار»، 44 - بەت) ئۇلۇغ بوۋىمىز مەھمۇت قەشقەرىي «تاۋغاچ» سوزىنىڭ تورت خىل مەناسىنى بەرگەن. بۇنىڭ ئىچىدىكى: «تاۋغاچ قەدىمىي دولەت ھەم چوڭ خاقان» دېگەن ئىزاھىنى ھەممە تارىخچىلار قوبۇل قىلغان ھالدا: «تاۋغاچ - قاراخان دولىتىدۇر» دېگەن خۇلاسىغا كەلمەكتە، ھەتتا خىتايلاردىن بەزىلەرمۇ: «تاۋغاچ - قەدىمىي بۈيۈك خاقان» دەپ ئىشلەتكەن. («ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 179 - ب.)

خىتايلار: «شىنجاڭ كۆپ مىللەتنىڭ يېرى، ھازىرمۇ شۇنداق، قەدىمىي زاماندىمۇ شۇنداق ئىدى»، «خەنسۇلار شىنجاڭغا ئەڭ بۇرۇن كەلگەن مىللەت («ئۆگىنىش تېزىسى» 24 - ب.) دەپ جۆيلىمەكتە. بىز يەر داۋاسىدا باشقىلارنى ئۆزىگە ئىتتىپاقچى قىلىپ، «ئۇيغۇرنى يىتىم قالدۇرۇش» تاكتىكىسى. بۇنى ھازىر ئىش يۈزىدە جارىي قىلدۇرماقتا.

خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىنى «كۆپ مىللەت يېرى» قىلىشتىكى ئاساسىي چارىسى، «يەر تەخسىم قىلىشتىن» ئىبارەت ئاپتونومىيەلەرنى سۈنئىي شەكىللەندۈرۈش سىياسىتىدۇر. موشۇ «ئاپتونومىيەلىك سىياسەت» بويىچە ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمدىن كېلىۋاتقان ناھايىتى كۆپ ناھىيە، شەھەر ۋە يېزا كەنتلىرىنى كوچمەن چارۋىچى مىللەتلەرگە (جۇملىدىن شەرقىي تۈركىستاندا 19 - ئەسىردە پەيدا بولغان مىللەتلەرگىمۇ) تەخسىم قىلىپ بېرىپ، پارچىلاپ ئىدارە قىلىش سىياسىتىنى ئىشقا ئاشۇردى. شەرقىي تۈركىستان خەرىتىسىدە پەيدا بولغان بۇ خىل بوياقلارغىمۇ ئۇيغۇرلار قەتئىي قارشىلىق بىلدۈرۈپ كەلمەكتە. مەسىلەن، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونومىيەسىگە قاراشەھەر، كورلا، لوپ، چەرچەن، چارقىلىق، ئۇششاق تال، بۈگۈر، خوتۇنسۇمۇل قاتارلىق 8 ناھىيە بىرلەشتۈرۈلگەن بولسىمۇ، بۇنىڭ ئىچىدە بىرلا خوتۇنسۇمۇل موڭغۇللارغا تەۋە بولۇپ، قالغان 7 ناھىيەدە موڭغۇل يوق. بەلكى ساپ ئۇيغۇر ناھىيەلىرى. بۇ ئاپتونومىيە ئەسلىدە قاراشەھەر ۋىلايىتى دەپ ئاتىلىپ، ئاپتونومىيە قۇرۇلغان 1954 - يىلىنىڭ ئۆزىدە ئۇيغۇرلار 80 پائىزنى ئىگەلەيتتى. دېمەك، خىتايچە ئاپتونومىيەنىڭ سىرى مانا موشۇنداق ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى زېمىنىنى پارچىلاپ «كۆپ مىللەتلىك شىنجاڭ» قىلىش ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىقىغا قارشى باشقا مىللەتلەرنى «خىتاي ئىتتىپاقچىسى» قىلىش ئارقىلىق «بۆلۈنمەسلىك» ھالەتكە ئەكىلىش ئىدى. شەرقىي تۈركىستاننى خىتايلاشتۇرۇش مانا موشۇ ئاپتونومىيەلەردىن باشلانغان. ئاپتونومىيەلەرنىڭ يېرى كەڭ، ئادىمى شالاڭ بولغاچقا ھازىر شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشكەن 8 مىليون خىتاينىڭ 70 پائىزى موشۇ ئاپتونومىيەلەرنى ئىگەللەيدۇ. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ھەممىدىن دەھشەتلىك رەڭ خىتايلاشقان، چۆچەك، دۆربىلجىن، شىخو، مايتاغ، قاراماي، كۈيتۇڭ، جىڭ، سارسۇمبە، سارتوقاي، قابا، جىمۇلەي قاتارلىق پۈتۈن - پۈتۈن ناھىيەلەر خىتاي شەھەرلىرىگە ئايلىنىپ كەتكەن. نەتىجىدە يەرلىك ئاھالە بىلەن كەلگىندى خىتايلار ئوتتۇرىسىدا چوڭقۇر مىللىي نىزالارنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولغان. دېمەك، خوجايىنلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا پەيدا بولۇشى ۋە بۇ زېمىننى پارچىلاپ ئىدارە قىلىش تەدبىرى يېقىنقى 50 يىل ئىچىدىكى ئەھۋال بولۇپ، ئۇلار بۇنداق خىتايلاشتۇرۇشنى قانۇنلاشتۇرۇشتا «شىنجاڭ جۇڭگونىڭ ئايرىلماس قىسمى»، «شىنجاڭ كۆپ مىللەتنىڭ يېرى» دېگەن كەبى زومىگەرلىك مىللىي سىياسەتتىن پايدىلانماقتا.

4. ئېتنىك جەھەتتىن ئالغاندا، ئۇيغۇرلار تۈرك قوۋمى بولۇپ، بۇ مىللەت ئۇيغۇر، قارلۇق، ياغما، ئوغۇز، قىپچاق، چىگىل، توخسۇ قەبىلىلەردىن بىرىككەندۇر. بۇ قەبىلىلەرنىڭ بارلىقى قەدىمىي ئوغۇز، قاراخان، ھۇن، تۈرك، ئۇيغۇر، كېيىنكى قاراخان، چاغاتاي كەبى دۆلەتلەرنى قۇرغۇچى ھەم شەرقىي تۈركىستاننى ماكانلىغۇچى ۋە بۇ زېمىننى ئاۋاتلاشتۇرغۇچى قەدىمىي يەرلىك خەلقلەردۇر. خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندا ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن «ئۇيغۇرلار خۇۋاڭدى ئەۋلادى»، «جۇڭخۇا مىللىتى» دەيدىغان شوۋىنىستلىق تەربىيە ئېلىپ بېرىپ، ئۆز ئورۇغىغا تارتماقتا. ئۇلۇغ بوۋىمىز مەھمۇت قەشقەرىي «دىۋانىدا» تارىم، تۇرپان ھەم ئىلى ۋادىلىرىدا قارلۇق، چىگىل، توخسى، ياغما، چومۇل ۋە ئۇيغۇر قەبىلىرىنىڭ ياشاۋاتقانلىقىنى يېزىپ قالدۇرغان (دىۋان، 1 - توم، 38 - بەت) بىز ھازىرقى خىتاي ئويدۇرمىسىنى ئەمەس، بەلكى، مىڭ يىل بۇرۇنقى ئۆز مەنبەلىرىمىزگە تايىنىپ، ئۆزىمىزنىڭ تۈرك قوۋمى ئىكەنلىكىمىزنى خوجايىنلارغا ئاشكارە ئېيتىشتىن جانمايمىز. تىل جەھەتتىن ئالغاندىمۇ، ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىل سىستېمىسى تۈركىي تىللار بىرلىكى، ئۇيغۇر، ئوغۇز تىل تۈپىغا مەنسۇپ. ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنىڭ يىلتىزى جەھەتتىن ئالغاندا ئوغۇز ئەدەبىي مەكتىۋىگە مەنسۇپ. كلاسسىكلىق مەدەنىي مىراسلىرىمىز ئەرەب - پارس ئەنئەنىلىرى بىلەن ئورتاق. دىنىمىز ئىسلام، كىتاۋىمىز قۇرئان. ماكان جەھەتتىن ئالغاندا تۈركىي دۆلەتلىرىگە خوشنا، خىتاينىڭ سەددى چىنى سېپىلىنىڭ تاشقىرىدا تۇرىمىز. مانا بۇ تەبىئەت ئاتا قىلغان تۈركلىكىمىز بىزنىڭ خىتاي بىلەن قوشۇلمايدىغانلىقىمىزنى تارىختىن بۇيان قوشۇلماي كەلگەنلىكىمىزنى ۋە بەلكى بارلىق تۈركىي خەلقلەر خىتاي پوخراسى بولمىغاندەك ئۇيغۇرلارنىڭمۇ خىتاي پۇخراسى بولۇشىنى خالىمايدىغانلىقىنى بەلگىلىگەن.

ئۇيغۇرلار 1950 - يىلى 4,5 مىليون نوپۇسقا ئىگە بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان ئاھالىسىنىڭ 85 پائىزىنى تەشكىل قىلاتتى. (جاگجىجۈڭ «ئۈرۈمچى سوھبىتىدىن شىنجاڭ تېنچ ئازات بولغانغا قەدەر» 2 - ب.) ھازىر خىتايلار تەرىپىدىن غەرەزلىك يېزىلغان خىلمۇ - خىل ئاتالمىش ئۇيغۇر تارىخلىرىدا 1950 - يىلىغا قەدەر شەرقىي تۈركىستاندا خىتايلار نوپۇسى قانچىلىك ئىدى دېگەن مەسىلىسگە زادى ئېغىز ئاچمايدۇ ھەم شۇ چاغدىكى سېلىشتۇرما سانىنى يېزىشتىن قاچىدۇ. ئامما ھازىر «شىنجاڭدا ئۇيغۇرلار 6 مىليون بولۇپ ئاھالىنىڭ 45 پائىزىنى تەشكىل قىلىدۇ» دەپ يېزىشنى ياخشى كورىدۇ. («ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» 1990 - ژ. 1 - ب.) دېمەك، خىتايلار نوپۇسى 1950 - يىلدىن كېيىنلا كوپىيىشكە باشلاپ، ھازىر 8 مىليونغا يەتكەن. خىتايلار ھەتتا «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» دەۋرىدە (1966 - 1976 - ژ.) يەنى ئۇلار ئاداشقان قالايمىقان ئون يىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستانغا ئادەم كوچىرىشنى ئۈزۈپ قالمىغان. بەلكى شۇ يىللىرى 3 مىليون خىتاي شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈشتە «قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلانغان» (بىر ئۇيغۇر ئەربابىنىڭ پاركىدىن). بۇندىن تاشقىرى شۇ يىللىرى «كېگەش سوتسىيال جاھانگىرلىكىنىڭ ھۇجۇم قىلىش خوۋپى مەۋجۇت» دېگەن ئىبغۋا باھانىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ئارمىيەسى سانىنى بىر مىليونغا يەتكۈزگەن.

ئەلۋەتتە، خىتايلار شەرقىي تۈركىستاننى قارشىلىقسىز بېسىۋالغىنى يوق. 1757 - يىلىنىڭ ئۆزىدىلا بۇرھاندىن خوجا بىلەن قالماقلار ھەربىي ئىتتىپاق تۈزەپ باسقۇنچىلارنى قاتتىق مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىتىدۇ. مانجۇرلار قوماندانى جاۋخۇي قېچىپ قۇتۇلىدۇ. لېكىن بۇرھاندىن خوجىدىن تەخت تالاشقۇچى بىر نەچچە قاراتاغلىق خوجىلار بىجىنغا باش قويۇپ جاۋخۇي قوماندانلىغىدىكى مانجۇر - خىتاي ئارمىيەسىنى 1758 - يىلى شەرقىي تۈركىستانغا يەنە باشلاپ كېلىدۇ. بىراق ئۇيغۇرلار زادى تەسلىم بولمايدۇ. 1765 - يىلدىكى ئۇچتۇرپان قوزغىلىڭى، 1815 - يىلدىكى زىياۋدۇن رەھبەرلىكىدىكى قەشقەر قوزغىلاڭى، 1825 - يىلقى جاھانگىر خوجا، 1847 - يىلدىكى مەتىمىن خوجا بىلەن ۋەلىخان تورە باشچىلىغىدىكى يەتتە خوجا قوزغىلاڭلىرى، 1857 - يىلقى ۋەلىخان تورە باشچىلىغىدىكى قەشقەر، 1857 - 1864 - يىللار ئىچىدىكى كۇچار، 1865 - يىلقى كۇچار راشىدىن قوزغىلاڭلىرى ئارقا - ئارقىدىن پەيدا بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاننى باسقۇنچىلاردىن تازىلاپ تۇردى. نەتىجىدە 1865 - يىلى خوتەن ۋىلايىتىدىن تاكى ئۈرۈمچىگىچە «يەدەۋلەت» دەپ ئالغان ئۇيغۇر دۆلىتى بارلىققا كەلدى ۋە بۇ دۆلەت 12 يىل ھۆكۈم سۈردى. ئىلىدا 1864 - 1871 - يىللىرى «ئىلى سۇلتانلىقى»، ئاندىن 1883 - يىلىغا قەدەر ئۇ رۇس ئىمپىرىيەسىنىڭ قورچاق ئۇيغۇر گۇبېرنىيەسى دەۋران سۈردى. مانجۇر - خىتايلار 1878 - يىلى شەرقىي تۈركىستانغا قايتا بېسىپ كىردى. (ئا. ن. كۇروپاتكىن. «قەشقەرىيە»)، مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» قاتارلىق مەنبەلەر).

شەرقىي تۈركىستانغا كەلگەن ھەر بىر خىتاينىڭ ئۆزى ئەسلى كەلگەن يېرىنىڭ تىلى ((دىالېكتى)، تاماق تۈرى، ناخشا پەرقىي ۋە رەسىم قائىدىسى بىلەن ياشاپ كېلىۋاتقانلىقىنىڭ ئۆزى ئەسلىدە «شىنجاڭ خىتايى» دېگەن ئېتنوسنىڭ بولغانلىقىنى دەلىللەيدۇ. دېمەك، «شىنجاڭ خىتىيىنىڭ» شىنجاڭ يەرلىك دىيالېكتى يوقلىقى بۇ زېمىنىنىڭ «خىتاي يېرى» دېگەن تۆھمەتنى رەت قىلىدۇ. ئۇلۇغ بوۋىمىز مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مەركىزىي ئاسىيانىڭ خەرىتىسىگە خىتاينى «ياجۇج ۋە ماجۇج» دەپ ئاتاپ، ئۇنى سەددى چىنى ئىچىگە ئېلىپ كورسەتكەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك بىرلىكى تۈپتىن ئالغاندا غەربىي تۈركىستاندىكى تۈركىي خەلقلەر بىلەن قانداشتۇر. بۇ ئېتنىك بىرلىكنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى سەنئىتى، تارىخى، ئۆرپى - ئادەت ۋە ھايات كەچۈرۈش ئۇسلۇبلىرى ئەلمىساقتىن بېرى بىر گەۋدە كەتۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ ئەزەلدىن بۇيانقى ھەر جەھەتتىكى تاشقى ئالاقىلىرى سەددىچىنى ئىچى بىلەن ئەمەس، (خىتايلار بۇ سېپىلنى ئۇيغۇرلاردىن ئۆزىنى مۇداپىيە قىلىش ئۈچۈن سالغان) بەلكى تۈرك دۇنياسى بىلەن، پارس ۋە ئەرەب دۇنياسى بىلەن راۋاجلىنىپ كەلگەندۇر. خىتايلار ئۆزلىرى ئېيتىپ كەلگەندەك «باشقىلاردىن بىرمۇ مەدەنىيەت قوبۇل قىلالمايدىغان ھەمدە باشقىلارغا بىرمۇ مەدەنىيەت زۇقتۇرالمايدىغان. ئۆزى بىلەن ئۆزى ياشاپ كەلگەن» بىر خەلق بولغاچقا، ئۇيغۇرلار خىتايلار بىلەن ھېچ قانداق مەنىۋى ئالاقە ئورناتمىغان، «ئورناتقان» تەغدىردىمۇ ئۇلاردىن ئۆگىنىدىغان يېڭىلىق بولمىغاچقا «قالاق ئەلنىڭ قالاق مۇستەملىكىسى» بولۇپ كەلمەكتىمىز. بىزنىڭ ئۈچ مىڭ يىللىق مەدەنىيىتىمىز تەرەققىياتى غەربىي بىلەن بولغان ھەر خىل ئالاقىلار نەتىجىسىدىن بولغانلىقى تىلاشىمىز، لېكىن، قاچانكى خىتاي باسقۇنچىلىرى ۋەتەنىمىزنى بېسىۋېلىپ نازارەت قىلغاندىن بۇيان شەرقىي تۈركىستاندا ھېچ قانداق تەرەققىيات يۈز بەرمەدى، ئەكسىنچە، ھەممىنىڭ ئارقىدا قالدۇق. بىر مىسال كەلتۈرەيلى: قازاقىستاننىڭ پادىشا روسىيەسى زامانىسىدىكى نەشرىياتچىلىق (بولۇپمۇ خەلق ئەدەبىياتىنى توپلاش، نەشر قىلىش) خىزمىتىگە شۇ زامانىدىكى شىنجاڭ نەشرىياتچىلىقى ئەمەس، ھەتتا 50 يىلدىن بۇيانقى شىنجاڭ نەشرىياتچىلىقىمۇ يېتەلمەيدۇ. مانا بۇ «بارنىڭ مايىقى ئىگەر، يوقنىڭ تايىقى» دېگەن ماقالىنى ئەسلىتىدۇ.

5. ئۇيغۇرلار ئەنئەنىۋىي دولەت تىلى بىلەن دولەت يېزىقىغا ئىگە. بۇ ئاساسىمۇ ئۇيغۇرلارغا مۇستەقىل دولەت بولۇشى، (توغرىسى دولىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش) ھوقۇقىنى بېرىدۇ. ئىلىم تەستىقلىگەندەك، ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئۇيغۇر يېزىقى ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قانچە قېتىملىق دولەت سەھنىسىدە ئۆز قۇدرىتىنى ئۇنۇملۇك ئاققۇزۇپ كەلگەن. بۇ ھەقتە ئەرەب تارىخچىسى ئىبىن ئەرەپشا مۇنداق دەپ يازغان ئىكەن: «چاغاتاي ئادەملىرىدە ئۇيغۇر يېزىقى دېگەن بىر يېزىق بار. بۇ يېزىقتا پەرمان، بۇيرۇقلار، خەت ئالاقىلار، تارىخ، ھېكايە شېئىرلاردەك چىڭگىزخاننىڭ ئەمر - پەرمانلىرى يېزىلىدۇ. كىمكى بۇ يېزىقنى بىلسە ئۇ خار بولمايدۇ.» («تۈركىي تىللار تەتقىقاتى». 2 - كىتاب. 5 - بەت). ئۇلۇغ بوۋىمىز مەھمۇت قەشقەرىي تۈركىي تىلنى ئۇلۇغلاپ مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبىرىمىز تۈرك تىلىنى ئۆگىنىڭلار، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئۇزاق داۋام قىلىدۇ، دېگەن. بۇ ھەدىس راست بولسا، تۈرك تىلىنى ئۆگىنىش ۋاجىپ بولىدۇ. راست بولمىغان تەغدىردىمۇ، تۈركىي تىلىنى ئۆگىنىش زۆرۈرلىكىنى ئەقىل تەقەززا قىلىدۇ». (دىۋان 1 - توم، 2 - بەت) ئالىملارنىڭ بىردەك ئېتىراپ قىلىشىچە، ھۇنلار تۈركىي تىللىق خەلق (تۈركلەر) بولۇپ قەدىمىي ئۇيغۇر تىلىغا ئوخشايدىغان ئىكەن. جۇملىدىن تۈركولوگ دوكتور ئەھمەن تۇرسۇن مۇنداق دەپ يازىدۇ: «مەشھۇر دۇنيا تۈركولوگلىرىنىڭ بارلىقى ئالتاي تىلىنىڭ ئىككىنچى دەۋرىدىكى تىل - ھۇن تىلىنى تۈركىي تىل. يەنى ھۇنلار تۈركىي تىلدا سوزلىشىدىغان خەلق ئىدى. دەپ ھېساپلىشىدۇ». («تارىمدىن تامچە». 147 - بەت»). ئى. تۇرسۇن ھۇن تىلىنى ئۇيغۇر تىلىغا سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ۋۇقۇرىدىكى پىكىرنىڭ ئاساسلىق ئىكەنلىكىنى دەلىللەپ چىققان. ئۇ يەنە خىتايلارنىڭ قەدىمىي يېزىق خاتىرىلىرىدىن تۆۋەندىكى مىساللارنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق ھۇنلارنىڭ تۈرك ئىكەنلىكىگە كوز يەتكۈزگەن: «سۇكىنامەدە ئۇيغۇرلار ئەسلى ھۇنلارنىڭ باشقا ئەۋلادىدۇر، دېيىلگەن بولسا، يېڭى تاكنامەدە ئۇيغۇرلار ئىلگىركى ھۇنلاردۇر، ئۇلار يۈۋەنۋېي زامانىسىدا (396 - 420 - يىللار) تېلى دەپ ئاتالغان - دەپ يېزىلغان. سۇكىنامەدە يەنە ئېنىق قېلىپ ئۇيغۇرلارنىڭ تىلى ھۇنلارنىڭكىگە ئوخشايدۇ، لېكىن ئازىراق پەرقى بار دېيىلگەن... دېمەك، ھۇن تىلى قەدىمقى تۈركىي تىل، جۇملىدىن قەدىمقى ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش دېيىشكە ھەقلىقمىز». (تارىمدىن تامچە. 154 - بەت)

6. ئاخىرقى ھېسابتا، مۇستەقىل دولەت بولۇش ئۈچۈن شۇ دولەتنىڭ ئىگىسى ئۆزى ھۆر - ئازات ھەم ھوقۇقلۇق مىللەت بولۇشى كېرەك. مىللىي دولەت بىلەن مىللىي ئەركىنلىك بىر تۇققاندۇر.

ئۇيغۇرلار ئىككى ئەسىر بويى خىتايلارنىڭ ئىسكەنجىسىدىكى نازارەت ئاستىدا ياشاپ كەلدى. ئوتمۇشتە تۇرچاق ئۇيغۇر ۋاكىلىرى بىلەن تەمىجىلىرى ئۈستىدە جاكجۇڭلار، ھاكىملار ئۈستىدە دوتەيلەر نازارەت قىلغان بولسا، ھازىر مۇنداق نازارەتچىلەردىن خىتاي پارتكوملىرى بىلەن ئۇنىڭ ? ئاپپاراتلىرى، مەمۇرىي مەھكىمىلەردىكى پارتكوملار، ھەربىي رايونلار، ئىشلەپ چىقىرىش ئارمىيە ئەسكەرلىرى قىسىملىرى، بېجىنغا بىۋاسىتە قارايدىغان مەھكىمىلەر ئۇيغۇرلار ئۈستىگە قويۇلغان. 47 يىلدىن بېرى شىنجاڭ رەئىسىنى (ئۇيغۇرنى) شىنجاڭ پارتكوم بىرىنچى كاتىۋى (خىتاي) يېتەكلەپ كەلمەكتە. ۋالىلار بىلەن ھاكىملار مۇشۇنداق ئوختىلانغان.

ئۇيغۇرلارنى بوزەك قىلىدىغان، كەمسىتىدىغان، خورلايدىغان قىزىل خىتاي تەشۋىقاتى 1958 - يىلدىن باشلاپ (ئۇلار بۇ يىلنى «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەشنىڭ غەلىبە يىلى» دەپ ھېساپلايدۇ). تاكى ھازىرغىچە داۋام قىلماقتا. بولۇپمۇ ئۇيغۇرغا قارشى دەبدەبەنىڭ ھەددىدىن ئاشقان يىلى 1990 - 1991 - يىللىرى بولدى. موشۇ ئىككى يىل ئىچىدە «شىنجاڭ گېزىتىدە» ئۇيغۇرغا قارشى 18 چوڭ ماقالە، 14 ئۆتۈك ۋە 21 تەشۋىقات ماتېرىياللىرى ئېلان قىلىندى. ئامما بۇ خىل ئۇيغۇرغا قارشى قىلىنىۋاتقان ھەر تەرەپلىمە ھوجۇمنىڭ ھەممىسى ئەق ئۇيغۇر زېمىنىدا قېلىنىۋاتقانلىقى، بۇ ھوجۇمكارلارنىڭ بارلىقى ئىچكى خىتايدىن يېقىندا ئۇيغۇر زېمىنىغا جان بېقىش ئۈچۈن كېلىپ، پارتكوملار بىلەن ئىلمىي ۋە مائارىپ ئورۇنلىرىغا چاپلىشىپ ئالغان، قوسىقى تويۇپ، كىيىمى پۈتۈن بولغان خىتاي زىيالىلىرى ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم. مانا بۇ ھەقىقەتنىڭ ئۆزى ئۇيغۇرلارنىڭ ھۆر مىللەت ئەمەسلىكىنى، بەلكى خار مىللەت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىمامدۇ؟ ئەشۇنداق كەلگىندىلەرنىڭ زېمىن ئىگىسى ئۇيغۇرغا قارشى ئۆزكورلۇق قىلىشىدا ھوقۇق تاپقانلىقىنىڭ ئۆزى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەركىسىز قول مىللەت ئىكەنلىكىدىن دېرەك بەرمەمدۇ؟

(ئاخىرى 7 - بەتتە).

يادنامە

ئۇ ئەدەبىياتىمىزنىڭ دەسلەپكى قالىغاچلىرىدىن ئىدى

(ئۆمەر مۇھەممەدىي تەۋەللۇدىغا — 90 يىل)

كېيىنكى ئېلىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەققىدە گەپ قىلغاندا، مەيلى ئۇنىڭ شېرىيىتى ياكى نەسرىي تۈرىگە بولسۇن ئاساس سالغان ئەدىبلەر ئىچىدە ئۆمەر مۇھەممەدىينىڭ نامى ئەڭ دەسلەپتە ئېيتىلىدۇ. سەۋەبى، ئۇ بۇ ئەلدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ تالانتى بىلەن ياراتقان يېڭىچە شېئىرلىرى، ھېكايىلىرى بىلەن ئاساس سالغانلارنىڭ بىرى بولدى. شۇ زامانىسىدىكى شائىر-يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆمەر مۇھەممەدىي ئەسەرلىرى پىكىر يېڭىلىقى، چوڭقۇر مەزمۇن ۋە تەپەككۇر بىلەن سۇغۇرۇلغانلىقى ئۈستۈن بەدىيلىكى بىلەن پەرىقلىنىپ تۇراتتى. شۇنداقلا ئۇ زىيالىي باشلاتقان دەۋرگە ھازىر — جاۋابلىقى، تەسىرچانلىقى بىلەن ئالاھىدە ئىدى.

يارى — بوقى بەش — ئالتە يىللىق ئىجادىي پائالىيىتىدە كۆڭلىنى يىلغا تەڭ قىلىپ ئىجات قىلغان ئەدىب ئەللىكتىن ئارتۇق شېئىرى ۋە ئونغا يېقىن ھېكايە يېزىپ ئۈلگەردى. شائىرنىڭ ھەر بىر شېئىرى كىشىلەرگە ئۈمۈت بېغىشلاپ تۇرسا، ھەر بىر ھېكايىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تۇرمۇش، تەغدىرىنى رېئال ئىپادىلەپ، ھەقىقەتنى ئېچىپ كۆرسەتكەنلىكى بىلەن خەلق قەلبىدە يادلاندى.

ئۆمەر مۇھەممەدىي ئارمانلىرىنىڭ كۆپ ئىكەنلىكى، خىزمەت قىلىشى كېرەكلىكىنى بىر شېئىرىدا مۇنداق كۈيلىدى:

ھەي مانا،
ماڭغان يوللىرىمنىڭ ھەر بىرسى.
قەغەزدەك ئايىپاق بولسىدى.
ماڭغىنىمدا پۈتۈم بىلەن
ئەمەللىرىم يېزىلىپ تۇرسىدى.

قۇرۇق بايانىدىن كۆرە، ئوبرازلىق، ئاددىي خەلق تىلىدا، يېڭىچە، پەقەت ئۆزىگە خاس شېئىرىي شەكىلدە ئىجات قىلغان يالقۇنلۇق ئەدىب ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئۇستاز — مۇرەببىيسى بولۇپ، يىللار، ئەسىرلەرنىڭ ئۆتىشىگە قارىماي ئۇستازلىقىچە قالىدۇ.

ئۆمەر توقا ئوغلى 1906 — يىلى ئالمۇتا شەھىرىگە ئانچە يىراق بولمىغان يېكىشە رېزنسىدا كەمبەغەل ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئاتىسى بالىلارنىڭ ئوقۇمىسىنى ئويلاپ، قىشتا تاغدىن ئوتۇن تەكپ سېتىپ، ئانىسى ئۇلارنىڭ كىرىنى يۇيۇپ، كۈنىنى ئۆتكۈزەتتى. ئۆمەر ئەينە شۇ ئېغىر تۇرمۇشنى كېيىن مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ:

مەن خاماندا تۇغۇلدۇم،
ئاتامنىڭكى ئەمەس، بايىنىڭكى.
ئارىلاش ئايىق يەپ،
ئەسكى كىيىنەك،
يۈرۈم چورۇق پۇتۇمدا.
مەن ئېتىزدا ئوستۇم،
ئوزەمنىڭ ئەمەس، ئەلنىڭكى.

تەكشىلىمىگەن زامان، ئېغىر — جاپالىق تۇرمۇشنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئۆمەرنىڭ ئاتىسى ۋاپات بولۇپ، 1918 — يىلى ئانىسى ئىككىسى ئالمۇتىغا كۆچۈپ كېلىدۇ. ئۆمەر 20 — يىللىرىدىن باشلاپ ئوقۇپ، خەت — ساۋادىنى چىقارغاندىن كېيىن 1922 — يىلى ئالمۇتىدا ئېچىلغان ئۈچ ئايلىق كۇرسقا كىرىپ، ئۇنى تۈگەتكەندە، تاشكەنتتىكى

ئاز مىللەتلەر بىلىم يۇرتىغا بېرىپ ئوقۇيدۇ. بەش يىل بۇ بىلىم دەرگاھىدا بىلىم ئېلىپ، ئاندىن ئالمۇتىدىكى زاراۋات مەكتىۋىدە بىر يىل مۇئەللىم بولىدۇ.

ئۆمەر مۇھەممەدىي 1928 — 29 — يىللىرى چېلەك ناھىيىسىگە بېرىپ، بىر يىل ئىشلىگەندىن كېيىن، ياركەنتكە يۆتكىلىپ، بۇ يەرگە كوچىرىلگەن زاراۋات مەكتىۋىدە ئۇستازلىق قىلىدۇ. 30 — 31 — يىللىرى مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرى بولىدۇ.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۈيۈك پەرزەندى، يالقۇنلۇق ئەدىب، ئەدەبىياتىمىزنىڭ بوشۇكىنى دەسلەپ تەۋرەتكەن ئۇستاز ئۆمەر مۇھەممەدىي ئەندى 25 ياشقا كىرگەندە، ئۇزاق يىل قىيناتقان ئۆپكە ئاغرىقى تۈپەيلى، 1931 — يىلى 14 — مارتتا دۇنيادىن ئۆتىدۇ.

مەشھۇر ئەدىبنىڭ خەلقىمىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئۆلمەس مىراسلىرىنىڭ ئىچىدە «گاڭ ئاخشىمى»، «ئارمانلىرىم»، «لايما بۇلۇتلار»، «ئويلىما»، «ئۆمەر ئۆلدى»، «ئايدىڭلار»، «تۇداخۇن»، «بىز تۈزگەندە» ئوخشاش ئەجايىپ ھېكايىلىرى ئۇنىڭ نامىنى پەقەت ئۇيغۇر خەلقىگىلا ئەمەس، قېرىنداش قازاق، قىرغىز، ئۆزبەك ۋە رۇس خەلقىگىمۇ تونۇتتى.

شائىرنىڭ:
ساراڭ ئۆمەر ئورنىغا،
كاڭ مەيدىلىك
يېڭى ئۆمەر بولۇپ تۇغۇلدۇم.
قىزىل كۆكۈللۈك ئېگىز چىقتى،
توشقان قوغلاپ ئوسكەن ئوغۇلدىن.

دېگەن ئوتلۇق مىسرالىرى ھەر قانداق ئوقۇغۇچىنىڭ يادىدا قالىدىغانلىقى سوزسىز، ئەدەبىياتىمىزغا ئەمگەك، كۆرەش ماۋزۇلىرىنى ئېلىپ كىرگەن ئۆمەر مۇھەممەدىي ئىجادىنى ئەدىبلەر ئۈلگە قىلدى. كونلىق بىلەن يېڭى تۇرمۇش سېلىشتۇرۇلۇپ تەسۋىرلەنگەن ئەدىبنىڭ ئەسەرلىرىدە زامان، زامانداش روھىنى ئوچۇق كۆرسەتكەن ۋە ئۇ دەۋرنىڭ ئالەمشۇمۇل تارىخىي ۋەقەلىرى بىلەن زوغۇرۇلۇپ كەتكەن ئىدى.

ئۆمەر ئۆز ئەسەرلىرىدە كونا جەمىيەت بىلەن يېڭى جەمىيەت ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشلەرنىڭ جارچىسى سۈپىتىدە مەيدانغا چىقىدۇ. ئۇ يېڭىلىقنىڭ كونلىق ئۈستىدىن غالىب كەلگەنلىكىنى ماھارەت بىلەن ئىپادە قىلغان ئەسەرلەر مۇئەللىپىدۇر. بۇ ئورۇندا شۇنىمۇ ئېيتىپ كېتىش ئورۇنلۇقكى، ئۆمەر مۇھەممەدىي پەقەت كېيىنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىلا ئەمەس، ئىلىر پۈتۈن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا چوڭ سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا ئۆمەرنى ئۇستاز ھېسابلايدىغان شائىر — يازغۇچىلار تاموشۇ كۈنگىچە ئۇنىڭ نامىنى يادلايدۇ.

ئەدىب ئۆزى ئارىمىزدىن كەتكىنىگە 65 يىل بولغان بولسىمۇ ئىجادى ئۆمۈر سۈرۈپ، بىز بىلەن ياشاپ كەلمەكتە. ئەدەبىيات — تەتقىقاتچىلىرى، ئالىملار، شائىر — يازغۇچىلار ئۆمەر ئەسەرلىرىنى قايتا — قايتا نەشر قىلىپ، تويلاپ، تولۇقلاپ خەلققە تەغدىم قىلماقتا.

1958 — يىلى يازغۇچى جامالدىن بوساقوۋ مۇھەممەدىنىڭ ئىلگىرى توپلانمىلىرىدىن خېلە پەرىق قىلىدىغان، يېڭى كىتاۋىنى نەشر قىلدۇردى. 1962 — يىلى شائىرنىڭ «تومۇردىن چېچەكلەر» شېئىرى رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ يورۇقلۇق كۆردى. «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىدە ئەدىبنىڭ بۇرۇن كورمىگەن يېڭى، تېپىلغان شېئىرى ۋە ھېكايىلىرى بېسىلدى. 1968 — يىلى فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى مۇرات ھەمرايىۋ كۆپ ئىزدىنىش ۋە شائىر — زامانداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىش، ئارخىۋلارنى ئاختۇرۇش جەريانىدا ئۆمەر مۇھەممەدىينىڭ يېڭى ئەسەرلىرىنى تېپىپ، ئۆزى مۇقەددىمە ۋە ئىزاھەتلىرىنى يېزىپ «ئۆمەر مۇھەممەدىي — تاللانغان ئەسەرلەر» كىتاۋىنى نەشر قىلدۇردى. بۇ كىتاب ئاۋۋالقىلاردىن مۇكەممەل بولۇپ، كىتابخانلارغا نامەلۇم بولغان شېئىر ۋە ھېكايىلەر كىرگۈزۈلگەن. بۇرۇنقى كامچىلىق خاتالىقلار تەكرارلانغان دەرىجىدە ئىدى.

1934 — يىلدىن ئېتىۋارەن ئۆمەر ئەسەرلىرى ئۇيغۇر مەكتەپلىرى دەرسلىكلىرىگە كىرىپ ئوقۇتۇلماقتا ۋە ھاياتى، ئىجادىي پائالىيىتى ئوقۇغۇچىلارغا تونۇشتۇرۇلماقتا.

ئاتاقلىق يازغۇچىمىز مەرھۇم ھىزمەت ئابدۇللىننىڭ «ئۆمەر ئۆلمەيدۇ»، قۇرۋان توختەمۇۋنىڭ «باتۇر يىللار قوشاقچىسى»، غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋنىڭ «ئۆمەرنىڭ بېسىلمىغان شېئىرلىرى» يەنە قۇرۋان توختەمۇۋنىڭ «ئۆمەرنىڭ نەسرىي ئەسەرلىرى»، ئە. ھاشىروۋنىڭ «5 سىنىپتا «ئېغىر كۈنلەردە» ھېكايىسىنى ئوقۇتۇش» ۋە باشقا ماقالىلار 60 — 70 — يىللاردا «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىدە بېسىلغاندىن تاشقىرى مەشھۇر ئەدىبنىڭ ئەسەرلىرى، ئىجادىي ھەققىدە قازاق، رۇس تىللىرىدا ماقالىلار ئېلان قىلىنىپ كەلدى.

قادىر ھاسانوۋ «قازاق ئەدەبىياتى» گېزىتىغا «ۋا ئۇنتۇلماس ئاقىن»، رۇس ۋە قازاق تىللىرىدىكى گېزىت ۋە ژۇرناللارغا مۇرات ھەمرايىۋ، قۇرۋان توختەموۋ، رابىك ئىسمائىلوۋلار ماقالىلار يېزىپ، ئۆمەر مۇھەممەدىي نامىنى قېرىنداش خەلقلەرگە تونۇشتۇردى.

ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ ئۆمەرگە بېغىشلىغان شېئىرلىرى، داستانلىرى گېزىت — ژۇرنال، ئالمانەخ، كىتابلاردا ئۆزلۈكسىز يورۇق كورۇپ، ئەدىب نامىنىڭ ئەبەدىي ياشايدىغانلىقىنى ئىپادىلىدى.

دېمەك، ئۆز خەلقىمىزنىڭ غېمىنى يەپ، شاتلىقىنى ئويلاپ ئىجات دېڭىزىدا غۇلاچ تاشلاپ ئۈزگەن يالقۇنلۇق تالانت ئىگىسى ئۆمەر مۇھەممەدىي مانا توقسەن ياشقا تولدى. مەيلى يىللار، ئەسىرلەر ئۆتسۇن خەلق سۆيگەن ئەدىب ئۇنتۇلمايدۇ.

مەشھۇر ئالىم مۇرات ھەمرايىۋ ئېيتقاندەك، ئۆمەر مۇھەممەدىي خاتىرىسى بىز ئۈچۈن مۇقەددەستۇر. بىز شائىر ھەم يازغۇچىنىڭ ئىجادىنى ئېھتىياتلىق بىلەن ساقلاپ، كەلگۈسىگە يەتكۈزۈشىمىز كېرەك.

بۇ دۇنيادا خوش بولمىغان روھىڭ ئۇ دۇنيادا خوش بولسۇن ئۇستاز ئەدىب ئۆمەر، روھىڭ مەڭگۈ ھايات سېنىڭ

مومىنجان ھەمرا.

ئۆمەر مۇھەممەدىي
شائىر ئىجادىدىن

چېلىش تاتلىق

يە خاماندا ئەمەس، يەزاۋۇدتا،
ئارىلىقتا تېنەپ ئوستۇم، ئوسكەندە.
شوڭلاشقا زاۋۇد ئاخشىسىنى
بىردەم ئېيتمەن ئوسكەن دەپ.

بىراق، ئەڭ ئاۋال چېلىشنى،
زاۋۇدىمدىن ئۆگەندىم.
چۈنكى چېلىشنىڭ ئاتلىرىنى،
زاۋۇد ئۆۋۈندە كومگەندى.

چېلىشىم، تاتلىق چېلىشىم،
نېمە ئانچىۋالا تاتلىقسەن.
سېنىڭ ئۈچۈنلا ياشايمەندە!
خوشالمەن، بۈگۈن خوشالمەن.

ئىسسىق كۆنلەردە ئومىدا،
راھەتلىنەر ئېدىڭ،
سالقىن تاغ سۈيىگە چومۇلسەڭ.
ئاد، مانا.
بولقام بىلەن ئوغاق ئۈچۈن،
تاغ سۈيىدەك تاتلىق بولۇپ كومۇلسەم.

چېلىش تاتلىق ماڭا،
كىچىكىمدىن باشلاپ
تىنەپ ئوسكەچكە.
چېلىشىم ئۈچۈن خالاتتىم،
زادىلا ئولمەي ياشاشقا.

چېلەك — 1929 — ي.

پۈتتۈم دوستلار

پۈتتىم، دوستلار،
پۈتتىم، يانماس بولدۇم ئومۇرگە.
يىلدىرلاپ يانغان ئاداقتىقى شېمىمنىڭ ئوتى،
ئوچىرىلدى، يانماس بولدى كوگۈلدە.

نەشرىيات توھپىسى

هاياتىمىز ئۆزگىلەرنىڭ ئەمەس، ئۆزىمىزنىڭ نەزەرىدە

مەلۇمكى، ئىنسانىيەت تەرەققىياتىنىڭ ھېچ بىر دەۋرى يىگىرمىنچى ئەسىردىكىدەك بىر پۈتۈن تۈزۈملەرنىڭ، خەلقلەر بىلەن ئەللەرنىڭ تەغدىرلىرىنى بەلگىلىگەن، بەزىدە ھەتتا ئالدىن — ئالا تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن ۋاقىئەلەرگە باي بولمىغان. ئۇلار بىرلىرىنىڭ ئارزۇ — ئارمانلىرىغا يېتىشكە تۈرتكە بولغان بولسا، يەنە بىرلىرىگە تۈگىمەس — پۈتمەس دەرت — ئەلەملەردىن باشقا ھېچ نەرسە ئېلىپ كەلمىدى. ھە، جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقى توغرىلىق ئەينە شۇنداق دېيىشىمىز مۇمكىن. ئىستىقلالىيەت يولىدا ئەسىرلەر داۋامىدا قەھرىمانە كۆرىشىپ كەلگەن خەلقىمىز ئەسىرىمىزنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا مەخسەت مۇرادىغا يەتكەندەك بولدى. ئۆز دۆلىتىنى قۇرۇپ، بىر نەچچە يىل مۇستەقىللىق بايرىقى ئاستىدا ياشىدى.

بىز تارىختىن كىچىك، يوزدەك خەلقلەرنىڭ تەغدىرىنى بەلگىلەشتە چوڭ خەلقلەرنى بىرلەشتۈرگەن چوڭ دۆلەتلەرنىڭ مۇھىم رول ئويناپ كەلگەنلىكىنى بىلىمىز. ئۇيغۇرلار ئەينە شۇنداق ئويۇننىڭ قۇربانى بولدى. دۇنيانى ئىككى لاگېرغا بولۇشكە ئالاھىدە مەنپەئەتدارلىقى بىلەن ئىنتىلگەن ستالىننىڭ ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈمى ئاز سانلىق مىللەتلەرگىلا ئەمەس، شۇنداقلا ئۆز خەلقىنىڭ ئىنسانىي مەنىۋى ئەركىنلىكىنى تىكىپ ئۈلگەرگەن بولۇپ، ئۇ كۆپلىگەن خەلقلەرنىڭ تەغدىرى بىلەن خالىغىنىچە ئوينىغان ئىدى. ستالىن خەلقىمىزنىڭ ئازاتلىقىنى يەنە بىر قېتىم بوغۇپ، ئۇيغۇرلار دىيارىنى «ئۇلۇق جۇڭگو» دەپ ئاتالمىش يەنە بىر بېسىق جەمىيەتنىڭ تەركىبىگە مەجبۇرىي قوشۇۋېلىشقا كېپىللىك قىلدى.

بۇنىڭ قانداق ئاقىۋەتلەرگە ئېلىپ كەلگەنلىكى كوپچىلىكىمىزگە ياخشى مەلۇم. خىتاي ھوكۇمرانلىرى يۈرگۈزگەن چوڭ مىللەتچىلىك، شوۋىنىستىك

سىياسەت ئەسىرىمىزنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا مىڭلىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ۋەتىنىنى تاشلاپ، دۇنياغا تېرىقتەك چېچىلىپ كېتىشىگە ئېلىپ كەلدى. بىرلىرى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن قازاقىستاندىن باشپانا تاپقان بولسا، ئىككىنچىلىرى پاكىستان، ئافغانىستان، تۈركىيە، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، ئاۋستىرالىيە ئوخشاش ئەللەرگە كەتتى. بىر تەكىتلەپ كېتىدىغان يېرى، ئۇلار قەيەردە ياشىمىسۇن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن دىيارىنى ئۇنتۇمىدى، ھەر قاچان ۋەتەن داۋاسى بىلەن ياشىدى. ئەڭ مۇھىمى، ياقا يۇرتلاردا دۇنياغا كەلگەن پەرزەنتلىرىدە ئانا ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەتنى ئويغىتالىدى، ئۇلارنى ئۇلۇق مەخسەتكە — ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن بولغان كۆرەشكە سەپەرۋەر قىلالىدى.

ھە، ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئۆزلىرى مۇھاجىر سۈپىتىدە ياشاۋاتقان ئەللەرنىڭ، خەلق ئارا تەشكىلاتلارنىڭ قانۇن نىزاملىرىغا ئەمەل قىلغان ھالدا خەلقىنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى ھەرىكەتلىرى دۇنيادىكى كۆپلىگەن تەرەققىي پەرۋەر كۈچلەرنىڭ قوشەنچىسىز كىلا ئەمەس، شۇنداقلا يەزىلەرنىڭ قوللاپ — قۇۋۋەتلىشىگە سازاۋەر بولماقتا. بۇ بىز ئۈچۈن مۇھىم پەيتتۇر، ئەلۋەتتە.

ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئىزگۇ — نىيەتلىرىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە يەتكۈزۈش يولىدا قىلىۋاتقان ئىشلىرىغا ئايرىن دېمەي مۇمكىن ئەمەس. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار مەتبۇئات ۋاستىلىرىدىن كەڭ پايدىلىنىۋاتىدۇ. كىتابلارنى، مەخسۇس بېزۇللېتېنلارنى نەشر قىلىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى تۈركىي خەلقلەر ياشلىرىنىڭ ئەنجۇمانلىرىغا ئورتاقلىق ئىشتىراك قىلىۋاتىدۇ.

ئوتكەن يىلى كۈزدە ئالمۇتىدا ھەممىمىزنى بىردەك تەۋرەتكەن ۋاقىئە يۈز بەردى — دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ مەدەنىيەت كۈنلىرى ئۆتكۈزۈلدى. مىللىيپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر ياشلىرىمىزنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان مەزكۇر ئەنجۇماننىڭ پروگراممىسى ئويۇن — كۈلكە، تاماشا — ساز بىلەن چەكلەنمىدى، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭدا ئەدەبىياتىمىز بىلەن مەدەنىيىتىمىزنىڭ، تارىخىمىز بىلەن تىلىمىزنىڭ، ئىجتىمائىي ھاياتىمىزنىڭ مۇھىم مەسىلىلىرىگە بېغىشلانغان ئايرىم دوكلادلار ئېڭىشالغان بولسىمۇ، تولۇسى تەۋسىيە قىلىنغان پېتىچە قالدى. بىز ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئىلمىي ئەمگەك دەپ باھالاش ئويىدىن نېرى. ئايرىملىرى، ئادەتتىكى گېزىت ماقالىلىرىدىن پەرىقلەنمەيدۇ. شۇندىمۇ دوكلادلارنىڭ ئەنجۇمان ئىشتىراكچىلىرىدا چوڭ قىزىقىش پەيدا قىلغانلىقىنى تەكىتلىشىمىز كېرەك.

ئەينە شۇنى نەزەردە تۇتقان ھالدا تەشكىلىي كومىتېت ئۇلارنى ئالاھىدە كىتابچە قىلىپ نەشر قىلىشنى قارار قىلغان ئىدى. بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن ھەدىيە ئەخمەتوۋا، ئالىمجان تىلىۋالدى (جاۋابكەر مۇھەررىر)، ئابلاھەت كامالوۋ، دىلشات رەيھانوۋ، پاتىگۈل مەخسەتوۋا ۋە شەمشىدىن ئايۇپوۋ كەبى ياش ئالىملار بىلەن تەتقىقاتچىلار قىسقا ۋاقىت ئىچىدە چىقتى. **«ئۇيغۇرلار ھاياتى ياشلار نەزەرىدە»** كىتاۋى «غىلىم» نەشرىياتىدا نەشر قىلىندى.

جەمى 8،75 باسما تاۋاقتىن ئىبارەت توپلامنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇنىڭدا دوكلادلار بىلەن ئۇتۇقلار قايسى يېزىقتا يېزىلغان بولسا شۇ ئەينى بويىچە بېرىلگەن. مەسىلەن، ئۈچ دوكلاد رۇس تىلىدا بېسىلغان. دولقۇن ئەيسا بىلەن مۇھەممەت توختىنىڭ دوكلادلىرى بولسا ئەرەپ گرافىكىسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا بېرىلگەن.

توپلام ئىلمىي — ئاممىباپ نەشر سۈپىتىدە كەڭ ئوقۇغۇچىلار ئاممىسىغا بېغىشلانغان.

ئازات قۇرۋان.

ئابلىز ھېزىم

شائىر دەپتىرىدىن

1. مەسەللەر

ئىلان دېگىنىدەك
ھەي، مېنىڭ، كۆرگىنىمدە لولۇم،
قىلغىر قىلغان، ئۇ ژۇركەن يولۇم.

ئىككى غوراز
ئىككى غوراز سوھبەت – سوز ئارا
«دوست بولايلى، – دەپتۇ ئۇز ئارا!»
ۋە دوست بولۇپ ژۇرۇپتۇ خېلى،
بىر، بىرىگە باغلىنىپ دىلى...
تەڭ بولۇشۇپ يەپتۇ تاپسا دان،
دوستلۇق ئۈچۈن، دەپتۇ، پىدا جان»
لېكىن ھەپتە ئوتمەي ئارىدىن،
(ئايرىلىپ ساپ ۋىژدان – ئارىدىن)
سوقۇشۇپتۇ تالىشىپ قوناق،
ھە، بىزدىمۇ بارغۇ موشۇنداق.

پەستەك
پىلنى كورسەك، سەۋەپ، پەستىكىم،
ھاۋشۇپ زادى ئالمايمەن تىنىم؟
– قاندا قىلاي، ئېگىز – ياتايىم،
كەلمەيۋاتا ئاللاشقا چامىم...

يوكىچىگۈلنىڭ مونولوگى
ياشلىق دەپ، ئوزۇمنى ئۇزاتالماي، ياخشىنى،
يامانىنى ئايرالماي،
كورۇنگەن ئەرىسكە يېرۇكسىپ،
كەتىپمۇ ئاخىرى تۇۋكىسىپ.

شار
«ئۇچام» دېگەن
ئاخىرى ئۇچتى،
«قىچام» دېگەن كوركىنمۇ قوچتى.
ژۇرەلمىدى بىراق جوش ئەيلەپ،
ئامالسىزدىن ژۇردى ئۇ لېپلەپ...
چۇشەلمىدى ئەسلى ئورنىغا،
شۇ چاغ، تايلىق، يېنى بۇرنىغا.

قول دەپتۇ
پۇلات ئېگىلگىنى بىلمىدى،
مۇندالقارلىنى «ماكاۋۇر» دېمىدى.
ئالىپۇمىتىمى بىردەم ئۇ ياقلا،
ئېگىلدى بىر دەم بېزىنىقا.

بۇ – مېيدانسىزلىقنىڭ بەلگۈسى،
شۇڭا يوقتۇر ئۇنىڭ كەلگۈسى.

ھە، مەن بىرلا تەرەپ – ئىچىگە،
(قالماس يوروق كوزۇم كېچىگە.)

ئېگىلمەن. بۇ – تولغانلىقىم،
يەنى ئورالقىق بولغانلىقىم.

بورە بىلەن تىيىن
مېيلى، گوزەل تاغلاردا ژۇرسۇن،
مېيلى، نورمان، باغلاردا ژۇرسۇن،
مېيلى، بىر باراغانلار تويغا،
تويۇپ ژۇرسۇن قورىغا – قويغا...
قىلچىلىكمۇ كوڭلى ئېچىلماي،
ژۇرەلمىگەن رەنجىپ، چېچىلماي.
بورە بىر كۆنى تېيىنلارنى كورۇپ،
ھەيران بولۇپ قاپتۇ تۇرۇپ:
– باقىمام، سىلەر خوشال شۇنچىلىك،
خوشال بولماس ھېچ كىم مۇنچىلىك.
ئورمانلىقتا بىر شاخ قالماستىن،
ئويناپسىلەر سەكرەپ تالماستىن.

ھاياتىڭلار قانچىلىك تاتلىق،
ماڭا، سەۋەپ، يار ئەمەس شاتلىق؟
– بۇنىڭ، – دەپتۇ بىر تىيىن سوزلەپ،
شاختا تۇرۇپ، بورىنى كوزلەپ، –

بىلمەك بولساڭ ئىنگىزى – ئەسلى،
بىز– كوڭلى كەڭ ئەژداتنىڭ نەسلى.
بىز ھېچ كىمگە زاۋاللىق تىلەپ،
ژۇرمەيمىز ھەم تىغ – پىچاق بىلەپ.

ھە، سەن بولساڭ مەنپىيەت پەرەس،
«مەن بولسام»نى قىلسەن ھەۋەس.

كۈچ – قۇۋەتكە بولدۇڭمۇ غەرق،
پاك، ناپاكنى قىلمايسەن پەرق.
دېمەك كوكلۈڭ، سىنىڭ، شۇنچە تار،
شۇڭا شاتلىق ساڭا ئەمەس يار.

قارىغاينىڭ قارىغايغا دېگىنى
مەيلى، ئۇرۇل، كېسىلگىن ھەمدە
مەيلى، خورلان بوسۇغا – پەستە.
بولما توقماق،
بولمىغىن يەنە
پالتىغا ساپ، پىچاققا دەستە...

2. لەتىپىلەر

كىتاپ ساتقۇچىنىڭ ئىنكاسى
– سودا قانداق؟
– شۇنچىلىك ناچار.
بولمىدىغۇ توقۇزىمىز تەل:
«ساۋاتسىز»دۇر ئاقچىسى بارلار،
ئوقۇمۇشلۇق زاتلار – كەمبەغەل.

رەمچى بىلەن «قىز»
– دېگەن ئىدىم ساڭا ئوتكەن ژىل:
«خۇشخۇي ژىگىت بىلەن ژۇرسەن،
توي قىلسەن، ياشايسەن ئىجىل...
ئوغۇل، يە قىز – پەرزەنتى كورسەن؛
ھە، دېگىنىم بولغاندۇ؟
– قىسمەن.
– قىسمەن؟!
يېشى توكۇلدى يەرگە؛
پەرزەنت يۈزىن كورگىنىم بىلەن
تېخىچىلا تەگمىدىم ئەرگە.

موماي بىلەن مۇتىھەم
سېتىقچىغا بەرگەن ماينى كام
چىدالمىغان موماي – خېرىدار:
«ئىنساپ بارمۇ سېنىڭدا، بوتام؟»، –
دېگەن ئېكەن قاخشىغاندەك زار.

سېتىقچىمۇ قوساق، كوڭلى توق:
«ئۇنداق نەرسە، – دەپتۇ، – بىزدە يوق»

رەت قىلىنغان ۋەسىيەت
بىرسى ئاغرىپ، ئولەر ئالدىدا،
ئوي – پىكرىنى قويماي دالدىدا.
ئېيتقان ئېكەن ئايالىغا سىر:
– ئاخىرقى رەت گەپ – سوزۇمگە كىر.
مەن ئولگەندە، ئىلاھىم سولما،
خوشنىمىزغا تەككۈچى بولما.
چۇنكى ئۇنىڭ يېشى كىچىك ھەم...
بولغىن، – دەپتۇ ئايال، – خاتىرجەم.

كويتىن بىرى ئىشلىتىپ باشنى
مەن تاپقانمەن ئۇنىڭدىن ياشنى.

«چاغوراز»
– موشۇ كۈندە
(بۇ – ئەركەك سوزى).
مەن كورمىگەن ئايال قالمىدى...
– ... چاغورازنىڭ بوپسەندە ئوزى،
ئۇمۇ كورەڭ، دىتسىز، لالمىدى...

گەپكە گەپ كەلگەندە
– چىقىپ قاپسىز سىزمۇ بازارغا!
كورەتتىڭىز بىزنى يات – يوچۇن؟
چىقىپ قالدۇق، پۇلى بارلارغا
مۇھتاج بولۇپ ياشىماس ئۈچۈن.

دەپتۇدەك دەيدۇ
بىر تېيىپنىڭ «ئەقلى نۇر – زىيا»
ئىشكىنى قاقسا شوق سەلەي.
تېيىپ ئېچىپ ئىشكنى قىيا،
ۋاقىراپتۇ، دەپ: «قايسىگە نەي!؟»

شۇ چاغ سەلەي دەپتۇدەك دەيدۇ:
«ئىشكنى كىم قاقتى؟ ئۇخمايسىز.
يەنە قانداق قىلىپ بەشارەت...
كېسەل كورۇپ، روھنى يوقلايسىز؟

سوراقچى بىلەن ئوغرى
– ئوغۇرلۇقنى كۈندۈزى، تۈندە
يالغۇز ئوزەڭ قىلدىڭمۇ؟ يە بىز...؟
ئوزەم قىلماي، بۇ ئاي، بۇ كۈندە
بولامدىغان خەققە ئېيتىپ سىر...

ئەپەندى
پەشلىرىنى قايرىۋۇ – قاتلاپ،
ئوتىمەن دەپ ئېرىقتىن ئاتلاپ.
ئوگدىسىغا چۈشكەن ئەپەندى،
دەپتۇ: «قېرىپ قاپتىمەن ئەندى»
كېيىن...
چۈشمىگەچكە ھېچ كىم كوزىگە،
دەپتۇ يەنە ئوزى – ئوزىگە:
«ھەقىقەتنى ئېيتسام يوشۇرماي،
ياش چاغدىمۇ ئېدىم كاللامپاي»

سوھبەت
– مەن قىزىمنى، – دەپتۇ بىر ئايال، –
مەيلى، ژۇرسۇن كومۇلۇپ چاڭغا...
بەرسەم دەيمەن قارغۇ ھەم پاڭغا.
شۇ چاغ كوڭلۇم تاپماتتى زاۋال.
– بۇ خورلاشقۇ، ۋاي جېنىم دوستەك،
سىزگە شۇنچە نېمە قىلدى قىز؟
– مۇنداق گەپنى قىلماتتىڭىز سىز،
نەق ئەھۋالنى بىلسىڭىز، دېمەك.

قارغۇ بولۇپ قاپتۇ
ئورلەپتكەن بىرسىنىڭ ئورنى
قىزىپ ئوتتەك يېنىپ كېتىپتۇ.
ئوسكەنلىكتىن خورىكى – بۇرنى،
... تونۇشلاردىن تېنىپ كېتىپتۇ.
سالام بەرسە بىر دوستى كېلىپ،
«سىز ئوزىڭىز كىم؟» دېسە كېرەك.
چىرايىغا قايغۇ تۇس ئېلىپ،
دوستى شۇ چاغ بىردىن.

– ھەي، ھېتەك!
تونۇمىدىڭ شۇنچىلا قاراپ،
(ئويلىغاندىم: «ئاپقاچتى كەپتۇ»)
«قارغۇ بولۇپ قاپتۇ» دەپ ئاڭلاپ،
سېنى يوقلاپ كېلىشىم، – دەپتۇ.

سىلى قانداق بەختلىك
«سىلى قانداق بەختلىك، تەخسىر،
سىلى قانداق...» دەۋەگەچ سەلەي.
ئاغرىق ئىمام قىلالماي تەخىر،
سوراپتىكەن: «بۇ قانداق گەپ، ھەي؟!»
سەلەي دەپتۇ:
«دايىم ئوزىڭىز
ئۇ ئالەمنى «ياخشى» دەتتىڭىز.
سىز بەختلىك بولماي كىم بولسۇن،
ئەتە – ئوگۇن بىزدىن ... كەتسىڭىز...

3. يالغان ھەمدە تەنە شېرلار

كىيىم پۈتۈن قوسىقىمىز توق،
ھېچ كىم بىزگە قىلالمايدۇ دوق.
تالقان توكتى زامان – بۇ زامان،
يۇرتىمىزدا شۇڭا ئوغرى يوق.

يۇرتىمىزدا شۇڭا ئوغرى يوق،
كىم بۇنىڭغا ئەيلىمەيدۇ زوق.
ئەندى بىلمەي ياشايدۇ ئەۋلات
نېمە جېدەل؟ نېمە ئۇرۇپ – سوق؟

* * *

ئۇساپ كەتسەڭ، دەررۇ تۇز يالا،
ۋاقتىڭ بولسا، ئىشنى قوي چالا.
قىشنىڭ كۈنى ئويۇگدىن كورە،
مۇزلاپ كەتسەڭ، پانادۇر تالا.

مۇزلاپ كەتسەڭ، پانادۇر تالا،
قوغدىغاندەك موزاينى كالا.
قانداق ئۇبدان ئېقىلسىز بولۇش،
بېشىڭ بىر ئاز ئىشلىسە – بالا.

* * *

نېمە يەتسۇن ژىتىم قالغانغا،
نېمە يەتسۇن زاغرا، تالقانغا.
نېمە يەتسۇن مالنى – تۇۋارنى...
باشقا ئەلدىن سېتىپ ئالغانغا.

باشقا ئەلدىن سېتىپ ئالغانغا
رەخمەت دەڭلار، ئېلىپ ئالغانغا.
چەتكە قېقىپ ھەقىقەتچىنى،
ئەگەشكەندەك پىتنە – يالغانغا...

* * *

شىرغا قوزا – قوينى باقتۇردۇم،
بازغانچىغا ياڭاق چاقتۇردۇم.
ئوي ئىچىدە ژىرتىلمىسۇن دەپ
پايپىغىمغا ناھال قاقتۇردۇم.

پايپىغىمغا ناھال قاقتۇردۇم،
گوزەل تۇرسا، سەتنى ياقتۇردۇم.
تاماق يېگەن كۈنى ئاغرىپ...
... ھاۋا يېگەن كۈنى ساق تۇردۇم.

* * *

يامغۇر ياققان ئېتىزدا نەم يوق،
ئوستا ئەتكەن تاماقتا نەم يوق.
«موشۇ كۈندە، – دېدى بىر دوستۇم –
ساراڭدا بار، ساقلاردا پەم يوق.

ساراڭدا بار، ساقلاردا پەم يوق،
بولغان ئوخشاش ساڭلاردا يەم يوق.
شۇنىڭ ئۈچۈن، ئويلايمەن بۈگۈن،
كوپىمىزدە ئەندىشە – غەم يوق.

* * *

گوش دېگەننىڭ ياخشىسى ئورۇق،
كىيىمنىڭمۇ ياخشىسى چورۇق.
ئوي دېگەن – ئوي. كېچىدە – تۈندە
بولمىسىمۇ بولىدۇ يورۇق.

بولمىسىمۇ بولىدۇ يورۇق،
ياراشقاندەك ياش قىزغا قورۇق.
بەيگىلەردە ئېشەكتىن قاپتۇ،
ھەي، تۇرۇق ئات، تورۇق ئات، تورۇق...

* * *

سوغ بولغاندەك سېبىردىن ئىراق
قانداق راھەت چەككەك دەرت – پىراق.
توك ئەلۋەكقۇ، شۇڭا نوي تۇگۇل،
مازارلارغا ئورنىتاي چىراق.

مازارلارغا ئورنىتاي چىراق،
مەيلى، ئۇلار بولسىمۇ ژىراق.
كەيپىم يامان بولسا، ئۇندىمەي،
ياخشى بولسا، چار سالاي بىراق.

* * *

دوستۇم گوشنى سۇدا قورىدى،
كېپىنەكلەر تاشنى شورىدى.
ئويلەنگەنگە ئۈچ ئاي بولغاندا،
ئايالىمنىڭ كوزى يورىدى.

ئايالىمنىڭ كوزى يورىدى:
ئوغۇل ئېكەن مەندىن سورىدى:
«ئېيتقىن، – دېدى، – ئۈچ ئالاي ھازىر، –
يوللىرىڭنى كىملەر توردى».

4. ھەجۋىيلەر

پازىل پاك
پازىل پاكىنىڭ ئېيتام مەن ساڭا،
كونسېرت كورمىدىغان كۈنى يوق.
– «ئۇسۇللىرى ياقىدۇ ماڭا،
سازلىرىنىڭ – دەيدۇ، – ئۇنى يوق.

ئانا بىلەن قىز
خوشاللىغى پاتماي قىنىغا،
كەلگەندە قىز ئىنىڭ يېنىغا.
ئانا بىردىن باشلىۋەتتى سوز:
– «قامىتىڭگە تەگمىسۇن يات كوز.

بىراق خۇدا بولماستىن بېخىل،
ساڭا بىر ئاز بەرسىدى ئېقىل...»
شۇ چاغ قىزى دەپتۇ:
– «ۋاي ئاپا،
سوزلىرىمگە بولمىغىن خاپا!
چىرايلىقمەن، ئېقىل نە كېرەك،
روناق تاپتى قايسى بىر زېرەك؟»

يېنىشتىمۇ يېيىش بار
بىرى پۈتۈن پازىنى يېدى،
ئاشقازىنى سىكىرىپ كەتتى.
بىرى پۈتۈن بىر غازنى يېدى،
سىكمەي، سېسىق كېكىرىپ كەتتى...

مۇستەقىللىقىمىز ئۈچۈن كۈرەش ۋە بېسىپ ئۆتۈلگەن چىغىر يوللار

(ئاخىرى، بېشى 5 – بەتتە)

ئۇيغۇرلارنىڭ ھوقۇقسىزلىغى سىياسى مەيدانلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئىلىم – پەننىڭ بەس – مۇنازىرىسىدىمۇ، ئەدەبىياتنىڭ «ھەممە بەس – بەستە سايرىشىدىمۇ»، ناخشا ئېيتىش بىلەن ئۇسسۇل ئوينىشىدىمۇ ئىدىيەۋىيلىك، سىنىپىلىك، پارتىيەۋىيلىك، خىتايپەرۋەرلىك (ۋەتەنپەرۋەرلىك مەناسىدا) كەبى چەكلىمىلەرگە ئۇچرىغان. بۇنداق توسقۇنلۇقلار ئىش يۈزىسىدە ئۇيغۇرنىڭ ئوز تارىخىنى يازالماسلىقتا، ئەدەبىياتنىڭ ھاياتنى ئالغان تەسۋىرلىشىگە، دىمىقتا شېرلار بىلەن ناخشىلارنىڭ كوپىيىشىگە ئېلىپ كەلگەن. خىتايدىكى يالغان «مىللىي باراۋەرلىك»، «مىللەتلەر دوستلۇغى» موشۇنداق كەسكىن ۋەزىيەتنى شەكىللەندۇرگەچكە، ئۇيغۇرلارغا بېرىلگەن ئاۋتونومىيەمۇ ئەمەلىياتتا ھوقۇق پرىنسىپىدىن تامامەن ژىراق بولۇپ، ھېچ كىم، ھېچ قاچان ھوقۇق ھەققىدە ئېغىز ئاچالماسلىق ھالەتكە يەتكەن. ئاۋتونومىيە ھوقۇقنى كېڭەيتىش بۇياقتا تۇرسۇن، بەلكى كورسىتىلگەن ھوقۇقنى تەلەپ قىلىشنىڭ ئوزى ئالىي گۇناكار بولۇپ قالماقتا. نەتىجىدە خوجايىنلار ئاۋتونومىيەنى خالىغان خىتاي مۇستەملىكچىلىك سىياستىگە خىزمەت قىلدۇرماقتا ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن تۇرلۇك – تومەن شەرتلەرنى توسۇق قويماقتا. مەسىلەن، شەرقىي تۇركستاندا دولەت بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋە باشقۇرۇش ئورۇنلىرى، «ئىشىكنى ئېچىۋېتىش» سىياستى ئاستىدا «ئاۋتونومىيەلىك تاررامكىنى بوسۇپ چۇشۇش كېرەك!» دېيىشمەكتە. خىتاي شوۋىنىستلىرى ھەتتا ھوقۇقسىز ئاۋتونومىيەنىمۇ ئۇزلىرىگە توسالغۇ دەپ قارايدۇ، شۇڭا ئۇلار بىر قانچە قېتىم «ئاۋتونومىيە ئوز ۋەزىپىسىنى ئوتەپ بولدى، خىتايلار شىنجاڭدا ئۇستۇنلۇكنى ئېگەللىدى، ئاۋتونومىيەنىڭ ھاجىتى قالمىدى» دەپ جار سالدى.

شەرقىي تۇركستاندىكى مىللىي بوھران – ئۇ، ئاۋتونومىيەلىك ھوقۇقنى تەلەپ قىلغۇچى يەرلىك كۈچلەر بىلەن تەلەپ قىلغۇچىلارغا قارشى شوۋىنىست كۈچلەر ئوتتۇرسىدىكى نىزاھلا ئەمەس، بەلكى، مىللىي مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچى كۈچلەر بىلەن (يەنى ھەقىقەت بىلەن) مىللىي مۇستەقىللىككە قارشى مۇستەملىكچى كۈچلەر ئوتتۇرسىدىكى ئانتانىشلىك زىددىيەتتۇر، بۇ خىل «بولۇنۇش»ۋە «بولۇنۇشنى رەت قىلىش»توقۇنۇشنى ھەل قىلىشنىڭ ئىككىلا يولى بارلىغىنى خەلق ئارا مىللىي توقۇنۇشلار ساۋاقلىرى ئېنىق كورسەتمەكتە. بۇنىڭ ئالدىنقىسى سىياسىي يول بولسا، كېيىنكىسى قۇراللىق توقۇنۇش. شەرقىي تۇركستان مەسىلىسى – ئۇ، مۇستەقىللىق دەرىجىگە يېرىپ يەتكەن ئېكەن، ئۇنىڭ چىقىش يولى. موشۇ ئىككى يولدىن مۇستەسنا ئەمەس بولۇپ قالدى. خوجايىنلارمۇ شەرقىي تۇركستان مەسىلىسىنىڭ موشۇ ئىككى يولغا بېرىپ قالغانلىغى ئېتىراپ قىلىشماقتا. لېكىن، ئوزلۇكسىز قان توكۇش يولىمۇ بەربىر مۇستەملىكچى زوراۋان كۈچلەرنىڭ مىللىي ھۇرلىكنى، مۇستەقىللىغىنى ئېتىراپ قىلىشقا ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن سىياسىي يولنى تاللاپ ئېلىشقا مەجبۇرلايدۇ.

ھۇرلىكنىڭ كاپالىتى – مىللىي دولەت. ئۇيغۇردەك تارىخى ئۇلۇق – دولەتچىلىك ئەنئەنىسى بار، نوپۇسى كوپ مىللەتكە مۇستەقىللىق كېرەك.

باتۇر راشىدىن.

خەۋەردار بولۇڭ!

شەرقىي تۈركىستان ئالاقە — ئۇچۇر مەركىزى قۇرۇلدى

شەرقىي تۈركىستان ئالاقە - ئۇچۇر مەركىزىنىڭ ئاۋستىرالىيەدىن - ئامېرىكىغا قەدەر بولغان دۇنيانىڭ مەركىزى شەھەرلىرىدە ئىش بېجىرىش خادىملىرى رەسمىي بەكىتىلىپ، كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ خىزمىتىگە هازىر تۇرماقتا

شەرقىي تۈركىستان ئالاقە — ئۇچۇر مەركىزى: [illegible]

1996 — ژىلى 25 — ماي، ئاسىيا ئاگېنتلىقى ئابدۇللاھ پامىر خەۋىرى:

[illegible]

1996 — ژىلى 3 — ئىيۇن، ئامېرىكا ئاگېنتلىقى [illegible] خەۋىرى:

[illegible]

* * *

كوللاندىيە ئاگېنتلىقى مەھەممەت تۇختى خەۋىرى:

1996 — 2 — ئىيۇن [illegible]

بۇ هەرىكەت ئىنسان هوقۇقى تەشكىلاتى تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلدى. ژىغىلىشنىڭ ئاساسى روهى «ئۇلارنى ئۇنۇتمايلى» دېگەن ماۋزۇدا بولۇپ، خىتاي هۆكۈمىتىنىڭ خىتايدىكى كىشىلىك ئىنسان هوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشىغا قارشى تۇرۇشنى مەخسەت قىلغان هالدا تۇرغۇنلىغان هالدا تۇرغۇنلىغان تۈرمىلەردە ياتقان ئادەملەرنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلدى.

بۇ ژىغىلىش هەرىكىتىنى تەييارلىغۇچىلار ناهايىتى ئۇستۇن ماهارەتتە خىتايدىكى شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە ئىچكى موڭغولىيە قاتارلىق رايونلاردا ئىنسان هوقۇقىنى دەپسەندە قىلىنىۋاتقان، تۈرمىلەردە سىياسىي مەهبۇسلارغا قىلىنىۋاتقان ۋەهشى ئازابلارنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان رەسىم ۋە شارلار، لوزۇنكىلار بىلەن كەڭ مەيداننى توشقۇزىۋەتتى.

* * *

1996 - ژىل، 29 — ماي، ئاسىيا ئاگېنتلىقى ئابدۇللاھ پامىر خەۋىرى:

1996 — ژىلى 1 — ماي كۈنى قەشقەر ئاۋات ناهىيەسىدە بازار ئىچىدىكى بىر تامغا نامەلۇم ئىككى كىشى تەرىپىدىن: «خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەتسۇن!»، «ياشىسۇن چېچەنىستان ئىنقىلاۋى!»، «يوقالسۇن كوممۇنىست دىكتاتورلىغى!» دېگەندەك شارلار چاپلانغان. ئامابۇ ئىككى كىشى ئىشنى يۈتتۈرە - يۈتتىمەيلا شەهەرنى ئايلىنىپ ژۈرگەن ئىككى ساقچىغا ئۇچراپ قىلىپ ئۇلارنى ساقچىلار ئۇتتۇۋالغان دەل شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە نامەلۇم بىر ئادەم ئوتتۇرىغا پەيدا بولۇپ، هېلقى ئىككى ساقچىنى ناهايىتى قاتتىق ئۇرۇپ هوشىدىن كەتكۈزىۋەتكەندىن كېيىن ژۇقارقى شارچاپلىغۇچىلارنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كۆزدىن غايىپ بولغان...

1996 — ژىلى ئاپرېل ئېيىدا قەشقەر ۋىلايەتلىك قوراللىق ساقچى قىسمىدىن 40 نەپەر ساقچى، تورت تىك ئۇچار ئايروپىلان، 5 ماشىنا، 30 توگە بىلەن تەكلىماكان قۇملىقىغا يوشۇرۇلغان 20 دىن ئوشۇق شەرقىي تۈركىستانلىق ئازاتلىق تەرەپتارى ياشلىرىنى تۇتۇش ئۈچۈن كىرگەن. 13 — ماي كۈنى تەكلىماكان چۆلىدە قاتتىق بوران چىقىپ، تورت خىتاي ۋە بىر ئۇيغۇر ساقچى ئولگەن. بۇ ۋاقىەنى كورگەن باشقا ساقچىلارنىڭ ئەرۋايى ئۇچۇپ، هېچنىمە قىلالماي تەكلىماكاندىن قايتىپ چىققان.

1996 — ژىلى 10 — ئىيۇن. قەيسەر ئاگېنتلىقى ئا. ئاۋشار خەۋىرى:

قەيسەر شەرقىي تۈركىستان مەدەنىي ياردەملەشمە جەمىيتىدىن خىتاي هۆكۈمىتىگە نارازىلىق.

قەيسەرى شەرقىي تۈركىستان مەدەنىي ياردەملەشمە جەمىيتى، خىتاي هۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغان 1949 — ژىلدىن بۇيان شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈستىدە ژۈرگۈزۈۋاتقان ئىنسان چىدىغۇسىز زۇلۇم ۋە دىكتاتورلۇق سىياسىتى بىلەن بىللە، 1964 - ژىلدىن بېرى شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان ئاتوم سىنىغى ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى يەر يۈزىدىن يوقىتىش قاراكىيتىنى تېخى يېقىندا لوپنوردا پارتلاتقان ئاتوم بومبىسى ئارقىلىق دۇنياغا يەنە بىر قېتىم كورسەتتى.

مانا بۇ مۇناسىۋەت بىلەن قەيسەرى مەدەنىي ياردەملەشمە جەمىيتى خىتاي هۆكۈمىتىنىڭ بۇ ۋەهشى سىياسىتىگە قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرۈپ بايانات ئېلان قىلدى.

* * *

1996 - ژىل، 11 - ئىيۇن، ئىستامبۇل ئاگېنتلىقى مەخمۇت بىدائىي خەۋىرى:

شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئىستامبۇلدا دۇنياغا دەردىنى ئاڭلاتتى

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە «خابىتات 2 - خەلق ئارالىق شەهەرچىلىك ژىغىنى» 3 - ئىيۇن كۈنى تۈركىيەنىڭ ئىستامبۇل شەهرىدە ئېچىلدى. 14 - ئىيۇنغىچە داۋام قىلىنىدىغان ژىغىنغا دۇنيادىكى 150 دۆلەتتىن كەلگەن بىر نەچچە مىڭ كىشى قاتناشتى.

بۇ ژىغىنغا ئىستامبۇلدىكى «شەرقىي تۈركىستان كۆچمەنلەر جەمىيتى» مۇ رەسمىي ئەزا سۈپىتىدە قاتناشتى. ژىغىن جەريانىدا «شەرقىي تۈركىستان كۆچمەنلەر جەمىيتى» كە كورستىپ بېرىلگەن ئورۇندا شەرقىي تۈركىستاندىكى زۇلۇم ۋە بۇ كۈنكى مەسىلىلەرنى نامايەندە قىلىدىغان رەسىم كورگەزمىسى، كىتاب كورگەزمىسى ئېچىلىپ، كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

8 - ئىيۇن كۈنىدىكى ژىغىن كۈن تەرتىۋى بويىچە «خىتاي هۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان ئاتوم سىناقلىرىغا نارازىلىق بىلدۈرۈش» ژىغىنى ئېچىلىش كېرەك ئىدى. بۇ كۈنى ئىستامبۇلدا ياشاۋاتقان 1000 دىن ئوشۇغراق يۇرتداش ئائىلە بالا چاقىلىرى بىلەن بىرلىكتە مىللىي كىيىملىرىنى كىيىپ، قوللىرىدا ئاي يۇلتۇزلۇق كوك بايراقلار، ئىنگلىسچە ۋە خىتايچە يېزىلغان «شىنجاڭ ئەمەس، شەرقىي تۈركىستان»، «خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەتسۇن!»، «شەرقىي تۈركىستاندىكى زۇلۇم توختىتىلسۇن!» قاتارلىق لوزۇنكىلار بىلەن ئىستامبۇلنىڭ تاكسىم مەيدانىدا نامايىش ئېلىپ باردى. سەبىنىڭ ئالدىدا، بويىنىغا بويۇنتۇرۇق، پۇت - قوللىرىغا زەنجىر كىشەن سېلىنغان، بەدەنلىرىدە قامچا ئىزلىرى، كىيىملىرى قانغا مىلەنگەن هالدا شەرقىي تۈركىستاندىكى زۇلۇمنى تەمسىل قىلىپ ماكىغان گرۇپپا بولسا، ئەتراپتىكىلەرنى ئېچىندۇردى ۋە هاياجانلاندۇردى.

نامايىش كېيىن تەشكىل تەرىپىدىن كورستىلىپ بېرىلگەن زالدا، «شەرقىي تۈركىستاندىكى زۇلۇم ۋە ئاتوم سىناقلىرى» ماۋزۇدا چوڭ ژىغىن ئۆتكۈزۈلدى. ژىغىنغا هەممە هەر دىن باشقا، تۈركىيەلىك ۋە چەتئەللىك مېهمانلارمۇ قاتناشتى. بۇ قېتىمقى ژىغىنغا تىبەتنىڭ سۈرگۈندىكى داهىيسى دالاي لامىنىڭ ۋەكىلىمۇ قاتناشتى ۋە سوز قىلدى. ئۇسوزىدە «ئالتە مىللىون تىبەت خەلقى شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى چىن كوڭلىدىن يار كۈچى بىلەن قوللايدۇ، تىبەت خەلقى هەر زامان سىلەر بىلەن بىرگە» دېدى.

بۇ پائالىيەتلەر تۈركىيە مەتبۇئاتلىرىدا ئوز ۋاقتىدا خەۋەر قىلىنىپ تۇردى.

ئادەم ۋە قانۇن

جىنايەتچىلەر هەددىدىن ئاشماقتا

يېقىندا جۇمهۇرىيەت دولەت تەرگەۋ كومىتېتىدا قازاقستاندىكى ئوپېراتىۋ ئەهۋالغا بېغىشلانغان مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئوتتى. مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە دولەت تەرگەۋ كومىتېتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى يۇستىتسىيە گېنېرال — مايورى ب. س. سارسېكوۋ جۇمهۇرىيەتتىكى ئوپېراتىۋ ۋەزىيەتكە توختىلىپ ئوتتى. موشۇ ژىلنىڭ ئوتكەن بەش ئېيى ئىچىدە جۇمهۇرىيەتتە 76 مىڭ هەرخىل جىنايەت رويخەتكە ئېلىندى. ئومۇمەن جىنايەتچىلىككە قارشى كۈرەش جىددىي كېتىپ بارغانلىغىغا قارىماي مەملىكەتتە ئوپېراتىۋ ۋەزىيەت تېخىچە مۇرەككەپ پېتىچە قېلىۋاتىدۇ. هوقۇق قوغداش ئورگانلىرى، جۈملىدىن دولەت تەرگەۋ كومىتېتى خادىملىرىنىڭ بېشى تېخى تەلەپ دەرىجىسىدە ئەمەس.

گېنېرال — مايور ب. س. سارسېكوۋ ئاخىرقى ۋاقىتلاردا يۈز بەرگەن ئېغىر جىنايەتلەر هەققىدە سوزلەپ بەردى. بۇ جىنايەتلەر جامائەتچىلىكنىڭ ئارىسىدا كەڭ دائىرىدە هەرخىل ئىنكاسلارنى پەيدا قىلدى. مەسىلەن، 3 — ئىيۇن كۈنى پاۋلودار شەهىرىدە يۈز بەرگەن ۋە پاجىئەلىك ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئېغىر جىنايەت هەققىدە. 3 — ئىيۇن كۈنى شەهەرنىڭ ئىندۇستىريال ناهىيەسىدىكى «كرىستال» ماگازىنىنىڭ يېنىدا ئىككى مىلىتسىيە خادىمىغا ئۈچ ئادەم هۇجۇم قىلغان. بۇ ۋاقىئە جۈشتىن كېيىن سائات بەشتە يۈز بەرگەن. دەسلەپ ئېلىپ بېرىلغان تەرگەۋ ئىشلىرى نەتىجىسىدە

1 — ئىيۇن كۈنى بىر ئادەمنىڭ ئويىگە ئوغرى چۈشۈپ ئۇنىڭ بىر نەچچە قىممەت باهالىق ئالتۇن بۇيۇملىرىنى ئوغۇرلاپ كەتكەنلىكى ئېنىقلاندى. مىلىتسىيە ئوپېراتىۋ خادىملىرى ئۆز ئىمكانىيەتلىرىنى ئىشقا سېلىپ ئالتۇن بۇيۇملارنى يوشۇرۇن سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان شەخسلەر ئىزىغا چۈشتى. ئۇلارنىڭ قىممەت باهالىق زەرگەرلىك بۇيۇملارنى ساتىدىغان «كرىستالل» ماگازىنىنىڭ يېنىدا ژۈرگەنلىكى ئېنىقلاندى. بۇ يەردە مىلىتسىيە خادىملىرى تەخمىن قىلىنغان ئۈچ جىنايەتچىنى بايقاپ قالدى. ئەينە شۇ چاغدا ئەهۋالنى سەزگەن جىنايەتچىلەر ئىككى پاي ئوق بىلەن ئىككى مىلىتسىونېرنى شۇ يەردىلا هالاك قىلدى. ئابرىم ئادەملەرنىڭ خالىس ياردىمى نەتىجىسىدە گۇمان قىلىنغان جىنايەتچىلەر ئېنىقلاندى. بۇ ئۈچ پاش جىنايەتچى «كرىستالل» ماگازىنىغا ئېلىپ كەلگەن تاكسى ماشىنىسى، ئەينە شۇ تاكسىستىنىڭ ياردىمى بىلەن جىنايەتچىلەر تىجارەتكە ئېلىپ تۇرغان ئويى ئېنىقلاندى. پاۋلودار ۋىلايىتى بويىچە دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن ئۈچ كۈن داۋامىدا ناهايىتى جىددىي ئوپېراتىۋ ئىش ئېلىپ بېرىلدى. نەتىجىدە جىنايەتچىلەر قولغا ئېلىندى. جىنايەتچىلەردىن «ماكاروۋ» تاپانچىسى تېپىلدى. بۇ جىنايەت پەقەت پاۋلودار ۋىلايىتىدىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل جۇمهۇرىيەت مىقياسىدا ئاهالىنىڭ ئىنكاسلىرىنى پەيدا قىلىپ، ئۇلار مۇدهىش جىنايەتكە نىسبەتەن ئۆزلىرىنىڭ قاتتىق نارازىلىغىنى ئىزهار قىلماقتا. هە، جىنايەتچىلەر هەددىدىن ئېشىپ، كوپ كۈندۈزى، يەنە كېلىپ ئادەملەر كوپ بولىدىغان جايدا ئۆزلىرىنىڭ ئەشەددىي قاتىللىغىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان! ئۇلار، ئەلۋەتتە، قانۇن ئالدىدا مۇناسىپ جازاسىنى ئالىدۇ.

موشۇ ژىلنىڭ بەش ئېيى ئىچىدە 525 مۇنداق جىنايەت رويخەتكە ئېلىندى، بۇ ئوتكەن ژىلدىكىگە قارىغاندا 17 پروتسېنت ئوشۇق. بارلىق تۈردىكى جىنايەتلەرنىڭ پاش قىلىنىشى 64,5 پروتسېنتنى تەشكىل قىلدى. ناركوتىكلارنىڭ قانۇنسىز ئوبوروتى بىلەن باغلىق پاش قىلىنغان جىنايەتلەرنىڭ سانى 30 پروتسېنت كوپەيدى، سوت ۋە تەرگەۋدىن يوشۇرۇنۇپ ژۈرگەن جىنايەتچىلەر خېلە ئۇرغۇن قولغا ئېلىندى. ئاۋتوماشىنىلارنى ئوغرىلاش، ئادەملەرنى ئېغىر يارىدار قىلىش ئوخشاش جىنايەتلەرنىڭ پاش قىلىنىشى قىسمەن ئوستى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە جۇمهۇرىيەت بويىچە ئەيىبكار شەخسلەرنى ئېنىقلالماسلىق ۋە ئىزدىمەسلىك ئاقىۋىتىدىن بېيىل دەسلەپ 24 مىڭ جىنايەت بويىچە دېلو توختىتىلدى. شۇ جۈملىدىن 184 قاتىللىق، 700 كە يېقىن ئادەملەرنى ئېغىر يارىدار قىلىش، 450 قاراقچىلىق، 3 مىڭ بۇلاڭچىلىق، 173 زورلۇق قىلىش جىنايى ئىشلىرى بويىچە دېلو توختىتىلدى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە س. ب. سارسېكوۋ ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى خادىملىرىنىڭ كوپلىگەن سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

يادىكار سابىتىي،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

باش مۇهەررىرى. ئازاماتوۋ

يېڭى هايات

ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 — قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33، باش مۇهەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 - 92 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى - 81 - 86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى 06 - 86 - 33، ئىختىسات بۆلۈمى 50 - 86 - 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەهىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەهرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ هېساپلانمايدۇ. تەهرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.